

A MAGYAR VISELET TÖRTÉNETI FEJLŐDÉSE.

174 SZÖVEGKÖZTI KÉPPEL ÉS HAT TÁBLÁVAL.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA RÉGÉSZETI BIZOTTSÁGA MEGBIZÁSÁBÓL

IRTA

DR SZENDREI JÁNOS.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1905.

IFJÚ MAGYAR GRÓF.

MAGYAR GRÓF KISASSZONYI.

XVII. SZÁZADI VÍZFESTMÉNYEK.

A Magyar Nemzeti Múzeum codexéből.

A MAGYAR VISELET TÖRTÉNETI FEJLŐDÉSE.

NYELVEN KÍVÜL A SZOKÁSOK, a viselet fejezik ki a nemzet jellemét. Természetes tehát, hogy a nemzeti öntudat ébredése korától kezdve a történeti kutatás a magyar viselet múltjával is mindinkább foglalkozni kezdett. Érdemlegesebb, behatóbb kutatások azonban csak hazai tudományosságunk újabb föllendülése korában, egészen az újabb időkben következtek be. Régészeti tudományunk egyik megalapítója RÓMER FLÓRIS, majd KÖVÁRY LÁSZLÓ, VIZKELETI BÉLA, CSOMA JÓZSEF és dr. BONCZ ÖDÖN foglalkoztak viseletünk múltjával, az eredeti és képes emlékek szempontjából, míg RADVÁNSZKY BÉLA báró a történelmi adatok egész tömegét gyűjtötte egybe. Az összes eddigi eredményeket pedig NAGY GÉZA, ösmert szorgalmával és tudásával dolgozta fel és NEMES MIHÁLY festőművész rajzaival kísérve, «A magyar viseletek története» című nagy munkában csak az imént tette közzé.

Évtizedek óta foglalkozván magam is a nemzeti viseletünk történetére vonatkozó anyag gyűjtésével, főleg miután az utóbbi időkben közzétett viseletképek sorozatában számos hézagot és megoldatlan kérdést találtam, tartottam időszerűnek, hogy az általam gyűjtött anyagot is közlétegyem.

A módozatot illetőleg az a nézetem, hogy nekünk mint minden történelmi emlékünkné ismertetésénél, itt is első sorban feladatunk a létező régi hiteles emlékek egybegyűjtése, kritikai ismertetése és közlése, vagyis, hogy a történelmi kutatás módszerét kell alkalmaznunk a viselettel nézve is. Egyes öltözetek és viselet-típusok rekonstruálása, azok egyes fönmaradt részeiből, illetőleg leletekből, csak igen kivételes esetekben s csak akkor indokolt, ha a leletek minden lényeges alkatrészt magukban foglalnak. És e részben az eredeti, vagyis egykorú emlékek közléséhez annyiival inkább is ragaszkodhatunk, mert ha a nemzet sok hányattatása közepett régi ruhadarab kevés is maradt reánk, de képes ábrázolást oly bőviben bírunk, a mennyit kevés európai nemzet mutathat fel. És ennek oka az, hogy főleg a török háborúk kezdete óta egész Európa érdeklődése felénk fordult, minek folytán a legkülönbözőbb nemzetek művészei jöttek országunkat tanulmányozni, s hogy az igazi művészleket elsősorban a régi külföldi íróktól is annyira magasztalt festői magyar viselet ragadta meg, az természetes.

A XVI. században AMAN JOST, ZYNDT MÁTYÁS, SIBMACHER JÁNOS, CUSTOS DOMOKOS, JESSELBURG PÉTER, a francia LÉ PAUTRE, az olasz CAMOTIO JÁNOS metszenek magyar tárgyú képeket. HOUFNAGEL GYÖRGY 1595-ben a helyszínén rajzolja országunk főhelyeit, BRAUN és ORTELIVS gazdag és tudós német kiadók részére. A frankfurti LAUTENSACK ADOLF rajzolja az 1595-iki esztergomi csatát, KELLER GYÖRGY Nürnbergből 1576-ban beutazza Magyar- és Erdélyországot; jelen volt Buda-Pestnél 1602-ben, Hatvannál 1604-ben Russwurm táborában és ez alkalommal rajzolt és karczott csata- és várképeit a hírneves Feyerabend Zsigmond kiadó-czég teszi közzé. A kassai születésű RUDA JÁNOS a XVI. század végén rajzolja Esztergom várát és vidékét.

ZIMMERMANN VILMOS PÉTER, az augsburgi Dilbaum-czég küldötte, szintén természet után rajzolta itteni lapjait 1590 végén. Az olasz AGINELLI MIKLÓS 1560-ban, FORLANI PAOLO pedig 1567-ben készíti Győr vára rajzát. Később Vimes ezredes, majd gr. Hoffkirchen Károly vezér alatt többen rajzolják Komárom, Érsekújvár és Győr erődök képeit, még pedig magának Montecucculi főparancsnoknak utasításai szerint. SICHÁ LUKÁCS mérnök 1663-ban a felsőmagyarországi táborban élve megrajzolja Tokaj, Nagy-Károly, Putnok és Szendrő várak képeit. HOLST ezredes viszont 1670-ben Erdélyben jár és egész sorát rajzolja le az útjába eső várak és erődített helyeknek. Buda vára törököktől való visszavételének világtörténelmi ténye pedig éppen egész sereg külföldi művészt foglalkoztatott. Maga HALLART a bajor sereg főhadsegéde ott helyben örökíti meg az ostrom egyes jeleneteit. FONTANA D. JÁNOS műépítész és a francia JUVIGNY készítik Budavár és környékének leghívebb képeit. Az ugyancsak külföldi GREISCHER M., Esterházy Pál nádor megbízásából beutazza Magyarországot és rajzolja és vési urának nevezetesebb várait. Ugyancsak a XVII. században a francia BREBIETTE PÉTER, más néven CIARTRES és SIMONINI FRANCESCO, az olasz ST. DELLA BELLA, BAUR W., CRETEN DE MECHEL, BOUTATS GÁSPÁR, MERIAN, BODENEHR, GIUDOTTI BOLOGNA, ROGG G., a hollandi ROMYN DE HOOGHE, PEETERS JAKAB és VAN WESTERHOUT és az augsburgi KILIÁNOK rajzolnak és metszenek magyar tárgyú képeket. Az olasz tudós, művész és kiváló katona MARSIGLI ALAJOS FERDINÁND gróf részt vesz Buda várának 1686-iki ostromában, bejárta az egész Duna vonalát és Erdélyt s minden irányú tudományos felvételei között viseletképeket is rajzolt. A szász SUTTINGER DÁNIEL tüzérszázados és mérnök, valamint SEUTTER M. tábornoki tiszt követik a török elleni hadjáratban Savoyai Eugen herceget s hű képekben örökítik meg a diadalmas ütközeteket. BLÖDNER szintén a helyszínén rajzolja meg a péterváradai döntő csatát.

A XVIII. század közepén WERNER FRIGYES bejárta Magyarország nevezetesebb városait, rajzokat vett fel azokról és Augsburgban színezett metszetekben adta ki. Ugyanezen korszakban RIDINGER J. E., JOHANN DANIEL HERZ, MART. ENGELBRECHT és főleg a RUGENDAS művész-család festettek és metszettek hazai tárgyú képeket.

Kétségtelen, hogy mindeme művészek, kik között nem egy világhírű s olyan van, kinek neve a műtörténelem lapjain ma is elismeréssel említetik, midőn csataképeket, városok és várak képeit rajzolták, egyszersmind megfigyelték az akkori életet s hű rajzokat vettek fel a magyar hadi, polgári, illetőleg köz- és nép-, szóval a női és férfi viseletről. — És hogy ez így történt, bizonyosságai reánk maradt képek, melyek közül a csataképeken és várostromokon legbecsesebb adatait találjuk XVI. és XVII. századbéli hadi viseletünk és felszerelésünknek; városi és egyéb látképeik előterében pedig stafage gyanánt alkalmazva, rendszerint valamely női vagy férfi viselet képre lelünk, mely nem egyszer új és fontos adatokat szolgáltat a hazai viselettörténet buvárainak.

De eme képeken és metszeteken kívül sok más anyag is kínálkozik kutatásaink tárgyául. Ilyenek elsősorban a fenmaradt régi eredeti ruhák és öltözetdarabok. Múzeumainkban, főurainknál s előkelőbb régi családainknál ezek is elég szép számban maradtak fenn. Becsesebb ilyenmű emlékek vannak a m. n. múzeum régiség- és néprajzi tárában, az országos magyar iparművészeti múzeumban, a bécsi udvari múzeumokban, a kolozsvári erdélyi múzeumban, a gyulafehérvári múzeumban, a kassai felsőmagyarországi, a pozsonyvárosi és besztercebányai múzeumokban, a gróf Andrássy, Bánffy, Teleki, Zichy és hg. Batthyány-családok birtokában. Mindannyi között azonban legnagyobb számmal és legbecsesebb emlékeket bír e részben a herceg Esterházy család fraknoi kincstára.

Közvetlenül ezen anyaghoz csatlakoznak jelentőség tekintetében az eredeti régi családi arcképek, a melyeken az ábrázolt egyének rendszerint legszebb ünneplő- és díszruhákban vagy fegyverzetükben vannak lefestve. E tekintetben már sokkal több anyaggal rendelkezünk, a mennyiben nyilvános és közképtárainkon kívül főuraink váraiban és kastélyaiban s régibb nemesi családainknál szerteszét az országban maig is meglévő ily régi és viselettörténelmi szempontból fontos családi képek száma bátran néhány ezerre tehető.

Nem kevésbé fontosak a középkori pecséteken, régi érmeken és a címerekben található alakos ábrázolások, melyek igen gyakran nemcsak nagybecsű korjellemző viseletképet, hanem a tulajdonosnak szinte arczképes hűségű képét is tartalmazzák. Viselettörténeli adatokat szolgáltatnak ezenkívül a fenmaradt régi szobrászati alkotások, leginkább domborműves és alakos sírkövek, továbbá a házi eszközök és használati tárgyak mindazon nemei is, a melyek festészeti és domborműves ábrázolások felvételére alkalmasak. Ilyenek a majolika és porcellán műtárgyak, a játékkártyák, a könyvkötéshez használt díszített előzéklapok, még a mézeskalács bábsütő minták, sőt régi írópapirosunk vízjegyei is. Szóval, viselettörténetünkre vonatkozó adatok mindenütt találhatók, hol a köz- és magánélet megnyilatkozik. Épen azért a lelkiismeretes kutatásnak mindezekre ki kell terjeszkednie.

Viseletünk történetének számos, eddigelé kellően meg nem világított kérdéseire vonatkozólag jelen munkámban 512 olyan emléket tárgyalok, a melyek eddigelé vagy teljesen ismeretlenek voltak, vagy hogy csak viselettörténeli szempontból kellő méltatásban nem részesültek. Ezen tekintélyes anyag lehetővé tette azt, hogy az irodalmunkban eddigelé közzétett emlékeket, ismételts kerülménye céljából mellőzhettem. Ezen anyag fővárosi nyilvános levéltáraink összes címeres leveleinek, az országos levéltár több ezer darab pecsétes oklevelének, a történelmi képcsarnok s a szépművészeti múzeum Esterházy gyűjteménye harmincezeret meghaladó metszetének darabról-darabra való vizsgálata nyomán, továbbá több külföldi gyűjtemény, közöttük a bécsi udvari múzeumok és nyilvános múzeumaink ide vonatkozó és még kiadatlan, valamint több magángyűjtemény s közöttük a boldogult LANFRANCONI ENEA- és ERNST LAJOS-féle, valamint a RÖMER-féle hagyaték és saját metszet- és képgyűjteményem anyagából került ki.

Az anyagnak most már történelmi korrendben való tárgyalására terjeszkedve ki, a honfoglalás korát illetőleg azt mondja NAGY GÉZA, a honfoglaláskorabeli hazai leletek egyik legalaposabb ösmerője: «mi volt a magyarság viselete a honfoglalás korában; közvetlen adatunk erre nézve még annyi sincs, mint a mennyit a népvándorlás korra felhozhatunk. Ez utóbbinál legalább két emlékről meglehetősen nagy valószínűséggel elmondhattuk, hogy a hunn-avar viseletet tüntetik fel; a honfoglaláskori magyaroknál egyetlen egy olyan képes emlékre sem hivatkozhatunk, melyről azt állíthatnánk, hogy magyart ábrázol, a minő volt Árpád korában, s a mely aztán módot nyújtana arra, hogy abból az öltözet alakját és szabását nagyjából megállapíthatnánk.»¹

És tökéletesen igaza van, mert jóllehet honfoglaláskorabeli leleteink nap-nap mellett szaporodva s már a százat meghaladva, az öltözet és hadi felszerelés egyes darabjait nagy számban juttatják kezeinkbe, mindamellett ma még nem adják biztos és teljes képét egyetlen öltözetnek sem, mert egyrészt az eddig ösmert tárgyak nagy része mint véletlen lelet került elő s pontosan nem volt megállapítható, hogy a csontvázak mely részén feküdtek, tehát mi volt a rendeltetésük, másrészt pedig az öltözetek rendszerinti igenis múlandó anyaga a sok század romboló hatását a közvetlen temetkezés folytán a sírokban nem állotta ki és csaknem nyomtalanul elenyészelt.

Mikor MUNKÁCSY a Honfoglalás megfestésével bízott meg, az új országház építő-bizottsága hivatalos megkeresése folytán a Magyar Tudományos Akadémia történelmi és régészeti bizottsága behatóan foglalkozott e kérdéssel s annak eredménye gyanánt közölte, hogy: «A meghódolt nép szlovén típusú volt, hogy a mi a ruházatot illeti, a főveg nemezből készült, prém-mel díszített kucsma lehetett, melyhez elől ezüst lemezt alkalmaztak. A ruhára ezüst pikkelyeket vagy külföldi pénzeket varrtak fel. Az öv keskeny, a kard szintén és gyengén görbült; pánczél nincs. A fegyverzethez tartozik még a lándzsa és a nyíl. A korbelt írók tanúsága szerint a főemberek ruházatára sok arany ékszer volt függesztve, mely csengetyű-hanggal kísérté lepteiket.»

¹ NEMES—NAGY. A magyar viseletek története. 1900. 17. lap.

1890-ben megfordultam MUNKÁCSY párisi műtermében, akkor, a mikor nagy művének vázlatát készítette. A keleti anyag tanulmányozása végett együtt jártuk be Páris múzeumait és a hosszas eszmecsere, hazatérve levélben is folytattuk. Egyik levelében azután MUNKÁCSY a következő kijelentéssel fejezi be a dolgot: «Elvégre is én eleget tettem. Én nem vagyok tudós, hogy akadémikus buvárlatokat végezzek. Én festő vagyok, s feladatom egy képet festeni, melynek művészi hatása legyen és én azt a képet meg fogom festeni.» És a Honfoglalás tárgyát illetőleg az ő álláspontja helyes volt, — de a későbbi történelmi korokra nézve, hol már bőséges anyag kínálkozik a nemzeti viselet helyes megfestésére, történelmi festőnek bizonyára nem volna szabad ekként nyilatkoznia.

És mindamellet NEMES MIHÁLY 11 alakot tudott megfesteni lovon és gyalog a honfoglalás korából.¹ De hiszen megfestette MUNKÁCSY MIHÁLY is a Honfoglalást, a hol a többek között ott látjuk Jókai Mór koszorús írónk képmását is modern díszruhájában. Az ilyen képek azután lehetnek művészi alkotások, kedélyünket megragadhatják, de múltunk felőli tudásunkat nem gyarapíthatják.

Mint már fentebb is kifejeztem, egész viseletképeknek a leletek egyes darabjaiból való helyreállítása, rekonstruálása, csak oly esetekben indokolt, hol az összes lényeges részek adva vannak; különben csak mint föltevések, komoly figyelemre egy pozitív tudomány terén nem számíthatnak.

Addig tehát, a míg szerencsés újabb leletek biztosabb adatokhoz nem juttatnak, a létező és élő rokonemlékek kutatására, gyűjtésére és szigorú kritikai méltatására kell szorítkoznunk. És ezek természetszerűleg kínálkozó helye első sorban az ázsiai őshaza területe és az ottani népek hasonló emlékei.

A magyar viselet eredetét Ázsia ősnépei között és általában a keleten kell keresnünk.

Ezeket a népeket a régi szokásokhoz és formákhoz való rendíthetetlen ragaszkodás jellemzi, elannyira, hogy ottan ma is olyan öltözet- és fegyverzeti darabokat és díszítési motívumokat találunk, mint a minőket ezer évvel ezelőtt használtak. Pár évvel ezelőtt a konstantinápolyi karakói nagy hídon megvettem egy perzsa hajcsár lovának nyaklódíszét, egy vadkan-agyarakból formált félholdat, melynek közepéből szakasztott olyan boglárok csüngenek le, mint a minőket honfoglaláskori lovas sírjainkban találunk, még nagyságuk is olyan, mintha csak ugyanazon mintába öntötték volna. Meglepő, hogy ily irányban mily fontos és nagyszámú anyagot állított egybe ZICHY JENŐ gróf kaukázusi expedíciója.

A kis-ázsiai partvidékről pedig magam gyűjtöttem egybe számos ötvösművet, öltözeti és fegyverzeti tárgyat, a többek között például az öltözeteken ott századok óta használt ötvösmívű filigrános és zománcozott gombformákat, a melyek szakasztott másai a hazánkban található régi formáknak.

A perzsa-tatár viselet hódító útját két különböző, ellentétes irányból tette meg Európa szívébe. Az egyik a Kaukázuson át, a Volga-menti Oroszországon és Lengyelországon át vezetett hazánk területére, hova honfoglaló őseink hozták magukkal; a másik Kis-Ázsián, Törökországon és a Balkán-félszigeten át a török hódító hadjáratai nyomán jutott el Magyarországra.

Mikor a középkorban Nagy Lajos alatt Bolgárországban először kerültek egymással szembe a magyarok s a törökök, lehetetlen, hogy kölcsönösen meg ne lepte volna őket ruházatuk, fegyverzetük, sőt taktikájuk hasonlósága is. Lehet, hogy már akkor felmerült az eszme, hogy mindezek nyomai egy messze eredet testvériségére vezethetők vissza.

Mert valóban úgy állott a dolog, hogy különösen egyes csapatnemek, például a spahik öltözete még a XVII. század első felében is csupán és egyedül a turbánja által különbözött a magyar könnyű lovasság öltözetétől. Ezt a tényt megvilágító számos emlékünksorozatából csupán a Radák-család 1514-iki czímerének alakjait említjük fel, melyen az egymással harczoló

¹ NEMES—NAGY. A magyar viseletek története. III. Tábla.

magyar és török vitéz egyedül turbánja és kalpagja által különböztethető meg egymástól. (IV. Tábla.) Ezt a megfigyelést már XVI. és XVII. századbeli írók is tették. Egy a XVII. század elejéről való s magyar nemeseket ábrázoló rézmetszet¹ alá írva a következő verset találjuk:

Es ist im gantzen Romschen Reich
Kein volck den Turcken mehr geleich
In rustung vnd complexion,
Als die Vngrische manheit schon.

Hogy pedig eleinte egyáltalán semmi különbség sem volt a magyar és keleti viseletben, a mennyiben a magyarok a turbánt is viselték, arra szintén képes bizonyítékaink is vannak. Ilyen nemcsak Kálmán királynak a párisi arsenal könyvtárában levő codexben foglalt képe, melyen fején turbánnal ábrázoltatik, hanem a győri antiphonalének a XV. század második feléből származó miniatűrjei között levő turbános süvegű magyarjai is.

Ha tehát viseletünk legrégibb emlékeit keressük, ha a honfoglaláskorabeli öltözet és fegyverzet teljes képét akarjuk nyerni, saját hiányos leleteink kiegészítéseül az ázsiai népek jelenlegi és régi emlékeinek tanulmányozásához kell fordítsunk.

A tárgyi emlékeken, a régiségeken kívül a keleti népek régi írott és képes ábrázolású forrásait is különös figyelmünkre kell méltatnunk.

Valamint az arczképfestészet eredete az egyiptomi mumia-koporsókra festett arcokban keresendő, úgy az alakos ábrázolás és a tájképfestés, különösen pedig a miniatűr-festészet alapjai a kora középkori arabs és perzsa kéziratok színes és aranyozott, gyakran bámulatos finomságú festményeiben találhatók meg. A keleti művészet termékenyítőleg hatott már magára az antik, a görög és római művészetre is, de kétségtelen hatása volt a renaissancera is. A Bizáncból menekülő tudósok s a Spanyolországot meghódító mórok egyaránt magukkal hozták Európába ezeket a régi festett kéziratokat, melyek csakhamar legkeresettebb és legbecsesebb tárgyai lettek a királyok és főurak könyvtárainak és gyűjteményeinek. A középkor könyvmásoló és krónikairó barátjai, a kolostorok falai között, ezekből a régi keleti kéziratokból tanultak festeni, kezdetben nem csak azok technikáját követve, hanem még képeiket, alakjaikat és jeleneteiket is lemásolva. A középkori képes ábrázolások alakjainak sajátosságos merevsége és jelenetes ábrázolások háttérül a tájkép, a természet, az állatok alkalmazása, mind, mind ezen keleti festett kéziratok hatása.

Egy XIII. századbeli perzsa kézirati codexben² csata-jelenetet látunk lefestve, melyen lovasság lovassággal áll szemben, a szöveg szerint ugyanazon szaszanida-törzs két családja harczolván egymás ellen. Öltözetük: kupalakú sisak, sodronyszövetű nyak- és tarkó-vérttel, sodrony-pánczéling, melyen az alsó kar vértjei lemez-pánczélből vannak. A lovasok egy része a sodronyöltözet felett újjatlan és bokáig érő hosszú, kaftánszerű, kék és vörös színű felső öltönyt visel. Nagy részük sisakja és sodronyinge aranyozott, néhányé aczélkékre futtatott. Fegyverzetük gyengén hajlott szablya, lándzsa, kéz-íjj és puzdra. Védelmül kicsiny, kerek pajzsot viselnek. A lovak homlokán lemez-pánczél, nyakukon rákfarkas-pánczél, szügyükön részben sodrony-pánczél, részben kék, vagy vörös takaró van, a mely azonban sűrűn felvarrott aranyozott boglárokkal díszített, a mely egyszersmind azonban védelmül is szolgál. A lovak vértete is részben aranyozott, részben aczélkékre futtatott. (1. kép.)

Ugyane codexben van egy másik csatakép, melyen a lóvérték között kettő keskeny apró felvarrott lemezekből áll s a lovak szügyeire díszítésül és csörgő dísz gyanánt egy-egy tallérokából, vagy ezüst kerek lemezekből álló fűzér van felkötve. (2. kép.)

Látjuk tehát, hogy ez az öltözet és felszerelés ugyanaz, mint a milyennek Leo császár

¹ ERNST LAJOS gyűjteményében.

² Szerző gyűjteményében.

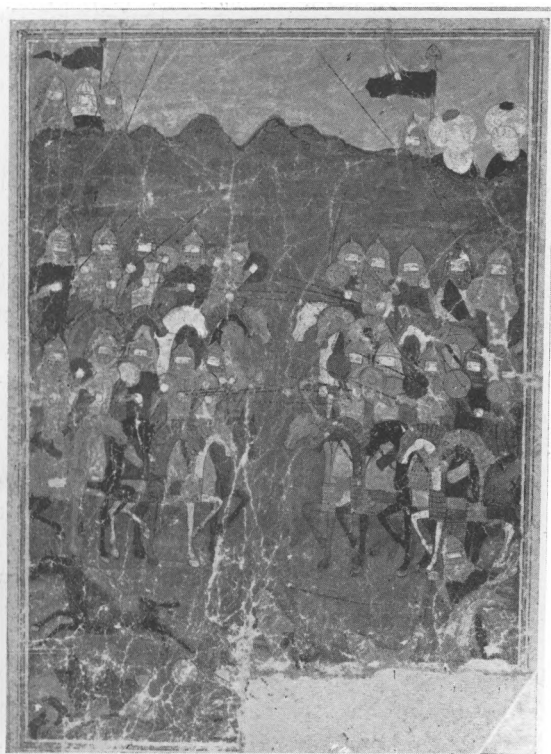
taktikájában az ősmagyarokét leírja. És ezt bizonyítják a honfoglalás korabeli lovas-sírhelyeinkben talált nagyszámú keleti stílusú boglárók s Ismail Ahmed és Nasr ben Ahmed Emíreknek Samarkandban 892. táján veretett, a felfüggesztés céljából több helyt átfúrt, a szegedi, galgóczi és bodrogvécsi leletekben talált nagy ezüst érmei.¹

Ugyancsak a XIII. századból származó egy másik perzsa codex² egyik lapján két lovas zenészt látunk. Az egyiknek nyergében ott lóg a két kis üstdob, ép úgy, mint a későbbi magyar lovas dobosoknál látjuk (19. és 138. sz. képeinken), a másik pedig hosszú tölcse-res kürtöt fúj, mint a minőket a bécsi képes krónika apródjainak kezében látunk. Mellettük két gyalogos is áll. Az egyik keskeny övvel szorított kurtla dolmányt s kezében vágott végű magyaros szablyát tart. A másiknak könyökbe vágott ujjú, galléros dolmánya van, a minőt a

XVI. és XVII. században nálunk is bőven találunk. Ennek kezében csatabárd van. Mindkettőjük alsó lábszára lemez-vértevel védett. (3. kép.)

Ugyanez a codex egy másik képén, mely egy keleti regét illusztrál, azt a jelenetet látjuk, a mint a patakban fürdő királyleányt az arra lovagló ifjú vadász meglepi.

A királyleány bibor palástja, koronája és csizmája a patak partján van lerakva. Ez a hegyes orrú, magas és fent csúcsba vágott, arany paszománt-szegélyű, fekete kordován csizma, a mienkhez teljesen hasonló. A királyleány legelésző lova, négyszögletű arany rojtos, piros lótakarója fölött magas előkapájú és háttámlájú, aranyozott nyereggel s piros szattyán kantárral szerszámozott. A nyereg a ma is használatban lévő magyar nyereg típusának előképe. A vadász ifjú lova hasonlóképen szerszámozott s nyakán fehér lószőr bojt lóg. Maga az ifjú, zöld alsó ruhájára felöltött, könyökbe vágott ujjú, derékba szabott, piros selyem virágokkal átszőtt aranybrokát dolmányt visel, melyet a szablyát hordó szíj szorít derekához; baloldalán piros bársony puzdra, nyílvesszőkkel. Sárga keztyűs jobb kezén vadász

1. CSATAJELENET EGY XIII. SZÁZADI PERZSA CODEXBŐL.

sólyma ül. A dolmány szövetének virágdíszje perzsa motívum, mint a hogy a renaissance olasz aranybrokátai és bársonyaié is. Így nézhetett ki Európa bármely középkori hercege — csak hogy ennek fején turbán van.

Egy Kis-Ázsiából hozott XVI. századbeli indó-perzsa munkájú, lakkfestménynyel díszített dobozon³ oroszánvadászatot látunk ábrázolva. A vadászatban a király kíséretében résztvevő lovasok oldalt kissé benyomott, fekete hegyes szőrme kucsmát, derekukon sárga szövet sállal megkötött, derékba szabott piros dolmányt s magas, csúcsba vágott szárú, hegyes orrú sárga szattyánból készült csizmába húzott szűk nadrágot viselnek. A lótakaró aranyrojtal szegett

¹ *Archaeologiai Értesítő* 1898. évf. 13. lap.

² Szerző gyűjteményében.

³ U. o.

négyszögletű piros szövetből készült. Közülök a képünkön bemutatott alak sebes vágatásban visszafordulva hátrafelé nyilaz, a miben, mint tudjuk, honfoglaló őseink is mesterek voltak. (4. kép.) Konstantinápolyban, az Eszki-Seraillban őrzött régi császári könyvtár codexei között láttam egy «Sah-náme»-et, bámulatos szépségű miniatűrökkel a XV. század elejéről, melyek között épen úgy, mint egy 1510-ből való s VÁMBÉRY ÁRMIN könyvtárában lévő «Seibani-náme»-et tartalmazó codexben, a perzsa tatár viseletben megtaláljuk a hegyes kún süveget, a báránybőr sapkát, a prémes kucsmát s az ujjatlan és könyökbe vágott ujjú zsinoros dolmányokat.

HAUSLÁB tábornok, a híres bécsi gyűjtő különösen figyelmeztette RÓMER FLÓRIST annak idején, hogy a Firduszi költeményeinek teheráni kiadásában számos nagybecsű adat van a magyar viselet fejlődésének történetére vonatkozólag.¹ Hogy különben maguk a perzsák mennyire megbecsülték nemzeti viseletüket, bizonyítja az az érdekes adat, hogy mikor Betlehembe benyomultak, a főtemplomban a régi egyházi tárgyú mozaik képeken a perzsák öltözetét ismervén föl, ezt a templomot teljesen sértetlenül hagyták, holott a többi kirabolták.²

Azon fentebb kifejezett nézetünk támogatására, hogy a keleti kéziratok miniatűrjei mennyire befolyásolták a középkori európai miniatúrokat, érdekes bizonyosságul szolgál a *párisi SORBONNE* és a *franczia nemzeti könyvtár* egy-egy miniatűrökkel díszített codexe, s az elsővel kapcsolatban a *mi bécsi képes krónikánk* is. Az elsőnek czíme: *Histoire du voyage et conquête de Jerusalem*³ és a keresztes hadak történetét tárgyalja. Íratott 1337-ben. Szövegbeli érdekességét emeli, hogy számos magyarországi vonatkozást tartalmaz. Leírja Remete Péter keresztesének hazánkban való keresztül vonulását 1096-ban, bővebben foglalkozik Kálmán és II. Endre királyaink országlásával, közli utóbbinak a pápához írott levelét s külön emlékezik meg Comaniáról. De mindezeknél érdekesebbek a codex képei. Technikai szempontból még teljesen a keleti miniatűrök hatása alatt készültek. A távlat kezdetleges. A mezők néhány fűszálból álló csoportokkal vannak jelölve, a fák koronája egy gömb alak, de a melyen belől a levelek meg vannak rajzolva. A háttér vagy arany, vagy egyszínű sötétkék ég, néha perzsa motívumokkal mintázott, mintegy tapéta. A tatárok és saraczenok

2. PERZSA LOVASOK EGY XIII. SZÁZADI PERZSA CODEXBŐL.

¹ RÓMER FLÓRIS jegyzetei a műemlékek országos bizottsága levéltárában.

² *Revue Archéologique* 1877. IX. 153. lap.

³ SORBONE Mss. FR. Folio 383.

ugyanolyan kún süveges, kaftános alakok, mint a minőket Szt. László legendáját ábrázoló fal-képeinken látunk, s mint a milyenek a bécsi képes krónika ábrázolásai. A lovagok a XIV. század páncélzatába öltözvék, épúgy, mint a mi krónikánknál. E codex egyik képe, mely a törökök költözködését ábrázolja, a képes krónika húnok beköltözését ábrázoló képének párja.

Körülbelül ugyanez áll az 1351-ben íratott másik codexre nézve is, melynek czíme: *Le Livre des Merveilles du monde on voyage de M. Paul.*¹ A tatárok öltözetében itten is min-

3. PERZSA HARCZOSOK EGY XIII. SZÁZADI CODEXBŐL.

Nagyított másolat.

denült az ősmagyar viseletre ismerünk. Különösen a 2., 13., 14. és 16. lapokon levő fővegek nagy érdekűek. Van közöttük a csúcsos sisakok mellett felhajtott s közepén behasított karimájú kún süveg, prémes zacskós kucsma, elől felhajtott s hátul legyűrt prémszegélyű kalpag s magas, felhajtott karimájú kurucz süveg is.

MÁRK a mi képes krónikánkat 1358-ban írta és festette, még pedig mint bevezetésében maga mondja, «*Különféle régi krónikákból összeszedelve.*» Ezek között a két fentebb leírt

¹ *Bibliothèque Nationale.* 2810. fol.

codex bizonyára közte volt. Több képet és számos alakot csaknem teljesen lemásolt e code-xekből. Mindamellettt már itt sietek kijelenteni, hogy ezeken kívül azután viszont számos képen a XIV. századbéli magyarországi viseletet és életet saját közvetlen szemlélete alapján festette és hagyta híven reánk.

A népvándorlás korában és a koraközépkorban egymás viseletét egyes népek és törzsek leginkább a hadizsákmányok, sarczok és kölcsönös ajándékok révén sajátították el, melyek között a különböző ruhaneműek mindig benn foglaltattak. Így ANONYMUS írja, hogy Álmos a legyőzött ruthénektől a többek között öltözeteket is követelt sarcz fejében. Ezekkel együtt azután ezer ruthénmódra ékesített nyereggel és fékkel ellátott lovat is küldtek neki. A lodoméri vezér hasonló módon adott neki háromszáz felnyergelt lovat és számos kaczagányt, Galiczia vezére pedig úgy Álmosnak, mint valamennyi vitéznek «igen nemes köntösöket ajándékozott.»

Árpád pedig Szalánnak a tizenkét fehér lovon kívül, tizenkét nyuszt és ugyanannyi hölgymenyét bőrt és tizenkét aranyos köntöst (bizonyára keleti aranybrokát szövetekből valókat) küldött ajándékba.¹

Az orosz és lengyel viselet a közép-ázsiai turk népek befolyása folytán szintén perzsata-tár formák szerint alakult és így a magyar viselethez nagyon hasonló volt egészen az újabb korig

Az orosz archaeologiai publikatiók számos példái mellett hivatkozunk arra a képre, mely I. Mátyás királyunk követségét ábrázolja 1488-ból az orosz nagyfejedelem előtt, a hol is az orosz urakat a magyarok mellett látva, azonnal szembe-ötlik viseletük azonos eredete. (II. Tábla).

De még világosabb bizonyítékokat szolgáltatnak a XVI. századból HERBERSTEIN munkájának² fametszetű képei, melyeken látjuk a felhajtott s középen hasított karimájú nemez süveget, a könyökbe vágott ujjú dolmányt, a tarsolyt, a hosszú és kivarrott szárú csizmát és fegyvereik között a kézíjat és nyilat, a szablyát, a csatabárdot, a gerezdes és lánczos buzogányt.

Maga Herberstein Zsigmond, mint császári

követ, 1526-ban egy díszöltözetet kap ajándékba a czártól, mely prémes süvegből s bundaszerű nagy prém gallérú, elől végig zsinóros, virágos aranybrokát boér mentéből s kivarrott szárú csizmából áll,³ mely formát a Kaukázus vidékén akkor is, ma is megtaláljuk.⁴

A régi lengyel nemzeti viseletnek pedig a magyarral való csaknem teljes azonosságára szintén számos példa és bizonyíték van. Ilyen a többiek közt az 1519-iki lengyel krónika⁵ számos képes ábrázolásával, ilyen Zsigmond Ágost lengyel király 1552 július 8-án Danczigba való bevonulásának képe, lobogóskopjás, tárcsapajzsos magyar huszárokkal, kiknek kerek nemez kalpagjuk mellett hátul óriási tollforgó van.⁶

Az e tárgyra vonatkozólag különben magában Lengyelországban található emlékek jelen-
tekenyebb részét hírneves festőjük, MATEJKO, már egybegyűjtötte.⁷

4. NYILAZÓ PERZSA. XVI. SZÁZADI LAKKFESTMÉNY.

¹ Béla király névtelen jegyzőjének könyve a magyarok viselt dolgairól. FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ akadémiai kiadása IX., X. XI., és XIV. fejezete.

² HERBERSTEIN. Moscoviter. Basel 1563. CLXXII. és CLXXIV. lap.

³ ADELUNG. Sigmund v. Herberstein. Petersburg 1818.

⁴ CARL KÖHLER. Die Trachten der Völker. Dresden 1871. 55. lap.

⁵ *Chronica Polonorum*. Michow. MDXIX.

⁶ *Rómer hagyatéka*. Műeml. Orsz. Bizotts. levéltára.

⁷ JANA MATEJKA od Bolesława Wstydlwego do Stanisława Augusta. Objasmema dziesięciu tablic Ubiorow w polsce. W. Krakow 1879. Lásd még: LEWICKY J. Album des costumes Polonais anciens et modernes.

Mikor Báthory István erdélyi fejedelem 1576-ban lengyel királylyá választatott, Erdélyből magával oda vitt udvarával és katonaságával hozzájárult ahhoz, hogy a magyar és lengyel viselet még inkább egybeolvadjon.

GRONDSZKI LAJOS, Apaffi udvarában élő reformatus menekült, a lengyel kozák háborúról írott művében mondja, hogy 1656-ban egy lengyel főúr II. Rákóczy György erdélyi fejedelmet ajánlván a lengyel királyságra, azonkívül, hogy mint mondá, a lengyel és magyar nemzetet századok óta szellemi és vérrokonai kötelékek fűzik egybe, mint különös okot felemlíti azt is, hogy *a két nemzet nemességének öltözete is egyforma.*¹

Az orosz-lengyel és magyar viselet között azonban a XV. századtól kezdve, a mennyire t. i. képes ábrázolásaink visszamennek, volt mégis mindig egy jelentékeny különbség, nevezetesen az, hogy míg az első a közvetlenebb és folytonos ázsiai tatár befolyás folytán dolmányát állandóan kaftánszerűleg hosszúra szabta és mentéjét is, mint boér mentét bokáig érő hosszúra eresztette és a zordonabb éghajlat folytán mindig felöltve viselte; addig a magyar dolmányt és mentét is egyaránt *kurtára* szabták, s ez utóbbit többnyire panyókára vetve viselték. (22., 34., 61. és 124. számú képeink.)

Az Ázsiából hozott ősmagyar viselet a történelmi fejlődés folyamán a szerint, a mint sorsa más-más nemzetnek engedett reá kisebb vagy tartósabb befolyást, többféle idegen hatásnak volt kitéve.

Ilyen volt még a vezérek korában a bizantinikus, majd Szt. István korától kezdve a német befolyás, melynek hatása alatt a királyi udvar és a főnemesség csakhamar fölveszi a teljes vérteteket s ennek folytán a hadi taktikában a régi magyar könnyű lovasság fölött a nehéz vértezett lovasság jut egyelőre fölénybe. Nagy Lajos korában ugyancsak az udvar útján olasz befolyás jut érvényre a viseletben, mely még nagyobb arányokat ölt a renaissance korában Mátyás alatt, mint azt az ő és neje Beatrix királynénak, főleg a Corvinákban fenmaradt számos egykorú képe is igazolja.

E korszak emlékei rendkívül gyérek s jóformán csak hadi felszerelésekre vonatkoznak.

Hogy például milyen lehetett a magyar viselet a XI—XII. században, némi fogalmat alkothatunk magunknak Kálmán király törvényeinek 70. fejezetéből, melyben rendeltetik, hogy a papok világi öltözetet ne viseljenek. Azután felsorolják, mik azok a világi öltözetek, a melyeket nem szabad viselniök. Ilyenek: a hasított mente, vagy dolmány, tarka keztyű, piros nyeregtekercs, vagy zöld kurta mente, nadrág és sapka, himes sarú és selyemmel varrott ing, valamint selyem öv.

A következő századból hiteles adatokat csupán a pecséteinken látható alakos ábrázolások nyújtanak, a melyekkel szemben azonban már a legszigorúbb kritikával s a legnagyobb óvatossággal kell eljárunk. Míg ugyanis egy pár herceg és főúr lovaspecsétjén, valamint egyháznagyjaink pecsétein is, a kor teljes hitelességű öltözetét látjuk, (5., 6. és 7. képünk) addig az összes középkori királyi nagy függő pecséteinken látható ábrázolások figyelmen kívül hagyandók, mert mindannyian egy bizonyos sablonra készültek, s a magyar királyi öltözet, királyi és koronázási jelvények egyetlen darabjának sem leljük rajtuk nyomát. Részint a bizantinikus tunika, részint a frank királyi bő palást ez öltözet jellemző fő ruhadarabja, melyhez a liliosmos nyitott korona és liliosmos kormánypálca csatlakozik. Összehasonlítva ezt a középkori frank királyi pecsétekkel, látjuk, hogy a miéink, azok egyenes másolatai. Ilyen teljesen egyforma sablonra készültek II. Géza, II. Endre, Erzsébet királyné, Nagy Lajos, V. László, I. Mátyás, II. Ulászló, II. Lajos stb. királyi nagy függő pecsétei. Ennek a ténynek csak az lehet magyarázata, hogy valamely bizanci, vagy frank vésnök készítette legrégibb királyi pecsétünket az általa már megszokott gyakorlat szerint, nem törődve azzal, hogy a magyar királyoknak más-

¹ KOPPI CAROLUS. Historia belli cosacco-polonei authore Samuele Grondski de Grondi conscripti 1676. Pest. 1789.

forma koronájuk és másforma öltözetük van. Tudjuk, hogy hasonló esetünk van a hazai középkori éremverés terén a pénzverő izmaelitákkal.

Sokkal feltűnőbb jelenség már az, hogy ehhez a királyi ábrázoláshoz valamennyi uralkodónk ragaszkodott. Felmerülhet az a gondolat, hogy a korona és kormánypálcza liliomai Nagy Lajos, Anjou liliomai, miután azonban előtte már kétszáz évvel II. Géza is ilyet használt, kétségtelen, hogy az csakis a frank eredetre vezethető vissza.

Tudjuk, hogy magát a szent koronát s még szintén az Árpádok családi kincseihez tartozó kormánypálczát, vagy buzogányt mily kegyelettel vette körül mindig a nemzet és királya egyaránt, hogy azokat még sem vette fel, királyi nagy pecsétjére, tehát legfőbb állami jelvényére, csak egy magyarázatát tudnám adni, s ez az, hogy volt valaki, a kit a nemzet még ezen erekléinél is nagyobb tiszteletben tartott, s ez: Szent István király; miután pedig minden valószínűség szerint már az ő pecsétje is ilyformán készült, az iránta való kegyeletből tartották azután meg ezt a formát későbbi összes királyaink. Annyira közhasználatúvá vált minden király rangjának kizárólagosan ilyen módon való ábrázolása, hogy Turóczi krónikájában még Attila is épen így van megrajzolva.

Kétségtelen tehát, hogy királyi nagy függő pecséteink, királyaink régi viseletének meghatározásánál figyelembe nem vehetők, mert hiszen például I. Mátyás királyról, kinek annyi egyéb ábrázolását ismerjük, semmiképen sem hihetjük el, hogy úgy öltözködve ült volna trónján. De bizonyára még kevésbbé tehető az föl, hogy koronázási, vagy legnagyobb tróndíszét megtartva, bármelyik királyunk, koronájával fején és kormánypálczájával kezében leszállt volna a köznapi életbe, mint a hogy Nemes Mihály festőművész egyik viseletképén II. Endre királyt látjuk egy főúrral karon fogva, hóna alá csapott kormánypálczával, fején koronával, a másik kezében a birodalmi almával sétálni.¹

Királyaink régi viseletének megállapításáról lévén szó, a régi egykorú képes ábrázolásokat is a legszigorúbb kritika alá kell vennünk, mert a hízolgő művészek, nem is említve a mythológiai ábrázolásokat, előszeretettel rajzolják őket, mint antik bölcséket, patriarchákat, s leginkább mint diadalmas római cäsarokat, tehát olyan öltözetben, a milyenben azok sohasem jártak, s a mely koruknak sem felel meg. Még inkább kihívja kritikánkat ez a körülmény, ha figyelembe vesszük, hogy lelkiismeretlen kiadók, XV. és XVI. századbeli krónikákban egy és ugyanazon klisével öt-hat különböző nemzetiségű király arczképét nyomtatták le, csak épen más és más nevet irtak ugyanazon kép alá.

XIV. századbeli viseletünk szempontjából, daczára, hogy művén a keleti miniatűrök hatása feltűnően jelentkezik, Márk képes krónikáját kell elsőrangú forrásunknak elismernünk, melyekhez újabban mind nagyobb számban felkutatott és közzétett falképeink csatlakoznak.

A képes krónika számos miniatűrje közül legbecsesebbnek kell tartanunk azt a képet, mely Nagy Lajos királyt trónján ülve, fején házi koronával, hermelines paláستtal s az ország színeit viselő kurta dolmányban és olaszos szűk nadrágban ábrázolja. Trónja mellett egyik oldalon hadvezérei és előkelő harczosai nyugat-európai vértzetben s a másikon ugyancsak előkelő kún urak, izmaeliták és magyar főurak sorakoznak, hosszú kaftánokban, hegyes süvegekben és kalpagokban, szablyákkal és kézijakkal fegyverkezve, tehát még az ősi keleti viseletben.

Az ezen korbéli ruházat diszítésére vonatkozólag érdekes adalékul kínálkozik ANNEGARN történetének az az adata, hogy a XIV. és XV. században a lovagtornák ünnepélyein szokásban volt, hogy a hölgyek egyik nap német, más nap franczia s igen gyakran magyar ruhákban jelentek meg. Magyar ruháikon apró csöngetyűket, vagy csörgetyűket viseltek, s uszályos hosszú selyem ruhájuk aztán ilyen hangot adott, «klin, klin, surr, surr.»

¹ NAGY—NEMES. A magyar viseletek története. VII. tábla 10, 11.

A XV. századot illetőleg, tekintve a magasabb kulturát s a fejlett művészi életet, nemcsak eredetiben fennmaradt emlékeink, öltözetek, ékszerek, fegyverek, hanem a képes és szobrászati ábrázolások száma és a mi fő, megbízhatósága is emelkedik.

A viseletten feladata e korszaktól kezdve most már abban áll, hogy az újabban felmerülő leleteket és emlékeket kritikailag feldolgozza s igyekezzen a hézagokat kitölteni s a függőben levő kérdéseket megoldani.

Egy ilyen érdekes kérdés a papi viselet helyzete hazánkban a nemzeti viselettel szemben. A ritualék, zsinati határozatok a középkor elejétől kezdve és különösen az irányadó olasz gyakorlat, papi viselet gyanánt tunica és tógaszerű ruhákat írtak elő. Úgy de tudjuk, hogy hazánkban a banderialis rendszer behozatala óta egyháznagyjaink hadcsapatokat tartoztak állandóan tartani, s hogy azokat az ütközetekben maguk is vezették; számos egyéb példán kívül tudjuk a szerencsétlen mohácsi csata lefolyásából is. Ilyen foglalkozásuk közben természetes, hogy a tóga viselésétől el kellett térniök, jóllehet az 1279-iki zsinati határozatok XI. fejezete kimondja, hogy a papoknak sem kardot, sem kést nem szabad felebbvalóik engedelmé nélkül hordani. Az 1460. évi lőcsei zsinat XXXVIII. fejezetében megtiltja a vörös czipő, s a zöld és vörös posztóból való nadrág használatát; az 1494. évi nyitrai zsinat pedig újból rendeli, hogy a papok kizárólag papi ruhában járjanak, különféle színű kelmékkel ne éljenek, világias ruhát legfeljebb akkor öltsenek, ha lakóhelyükön kívül lovagolnak. Ezen rendeletet pedig újból megerősítik az 1498-iki esztergomi és a veszprémi 1515-iki zsinatok határozatai. Különösen érdekes e részben az 1560-ban Nagyszombatban Oláh Miklós elnöklete alatt megnyitott esztergomfőegyházmegyei zsinat határozatainak XXIII. fejezete, mely rendeli, hogy: «A papok papi ruhát viseljenek, nem csikosat, sem tarkát, vagy különféle színt. A gereznával bélelt ruhának szabása ne legyen világias és a nyakon túlnyúló, hanem bokáig érő és paphoz illő és az egyház szokása szerint a nyaknál összeszorított. Kalapjuk sem világi, sem katonai, hanem illően papi legyen. Szakállt és bajuszt növeszteni senkinek sem szabad, s ezen kívül fejük tetejét is korona alakra kell beretválniök. Födetlen koronával pedig nyilvánosan sohase jelenjenek meg. A világi öltözetben járókat a püspök sohasem fogja védelmébe venni.»

Az 1611-iki nagyszombati zsinat ismét meghagyja, hogy a papok ruházata világi szabású nem lehet, színe pedig fekete, vagy violaszínű, a köpeny pedig mindenestre fekete legyen. A tonsura viselése alól pedig senkisémet mentetik fel. Az 1669-iki és 1687-iki zágrábi zsinatok pedig kimondják, hogy miután a papi ruházatokban újabban sajátságos (t. i. magyaros) alak, szín és minőség jött divatba, meghagyatik, hogy minden rangú papi egyén hosszú fekete felső ruhával éljen, hasonló színű gombokkal, gallérral és hajtókákkal. Az alsó ruha hasonlóképp fekete, vagy violaszínű legyen és semmiesetre sem lehet megyszínű, vöröses, vagy sárgás, a mi a nyakravalóra, kalapra és övre is értendő. A téli utazó ruha is ilyen legyen, sőt a selyemnek is, a melylyel varratik ilyen színűnek kell lennie. A gallérnak, mely egy- vagy félarasznaira a nyakról lelóg, a birtokos tehetsége szerinti gereznás hajtókával és ujjakkal kell birnia, vagy téli suba alakra készítve akként, hogy ujjai a kéz markáig érjenek s egyenesen levágasának.¹

És mindezek daczára az egyik zsinat elnökét, Oláh Miklóst, továbbá Verancsicsot, Forgáchot, Lippayt, Szelepcsényit, Széchenyit, Kollonichot és Kopácsit fennmaradt egykorú arcképeiken többnyire nagy szakállal és zsinóros magyar ruhában látjuk ábrázolva. Hyppolit érsek 1489-ben arany taréjú, pávatoll prémű és saskeselyűtollal diszített süvegben járt. ruhatárában pedig 12,424 frank értékű hermelin- és czobolyprém volt, s mégis 1507-ben hermelinért ismét 15,309 frankot adott ki.² Nálunk a törökkel vívott folytonos harcok miatt, a mely küzdelem tulajdonképeni keresztes had volt a keresztény vallás védelmére is, meg kellett engedni a pap-

¹ PÉTERFFY. Acta Concil. 105. és k. 1.

² Századok 1872. év. 367. lap és Tört. Tár 12. k. 152. l.

ságnak a fegyverviselést, a melylyel vele járt a magyar nemzeti ruha is. Ezen az úton, mint igazi ecclesia militans jutott a magyar katolikus papság a múltban a magyar viselethez.

A XV. század hadi viseletére nézve is áll az, a mit az előző századra nézve megállapítottunk, hogy t. i. a nyugati módra fegyverzett nehéz lovasság mellett a nemzeti öltözetet viselő könnyű lovasság, mely ekkor már huszárságnak nevezetik, egyenrangú szerepet visz.

A csúcsíves modorú teljes vértézetet, melyről több egykorú hiteles ábrázolás maradt reánk, csak a harcban és a tornákon viselik, a magánéletben, az ünnepélyeken és az udvarnál a magyar nemzeti és az olaszos viselet járja, melyet már e korban is rendkívül fényűző volta jellemez.

E részben Mátyás udvarának és környezetének regeszerű fénye, immár történeti adatokkal okmányolva, mint nemzeti történetünk leghatalmasabb korszaka bontakozik ki előttünk.

És a reánk maradt adatokból látjuk azt is, hogy a királyné személyével összefüggő olasz divat mellett maga Mátyás mindig az ősi magyar viseletet érvényesíti, *1487-ben* a francia királynak egy fekete bársonyból készült és hermelin- és czobolyprémmel dúsan ellátott kaftánt küld ajándékba. Egy alkalommal, midőn neje jelenlétében a ferrarai követet, Valentini Césart fogadja, török kaftánt visel, mely lábait is eltakarja. Ajándékba is oszlogat, kitüntetésképp, arany brokátból készült török kaftánokat, sőt drága perzsa kelméjű ruhákat is.

Midőn *1489-ben* Blanka hercegnőnek, a Corvin János jegyesének Magyarországra hozatalához Milanóban előkészületeket tesznek, Chalco, a hercegi titkár értesíti urát, hogy a magyar udvarnál a hosszú ruha a divat, az olasz rövid szabású öltönyökön ott megbotránkoznak; tehát a Blankával küldendő kíséret számára olyanokat csináltassanak. Hogy ez azonban tényleg nem volt szabály, onnan látjuk, hogy *1476-ban* egy alkalommal maga Mátyás is rövid piros dolmányban jelenik meg, s kamarásai is ilyen ruhát öltenek a menyegzői díszmenetre.¹ Mátyás orosz követségének képén (II. tábla) látjuk, hogy az urak szintén kurta dolmányt és panyókára vetett mentét viselnek, míg a követség ajándékvivői már hosszú zekékbe vannak öltözve. Fellűnő, hogy e követség összes tagjainak feje beretvált, elől meghagyott üstökkel. E kétségtelenül keletről vett szokás tehát nálunk már a XV. század utolsó évtizedeiben veszi kezdetét.

A fény pedig, a melyet ékszerekben, gyöngyökben és drága kövekben kifejtettek, hihetetlen és szemkápráztató.

A pfalcsi választó fejedelemnek *1476-ban* Mátyás király menyegzőjére küldött követe azt írta hivatalos jelentésében, hogy az ünnepélyeken jelenlevő magyar főurak és nemesek valamennyien hihetetlen fényű öltözetekben dúslakodtak. Ezek között Ujlaki Miklósnak teljes öltözetét leírja, azt mondván, hogy egész hosszában aranyfonállal és gyöngyökkel átszőtt és hímzett dolmány volt rajta, e felett pedig egy harminczöt font aranyat nyomó, ötszáz gyémánttal és más drágakövekkel diszített arany mentét viselt.²

Zápolya István nádorról írják, hogy *1494-ben*, mikor Lőcsén királyát s a lengyel udvart vendégül látta, nem volt egy nap, a melyen 3000 aranyat ne ért volna az öltözet, melyben megjelent.

Gazdagság és fény tekintetében a XVI. és XVII. század még felülmúlja az előző korszakot, csakhogy mostan a női viseletben fejtenek ki nagyobb fényűzést.

A törökkel való folytonos érintkezés következtében egyrészt a török viselet befolyásolja mind a két századon át viseletünket, másrészt az első században Báthory István lengyel királysága folytán, különösen az erdélyi viseletre a lengyel van nagyobb befolyással. Ugyane korszakban talán még sűrűbb volt érintkezésünk politikai helyzetünknel fogva a némettel. Hogy ennek spanyol-franciás viselete nem tudott reánk hatást tenni, annak egyik oka a régi nemzeti formákhoz való ragaszkodáson kívül, mint Rómer mondja, a németiség országos gyűlölete.

¹ Dr. Csánki Dezső. I. Mátyás udvara. Budapest, 1884. 7. fejezet.

² Bárány Radnászký Béla. Magyar családi élet és háztartás. 1896. I. 102. l.

Ellenkezőleg, az történt, hogy a mi németjeink a Szepességen és a szászföldön egyaránt meghódoltak a fényes magyar viseletnek.

E korszakra vonatkozólag már úgy az okmányi, mint a képes anyagnak oly tömegével rendelkezünk, mint Európa bármely kultur nemzete és épen azért e korszakra vonatkozólag helyreállításoknak, találgatásoknak egyáltalán nincs helye. Feladatunk csak az lehet, hogy a hiteles adatokat egybegyűjtve, a különböző formákra vonatkozó anyagot mentül gazdagabbá tegyük, s az egyes típusok használatának idejét mentül precisebbül meghatározzuk.

Nagy mértékben segítségünkre vannak e tekintetben legelőkelőbb főúri családaink, az Esterházyak, Thurzók, Tökölyek, Rákóczyak, továbbá az erdélyi fejedelmek, Bethlen Gábor, Brandenburgi Katalin és Apaffi Mihály ruhatárai- és ékszereinek reánk maradt leltárai.

Látjuk ezekből, hogy a XVII. században az úgynevezett csonka ujjú, vagy könyökbe vágott ujjú mente nagy kedveltségnek örvendett. Bethlen Gábor fejedelem ruhatárában harmincz-négy darab ilyen mente volt. Ilyet viselt különben még Bocskay István is. (44. kép.)

A férfi ruhák díszítésénél a zsinórzat és különösen a gombok nagy szerepet vittek; gyakori volt a drágakövekkel kirakott ötvösmívű ezüst vagy arany gomb, de még inkább el voltak terjedve a művészi gombkötő munkák, a különböző színű selymekből, arany és ezüst fonálból, nem ritkán igaz gyöngygyel fűzött gombok.

Bethlen Gábor egyik ruhájára két pár, merő gyémántos gomb, melybe 1041 gyémánt volt foglalva, egy másikra két pár, 174 rubinttal megrakott aranygomb, egy harmadikra két pár gyöngygyel rakott száras gomb volt felvarrva. Ilyen zsinórzatot és gombokat látunk felvarrva II. Rákóczi Ferencz 1684-ből származó arczképén ábrázolt mentéjén. (94. kép.) Ilyen lehetett az 1688-ban Zrinyi Ilonától átvett Rákóczi javak között lévő két pár magyar dolmányra való csiga is, melyeknek aranyába 276 gyémánt és 72 rubint volt foglalva. A fegyverzetén kívül a férfiak még süvegükön fejtettek ki fényűzést, az oda tűzött köves medáljon, forgón és drága tollakban. Ez utóbbiak között legdrágább volt a kólcasag. 1621-ben Pálffy Istvánnak egy bokor kólcasag tollát ezer forintra becsülték a hivatalos becsüsök.

A női viselet fényére hasonlóképen nagyszámú adattal rendelkezünk, sőt a XVII. századból több öltözet is maradt reánk.

Így Brandenburgi Katalin fejedelemnő arany és selyem virágokkal ékes ruhája, s Esterházy Orsolya klárisokkal díszített öltözete. A síma és virágos bársony szoknyákon kívül szokottak voltak a vont ezüst és vont arany, valamint tarczolán selyemszoknyák. Díszítés tekintetében főrangú hölgyeink leginkább szerették a gyöngyös szoknyát és ugyancsak gyöngyökkel borított derekat, vagy vállfűzöt. Egy ilyen gyöngyös fekete bársonyszoknya maradt anyjáról 1579-ben Horváth Kátára. Károlyi Zsuzsanna fejedelemasszonynak baraczkvirágszínű vont arany szövethől készült gyöngyös és aranyos szoknyája volt, s a Thurzó leányok szintén síma meggy színű bársonyból készült s gyöngyökkel megrakott egyforma szoknyákat kaptak.

Némelyik ilyen szoknya nehéz vont arany szöveten kívül annyira meg volt rakva és kivarrra arany paszomántokkal, csipkéekkel, gyöngyökkel, sőt drágakövekkel is, hogy magában megállott a földön, mint a faköpenyeg.

Szokott volt a vállfűzős és ingvállas öltözetekhez kurta kis spanyol köntöst és prémezett kis subát, úgynevezett subiczát viselni. Negyven gyöngyös és negyven zománczos arany boglárával megrakott fekete atlasz spanyol köntöst, melynek elejét virágos vont aranyból varrták, Thurzó Zsuzsa viselt 1603-ban.¹

A női ruházathoz szükséges kellékek a XV. és XVI. században nagyjából Olaszországból és a Keletről, a XVII. században pedig már csaknem kizárólag Bécsből kerültek hozzánk. Thurzó György 1612-ben leánya, Mária részére eszközözlendő vásárlások végett prefektusát küldi Bécsbe, a következőkben írásba foglalván a vásárlandókat: Egy szoknyának való síma vont

¹ Báró RADVÁNSZKY BÉLA f. i. műve III. és IV. fejezetei.

aranyat, ahhoz arany szegést, ujját bélleni valót. Egy szoknyának való virágos vont ezüstöt, arra keskeny arany prémet, ujját bélleni való vont aranyat. Egy rövid szoknyának való szederjes bársonyt, arra prémet. Hosszú szoknyának királyszínű virágos bársonyt, ahhoz ezüst prémet, ujját bélleni való aranyos atlaczo. Narancsszínű atlaczo, hosszú szoknyának valót, arra keskeny ezüst prémet, ujját bélleni szeder aranyos atlaczo. Az gyöngyös prémhez meggy színű síma bársonyt, ehhez fekete virágos bársonyt, ahhoz arany boglárokat kell venni. Valami szép színű, virágos tafotát rövid szoknyának. Hosszú subának tafota bársonyt, tenger szénőt, ahöz arany prémet. Egy fekete metélt bársony kis subát gyöngyös prémhez, az préme meg nagyon, az aljára nyuszt köll. Egy fekete virágos bársonyt kis subának, arra prémet öt rendel, alája nyestet. Testszin gubás bársonyt stb.¹

Thurzó Imre pedig menyasszonyának, Nyáry Krisztinának a következő ruhaneműeket ajándékozta: Egy székfű színű virágos vont arany szoknyát, bomézával egyetemben, két király színű vont arany szoknyát, gyöngyös prémeset, egy Jankert, fekete bársony, arany, köves, gyémántos és rubintos boglárokkal rakottat, egy metélt fekete bársony kis subát, gyöngyös prémmel nyusztal bélletett, egy gyöngyös cipellőst, egy gyöngyös keztyűt.² Érdekes Brandenburgi Katalin ingóságai leltárainak egy tétele, mely azt mondja a többek közt: Egy testszín derék csudálatos szép materiából való, melyet Tatárországból hoztak.

A régi magyar női fejviselet egyik speciálitása volt a pártá, a melyet azonban csak a hajadonok viseltek. A pártákat vagy bársony, vagy színes selyem szallagokból varrták és boglárok közé kevert gyöngyszemekkel és gyöngyfüzérekkel ékesítették. Voltak olyanok is, a melyeket vékony drótra fűzött gyöngyszemekből és boglárokból állítottak össze, s mintegy koronát a fej tetejére erősítették. Az ilyeneket «koronkák»-nak is nevezték. (I. Táblánkon és 72-ik képünkön) 1643-ból Thököly Mária egy fekete bársonyból varrott pártájának leírását bírjuk, melyre ötszázötven középszerű gyöngyszem és tizenhét darab alakos arany boglár volt felvarrva. A boglároknak sas formát adtak, fekete és fehér zománczczal ékesítették és minden egyes sasba öt rubint és két gyöngyszemet foglaltak bele.

De viselték a pártát nem csak a homlok fölött és a fej tetején, hanem a konty felett is, mint azt éppen a Thököly Mária-féle leltárban látjuk.

DILICH 1606-ban megjelent krónikájában említi, hogy a hajadonok fejszallagja aranyból és gyöngyökből való.³ TOLLIIUS 1687-ben írja, hogy «a hajadonoknak nincsen fejkötőjük, hanem egy három ujjnyi széles fekete bársony kör, pártá, mely egyébiránt más színű kelméből is lehet, ezt a köznépnel olcsó gyönggyel, vagy koralokkal díszítik és közéje még virágkoszorút is fonnak. E körnek (pártának) végei nem érnek össze, sem az egész fejet nem övedzik és háromszögbe szedett és a vállon és háton lelógó pántlikákkal, a szűzies szemérmetességet vörös színük által tanúsítják».⁴

Báró APOR PÉTER írja a pártáról «Az erdélyiek régi köntöseiről» szóló versében:

«Nézd meg, az mint írják (festik), az régi szüzeket,
Mint ékesítette korona fejeket:
Szintén olyan formán képezzet ezeket,
Dízes öltözet volt, illetve szenteket.

Az korona megvolt igen szépen rakva
Veres kláris, avagy jóféle gyöngy vala,
Az kitől mint tőlt ki, úgy volt az rakása,
Azon vala igen szép drága pántlika.»⁵

¹ Magyar nemzeti múzeum. Kézirattár. Cod. Fol. Lat. 2372.

² U. o.

³ WILHELM SCHÄFER, genandt DILICH. Ungarische Chronica. Cassel. 1606. 61. l.

⁴ JACOBI TOLLII. Epistolae itinerariae. Amstelædami MDCC. 173. l.

⁵ Dr. SZÁDECZKY LAJOS. Br. Apor Péter verses művei és levelezései (1676—1752). Budapest, 1903. I. köt. 44. l.

A főként kívül a nők is viseltek süveget. Szerették a gyöngyös vörös és fekete bársony süveget. Károlyi Kata 1595-ben az ő, kívül nyusztal, belül petymettel bélelt fekete bársony téli süvegére 16 kisebb-nagyobb zománczos arany boglárt rakatott, elől azonfelül egy olyan függőt varrt rá, melyben rubintok, gyöngyök és saphirok között három emberkép díszlett. Thurzó György kincstárában öt ilyen női süveg volt, 134 arany boglárval, melyekben 17 gyémánt, 40 rubint, 15 gránát és 180 gyöngyszem volt. Két süveg ezen kívül egészen keleti gyöngyfüzérékkel volt beborítva.

Általában főrangú és nemes hölgyeink ékszereikben is szemkápráztató pompát fejtettek ki. Bethlen Gábor vásárlásainak jegyzékében 1615-ben említetnek: egy nagy gyémántos függő 5000 frt értékben, 288 zománczos, gyémántos, rubintos aranyboglár, 557 gyöngyszem, egy gyémántos aranyöv, 34 gyémántos és 22 rubintos gyűrű, 14 rend aranyláncz, egy merőben gyémántos hajbavaló tű, egy gyémánt gyűrű két ezer tallér, egy tiszta gyémántokkal rakott aranyláncz 17 ezer tallér értékben, egy pár arany karperecz hét ezer tallér, egy gyöngyláncz, kiben 800 szem van, négyezer tallér, egy gyémántokkal rakott pelikán násfa, ezer tallér értékben. Thurzó György kincstárának lajstromában említetik a többek közt 17 nyakba vető násfa, összesen 379 gyöngyszem, 316 gyémánt, 373 rubint, 3 termés rubint, 40 smaragd, 27 saphir és 4 gránát szemmel kirakva, továbbá 25 részben zománczos női aranyláncz 2732 gyöngyszemmel. Draskovich Johanna 98 gyémánttal megrakott fülbevalót viselt. Thököly Mária 107 öreg gyöngyszemes nyakéket, Károlyi Éva pedig 124 szemből fűzöttet, Zrínyi Ilona nyolcz soros és Tassy Klára huszonnégy soros gyöngy nyakravalót viselt.¹ De így folytat-hatnók ezt kötet számra.

Valóban, nem csodálhatjuk, ha az idegen követ egy ily fényes női társaságba lépve, azt hitte, hogy királynők gyülekezetébe jutott.

DILICH fentebb már említett krónikájában a következő nagyérdekű dolgokat írja viseletünkről. «A magyar nemzet, valamint általában a keleti népek viselete sokkal szebb és sokkal kényelmesebb, mint az, melyet a nyugati népek használnak; különösen szebb pedig a mi (német) viseletünknel, daczára annak, hogy mi majd minden félesztendőben változtatásokat teszünk rajta. A magyarok e tekintetben nem hajhászszák annyira az újításokat. Náluk ugyanazt az egy ünnepnapit több nemzedék is viseli, a nélkül, hogy valamit változtatnának rajta. Az egyetlen módosítás, melyet néhány év óta észre lehet venni, abban áll, hogy török és moszkovita módra hajukat most leborotválatják és öveket kezdenek hordani. Nemesek és honoratiorok drága szövetekből, damaszt-selyemből, költséges, többnyire vörös színű ruhákat készíttetnek. Asszonyaik, hajadonaik rövid, pompás prémekekkel bélelt mentéket (Mäntelchen) viselnek; a felső öltönyt hátukon fűzik össze; czipőiket bársonyból készíttetik; főkéntök többféle színűek, s ezek, valamint a főkéntökre varrt szallagok is, arannyal hímezvék. A polgárok, úgy a mint ez Magyarországon általában szokás, posztóból, vagy más szövethől készült, hosszú kék, vagy vörös ruhákat hordanak. Ünnepnapit öltönyük, valamint kalapjuk is, költséges állatbőrrel van bélelve és prémezve, melyet még a legmelegebb nyári napokban is felöltötenek. A polgárnők mente helyett többnyire fehér gyolcskendőt használnak, melyet néha karjukon is visznek; köpenyüknél szeretik a kirívó színeket. Fátyolukat fejük körül csavarják s nagy gömbös tűkkel szúrják le. A polgári állású hajadonok élénk színű szoknyákat, vörös, vagy zöld, s különféle színű, bársonnyal díszített pruszlikokat, s ha telik, vörös köpönyeget (alkalmasint mentét) viselnek. A parasztok kék, vörös, vagy zöld «carsey»-ből (karaszia) készült alsó öltönyt viselnek, melyet «mentés»-nek hívnak; felső öltönyüket durva nemez posztóból készíttetik, s ezt «Gepernyek»-nek (köpönyeg) nevezik. Nyáron bő gyolcs gatyában dolgoznak. A paraszt nő fekete, alól néha zöld, vagy vörös szegélylyel díszített vászon szoknyát, fekete csizmát és vörös vagy fekete pruszlikot visel.

¹ BÁRÓ RADVÁNSZKY BÉLA I. M.

A közönséges emberek között alig van, a ki övén szíjon, vagy szallagon kését, aczélját és köszörűkövét magával ne hordaná.

A hadidolgokat illetőleg írja, hogy ügyesebbek lovon, mint gyalog, s hogy a csatában nem tartanak olyan rendet, mint a többi európai nemzetek. A *huszárok* öltözete sisak, czombig érő ujjas pánczél, baloldalukon szablya és a jobb czomb alatt hegyes tőr kard. Jobb markukkal két farkú és bojtos végű lobogóval ellátott kópját tartanak. A külön zászlótartókra bízott sereg-zászlók hosszabbak és szélesebbek. A kópja rudak fehér és veresre festettek s a maroknál nagy gombbal vannak ellátva. A nyeregben hátul egy tokban puffogatót, vagy marokpuskát hordanak. A kapitányok a pánczél fölött vörös posztóból készült fegyverkabátot viselnek és a nyergen, vagy övükön még buzogányt is hordanak.

A *hajduk* sem sisakkal, sem pánczéllal nincsenek felszerelve és ruházatuk inkább a parasztokéhoz hasonlít. Karabélyszerű rövid puskát, szablyát és jobb oldalukon az övükön lévő karikában baltát hordanak fegyverül. A huszárok épúgy, mint a hajduk panyókára vetett kacagányt viselnek. A ki közülök szegényebb, olyanforma kopját hord, mint Németországban a hírvivők, mindaddig, míg magának puskát nem szerezhet.»¹

TOLLIS a bányavárosi tótokról és magyarokról írván, mondja, hogy e két nemzet öltözetét csupán a dolmány hossza különbözteti meg, a mennyiben azt a tótok hosszabban viselik. A tót köznépét ezen kívül fehér köpenyről és kellemetlen kinézésű, nagy fekete kalapjáról lehet megismerni. A nőknél más öltözete van a hajadonnak és más a házas asszonynak. A magyar nők ruhája gyapjúból, a tótoké lenből készült, ámbár ezek közül is a tehetősebbek a magyar nőket utánozzák és mindenféle színű gyapjú kelmével ékeskednek. Rendszerint fekete csizmát viselnek, de nem ritkán vöröset és sárgát is hordanak. A szorító övet, mint a férfiak, ők is viselik; fejüket fehér fátyollal takarják le, melynek végei hátukra lógnak. Az asszonyok vállfűzöt viselnek, mely elül szallaggal van összefűzve. A leányok ellenben mellükön szallagot nem hordanak. Valahányszor kimennek, nagy négyszögletű kendőbe burkolóznak be. Valamint öltözetük, úgy erkölceik is egyszerűek, őszinték, erényeikre büszkék. Az idegenek iránt hajdan közlékenyebbek voltak, mint most, mióta a német katonák zaklatásai elvadították őket. A XVII. század utolsó harmadától kezdve, a XVIII. század első feléig terjedő időszak erdélyi viselettörténetére vonatkozólag báró APOR PÉTER műve,² különösen «A régi Erdélynek köntösiről» szóló fejezetében nyújt nagybecsű adatokat.

Szerinte egyszer Apaffi Mihályné fejedelemasszony adván ki udvartól két előrenden való frajját, abban az lakodalomban tengerszín bársony köntösben volt, az fejedelem az akkori szokás szerént az mentéjén leeresztett posztó lévén, kívül lévén az nuszttó béli és az posztón, az fejében akkor hosszú nuszttos süveg volt, köves medályban álló kolcsagtoll benne, mint egy tisztító seprű, olyan szélyesen, olyat pedig másnak nem szabad viselni. (A kolcsagtollnak ezen formáját 57. és 67. számú képeink mutatják.)

Mondja továbbá: a férfiak, az nagyja az embereknek pár nuszttos süveget viselt pompára, medály rajta, s abból kolcsagtoll állott ki; de csak az közönséges fő emberek is, ha csak jó féle gyöngyből csinált bokkrétát is viseltek; nyárban pedig az ifjak virágból való bokkrétát is tettek süvegekben, feljül tevén az köves, vagy gyöngyös bokkrétát. A közönséges főemberek egyes nuszttos süveget viseltek; az urfiak két, három, némelykor négyszerű nusztt farkas süveget, abban forgó, vagy kerecsen, vagy ráró toll volt, két felé kifordulván, néha összemenvén; némelyek sas tollas forgót, de az urfiak is többnyire mind egy pár ráró, vagy kerecsen tollat, aranyból csinált és drága kövekkel megrakott forgóban. De mindenek felett gyönyörűség volt, mikor három szál darutollat köves medályban rakva tettek az ifjak süve-

¹ DILICH f. i. műve 55—64. l.

² *Magyar történelmi emlékek.* Írók 11 k. Altorjai b. APOR PÉTER munkái. Pest, 1863. Metamorphosis Transylvaniae. 315 l.

gekben. Akkor sok darvakat tartottanak fejedelem, urak, főemberek udvarában és mivel az darvak többnyire szürkék, kiszedték az tollakat szép gyengén, s faolajat öntöttek az tollú tokjában, s ismét helyre rakták az kiszedett tollakat, úgy fejéredtenek meg.

Leírván gróf Székely Ádámnak gróf Bánffy Annával való menyegzői ünnepélyét, mondja: ezen lakodalomban násznagy volt gróf Apor István, ki is meggyászín bársony dolmányban, mentében volt, dolmányán, mentéjén köves gombok voltak, mentéje egészben nuszt-háttal bérelve, kit is ezer öreg talléron hozatott volt épen Muszkaországból. Ugyane lakodalmon a Gubernátor Rabutin maga első nap hamuszín bársony dolmányban, mentében volt, mind arany, köves gombok dolmányán, mentéjén, az mentéje nusztal bérlett, a süvegiben gyémántos medály, a mellyin balfelől a szívénel, más gyémántos medály, melyet Leopold császár adott volt, mikor Bécsben felment volt. Másnap violaszín bársony dolmányban, mentében, azokon mind virágokra csinált, öreg jóféle gyöngyből csinált gombok, a mente hiúz-mállal volt bérelve, a medályok akkor is süvegében, mellyében ott voltak. A Gubernátorné első nap hajszín bársony szoknyában, az aljától fogva fel a derekáig mindenütt köröskörül öreg jóféle gyöngyből csinált virágokkal sűrűn megrakva; másnap tiszta aranyfonálból szőtt szoknyában, nyakán, mellyin, kezén való köves percek, nyakszorítók, reszkető arany köves tők, jóféle gyöngyből csinált, gyémántokkal megrakott övek, köves medályok annyi volt a testin, magok az ott való vendég elévaló német officialisok csudálva nézték. Az több úriasszonyokon, kisasszonyokon is annyi sokféle drága portékák voltak, azt mondták az officírek: József király lakodalma azért volt pompásabb, mivel fejedelmi, hercegi emberek voltak ott, különben ott sem voltak az asszonyok drágább portékákban öltözve.

Az erdélyi női viseletet illetőleg már KEMÉNY JÁNOS fejedelem önéletírásából is tudjuk, hogy a felső inget nyakig felhúzva viselték, s hogy a kebel sohasem volt szabad. Elbeszéli, hogy a mikor 1625-ben Brandenburgi Katalin hercegasszonyt megkérni küldé Bethlen Gábor őket Luzátiába, ott egy úri embernél ebédre lévén hivatalosak, ők magyarokul itt láttak először olyan női viseletet, mely a mellet meztelen hagyá, mire mint mondja «Mikó Ferencz kincstárnok, mint igen gerjedékeny ember igen sokat is ácsorga».¹

Apor mondja továbbá: igen viselték azelőtt mind az asszonyok, mind az leányok, mind belső kis ingen, mind az külső ingen is sűrűn egészben mindenütt megrakva rézből csinált igen apró, mint egy lencseszemnyi islógokat, mert az volt az nevi, úgy hogy egy ingre afféle apró islog két-három ezer is reá volt rakva s varrva; az olyan ing is a könyökiig bőv volt, azon alól a keze nyeliig szűk, azt hítták síp ujjú ingnek.

A kisasszonyok, sőt elévaló főnemes leányok is az fejeken két felől, az homlokokra feleresztve sok színű festett strucz tollakat viseltek, s igen diszesek voltak azokkal. A hajokat két felől, gömbölyegen csinált vassal megmelegítvén, megfodorították, mert akkor híre sem volt az álhajnak; azt két felől lebocsátották vékonyan, imitt-amott jóféle gyöngyöt is fel fonva elegyítettek, az kitől kitölt, köziben.

Az asszonyok is a kést magok hordozták; rendszerint egy hüvelyben, két kis kések volt s egy villájok, az sinórra övekhez kötötték, hosszan sinórral az előruhájok mellett lebocsátották, hogy az hüvelyek vége csaknem az bokájokat érte.

A magyarországi viseletet illetőleg érdekes a váci szabó czéh 1699-iki czéh levele, melyben fel van sorolva, hogy melyek azon öltönyök, a melyeket mesterremekül grétával kirajzolni és megcsinálni kell tudni. Ezek nagy része e kiválóan papi városban túlnyomóan papi jellegű: «az római szentséges pápának lóra-való csutárt, hajdani paraszt kimetszett új mentét, paraszt dolmányt kicsényt nagygyal összefoglalva, hajdani paraszt kifordított paraszt dolmányt, jesuiták reverendáját, dalmaticát, mostani mód szerént, mostani ujonnan föltámadt posztó bundát,

¹ KÖVÁRI LÁSZLÓ. A magyar családi s közéleti viseletek és szokások a nemzeti fejedelmek korából. Pest, 1860. 50 l.

az püspököknek kisebbik reverendáját, kis papok clericáját, az apácák habitusát, az apácák palástját, az ispitáliáknak köpönyegjét, az augustinianusok habitusát, repülő köpenyeget, régi magyar püspökök reverendáját, az vesperásra való palástot, vagyis casulát, az itt való mise-mondó ruhát, vagyis casulát, az római mise-mondó casulát, az benedictinusok ruháját, paulinusok habitusát, magyar asszonynak való vállat, megholt embernek köntösét.»¹

Királyaink a magyar nemzeti öltözetet kétségtelenül kezdettől fogva maguk is viselték. A Habsburgház trónra jutása óta állott be e részben változás, a mennyiben ekkor a spanyol-francia viselet hódít az udvarnál. De nem sokára szükségét látják annak, hogy legalább ünnepélyes alkalmakkor az ősi magyar viseletet, mint magyar királyok, ők is felöltssék.

Tirol-i Ferdinánd főherczegről tudjuk, hogy a bécsi udvari fegyvermúzeumban őrzött híres ezüst huszároltözet az ő tulajdona volt. II. Mátyás már annyira kedvelte e díszes öltözetet, hogy midőn 1611-ben Prágába bevonul, hogy cseh királylyá koronáztassa magát, egészen magyar ruhába van öltözve, zöld mentében, piros dolmányban s fején kolcsag tollas kucsmával.² II. Ferdinándot maga a világhírű Rubens festette le magyar díszben, prémgalléros zsinóros vörös mentében, sárga csizmában, kolcsagos, gyémántos forgójú fekete prémes kucsmában, kezében tollas buzogánnyal. III. Ferdinánd is egyik tallérján mentében, kócsagos kalpaggal ábrázoltatik. IV. Ferdinánd hasonló magyar öltözetű képét itt mutatjuk be (114. kép). I. Leopoldról már számos ilyen ábrázolást ösmerünk, Mária Terézia királynőnek gazdag magyar öltözetei voltak, s előszeretettel öltöztették II. Józsefet is gyermekkorában magyar díszruhába (162. kép). Azóta a katonai egyenruha lett az uralkodóház tagjainak öltözete.

Természetes, hogy nagy ünnepélyek, koronázások, fejedelmi bevonulások, tornák, követségek fogadtatása s a közéletben a régi magyar világban oly fényes menyegzői menetek alkalmával tűnt ki leginkább a magyar öltözet rendkívül festői hatása és szemkápráztató fénye. Felemlítjük itt I. Ferdinánd koronázási menetét 1527-ben Székesfehérvárott, midőn a menetet hatszáz huszár és lovas nemes vezette be, mindegyik egy vezeték lovat is tartván maga mellett. Ezután következett a kancellár és kincstárnok, selyembe és bársonyba öltözve, ismét egy csapat magyar úr, majd a magyar püspöki kar. Középujt jött a király, papoktól vitt arany menyegző alatt, jobbán Mária, özvegy királyné s balján a királyné. Őket ismét számos huszár és magyar lovas úr követte. Ott volt az esztergomi érsek 201 huszárral. A király előtt vitte, betegsége miatt egy széken ülve, a koronát Perényi Péter vajda, s más urak a kormánypálczát, almát és kardot. Legelől többféle hangszeren játszó zenészek haladtak. A merre a menet haladt, az út fel volt piros posztóval terítve. A régi szokáshoz híven másnap torna is tartatott.³

Igen szép és tanulságos még azon magyar küldöttség képe is, a melyik 1552-ben V. Albrecht bajor herczeg előtt jelent meg.⁴ Ezúttal a leíró részben több ilyen menetet ösmeretve, Mórícz hesseni herczeg 1596-iki casseli magyar tornájának, az 1633-iki római lengyel-magyar követségnek, s I. Lipót király 1666-iki bécsi menyegzői ünnepélyének képeit is elsőkül közöljük. (26—29., 54. és 55-ik képünk és a VI. Tábla.)

Régi külföldi és hazai írók egyaránt a magasztalás hangján emlékeznek meg ezekről, de mégis ismét csak Apor leírása a legközvetlenebb, mondván: «Mikor az urfiak darútollas süvegben lódingoson, tarsolyoson felültenek berzsényen veresen festett köves, gyöngyös, klárisos szerszámokkal, aránynyal szőtt portai czafrangokkal felöltöztetett lovakra, annak is homlokán (üstök nyomtatónak hitták) bársonyra varrott, drága medalyban rakott három, s néha két szál darútoll lévén, ezüst kengyelekben lábai, csizmáján aranyos sarkantyú gyémánttal, vagy rubinttal, smaragddal megrakva, utána az sas tollas, párducz-, tigris-, farkasbőrös szolga, azo-

¹ Dr. SZÁDECZKY LAJOS. A czéhek történetéről Magyarországon. Budapest, 1890. 24. l.

² DOBNER J. F. Monumenta historica Bohemica. Prag, 1761. II. k. 321. lap.

³ Magyar nemzeti múzeum. Kézirattár 3639. sz.

⁴ Münchener királyi könyvtár. Kézirati codex MIHLICH HANS miniatürjeivel.

kon nagy ezüst, aranyos gombok, egy néhány rend ezüst lánczokra szorítva, elől az elkészítetett, sok képen czifra vezeték paripák, megugratta szép moderatióval magát az lovon, fűtták az török sípot, trombitát: — bizony akármely király udvara Európában cum recreatione meg nézhette volna. És, hogy példát hozzak elé, mikor Székely László házasodott, az mely hintót vitetett az mátkája számára, mind az hat szekeres lónak az hintó előtt egy-egy darútoll volt medályba csinálva az homlokán, maga fejében is három szál darútoll, az mely festett portai paripán ült maga, annak két szál darútoll volt az homlokára akasztva.» Valóban nem tarthatjuk túlzottnak KEMÉNY JÁNOS leírását sem Bethlen Gábor fejedelemről, a ki virágos ezüst öltönyben, kócsagtollas paripáján, s nászkisérete élén, *mely hullámzó drágagyöngy tengerhez hasonlított*, közelgő arája, Katalin herczegasszony elé lovagolt Kassánál.

CSEREI MIHÁLY pedig a temetési menetekről szólván, mondja, hogy, ha akármely idegen férfi vagy asszony czifra köntösben ment volna temetésre, megcsufolták volna érette. Mikor Mikes Kelemen eltemették Csíkbán, a somlyai barátok templomában, Teleki Mihály violaszín posztó dolmányban, mentében volt, azokon tiszta selyem sinor, gomb, az öve is selyemmel gombozva, a csizmáján vas sarkantyú, noha egyéb időben aranyos sarkantyút viselt.

A magyar viselet századokon át a mai napig való fennmaradásának egyik fő oka volt az, hogy a becsesebb, drágább öltönydarabok, — nem is említve a gyakran több százados családi ékszereket — apáról-fiúra, anyáról-leányra öröklődtek s így ugyanazon formákat, ugyanazon divatot folyton felszínen tartották. Ezt a tényt a külföldi írók közül már DILICH és ORTELIUS is kiemelik. Ez a szerencsés körülmény sok olyan adatot őrzött meg számunkra, a melyeket okmányaink sem világítanak meg eléggé. Így egy 1363-ból származó okmányból olvassuk, hogy Szentiványi Tamás özvegye, Indali Bogár Ilona, kinyilatkoztatja a kolozsmonostori konvent előtt, hogy hozományát és nászajándékát férje rokonaitól visszakapta. Ezek között felemlít egy finom posztóból készült hermelines felső köntöst, mely sok *laposra vert ércdarabbal volt sűrűn díszítve*.¹ Kétségtelen, hogy ez a ruhadarab ebben a családban is már öröklött régi volt, esetleg száz évesnél is régibb lehetett, s abból az időből származhatott, a midőn a magyar öltönyökön ezek a sűrűn felvarrott ércdarabok nemcsak díszül, hanem a kardvágások ellen pánczéllul is szolgáltak. Ez az öltöny azután egy XVII. századbeli leltárban is előfordul.

Ez a körülmény kell, hogy arra is figyelmeztessen bennünket, hogy egyes öltönyök korát gondosabban vizsgáljuk, s ne fogadjuk el rögtön azon kor divatja gyanánt, a melyben találjuk. Például, ha a szóbanforgó öltöny XVII. századi tulajdonosa magát abban lefestette volna, könnyen eshetnénk abba a tévedésbe, hogy e családi kép viseletét a XVII. századra tennők, holott, mint láttuk, az már a XIV. században létezett.

Bevezető sorainkban említettük volt, hogy a XVI. és még inkább a XVII. századra nézve már nagyszámú képes ábrázolás áll rendelkezésünkre, úgy önálló metszetekben, mint krónikák és egyéb történelmi művek szövegképeiben. Mindezeket azonban ismét csak a legszigorúbb kritikával használhatjuk. A szerzők és kiadók élelmessége gyakran tullépi a lelkiismeretesség határait. Adataikat és képeiket hazánkat illetőleg igen számos esetben más és más művekből veszik, s hogy reá ne jöjjenek az eltulajdonításra, elferdítik az adatokat és más aláírásokkal látják el a képeket.

HANSEN HAUGEN 1534-iki krónikájában TURÓCZI 1488-iki kiadása után dolgozik² az ő képeit viszont BONFIN 1545-iki kiadása³ másolja. DILICH többször említett krónikáját viszont ORTELIUS REDIVIVUS használja fel hasonló módon.⁴ Egyik tájkép rajzolója, SICHÁ LUKÁCS képeinek előterébe egyszerűen bele másolja a más történelmi művekben található alakokat. Ezt látjuk

¹ BF. RADVÁNSZKY BÉLA. i. m. I. k. 102. l.

² HANSEN HAUGEN. Der Hungern Chronika. Wien, 1534.

³ ANTHON BONFIN. Des Allermechtigsten Königreichs in Ungern. Basel, 1545. Folio. XXI. 35., 88., 113., 175., 186. és 334. lapjain.

⁴ ORTELIUS REDIVIVUS. Der Ungarischen Kriegs Empörungen. Frankfurt 1665.

Nembti látképén, hol egy hajdukat ábrázoló sorozatból az egyik alakot (51. képünk) és NÁDASDY Nürnbergben 1664-ben megjelent Mausoleumának 6-ik lapjáról Kadicha vezér képét másolja le. Ugyancsak a hajdú képek sorozatából rajzol le egyet teljes hűséggel Érsekujvár látképére. (48. és 52. képünk.)

De ezek közül is kiválik az az eset, mikor STEFANO DELLA BELLA híres metsző egyik magyar lovas vitézt ábrázoló képét később egyik német kiadó mint Halász Péter arczképét adja ki, holott mikor Halász Péter született, a képnek eredetijét rajzoló művész már nem élt. (63 kép.)

Összefoglalva a XVI. és XVII. század viseletének fejlődésében észlelt változásokat, látjuk, hogy a török és moszkovita viselet hatása alatt a XVI. században a kaftánszerű hosszú dolmány s a bokáig érő boér-mente a divat,¹ mely a XVII. század elején épen az ellenkezőjére, a kurtla, s itt-ott már csákóra vágott dolmányra, s a panyókára vetett kurtla mentére változik által. A hadi viseletben a XVI. században még meg van a könnyű rohamsisak és a sodronypánczéling, de eltűnnek a középkori teljes vértetek, s a XVII. században a török lovasság mintájára a főszerepet a huszárság foglalja el, kerek tollforgós kis nemezkalpagjával, lobogós kópjájával, kaczagányával, szabljájával és tárcsapaizsával. A női viseletben a XVI. században a spanyol kis gallérszerű köntös, s a nyak körül a malomkő forma nagy kerek csipkegallér kezdi kivetkőztetni azt magyar jellegéből. De a XVII. században legyőzi azt a magyaros subicza, az ingvallas vállfűző, a fehér csipkekötény s a fejen a gyöngyös süveg és végül a pártla és násfa viselet. Ez utóbbi úgy is viselve, mint nyakba függő ékszer és mint hajnyomtató fejdísz.

A XVIII. század elején a Rákóczi-féle szabadságharcz a maga festői kurucz viseletével, melynek legszebb képeit a RUGENDAS-októl bírjuk (111. 112. 128. és 129. kép), a régi magyar öltözetet még teljes érvényében fentartotta. Az ezután következett korszakban már III. Károly és Mária Terézia idejében változásokat észlelünk rajta, a mennyiben a most már rendszerint csákóra vágott elejű dolmány mindinkább kurtla lesz, úgy, hogy utóbb nem egyéb, mint egy francia mellény, mely elől a nadrágot takaratlanul hagyván, maga után vonta a nadrág elejének pazar kizsinórozását. Ugyanezen időtájt terjed el jobban a salavári nadrág, mely a régi nadrágra húzott más színű, s úgy látszik a lovagláshoz használt bőrvédőből eredt pótnadrág. Ugyancsak ekkor lép fel a könnyű kis kucsma helyett a túl magas, nagy zacskójú kucsma. A huszárság öltözte pedig már a XVII. század végén Franciaországban megkezdett hódító útját folytatja, nemcsak a Rákóczi huszárezredeinek ottani újjászervezésével, hanem Nagy Frigyes huszársága útján is (130—133. kép). Azóta minden számbavetető nemzet hadseregének van huszársága és ez tette a magyar viseletet az egész világon közismerté.

A már Mária Terézia idejében megkezdődött hanyatlás tetőpontját éri el II. József alkotmányellenes uralkodása idejében, midőn a végképen megkurtított dolmányhoz háromszegletű francia kalapot, s a magyar nadrághoz spádét viseltek ők. A nők pedig a francia viseletbe csaptak át, s a kurtla derekú, hátul tunikás, hosszú uszájú ruhákhoz, csipkebodros és nagy tollas, óriási fejkötőket és kalapokat kezdtek hordani.

A II-ik József korabeli német viseletet illetőleg igen jellemző KAZINCZY FERENCZ-nek önéletírásában tett vallomása: «Egy magyar rábeszéle — úgymond — öltözném strimflibe, cipőbe s jelenjek meg így mindenütt; Bécsben azt teszi minden ifjabb magyar. Hittem neki, mert így jára Palásthy is, Beóthy és Szlávy secretáriusok, sőt bőrnadrágocskában láttam magát Pászthoryt is, de stíblivel s ime Pászthorynak ebédjénél strimfliben jelentem meg, hajtáskával, kosziperddel. Belépvén ebédlőjébe, megrezzenék, midőn a falról Széchény, Skerlecz Miklós, Szily, Somssich Lázár nézének le rám, oberster gróf Draskovics János pedig, kinek szeméit a festő földre süllyesztette, pirulni látszék érettem. A cseléd előttem ajtót nyitva s Pászthory elnémulva

¹ JOANNIS BARCLAI, Icon Animorum virorum clarissimorum. Dresdæ, 1733. 203. lap.

fogadott. Csaknem elnyeje szégyeltemben a föld. E szent helyre, e szent férfiak képe elébe, de Pászthory elébe sem léptem így többé.»¹

Hogy mindemellett tudtak az udvar körül akkor is fényt kifejteni, látjuk többek között Ferencz toskánai főherczegnek Erzsébet württembergi főherczegnővel 1788 január 6-án Bécsben tartott esküvője leírásából:

«A főherczeg menyasszony en grande parure, nagy ékességben jelent meg; a felső köntöse, mely hátra hosszan utánna nyuló ránczokkal habzott, tiszta ezüsthől készült tükörkövekkel, vagy pierres de straassal kirakva, tűzve, vagy stikkolva és ezüst csipkéekkel és stráfokkal prémezve köröskörül. A mellye és karjai ragyogó briliántokkal egészen bé voltak rakva, valamint a fejre való ékessége is, a melly csupa tiszta briliánt tollakból és rózsákból állott és a melly maga egyedül, a mint Mack úr, a juvelier, vagy drága gyöngyökkel kereskedő mondotta, hat és fél fontot nyomott. A felséges vőlegény pedig obester uniformjában, tiszta fejrben, cseresznye színű hajtókával, briliánt gombokkal és csillagczímerrel jelent meg. Ő Felsége, II. József császár, feldmarsal uniformában, hasonlóképen briliánt gombokkal, a mellyek a kaput és lajbli gomblyukakkal együtt egy millió és háromszázötezer forintba kerültek és minden rend czímerekkel fel volt ékesítve, mellyek közül csupán csak a Terézia rendje nagy czímerpántlikája négy sorban 920 briliántokkal volt kirakva, a keresztet ide nem értvén. Általában az Ő Felsége ékessége négy millió ötvennyolczezer frtkra becsültetik.

Az udvari dámáknak hasonlóképen drága briliántos fejre való ékességeik, Bouquets, voltak és arany, s ezüst köntöseik aranynyal és ezüsttel gazdagon kitűzve, vagy stikkolva. Azonkívül a német, magyar és lengyel nemes gárda paráderozott gálla uniformájában.»²

Legnagyobb ellentétet képezett azonban nemzeti viseletünkkel a paróka behozatala, a mely, mint tudjuk, a hadseregnek is általánossá lőn. A cs. és kir. hadi tanács és vele egyidejűleg Lacy gróf tábornagy is 1768-ban szigorú rendeletet adnak ki ez irányban.

«A czopf szorosan kötendő, s úgy görbitendő, hogy az alsó vége a kabáthoz ne érjen, tehát elálljon. A megerősítésre szolgáló gombostűk alulról dugandók be, hogy láthatók ne legyenek.

A kiknek rövid hajuk van, így az ujonczoknak, egy háromágú álczopfot kell befonniok a fonatba, de holmi fadarabokat bele dugni nem szabad. Az oldalhajak haditanácsi rendelet értelmében, fűrtök helyett mind a fül fölött a czopfba fésülendők be. Az egész, mikor készen van, keresztül hajporozandó és egy láb és két hüvelyk hosszú lehet.»

Az előző századokban főleg a katonaság őrizte meg és tartotta fenn a harcziás és daliás nemzeti viseletet. Az állandó hadsereg felállításával és egyenruházásával, jól lehet egyes fegyvernemek és csapatok, mint a huszárság, a székely gyalogság és a magyar gránátosok megtartották a magyar ruhát, vagy annak egyes részeit, — mégis előbbeni szépségük és hatásuk a közviseletre elveszett.

Az ország belsejében, a vármegyéken és a városokban azonban meg volt a csendes ellentállás és ragaszkodás a régi formákhoz. Érdekesen igazolja ezt az alábbi ujságtudósítás 1789-ből.

«Nem régiben két anglus utazók mentek itt keresztül. Éppen akkor kísérvén őket által a piatzon, mikor mind a catholicusok, mind a protestánsok a templomokból jöttek, közel ötvenig való nyestes s nyusztos mentéjű urakat s kereskedőket látván együtt, egészen elbámultak rájok, s azt kérdezték, hogy talán azok mind huszár offitzérek, a kik már a szolgálatot letették. Melyre mikor mondtam volna, hogy ezek komáromi nemes emberek és hogy ez a magyarok rendes öltözetek: «Mindenkor halottuk, hogy igen martialis nemzet ez a magyarság. Megmutatja ezt öltözetével is, hogy még a kik nem rendes katonák, azok is ilyen huszár módra öltöznek.» — Kár, hogy sokan mind nyelveknek, mind ruhájoknak változtatásával önként törlik le nemzeti karaktereket. — Mennyire elsatnyúltak már is azok, a kik mind a kettőt felcserélték. Ha vitéz eleik

¹ KAZINCZY FERENCZ: Pályám emlékezete. Abafi kiadása. 89. lap.

² CZÖVEK ISTVÁN, II. József császár élete. Pest, 1816. I. k. 98., 99. lapok.

feltámadnának, elszégyenlenék magokat. Ama bölcs minister Kaunitz hertzeg némely főbb neme-seinket maga megszólította azért, hogy nemzeti köntösöket nem viselik; holott az anglus nép után, úgy mond, egy sem érdemli meg jobban, mint a magyarság, hogy nemzetnek neveztessek.»¹

Jobbjaink lépten-nyomon, szóban és írásban feljajdúlnak az elnémetesedés ellen, s szépséges nemzeti viseletünk elhanyaglása miatt.

Egy XVIII. századbéli gúnyvers írja a férfiakról:

«Szakállát, bajuszát mind leberetválja,
Sőt még az fejét is éppen megkopasztja,
Fejét fedi kecskeszörös parókája,
Kinek kettős, kinek hármas az ő ága.

És a nőkről:

Fátyola pókhálós, ejesztő taréja,
Nájmódi, sok csók-mók (így!), rojtos pántlikája,
Drótra fűdzött búbos borzas parókája,
Magos tornyos, pipes, csúcsos bóbítája.»²

Majd a lelkes DAYKA írja 1790-ben:

«Csak toldassd már, pajtás, hosszabbra ruhádat!
Hányd-el kalpagodat, csákódat, kucsmádat!
Viseltük, már elég; megúnták nagyjaink,
S ma-holnap új törvényt szabnak asszonyaink.
Nemzetem kezd ismét idegent majmolni.
Legelőbb is magyar rövidli, nem német,
Nyers testenre szabott kurta kis mentémet.
Unkommód! azt mondja. Ezt hát elvetette;
Elhányta bajuszát, kit nem rég nevele,
Hogy ez a magyarság alkalmatlan jele.

És a nőkről szólván:

Csináltass selyemből sírhalom formákat,
Mázold be festékekkel a legszebb orcákat;
S így sűrű hálóval takarván képeket,
Imádd e bájoló szép kísérteteket.

És végül:

Temessd el hát, temesd, anyáid sírjába,
Tégy rá követ, s ird ezt a kő oldalába:
«Ide egy nemzeti-köntös temettetett,
Melly maga nemétől addig üldöztetett,
Hogy utóbb a nemzet maga szégyellette,
És itthon idegent veve-fel helyette.»³

Mint tudjuk József korában irodalmilag is folyt a harcz a magyarság ellen. Híres ilyen támadó könyvek voltak a *Babel* és a *Ninive* címűek. Ezekre azután egy magyar nő felelt 1790-ben:

«Habár nem vagyok született magyar nő — úgymond — hanem csak szerencsés neje egy tökéletes és kedves magyar nemes embernek, mind a mellett tudja meg a pamflett szerzője, hogy manapság annyira hódolunk a magyar nemzeti viseletnek, hogy vannak nők, kik inkább szétdaraboltatnák magokat, sem hogy a kis magyar főkötőt letegyék. Azt hiszem, ha egy asszonynak a férje magyar születésű, az asszony is hordjon magyar nemzeti ruhát, ha nem is tud magyarul beszélni, mint a hogy eddig a magyar születésű nő a német szó értése nélkül is az összes német divatokat majmolta.

Lehetséges legyen az, hogy a magyar nő hirtelen elidegenedése az idegen divattól rosszálásra találjon? A mikor minden bálba, összejövetelre és ünnepélyekre magyar nemzeti dísz-

¹ *Mindenes gyűjtemény.* Révkomárom 1789. II. 154. l.

² *Magyar történelmi emlékek.* Írók, 36. k. 1903. 498. és 500. l.

³ Ujhelyi DAJKA GÁBOR versei. Pest, 1813. 91—97. l.

ruhába jelenik meg? A mi kicsi, fekete, fehér, ezüst, vagy arany főkötőink, a már nem tornyoszan, hanem simán lefésült hajunk, karkötőink és mellfűzőnk a támadók szemében mind rosszalásra találnak?

Ha Magyarország is úgy meg lenne hódítva, mint Európában a legtöbb ország, úgy persze már nyoma sem lenne a magyar nemzeti viseletnek. Mint szabad nemzet azonban, szabadságában nemzeti viseletét is meg tudta tartani. Bár még kevéssel ezelőtt a magyar nemesség mindkét neme, férfi s nő egyaránt Pozsonyban, Pesten és Budán nem volt megkülönböztethető a piperkőcz és kaczer francziáktól, a vidéki városok annál inkább a magyar nemzeti viselet megtartása mellett voltak, mintha előre látták volna, hogy majd jön idő, a mikor a magyar nemesség sem fog avval törődni, hogy mások mint ítélnék felette. Hisz nem szégyen, vagy bűn az, ha egy nemzet fentartja nemzeti viseletét, a mit elődeitől örökölt. Miért nem szégyenli magát egy angol nő a hazájában nyírott haj és kalappal, vagy egy francia nő fűző nélkül az utcán megjeleni? Csak a magyar nő dobáljon el minden ruhadarabot, a mely a magyar nemzeti szellemet elárulná. Kérdezzünk meg német hölgyeket: a mi nemzeti ruhánkról mondjanak véleményt. Meg vagyok róla győződve, hogy ők is pártkülönbség nélkül kifogástalan szépnek fogják elismerni úgy a rövid, katonás öltözetet, mint a hosszú ünnepi öltönyt. A viselet tekintélyes, feltűnő és szabad, mely által a nyomorék és görbe testalkat nem takarható el, mert a testi hiba első perczre feltűnne, míg azonban az angol divatú öltöny nagyon gyakran csúnya és hibás testet takar.

Vizsgáljunk meg alaposan egy magyar női kosztümöt, nincs-e ott minden illő helyen és ízléssel elhelyezve? Nincs-e minden tartósságra készítve? Ki ne tudná azt, hogy a múlt századból visszamaradt és újból viselt ruhák nem-e lesznek ép úgy megcsodálva és szépnek elismerve, mint a legutolsó francia vagy angol divat?

Pár hét előtt Batthyány hercegprimásnál, egy összejövetel alkalmával, hol két francia, egy nápolyi és két angol gavallér is jelen volt, felkértek szabad véleményt mondani a mi magyar nemzeti öltözetünkről, s ők elismerték, hogy nem magyar szépségeket, hanem isten-nőket láttak. Hivatkoztak a magyar nő könnyed hajviseletére, az aranyos főkötővel, mi még drágakövekkel is gazdagon díszített, a szép fehér nyakra, mely arany lánczczal, vagy értékes gyöngyökkel volt ékes, s a kebelre, mely aranyos, vagy ezüstös fűzőben emelkedett, s a himzett szoknyával együtt általános bámulatra találtak. Ime mi tarthat akkor vissza minket a mi nemes viseletünktől? Kíváncs volt, hogy Magyarországon is olyan törvényt hozzanak, mint Svájcban, hogy a nők ép úgy, mint a férfiak kötelesek saját nemzeti ruhájokban járni, s így évszázadokon keresztül megtartani azt. Ha II. Lipót látni fogja november 15-én tartandó koronázási ünnepélyén a magyar öltözet pompáját és fényét, bizonyára teljesíteni fogja ezt a vágyat.¹

Már ezekből is látjuk, hogy a II. József halála után bekövetkezett nemzeti visszahatás a magyar viselet újbóli felélesztésében is hatalmasan megnyilatkozott.

A magyar szent korona 1790-ben visszahozatván Budára, a vármegyék fényes banderiumokat szerveztek annak őrzésére, melyek közül a Zemplén vármegyének öltözetét DECSY SÁMUEL a koronáról kiadott művében így írja le: «Ennek fekete süvegét két sor arany paszománt, arany vitézkötés és kótsag toll ékesítette. — Mentéje világos zöld volt, fekete apró báránnyal prém-mel, három rendű aranyos gombokkal és arany sinórral. — Királyszín veres kamizolja arany paszománttal, aranyos gombokkal és sinórral. Királyszín veres nadrágja fekete bársony pulderrel (salavári) és arany sinórral. Piros sarkú sárga tsizmája arany borítással, s réz sarkantyúkkal. Rezes tsattos zöld szíjjakon függő rezes kardja, világos zöld tarsolya, keskeny arany paszománttal körülkerítve, melynek közepére a magyar korona, azon alól pedig a Vármegyének neve ezen három betűvel I. C. Z. arany borítással volt feltűzve. Lovaglásban gyakorlott válto-gatott paripáinknak szerszámjok fekete szíjból készült réz tsattokra. Nyereg terítőjük világos

¹ JACOB MILLER. Gedanken über die Nationaltracht der Frauenzimmer in Ungarn 1790.

zöld posztóból volt, fetske fark formára szabva, s arany borítással körül kerítve, mellynek két alsó szögletében a vármegyének neve ezen három betűkkel I. C. Z. varratott.»

E korszakot illetőleg írja KAZINCZY, az 1790-iki korona őrző bandériumokról szólván: «Öregeink részt vőnek az ifjabbak örömeiben s udvari tanácsos Beöthy Imre és Domokos Lajos urak Biharból, rókatorkos zöld mentében, veres nadrággal és dolmánynyal jelenének meg, Kállay Ferencz Szabolcsból, roskadtsága miatt nyeregbe nem ülhet, s így gyalog vezeté lovagló földieit végig a hidon, fel a budai tetőre s kezében tartá familiájának ősi buzogányát, a vezéri méltóság címerét.

A nadrágocskák, hacukák, libernyákok egyszerre tűntek el. Gombkötőink nem győzők verni az arany zsinort, sujtást, kreppin rojtokat, paszomántot; s Erdélyben, hol minden aranyfonal elfogyott, Kassáról mene a kalaprot és mentekötő s nem postaszekéren, hanem, hogy négy nap alatt már vehessék, a leveleket hordó postán. Esztendővel ezelőtt már lehet látni kurta mentéket, Terézia és József alatt azt térdig érő hosszaságban hordottuk, s sokan bakancscsal, hogy a frakkhoz és strimflihez hasonlítson, de most a hosszú menték is eltűntek. Lobogott a Zrinyi kucsmája minden fejen, pipacsszín posztóból, fekete magyar bárány prémjével, s ennél eszesbb fejfedőnk nem lehet, mert legoicsóbb volt s legalkalmasabb; lobogott a kócsagtoll a nyusztos kalpagokon, s prémet növe szája felett minden.

Az asszonyi nem vételkedék a miénkkel a nemzetiség külső jelenségei viselésében, s a párisi lipántok helyett asszonyságaink fekete csipkés kontyokat vevének fel, leányaink pártákat s derekaikat vállakba szoríták, s kötényt kötöttek. A gazdagok nyakokon, mellőkön, karjaikon kívül még kötényeiket is elhintették gyógyfüzereikkel és aranylánczaikkal, posztóból varraták zöld mentéiket, fehér mellényeiket s veres szoknyaikat, s fekete bársony csákócskát nyomtak fejükre. Csak az a hiba volt, hogy kardot is kössenek.

Ki kelle forrni ezen elragadtatásnak, s végre látánk, hogy az arany jobban áll erszényben mint nadrágon, s fekete zsinórral varratánk ruháinkat s buzavirág szín *magyar szövésű* posztóból sujtázósások nélkül. A buzavirág szín tovább hamúszin szürkévé vála, fekete szőrzsinórral, fekete vagy pej báránnyal. Az elegánok ehhez világoskék vagy éppen rózsaszin tafotát vettek bélésül, s a posztó színével egyező selyem zsinórt s legszebb izlésű viseletünk ennél nem volt.»¹

De a magyar viselet hosszú elnyomatása után régi fényében mégis Lipót 1790-iki pozsonyi koronázási ünnepélyén született újjá, a hol maga a király is ragyogó magyar ruhában jelent meg. A szemtanú DECSY a következőket mondja erre vonatkozólag:

«Tsak nem minden mágának, arany, vagy ezüst fonalból szőtt, aranynyal, s ezüsttel kivarrott materiákból készült drága köntöse volt. A sok gyémánt, melly a főbb Méltóságoknak mente kötőjén s a kalpagjaik mellett lévő magas kótság tollas forgókon tündöklött, egész uradalmakat ért volna. Hertzeg Lichtenstein Aloysius és B. Ortzy László mente kötőjök, mely mindkettő gazdagon ki volt gyémántokkal, s betses kövekkel rakva, mindeneknek, a kik tsak láthatták, bámulást okoztanak. Ferentz, Ferdinánd főhertzegeknek és Albert hertzegnek, mind kalpagjaik, mind kellemetes ízzel készült magyar köntöseik, mind paripáik olyanok voltak, mellyeken a nézőknek nemtsak szemeik, hanem képzelődéseik is meg állhattak. Ugyanezt lehet mondani Sándor Leopold nádorispán, Lichtenstein Aloysius hertzeg, Eszterháziak, Gr. Károly József, Gr. Koháry Ferentz, Gr. Pálffy József, Gr. Zichy István, s több más magnasokra nézve is. A nádorispán maga arany fonalakból szőtt, s arany pillangókkal és drága kövekkel kirakott materiából készült magyar öltözetében tűnt ki, tükör kövekkel kirakott zöld tsizmában, melly köntöst a nápolyi király magának készíttette, de azt Sándor Leopoldnak nádorispánságra lett emeltetése után nekie ajándékozta. Nemtsak a világi urak, hanem még a püspökök is fényletenek a sok drága kövektől, s a sok aranytól és ezüsttől, melyekkel püspöki süvegjeik, s palástyaik ki voltak rakva és varrva. Soknak lószerszámjaik is tele voltak drága kövekkel, s egy álltallában mind pompás tsotárokkal borították bé paripáikat. Ha másból nem is, legalább

¹ KAZINCZY FERENCZ: Pályám emlékezete. 138. lap.

fényes öltözetjeikből, s határt nem tudó pompájokból ki tettzett, hogy ők elhunyt magyar őseiknek valóságos maradékai lettenek légyen.»¹

Az általános lelkesedés hatása alatt a nők is visszatértek a magyar divathoz, még pedig, mint az már ilyen hirtelen fellobbanó lelkesedés közben történni szokott, némi túlzással, a mennyiben a huszárok magas kócsagtollforgós szörme kucsmáját és kurta prémes mentéjét kezdték viselni, a mely különben annyira hódított, hogy nem sokára az angol előkelő hölgyek is viselni kezdték.

A XVIII. század végén és a XIX. elején a gombok, pitykék és zsinórzat alkalmazásában esünk túlságba, a mi ellen némely írónk szót is emel.²

A huszárruha pedig egyre hódít. A porosz katonaságnak már csaknem a fele magyar ruhát visel. 1805-ben, midőn az Austerlicznél megvert oroszok hazánkban át vonulnak haza, huszáraik dolmányainak és mentéinek fecskefarkát felsőbb rendeletre a magyar szabók levagdadják és sürgősen átalakítják magyar formára; 1819-ben Tiszafüredről két fiatal parasztleányt visznek Berlinbe, hogy ott megmutassák, miként kell csinálni a híres tiszafüredi huszár nyergét; 1820-ban pedig a bécsi angol követ négy magyar szabólegényt, köztük Sáska nevű debreczeni fiút, küldte Londonba, hogy az ottani szabókat a magyar huszárruha szabására megtanítsák.

KOSTYÁL ÁDÁM pesti magyar szabóé az érdem, hogy a már ismét elfajulóban lévő magyar viseletet ősi eredeti formáira visszavezette. Régi emlékek tanulmányozása után egy albumot állított egybe, s azután dolgozott, s már 1830-ban a «Koszorú»-ban magyar viseletképeket tett közzé, sőt 20 legényével egy hónapig ingyen dolgozva, a magyar nemzeti színház ruhatárát is megfelelően átalakította.

Az 1848-iki szabadságharcot követő abszolutizmus kora ismét elnyomta a nemzeti viseletet, — de eme nyomás megszűnte után, 1860-ban oly buzgalommal karolják fel újból, hogy valójában az 1790-iki lelkesedést látjuk újra feltámadni. Az egyes ruhadarabokat most már, történelmünk kiválóbb alakjairól nevezik el, van Attila és Zrinyinek nevezett dolmány, Budának keresztelt kabát, sőt a kalpagok és kalapok is hasonló neveket kapnak.

És ez a divat hódít a külföldön is. A cseh úri nők Prágából Pesten zsinóros magyar mentéket rendelnek meg.

A megváltozott korszellem azután, mely a polgári életet egyszerűbbé, takarékosabbá tette, a francia és angol viseletet juttatta hatalomra az egész világon, — a mi sokféle nemzetiségből alakult országunkban is lassanként az jutott általánosságra, s az ősi magyar viselet egyes részei a tiszta törzsökös magyar paraszt népnél, s másrészt mint díszruha maradt fenn napjainkig.

Mint mindezekben látjuk tehát, mint minden műveltségi ágba ezer év alatt, a viselet tekintetében is a szomszédos és velünk érintkezésben volt népek számtalan befolyásának voltunk alávetve. Így a német, olasz, török, orosz, lengyel és utóbb a francia viselet egyaránt nyomokat hagyott rajta; valaminthogy minden egyes ember, fejlődésében más egyének befolyásától ment nem lehet.

De az erős jellem az idegen befolyások dacára is, sőt azok felhasználásával saját erkölcsi egyéniségét fejleszti ki és érvényesíti. Épen úgy érvényesült az idegen kultúrák fölött a magyar nemzeti viselet, mely tíz százados történetünk folyamán magát teljesen elnyomni sohasem hagyta, s mint kimutattuk, paraszt népünk viseletében és a díszmagyar ruhában ma is régi formáinak szépségeiben és gazdagságában él.

Bizonyosága ez annak, hogy valamint nyelvében, szokásaiban és erkölceiben, úgy viseletében is él a nemzet, s épen azért annak megőrzése és emlékeinek egybegyűjtése és fentartása is kötelességünk.

A tanulmányunk keretébe vont viselettörténeti anyag leírását korszerinti csoportosításban a következőkben adjuk:

¹ DECSY SÁMUEL. A magyar szent koronának históriája. Bécs, MDCCXCII. 360., 564. és 583-ik lap.

² *Sokféle* 1799. évf. VI. k. 187. lap.

XIII. SZÁZAD.

Pecsét. László somogyi ispán 1236-ban. (5. kép.) Teljesen páncélba öltözött, de a fölé hosszú, dolmányyszerű fegyverkabát van öltve, fején lapostetejű fazéksisak, baljában háromszögletű, könnyű paizs, jobbában előreszegezett, hosszú nyelvű, lándzsás végű, hosszúkás négyszegletű kis lobogóval ellátott kopja. Bokáján sarkantyú, a kengyel háromszögletű talpallós. A nyereg magas támlájú, s a lótakaró szövete messze lelóg.¹

5. LÁSZLÓ SOMOGYI ISPÁN 1236-BÓL. LOVASPECSÉTJÉRŐL.

6. OPOJ BÁN 1239-BÓL. LOVASPECSÉTJÉRŐL.

Pecsét. Opoj bán 1239-ből. (6. kép.) Ezen igen töredezett pecsétből kivesszük, hogy a bán kezében gömbfejű vezéri buzogány van, bokáján a tipikus XIII. századi hegyes végű sarkantyú. A ló felszerelésében látjuk, hogy a magas kápájú és háttámlájú tulajdonképeni régi magyar nyeregből fajúlt el a XIV. századbéli templomi szék formájú nyereg.²

¹ *Országos levéltár*. Diplomatikai oszt. 213. sz. Leírva: Szerző. Magyar hadtörténelmi emlékek. 1896. 45. l. Kiadva: Báró NYÁRY ALBERT. A heraldika vezérfonala. 1886. 52. l. és *Arch. Ért.* XI. k. 1877. 257. l., azonban igen kezdetleges rajzban.

² *Országos levéltár*. Diplomatikai oszt. 34,293. sz. Kiadva: Dr. CSÁNKI DEZSŐ. Az országos levéltár pecségeinek mutatója. I. tábla 2. sz. Szerző: Magyar hadtörténelmi emlékek. 1896. 45. l.

XIV. SZÁZAD.

7. ISTVÁN ERDÉLYI HERCEG 1351-BŐL. LOVASPECSÉTJÉRŐL.

Pecsét. István erdélyi herceg 1351-ből. (7. kép.) Öltözte boglárokkal ékesített sodrony pánczéling, melynek vállvédői, valamint lábszárvédői is lemezpánczélból vannak. Jobbjában kurta, egyenes olasz kardot visel, mely markolatgombjánál fogva, vékony lánczczal melléhez van erősítve. Bal melléhez pedig, mint az tornavértezeteknél is szokás, kicsiny, háromszögletű paizs van erősítve. Fején, a keskeny látónyílással ellátott fazéksisakról, takaró-lepel hull alá és sisakoromdísz gyanánt két strucz toll között a szájában patkót tartó strucz szerepel.

A lovagöltözet ezen formája a mellhez lánczolt karddal együtt eléggé ösmeretes e korból, úgy francia, mint belga, sőt német emlékeken is.

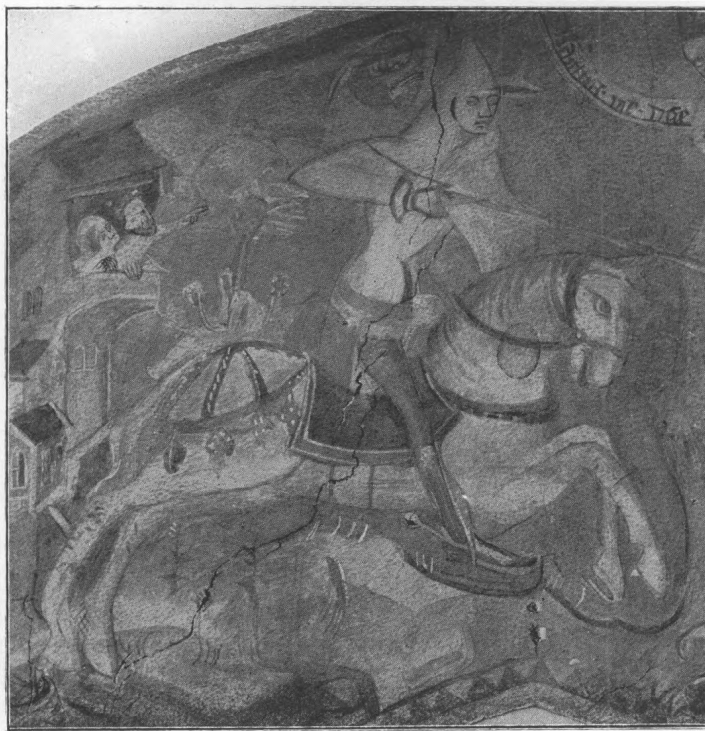
A ló felszerelésében feltűnő a rendkívül magas támlájú, előrehajló nyújtványnyal bíró nyereg. A ló mellén, homlokán és nyakán vértézve volt.¹

Lovag 1392-ből a mártonhelyi (vasvármegyei) falfestményről (8. kép). Tulajdonképen azt a jelenetet ábrázolja, amint Szt. György lándzsájával megtámadja a sárkányt. Szt. György alakjában azonban a festő, AQUILA JÁNOS, korának egy előkelő lovagalakját festette meg. Arcza bajusz- és szakáltalan, fején bacinet-sisak van, a melynek azonban vizirje egészen fel van nyitva. Öltözte vért és sodronypánczél, a mely fölé azonban szűk, testhez álló, magas gallérú, fehér fegyverkabát van öltve, úgy, hogy a sisakra húzott csuklya annak gallérjával egyesül. A csuklya viselése a kor divatja, mely ellen később, a XV. században törvényt is hoznak. Széles, piros

¹ Országos levéltár. Diplomatikai levéltár. 4153. sz. Kiadva: Dr. CSÁNKI DEZSŐ. Az országos levéltár pecségeinek mutatója. 1889. V. tábla. 17. sz. és Szerző: Magyar hadtörténelmi emlékek. 1896. 115. l.

őve a derék helyett egészen csipőjére van leeresztve, szűk, kékszínű szövet nadrágja hegyes orrú, hosszú cipőben végződik, a melynek sarkán hosszú és nagy taréjú sarkantyú van, kezén kézellős páncél keztyű, bal kezével teknőszerűleg hajlott négyszögletű tárcsa pajzsot tart maga elé, míg jobbával lándzsáját szegzi előre. Vágtató fehér paripájának négyszögletű takarója rózsaszínű, a lószerszám arany pitykével kivert piros szaltyánból készült, a farmatringon bőrből kivágott virágalakú csüngődíszekkel.¹

¹ A *Műemlékek országos bizottságának* rajztárában 197/1902. 5. sz. a. Említve: RÓMER FLÓRIS. Régi falképek Magyarországon. Magyarországi régészeti emlékek III. k. 48. l.

8. LOVAG 1392-BŐL. FALFESTMÉNY A MÁRTONHELYI (VASVÁRMEGYEI) TEMPLOMBAN.

XV. SZÁZAD.

9. A SZTRIGY-SZENTGYÖRGYI FOGADALMI KÉP 1409-BŐL.

fekete körszakállal és bajuszzsal van ábrázolva. Öltözete zöld színű, lobogós, bőszájú ujjakkal bíró, s térdig érő, egybeszabott, bő tunika. Magas szárú lábbelije úgy látszik fekete harisnya. Bal kezében aranyozott, egyenes keresztvasú, hajlott markolatú, s hármass aranyozott pánttal montírozott hüvelyű szablyát tart. E férfi mellett teljesen hasonló, de vörös színű öltözetben, bajusz- és szakálltalan ifjú áll. A nő mellett zöld alsó tunikában és elől nyitott, vörös, hosszú köpenyben szintén körszakállas, bajuszos férfi áll, ugyancsak hajadonfővel és szablyával. Mindhárom férfi öltöne gallértalan és a nyaknál szorosan záródik és alja arany paszománttal szegett.

A kép cziril betűs fölírata dr. RÉTHY LÁSZLÓ megfejtése szerint a következő:

«Isten szolgálja Laczkó zsupán, Isten szolgálója zsupánné Nisztora, Kendres zsupán leánya adja Szt. György monostorának Isten szolgálja Vljakó Kendres fia.» A középen levő fölírat: «Atyának, fiúnak és a szentléleknek nevében építették Kendres zsupánnak neje Nisztora és fiai, Krisztus nagy vértanujának és kínzottjának, Szt. Györgynek ezen monostorát és befejeztetett és kifestetett, hogy legyen testi és lelki üdvösségül: Zsigmond király és János és Jakab zágorszkij (erdélyi) vajdák idejében. 6917. (= 1409.) esztendőben.

Újíttatott e kép Zaharie Csóka hunyadi esperes költségén és fáradságán. Újíttatott Mária királyné fensége idejében, lévén erdélyi püspök Iván Inocentie nemes báró Szádról 1743. évben.

Fogadalmi kép 1409-ből. (9. kép.) Középen egy férfi és egy nőalak, jobb kezükben román stílusú templom épületet, az általuk építtetett és az Úrnak felajánlott sztrigy-szent-györgyi templomot tartják.

A nő öltözete fehér színű szövetből készült és barna szegegylyvel van díszítve. Feje kendővel van bekötve, melynek rojtos vége bal vállára lóg, vállaira szintén kis kendő van vetve, nyakán keskeny barna szalag. Egészen egybeszabott ruháját derekán barna öv szorítja össze, ujjai lobogós bőszájúak. Szoknyája előtt keskeny, hosszú kötény van. A férfi hajadonfővel,

10. BOCSKAY PÉTER CZÍMERE
1414-BŐL.

levén festő GEORGIE SÁNDOR Ó-Fogarashól.» Falfestmény a sztrigy-szent-györgyi (hunyadi vármegyei) templomban.¹

Czímerkép. (10. kép.) Teljes hadi felszerelésben levő lovagot ábrázol, a mint a hóna alá szorított lándzsával, rövidre fogott kantárral, előre vágat. Öltözete, feltölthető vizirrel ellátott hegyes csörsisak, alatta a vállak hegyéig érő sodronygallér van. A test többi részét teljes lemez páncél fedi, könyök- és térdkagylókkal. A páncél fölibe galléros, de ujjtalan, kurta s arany paszománttal szegett bársony fegyverkabát van öltve. A lovon magas támlájú magyar nyereg és fonott és sallangos díszű farmatring látható. Adományoztatott Zsigmond király által Achenben 1414 november 8-án. *Bocskay Péter* és fia István részére.²

Saul megtérése, a derzsi, (udvarhelymegyei) unitárius templom falképei közül, 1419-ből. (11. kép.) Az égi

fény láttára lováról lebukó Saul öltözete hosszú, bő, ránczos, világossárga alsóruha, melyet a kardtartó szíj szorít a derékhoz. Oldalán aranyozott, nagy, gombosvégű, hosszú, egyenes markolatú s egyenes keresztvasú, hosszú kard lóg, a keresztvas közepén nagy köves és gyöngyös boglárrel. E fölé arany szegélyű, sötétsárga, bő palást van vetve. A kar s ujjak, valamint a magas támlájú, székszerű, fekete színű nyereg kápája is ezüst boglárokkal és gombokkal kivert. Saul három lovas kíséri. Az első bal kezében felíratos zászlót tart, míg jobbjaival a lováról lebukó Sault igyekszik palástjánál fogva fentartani. Ez alak dús, szőke hajfürtökkel, bajusz- és szakálltalanul van ábrázolva. Öltözete mellvért, melynek azonban karjai nincsenek, hanem az alsó kabát ujjai látszanak ki alóla, azon alúl lágyékvért, sínpancélú és kagylós térdű

11. SAUL MEGTÉRÉSE.

Falfestmény 1419-ből a derzsi (Udvarhely megyei) unitárius templomban.

¹ Színes másolata a *Műemlékek országos bizottsága* rajztárában 5/1886. sz. a.

² A Gróf ERDŐDY család monyorókeréki levéltárában.

lábvért. A másik lovas kétágú körszakállt és bajuszt, s harangalakú nyitott sisakot visel, melynek pitykével kivert szíjait két oldalt lelógnak, vállait nagy, sodronypánczéllal gallér fedi, karjain, könyökökön kagylós sín-pánczéllal. A harmadik az első lovashoz hasonló dús, szőke fürtű, bajuszt és szakálltalan ifjú, díszesen kivert sodrony páncélingben, de a melynek alsó karja, lágyékvértje és tölcserforma, kézzelős keztyűi már sín-pánczéllal készültek. Pánczélinge fölé négyszögletűre kivágott nyakú újjatlan fehér fegyverkabátot van öltve. A lószerszám mind egyforma, pitykével kivert, fekete bőrből készült, hálós farmatring.

Az első lovag által tartott négyszögletű, metszett csúcsú zászló fölirata szerint e képet Pál mester, Ungi István fia festette 1419-ben.¹

Egyházatya. (12. kép.) Csúcsíves fülkében ül, kezében mondatszalaggal. Öltözete barna színű, galléros, bő köpeny, melybe be van burkolódzva. Alsó ruhájának szűk ujjja van, melynek ujjhajtókája a kézfejet félig takarja. Tömör bajuszt és körszakállt hord s fején felhajtott karimájú, lapos tetejű, pörge nemezkalapot visel. Falfestmény a XV. századból a lőcsei plébánia-templomban.²

I. Mátyás király követsége III. Vasziljevics Iván moszkvai orosz nagyfejedelem előtt 1488-ban. (II. Tábla.) A magyarság érintkezése az oroszokkal míg egyrészt megelőzi a honfoglalás korát is, másrészt kisebb-nagyobb megszakításokkal azóta folyton tart és így természetesen, hogy mind a két nemzet művelődésében nyomokat hagyott. Ezek a nyomok, illetőleg a rokonság a két nemzet viseletében is kétségtelenül kimutathatók. Érdekes bizonyítékul kínálkozik erre nézve éppen itt ismertetőnk képünk, melyen a középkori magyar és orosz viselet egymás mellett szemlélhetjük.

Az élénkebb diplomáciai összeköttetést az oroszokkal Mátyás indította meg, akkor, midőn Kázmér lengyel király elleni háborúja alkalmából szövetségüket kereste. E célból 1482-ben János nevű követét küldte Moszkvába, a ki ott tényleg sikerrel is járt. Egyidejűleg Iván nagyfejedelem Kurizyn Fedor államtitkárt küldte Mátyáshoz, a ki a szövetségre vonatkozó tárgyalásokon kívül ura nevében olyan művészeket kért a magyar királytól, a kik ágyúkat önteni és puszkákat csinálni s azokból löni is tudnak, továbbá ötvösöket, a kik arany és ezüst edények készítéséhez értenek, építőmestereket, a kik templomokat, várakat, városokat és palotákat tudnak építeni, végül bányászokat és pénzverőket, a kik Oroszország fémekben gazdag földjét ki tudják aknázni; viszonzásul felajánlván mindazt, a mit az ő birodalmuk termel és nyújthat.

Iván nagyfejedelem ezúttal egy kikészített s arany karmokkal és novgorodi gyöngyökkel díszített fekete czobolyprémet küldött Mátyásnak ajándékba.

Ezen előzmények folytán jelent meg a nagy és fényes magyar követség 1488-ban az orosz nagyfejedelem előtt, teljesítve annak minden kifejezett óhaját. A követség tagjai között ugyanis a követen és főurakon kívül nagy számú művész és műiparos is van. Hogy Vasziljevics Iván

12. EGYHÁZATYA. XV. SZÁZADBELI FALFESTMÉNY A LŐCSEI PLÉBÁNIA-TEMPLOMBAN.

¹ A *Műemlékek országos bizottságának* rajztárában. 48/1887. sz. a. Leírva HUSZKA JÓZSEF: Székelyföldiskola a XV. században. *Arch. Ért.* 1887. 331. l. és *U. ö.* A derzsi falképek. *Arch. Ért.* 1888. 52. l.

² Színes másolata a *Műemlékek országos bizottsága* rajztárában 136/1890. sz. a. Megemlítve: HENSZLMANN IMRE. *Lőcsének régiségei.* Budapest, 1878. 112. l. Magyarországi régészeti emlékek. III. k. II. rész.

maga is mily nagy és állami fontosságot tulajdonított e küldöttségnek, látszik abból is, hogy a legnagyobb udvari ceremóniával, s e mellett a legszívélyesebben fogadta azt.¹

Képünk a moszkvai tróntermet ábrázolja, melynek boltozatgerinczei egy közepűt álló pilléren nyugosznak, fő fala öt boltíves ablak által van megszakítva, a boltozat pedig csúcsíves díszítményekkel és harcjátékokat, csatajeleneteket és diadalmenetet ábrázoló freskókkal van kifestve. A terem felső része két lépcsővel magasabb s padozata díszes bíborvörös szőnyegekkel van fődve, az alsó rész négyszögletű vörös perzsa szőnyegekkel van borítva. A felső részben a jobboldali két ablak között áll a nagyfejedelem trónja, melyhez három lépcső vezet föl, tetején a kétfejű sassal. A trónszékben ül az uralkodó, arannyal és gyöngyökkel himzett sötét meggy-színű bársonyból készült bő ujjú, bő, s csaknem a földig érő hosszú ruhában, mely széles és drágakövekkel kirakott, arany himzéssel van szegve és hasonló széles, lehajtott arany gallérral bír. Fején kereszt arany korona, jobb kezében kormánypálca. A trón alján, kétoldalt faragott aranyozott oroszlánok és két aranyozott griff, melyek a birodalmi almát és a kardot tartják. Közvetlen a trón mögött áll egy vörös ruhás kamarás, a ki felemelt jobbájában fehér kis kendőt tart; úgy látszik jelt ad a követség szónokának, hogy beszédét megkezdheti. A trón alján jobb oldalt egy barna zekés és magas, hengerded, prém kucsmás főtisztviselő az állami nagy pallost tartja két kézben. A trón előtt, egymással szemben két-két fehérruhás testőr áll, vállra vetett, kurta nyelvű, hatalmas bárdokkal fegyverkezve. Fejükön magas kucsma. Öltözetük fülig érő magas gallérú, derékba szabott, térdig érő s arany zsinórral díszített felső öltöny és hosszúszerű, magas sarkú, hegyes orrú, világos sárga bőrből készült csizma. A tróntól jóval távolabb, balra, de annak lépcsői alatt, szintén trónszerű székekben ül a metropolita, ugyanolyan díszes bársonyöltönyben, mint a fejedelem. Egyik kezében aranyozott püspökpálczát tart, nyakában piros zománczú kereszt, fején csuklyaszerű főveg, melynek tetején aranyozott kereszt van. Tőle balra hosszú, zöldkaftános, alak arany tálon keresztet és szenteltvíz hintőt tart. Jobbra, a fal mellett elfutó, vörössel behúzott kereveten négy orosz főméltóság ül, közülök egy magas prémkucsmában. Előttük ugyancsak két orosz úr áll, fején arany himzésű kis sapkával. Az egyik bal kezében írástekerceszt tart. Ezeknek öltözete mind egyforma, fülig érő, magas, felálló gallérú, csaknem bokáig érő, hosszú, sárga, aranybrokát felsőruha, mely elöl egészen aljáig sűrűn el van látva zsinóros gombokkal. Csizmájuk sárga szattyán.

A metropolita közelében 7 fekete öltözetű papi alak látható.

A trónnal szemben, a terem alsó részében van elhelyezve és felállítva a magyar követség. Középen egy kiterített négyszögletű szőnyegen hosszú, vörös szövettel bevont pamlag áll, mely előtt az egyik követ és a szónok állanak. A követ sűrű selyemdolmányt s erre panyókára vetett, hosszú sípujjú, nagy, négyszögletű, hermelin gallérú mentét visel. Jobb kezében magasra emelve tartja Mátyás királynak, a nagyfejedelem részére küldött nagy, négyszögletű, fehér borítékba zárt, piros négyszögletű, pecsétetes levelét. A szónok ugyanolyan öltözetet visel, de mentéje sötétkék, aranybrokát virágos szövetből készült és sötétsárga nagy prémgallérja van. Ezekből jobbra, egy külön, számára rendelt magas, fekete támlájú széken ül keresztben, és nem a trón felé fordúlva, az első követ, vagyis a követség vezetője. Ennek öltözete csaknem bokáig érő virágos aranybrokát és elöl aranyzsinóros gombolójú dolmány, sötétkék szűk nadrág és sárga szattyán deli sarú. Magas felálló gallérú s hosszú ujjú, panyókára vetett sötét-kék bársony mentéje, sárgás barna nyusztprémmel szegett és bélelt. Fehér és fekete nagy struczollakkal díszített kucsmáját bal kezében tartja.

A szónoktól balra, egy csoportban, számos magyar úr áll, szintén a trónnal szembe-

¹ KARAMSIN: Geschichte des russischen Reiches. Riga, 1824. VI. Band, 136. és 147. l. és *A moszkvai császári főlevéltár* okmánytára V. k. 141. l. Továbbá: Памятники дипломатических сношений древней России с державами иностранными. Pétervár 1851. I. 159. l. Lásd még: GÉRESI KÁLMÁN-nak Moszkvából 1874 márczius 21-én RÓMER FLÓRIS-hoz intézett levelét. *Műemlékek országos bizottsága* levéltárában. *Rómer hagyaték*.

fordúlva s így háttal felénk. Ezek öltözete egészen a fülekig érő, magas, felálló gallérú, zöld dolmány s panyókára vetett, térdig érő, hosszú sípujjú, négyszögletű, nagy szűrgallérú, alul középen felhasított piros és zöld mente, sötétkék, szűk nadrág és sárga, deli sarú.

A szónoki pamlag háta mögött négy tagja áll a követség ajándékvivőinek, kik közül három arany, vagy aranyozott, fedeles serleget és egy aranyozott, gályaalakú díszedényt tart a kezében, a negyedik pedig egy fekete, karikaszerű tűzi koszorút tart jobb kezében magasra. Ezek öltözete az urakéhoz hasonló, csak hogy valamennyien piros felöltőt viselnek, gallér nélkül, részint könyökbe vágott ujjakkal, részint egészen ujjatlanul, kiöltve. A követség vezetőjével egy vonalban és szintén keresztben állva, két sorban, szintén négy-négy ajándékvivő áll, mindannyian aranyozott, ötvösműveket, fedelesserlegeket, halhólyagdíszű kupákat és arany lánczokat tartanak kezükben. Ezeknél látjuk, hogy a mentét fent a nyaknál aranyozott csattl tartja össze. A magyar ajándékvivő csapat háta mögött négy sorban, magas prémkucsmás s fentebb leírt sárga ruházatú orosz úrak állanak sorfalat.

A magyar követség tagjai valamennyien hajadonfővel állanak, s fejük kopaszra van borotválva, közöttük a főbbeknek azonban elől üstökük van hagyva.

Az orosz nagyfejedelem és a metropolita öltözete bizanci formák szerint készült, az orosz testőrség és urak öltözete pedig tiszta perzsa viselet.

A sok művészi kivitelű ötvösmű küldésével Mátyás király bizonyára azt akarta megmutatni, hogy ez a művészet mily magas fokon áll az ő országában, s másrészt az azokat vivők bizonyára maguk a készítő mesterek, a kiket a nagyfejedelem kívánságának megfelelően az ő rendelkezésére küldött. Bizonyára ekkor mentek oda a magyar pénzverők is, a kik az orosz uralkodó aranyait magyar mintára verték.¹

Ezekon kívül egy sorban még 12 magyar urat látunk állani, kik kócsagforgós kucsmáikat kezükben tartják.

Fára festett olajfestmény ösmeretlen mestertől. Hossza 64 cm., magassága 43,5 cm. E kép az augsburgi Fugger-család hagyatékából került Hertel Jakab birtokába, s ettől vette meg JANKOVICH MIKLÓS, kinek jegyzékében 106. szám alatt «Orosz követség» czímen van bevezetve.²

Képünk közel egykorú s mindenesetre még a XVI. század elején készült. Bizonyságai annak a magyarok öltözetei és az ajándékvivők kezében levő ötvösművek, melyek stylje mind a XV. század utolsó évtizedeire vall.

Jelenleg a történeli képcsarnokban.

A viselet történetében századonkinti szoros határokat vonni nem lehet. A divat gyakran átlépi ezeket a határokat s így például a XV. században divatos öltözetek egy része a XVI. század első két-három tizedében még mindig használatban van, a mellett, hogy sok új forma is van keletkezésben. Épen ez jellemzi a *Jagellók korának* viseletét is.

Erre nézve érdekes adatul kínálkozik egy miniatűrökkel gazdagon díszített ősnymotvány, mely egyik főrangú családunknak képezte tulajdonát, a melyhez állítólag Savojai Jenő herczeg útján jutott.³ A folió-alakú díszes régi kötésű könyv, két, kölömbben eléggé ösmeretes német ősnymotvatványt tartalmaz. Az egyik az EGGESTEYN-féle biblia, a mely Strassburgban 1466-ban jelent meg, s a másik a KOBURGER-féle biblia, mely Nürnbergben 1483-ban adatott ki.

Az ősnymotvány kezdő lapja, fejezeteinek kezdete és vége, számos kézi festésű miniatűr kezdőbetűvel, lapszél díszítményekkel, czímerekkel, sőt alakokkal is van ékítve.

Az Eggesteyn-féle biblia első lapjának (13. kép.) az ott alkalmazott 14. czimerpaizst körülvevő ornamentikája s a czímertartóként alkalmazott hat grotesk alak is még csúcsíves-

¹ ÉRDY. JÁNOS értekezése. Akad. Értesítő. 1844. IV. k. 87—93. l.

² DR. PEREGRINY JÁNOS: A magyar történeli képcsarnok lajstroma. Budapest, 1894. 21. l.

³ Jelenleg KÚN DÁNIEL budapesti antiquáriusnál.

modorú, a mennyiben a díszítmények keresztvirágokból és akanthuszevelekből állanak s az apró alakok a XV. század apród ruháiba öltözték. A jobb oldalt legfelül álló lovag egészen aranyozott vértézete azonban már a XVI. század elején szokásos formát mutat. A címerek közül a kivehetőleg színezettek CsOMA JÓZSEF meghatározásai szerint is a következők. Fent a rajna-pfalzi választó-fejedelmi és a *Jagelló-czimer*. A többiek alólról elől kezdve: 1. szász

13. A JAGELLÓ INCUNABULUM ELSŐ LAPJA.

választó. 2. 2. 3. Meissen. 4. Pfalz-Tübingen. 5. 2. 6. Landsberg. 7. Engern. 8. szász pfalz. 9. Orlamunde. 10. Lippe. 11. Pleissen. 12. Halberstadt. Az arany pánczélos lovag a szász színeket viseli pajzsán is, zászlóján is, de erről hiányzik a rutakoszorú.

A 39-ik lapon lent ott találjuk ismét egy 6 cm. magas czimerpajzsban, vörös mezőben aranykoronás ezüst sasával szépen színezve a Jagelló czímet. A következő, illetőleg a szembe levő lapon pedig egy kőpadon ülő ifjú herceget, ki mellett udvarmestere áll. E kép felett két

oldalt két címerpaizs körvonalai vannak megrajzolva. A címér azonban, fájdalom, hiányzik belőlük. Mindenesetre az ifjú herczeg atyjának és anyjának címerei voltak oda szánva.

A Jagelló címér közelsége, illetőleg többszöri és pedig előkelő helyen nagy alakban való előfordulása arra enged határozottan következtetni, hogy az ekként díszített incunabulum a Jagelló királyi ház valamely tagjác volt, s az ábrázolt ifjú herczeg is e családhoz tartozott. Különben sem lévén e kép szövegillustrációnak tekinthető, mert a biblia azon részével, a hol épen festve van, semminemű értelmi összefüggésbe nem hozható.

14. MAGYAR KIRÁLYI HERCZEG ÉS UDVARMESTERE A XVI. SZÁZAD ELEJÉRŐL.

Az incunabulumok a XV. század utolsó évtizedeiben (1466. és 1483-ban) készültek. Miután pedig a miniatúra, vagyis a kezdőbetűkkel és alakokkal való kifestésnek természetszerűleg jóval később kellett bekövetkeznie, — ezen miniatűrök keletkezésének korát már csak ezért is a XV. század végére, vagy a XVI. elejére kell helyezni.

Ebben a korban pedig egy fejedelmi Jagelló tűnik ki és ez II. Ulászló magyar király (1490—1516), kinek fia II. Lajos, atyja halálakor tíz éves volt.

A képünkön (14. kép.) látható ifjú herczeg 8—10 éves lehet. Könnyen lehet tehát, hogy

e képen a szerencsétlen véget ért Lajos királyunk ifjúkori képét bírjuk, a mit a képpel összefüggő Jagelló-czímeren kívül leginkább valószínűvé tesz a képünkön ábrázolt ruházat magyaros karaktere.

Képünkön az ifjú herczeg, kőből faragott magas széken ül, mely elől keleti motívumú kék, ezüst és arannyal átszőtt renaissance brokát terítővel van leterítve s szőrmepárna van reá helyezve. Ennek közepén ül az ifjú. Fején lilomos nyitott ágú, kék bársonysapkájú hercegi házi korona. Arcza telt gyermekded, piros és dús szőke haja van, a mi ismét Lajosra vall. Felső öltönye a felöltve viselt magyaros kurta prémes mente, mely arany brokátból készült, erősen derékba szabott, két oldalt alul felhasított, hol a piros béllés kilátszik. Körül nyusztprémmel szegett s ugyane prémből lehajtott széles gallérja van. Nyakánál a dolmány kék szövete kilátszik és körülcsavart fehér nyakkendő visel. Derékát a dolmány szövetéből készült széles öv szorítja. Lábai piros szűk nadrág van, mely a harisnyával egybeszabva a lábakon hosszú, hegyes csücskében végződik. Ez a XV. század francia divatja volt. Ulászló felesége, Lajos édesanyja, Candalei Anna, francia hercegnő volt. A francia divat némi hatását ez eléggé magyarázza.

Az ifjú herczeg széke mellett áll udvarmestere, a ki szintén olyan nadrágot visel, — de már zekéje és süvege határozottan magyaros. Az egészen kurta derékba szabott, szűk újjú s körülprémezett piros zekét a felálló, rendkívül magas gallér jellemzi, melyben tulajdonképen az egész fej benne van s a mely kisebb-nagyobb méretekkel, de az egész XVI. századon át divatban marad nálunk. Derékát keskeny aranyozott fémöv szorítja. Hosszú szakállt és bajuszt s fején kék selyem hálósapkát visel s ennek tetejébe van téve a széles, s elől felhajtott prémszegélyű, lapos tetejű, magyaros kucsma. Két kezében sajátlagos tisztelgő állásban felfelé tartja hosszú aranyozott udvarmesteri botját, vagy fáklyáját. Ez utóbbi tisztán nem vehető ki. A bécsi udvari műtörténeti múzeumban őrzött XV. századbeli magyar játszó-kártyák egyikén ugyanilyen kucsmával, s kezében ugyanilyen tárgygyal látjuk ábrázolva a királyi udvar főkonyhamesterét¹ jobb mellén a sárkányrenddel.

¹ Magyar műkincsek II. k. II. tábla.

A MAGYAR KIR. FŐKONYHAMESTER A XV. SZÁZADBÓL.

XVI. SZÁZAD.

15. CZÍMERKÉP 1511-BŐL.

Czímerkép. Teljes vértetű lovas. A tárcsaalakú paizs arany mezejében annak egész terét betöltő 7-8. cm. magas, ezüstös páncélszerű jobbra néző lovas áll. A vértet még késői csúcsíves stílusú, sisakja salade feltölt visírral, mely alól a lovas arcának egy része kilátszik. A mellvért gallérja és kagylószerű könyökvértje, valamint a kifejtett formájú rákfarkas csipővért már a XVI. század típusai, míg a mellrész csúcsíves díszítménye XV. századbeli vérteteinknek, minő Szapolyai Imre, sőt Mátyás király a corvinák miniatűrjeiből ismert vértetének is rendes formája. A térdcsuklóvért ismét kagylószerű s a vasczipők a XV. század rendkívül

hegyes, hosszú orrú formájával szemben már széles, kurta orrúak. Ugy a felemelt jobbkaránál, mint a jobb czombvértnél látjuk, hogy a páncél alatt a lovas vörös öltözetet visel, s hogy a vért egyes részei keskeny fekete szíjakkal vannak felcsatolva. Az egész vértet aranyozott fejű szögecsekkel van kiverve. Feltűnő jelenség, hogy a lovas két karddal van ellátva. Az egyiket páncél-keztűs bal kezében, oldalánál leeresztve tartja, a másikat ellenben meztelen kezében vágásra emelve viseli. E pallosszerű egyenes kardok teljesen egyformák. Mind a kettő hüvelynélküli. Kurta, egyenes, lapos keresztvasuk alatt ott van a kis ujjvédő bőrpárnácska is, a hosszú markolat, melynek végén nagy gomb van, — vörös bársonnyal van bevonva. A markolatgomb és keresztvas aranyozott. Több történeti adatunk van vitézekről, a kik két karddal küzdöttek a csatában. Lehet, hogy e czímerkép is ilyen esetre vonatkozik. A lovas bal lábánál picziny piros mezejű paizs áll ősi nemzetségi czímerével, a fehér rózsával. Mint a miniatűrfestészet egyik kiváló alkotása is figyelemre méltó. Adományozta *II. Ulászló* 1509 szeptember hó 29-én Prágában kelt oklevelével muroni *Weér Andrásnak*, Lajos herceg (utóbb II. Lajos király) főétekgőgő mesterének.¹ Színezve először itt közölve. (III. Tábla.)

Czímerkép. Magyar és török vitéz harcza. Szemben állanak egymással. A jobb oldalt álló magyar vitéz öltözete térdig érő, bő, halványzöld dolmány, melynek széles, lehajtott piros gallérja van, s melyet keskeny szíjöv szorít a derékhoz, szűk nadrágja fehér színű, s magas, fent csúcsbavágott szárú piros szattyán csizmába van húzva. Oldalán egyenes keresztvasú, hajtott és kézvédő nélküli markolattal bíró szablya lóg. A markolat vége át van fűrva és zsinór van bele fűzve. A török vitéznek tökéletesen ilyen öltözete van, csak hogy dolmányának színe vörös és gallérja zöld, szablyája is párja a magyar vitézének. Az által különböznek azonban, hogy a török vitéz fején piros fezes turbán van, míg a magyar felhajtott és elől behasított széles karimájú, lapos kerek nemez kalpagot hord, melybe elől egy szál hosszú, nagy fehér strucztooll van tűzve. A karima középuitt való behasításának az a célja, hogy az könnyebben lehajtható legyen, akár a nap, akár az eső elleni védekezésül, de meg így a karima a szükségnek megfelelően csupán az egyik oldalon is lehajtható. Hasonló fővegekkel látunk magyar urakat BONFINIUS 1545-iki német képes kiadásában is ábrázolva.

¹ *Országos levéltár. Diplomatikai oszt. 38,791. sz. Lad. R. R. R. 24. Kiadva: CSOMA JÓZSEF: Magyar nemzetségi címerek. Budapest, 1904. 145. l.*

Mindkettőjük arcza szakáll- és bajusztalan, s a magyar vállaira omló hosszú hajat visel. Egymás ellen harczolva, a magyar puskából mellbe lövi a törököt, úgy, hogy sebén keresztül hátából patakzik a vér. Elhanyaglóban megfeszített kézíjját elpattantani készül.

Az alakok magassága 6,5 cm. E czímet *II. Ulászló 1514* január 18-án Budán kelt armá-lisával adományozta *Radák Balázs* és testvérei, Mihály, István és Tamás részére.¹ (IV. Tábla.)

Czímerkép. (15. kép.) Vörös paizsmezőben, kék felhők közül kinyúló jobb kar, mely halványzöld szövettel öltözött, széles ujjhajtókával, kezén barna szarvasbőr keztyűvel. Vékony arany lánczon, mely mutató-ujjára van csavarva, a keze fején ülő repkedő sólymot tartja, mely karmai között egy megölt kis madarát tart. A kép, mint az azon korbeli miniatűr-festészet egyik művészi alkotása is figyelemre méltó, azonkívül azonban a sólymászat és a sólymárok

16. KÁLYHAFIÓK I. FERDINÁND MELLKÉPÉVEL.

Színezett majolika. XVI. század.

viseletére nézve is adatokat szolgáltat. Adományozta *II. Ulászló* Budán, *1511.* május hó 25-én *Wathyon Mátyás* részére.²

Hogy czímerképeink általában mennyi művelődéstörténeli adatot tartalmaznak, bizonyosság reá egy másik e korbeli czímerünk, melyet Budán, *1520.* június 15-én *II. Lajos* király *Wárkonyi Ambrus*, *István* és *Bálint* részére adományoz. A czímerkép vörös paizslá-bában folyóból kinövő háromágú rózsatő, melynek középső rózsáján sólyom ül, szájában kerecsen tollat tartva.³ A XVI. században divott úgynevezett daliás párviadalokra való kihívás egy szál kerecsentoll küldése által történt. E czímerkép bizonyára erre vonatkozik.

¹ *Magyar nemzeti múzeum levéltára.* Kiállítás 228. sz. Rajzban kiadva: *Turul.* 1903. 124. és 168. l.

² *Országos levéltár.* Diplomatikai oszt. 29,089.

³ U. o. Diplomatikai oszt. 23 408.

Czímerkép. Növekvő férfi-alak, hajadon fővel, bajúszos és körszakállas. Dolmánya vörös, mellén nyolcz széles aranygalandos gombolóval. Jobb kezében csillagos buzogány. A paizs fölött alkalmazott sisak a XV. század végéről való csőrsisak. Valószínűnek látszik, hogy a címér később festetett be az armálisba. Adományozta II. Lajos 1526 május 3-án, krasznai Pándy Ferencznek.¹

Kályhafiók. **I. Ferdinánd** (1526—1564) (16. kép.) és neje **Anna királyné dom-bormívú mellképeivel.** Az első lapon oszlopos renaissance csarnokban Ferdinánd mellképe nagykarimájú kék nemez-kalapban. Vállig erő lefésült hajat visel, arca bajúsz- és szakáll-talan. Alsó ruhájának nyaka négyszögletre kivágott, mely alól a sűrű ránczba szedett, alacsony csipkés gallérú ing látszik ki. Ruhájának nagy puffú spanyolos ujjai vannak, s színe barna és

17. KÁLYHAFIÓK ANNA KIRÁLYNÉ MELLKÉPÉVEL.

Színezett majolika. XVI. század.

sárga csikos. E fölébe van öltve a nagy gallérú kék mantilla, oldalt kihasítva, hol a puffos ujjú kar ki van öltve. Nyakában az aranygyapjas rend jelvénye lóg. Kezében nyitott koronával fedett címerpajzsát tartja.

A másik lapon (17. kép.) felesége **Anna királyné**, II. Ulászló magyar király leányának hasonló kivitelű mellképe látható. A királyné, arannyal áttört és drágakövekkel ékített sapkaszerű főkötőt visel, mely alól, elől simán lefésült haja kilátszik. E főkötő fölébe van még fel-téve a nagykarimájú, kékszinű nemezkalap. A derék a szoknyával egybe van szabva, s derekához keskeny öv szorítja, színe barnássárga, a derék szegélye pedig kék. A ruhaderék itt is a XVI. századi spanyol divatnak megfelelően négyszögletűen kivágott, s a mellett és nyakat

¹ Országos levéltár. Diplomatikai oszt. 29,093.

sűrűn ránczolt fehér ing takarja, mely felett széles köves lánczon kerek gyöngyös boglár, ezen alul pedig még egy keskenyebb és hosszabb aranyláncz lóg. A deréknak kétszer tagolt, többszörösen hasított nagy puffos ujjai vannak. A királyné, kezében, származásának megfelelően, Magyarországnak nyitott koronával fedett czímerpajzsát tartja, a kettős kereszttel és négy pólyával, mely azonban tévesen kék és fehérrel van színezve. Színes zománczú majolika. Az első lap magassága 22·3 cm. szélessége 19 cm. A második lap magassága 21·8 cm. szélessége 21. cm.¹

18. GYALOGOS VITÉZ 1557-BŐL.

Jean Agricola vízfestménye.

E domborműveket művészüket, minden valószínűség szerint a királyi párról a XVI. század elején készült nagy emlékéremről mintázták, miután e két emléken az öltözet minden részlete egyező.²

I. Ferdinándnak ezen itt ábrázolt képéhez viselet szempontjából rendkívül hasonlít II. Lajos királynak egy ezen kályhafiókkal egykorú rézmet-szetű képe is.³

Gyalogos vitéz 1557-ből, (18. kép.) a magyar tornáról. Öltözete fehér szűk nadrág, karmazsin sarú, bokáig érő meggyzín bélésű hosszú, zöld posztódolmány, melynek eleje a fehér szövet övbe van felszúrva, eleje meggyzínű nagy gömbölyű szövet gombokkal van ellátva. Ujjhajtókája és lehajtott gallérja meggyzínű, melyre az ing fehér gallérja van kihajtv. Vállán keresztülvetett fekete keskeny szíjon viseli az ezüsttel montírozott, fekete bőrhüvelyű, vágott végű egyenes csontmarkolatú és egyenes keresztvasú kurtá szablyát. Jobb kezében tollas buzogányt visz. Fején, elől behasított karimájú meggyzínű alacsony nemez-kalpag, elől piros, fehér, zöld tollas forgóval. Lefelé álló nagy tömör bajuszt visel.⁴

Festette: JEAN AGRICOLA (HANNS BAUER).

Lovas dobos 1557-ből, egy magyar huszár tornáról. (19. kép.) Öltözete fehér szűk nadrág, karmazsin

színű deli sarú, reá kötött nagy taréjú torna sarkantyúval. Meggyzín béllésű hosszú zöld dolmánya van, melynek alsó szárnya a ló egész hátát betakarja. Elöl hét nagy világos meggyzínű arany közepű gömbölyű szövet gombbal. A dolmány ujjának keskeny arany-

¹ Az Országos magyar iparművészeti múzeumban.

² WESZERLE JÓZSEF: Hátrahagyott érmészeti táblái. Pest, 1873. G. Tab. II. 4. sz.

³ Történeli képcsarnok. 4445.

⁴ A bécsi udvari műtörténeli múzeum magyar torna-codexében.

19. LOVAS DOBOS 1557-BŐL.

Jean Agricola vízfestménye.

zsinórral szegett kettős világos meggyszín hajtókája van. Ugyanilyen színű kihajtott nagy gallérja van, melyre viszont az ing fehér gallérja van kihajtva. Derékát keskeny csavart szövötőn szorítja. Vállán keresztülvetett keskeny szíjra lóg az egyenes csontmarkolatú, s egyenes keresztvasú, ezüsttel montírozott hüvelyű egyenes kard, vagy inkább vadászkés. Fején felhajtott karimájú, lapos tetejű, világos meggyszínű nemezkalpag, elől hármass piros, fehér, zöld strucz-

tolldiszzsel. A lovon piros bőrrel bevont, magas előkapájú magyar nyereg, fejkantárja hasonló színű, ugyancsak háromszínű strucztolldiszzsel. A nyeregkapába akasztva elől a két üstdob, piros, fehér, zöld szövettakaróval, melyen egyszerre két kezével, két verővel játszik a lovas. Fontos ily régi emléken hármass nemzeti színünk előfordulása, a mennyiben e korban még zászlóinkon is csak a fehér és vörös szín szerepel. A ló hosszú farka közepén csombókra van kötve.

Festette: JEAN AGRICOLA (HANNS BAUER).¹

Hasonló lovas dobosok magyar csapatoknál és ünnepélyes fölvonulásainknál egészen a

20. ZRINYI MIKLÓS ARCZKÉPE 1567-BŐL.

Nicolo Nelli rézmetsze után.

XVIII. század végéig divatosak. Ilyeneket látunk itt bemutatott több képünkön, nevezetesen az I. Leopold korabeli ünnepélyes menetek képein. Ilyen volt még II. Rákóczi Ferencz híres lovas dobosa is, Dobos András, kinek képét a krasznahorkai várban őrzik. A francziák huszárságunkkal ezt is átvették, s a Berchény huszárezrednek is voltak ilyen fényesen öltöztetett lovas dobosai.²

Zrínyi Miklós szigetvári kapitány arczképe. (20. kép.) Térdkép. Öltözete sodronypánczéling, s e fölébe öltött rákfarkas mellvért, mely zsinórt utánzó szegélylyel díszített. Mellén selyemszövet öv van keresztül vetve, mely háttul csokorba van kötve. Ez a kapitányi jelvény. A pánczel-ingujj végén fodor látszik ki. Fején sok czikkre osztott fülvédős hegyes sisak van, mely hasonlít a bécsi udvari fegyvergyűjteményben levő sisakjához. Jobb kezében gombos agyú, kerekalakatos, puffernek nevezett fustély van. Bal oldalán nagy gombos markolatú és spanyoloskosarú egyenes kard. A felső bal sarokban: La uera effigie dell' Illmo et ualorosissimo S^{ro} Nicolao conte

di Sdrigno, supremo Capitano Cesareo, nella gran fortezza di Seget, oue finalmente fu da Turchi amazzato et preso il luoco alli 7 di Sett^{re} 1566 fölírat. Alul: NICOLÒ NELLI F. 1567. a rézmetsző neve. Magassága 17·9 cm., szélessége 13·8 cm.³

Magyar vitéz. (21. kép.) Hosszú szörmés, hamuszínszürke gubaszövetből készült, csaknem bokáig érő hosszú, felső köpenyben, mely alul gyűrött magasszárú fekete bőrből készült csizma látszik ki. A köpenynek nagy négyszögletű szürgallérja van ugyanazon szövetből, s az ujjakból a kar már fent a vállaknál ki van öltve, úgy, hogy a keskeny hosszú sípújjak csaknem térdig szabadon lógnak hátra. Derekat széles fekete bőrv szorítja, melyről keskeny

¹ A bécsi udvari műtörténeli múzeum magyar torna-codexében.

² CHOPPIN H.: Les Hussards. Nancy, 1898. n. 8. r. 104. l.

³ Történeli képcsarnok. 4667.

fekete bőrszíjjon lóg az egyenes keresztvasú, hajtott markolatú, vágott végű, fekete bőrhüvelyű szablya.

Fején a ruházat szőrmés szövetéből kúpalakú nagy sapka van, mely füleit is betakarja. E mellé hátul fekete sastoll van dugva. Az alak magassága 11·8 cm. Jost AMANN-nak Miksa 1570-iki nürnbergi bevonulását ábrázoló vízfestményéről.¹

Báthory István arczképe. (22. kép.) Egész alak. Hosszú, csaknem bokáig érő virágos brokát szövetből készült kaftánszerű öltönyben, mely derékig sűrűn alkalmazott apró gombokkal záródik. Övszorítója egyszerű vékony szíj közepén gombbal. Erről függ az egyenes keresztvasú, egyenes markolatú szablya. Az ing gallérja lehajtott. Szűk nadrágot és deli sarút, fején pedig lefenttyűs prémes kucsmát visel, melybe elől hét fekete tollal ellátott drágaköves forgó van dugva. Panyókára vetett, s egész alakját betakaró, csaknem bokáig érő köpenyege, úgynevezett boér mentéje középkurta ujjakkal bír, melyek nincsenek prémmel szegve. Ellenben nagy prémgallérral, elején széles prémszegélylyel és prémbélléssel van ellátva.

Arcza bajszos, körszakállas, s általában megfelel e korbeli ösmert arczképeinek. Fent négy-szögletű renaissance keretbe zárt fölírata: STEPHANVS BATHORIVS WEIWODEN AVS SIEBNBVRGEN. M.D.LXXVI. Alól a bal sarokba rajzolt táblán I. A. (Jost Amann) és 1576. Rézmetszet. Magassága 18·1 cm; szélessége 13. cm.²

22. BÁTHORY ISTVÁN 1576-BÓL.
Jost Amann metszele.

21. MAGYAR VITÉZ 1570-BÓL.
Jost Amann vízfestménye után

Lovas vitéz. Hosszú, csaknem térdigérő dolmányban, mely alól két oldalt fel van hasítva és három zsinóros gombolóval van ellátva. E fölébe palástszerű még hosszabb mente van öltve, mely négyszögletű nagy szőrmegallérral bír, keskeny prémmel szegett és szintén szőrmebéllése van. Oldalán egyenes markolatú és keresztvasú szablya lóg. Hosszúszerű sarkantyúja nagy taréjú. Fején keskenykarimájú kerek nemez-kalpag, melyben elől kerek boglárba dugva két hosszú strucz toll leng. A ló homlokán és farmatringjánál nagy tollbokrétával díszített, drágaköves kantáratot és hosszú lószőr nyaklóbojtot hord. AMANN JOST fametszete. Magassága 13·2 cm., szélessége: 11·8 cm.³

Tűzijáték egy várkastélyban. A tűzijátékot néző közönség soraiban az előtérben két lovas magyar vitézt látunk, kik csaknem bokáig érő hosszú dolmányt viselnek, mely fölé van öltve a négyszögletű szűrgallérú mente, vagy köpeny, melynek hosszú ujjai messze hátra lógnak. Dereán keskeny bőr öv szorítja a mentét. A deli sarún hosszúszerű tarajos sarkantyú van. Kicsiny kerek kalpagot viselnek, melybe elől két strucz toll van dugva. Mellettük egy hasonló öltözetű gyalogos áll, háttal felénk fordulva, kinek övébe hátul kurtanyelű gerezdes buzogány van dugva. Jobb oldalt négy-

¹ A müncheni kir. képtárban levő eredetiről készített színezett másolat szerző gyűjteményében.

² Történeli képcsarnok. 9792.

³ Szépművészeti múzeum, Esterházy metszetgyűjtemény. N. P. 33., 56. a—c.

szögletű ablakos, nagy zárt hintó halad, melynek lovait a nyeregben ülő hasonló öltözetű magyar hajtja. A kép aláírása: Jos. AMMAN F. 1570. Hossza 35·8 cm., magassága: 23·7 cm.¹

AMANN, másképp AMMAN, vagy AMAN JOST, a kiváló német festő és metsző született 1539-ben Zürichben és meghalt 1591-ben Nürnbergben. Olajfestményei igen ritkák, rézmetszetei sem számosak, ellenben fametszeteinek számát BARTSCH több, mint ezerre teszi. Becsessé teszi

23. CZIMERTARTÓ HUSZÁR 1571-BŐL.

műveit, hogy mindig a természet és élet tanulmányozása után közvetlenül rajzolt, s reánk nézve különösen fontos körülmény, hogy képeihez mindig korhű és hiteles costumöket vett.² Rendkívüli tevékenysége kiterjed magyar tárgyú képekre is. Legszebb ilyen lapjai *Báthory István* arczképe és *a magyar király lakomája*, melyeket BARTSCH említ;³ de a melyek közül az utóbbit

¹ Szépművészeti múzeum. Esterházy metszetgyűjtemény. N. P. 33., 46.

² Dr. NAGLER G. K.: Neues allgemeines Künstler-Lexicon. München, 1835. I. k. 91. l.

³ ADAM BARTSCH: Le Peintre graveur. Vienne, 1803.

eddigelé sem hazai gyűjteményeinkben, sem a bécsi Albertinában, s más külföldi gyűjteményekben sem tudtam megtalálni. Ugyanő illusztrálta Bonfinius 1581-iki Feyerabend-féle kiadását is.

Czímertartó. Huszár. (23. kép.) Miksa által 1571 június hó 13-án Prágában, *Karvalyi Orlle Miklós és Imre* részére adományozott címerlevélen. A gazdag renaissance díszítmények között egyik kezében vágott végű, egyenes keresztvasú, hajlott markolatú szablyát, s a másikban húzott gerelynyelű lobogós kopját és kerek paizsot tartó huszár áll a címer mellett. Öltözte: halántékvédős Zrínyi-sisak, mely domború, aranyozott ékítményekkel díszített, csúcsában három szál toll van megerősítve, s elöl lilaszínű tollbokrétás forgóval bír. Vékony bajuszt és kis körszakállt visel. Csaknem bokáig érő felálló gallérú, hosszú halványzöld dolmánya elől sűrűn el van látva nagy gombokkal és sárga béllésű. Derekat kékszinű csavart szövet öv szorítja, melybe a dolmány egyik szárnya fel van gyűrve. Meggyaszínű szűk nadrágjának szarai térdtől kezdve lefelé belül füződnek. Lábai sárga szattyán deli sarú. Panyókára vetett, sűrűn alkalmazott egyenes aranyos zsinórzatú, lilaszínű ujjatlan mentéjének nagy kerek gallérja van, s csaknem bokáig ér. Kezein aranyveretű, pánczélkézellős sodronypánczél keztyűket visel. A paizs fogantyúja vörös bársonyból van, s a kópja csúcsba futó keskeny lobogója, függőlegesen tagolt kék, sárga és szürke szövetből áll, közepén a család címerpaizsával. Tekintve a tipikusan egyénített arcot, nem lehetetlen, hogy ez alak a címerszerző arcsképe.¹

Teljesen hasonló huszárt látunk ORTELIUS krónikája első kiadásának címlapján, s a bécsi udvari gyűjtemények egy ezüst szobrán.²

Czímerkép. (24. kép.) Nyitott koronából kiemelkedő vörösön öltözött kar kopjával átdőf egy barnássárga hosszú kaftánba, szűk meggyszínű nadrágba és fekete deli eszmába öltözött turbános törököt, a ki e közben kardjával a vörös karba szúr. Érdekes viselettörténeti adat a török kaftánja, mely hajtókás ujjával, s elöl zsinórzott mellével azonos a XVI. század hosszú magyar felsőruhájával. A magyar kopjájának nyele a gomb alatt vékonyabbra van hagyva a kéz számára, s azon alól kiszélesedik, hogy a kézfej dőfés közben lejjebb ne csúszhasson. A vége meg van hegyezve, hogy lovaglás közben a kengyelbe támasztható, s táborba szállva a földbe szúrható legyen. Adományozta *Óchay Mihály* részére Miksa 1572-ben.³

24. ÓCHAY MIHÁLY
CZÍMERE 1572-BŐL.

Magyar vitéz. Öltözte szűk nadrág, deli sarú, koczkásan levarrott selyemszövetű, váltás alsó fegyver-kabát, melynek hajtókás ujjai a vállba vágott, s felöltött felső ruhából, vagy dolmányból kilátszanak. Az ilyen fegyver-kabátok a XVI. században divatban voltak, s a pánczélinget helyettesítették. A dolmány elől csaknem térdig ér, hátul azonban jóval hosszabb. Elöl kilencz pár egyenes zsinórgombolóval, s három sor apró gömbölyű gombbal díszített. Nyakánál lehajtott széles négyszögletű gallérja van. Csavart szövet övet visel, melynek rojtos vége elől lelóg. Az öv alatt kétoldalt a zsebek is három-három színóros gombolóval vannak ellátva, s a dolmány kétoldalt felhasított alja szintén három-három gombolóval díszített. A válltól két, a dolmány aljáig érő vendégujj lóg hátra. Oldalán egyenes markolatú és egyenes keresztvasú szablya lóg. Jobbjában csákánybalta formájú csatabárd. Fején kerek nemez-kalpag, melynek karimája két oldalt be van hasítva és előrsze szemellenző módjára le van gyűrve. Rövid körszakállt és bajuszt hord. Rézmetszet. BERTELIUS PÉTER «Diversarum nationum habitus» című művéből. Passau, 1589. Magassága 10·3 cm. Szélessége 6·5 cm.⁴

Ruthén zenész. (25. kép.) Szűk nadrágja deli sarúba van húzva. Öltözte, lehajtott négyszögletű nagy gallérú, ujjhajtókás, bő és térden jóval alúl érő felső ruha, melyet derekához szövet öv szorít. Elöl apró zsinóros gombolókkal ellátott, s övön alól mindkét oldalt behasított

¹ Másolata a *Magyar nemzeti múzeumban*. Kicsinyített rajza megjelent *Arch. Ért.* 1899. évf. 109. l.

² *Magyar műkincsek*. II. k. 14. tábla.

³ *Debreczen. Hajdu vármegye levéltárában*.

⁴ ERNST LAJOS gyűjteménye.

kis zsebbel bír Fején lapos, kerek nemez-kalpag, melynek felhajtott karimája oldalt behasított. Elöl három szál toll van beletűzve. A kezében tartott gömbös sípot fújja, míg egy tárogató-síp az övébe van dugva és egy trombitát zsinórjánál fogva bal karjára fűzve visz.

Rézmetset. Magassága 10·5 cm. Szélessége 3·8 cm.

Valószínűleg BERTELÍUS PÉTER-nek «Diversarum nationum habitus» című, s Passauban 1589-ben megjelent művéből.¹

Fülek ostroma. Pálffy Miklós és Rákóczy Zsigmond 1593 november 24-én Füleket ostrom alá fogván, azt bevették, s a törököt belőle kiűzték. Képünk baloldali előterében Excubia D. Rákóczi aláírással Rákóczy csapatainak őrállását látjuk, köztük néhány gyalog hajdút és huszárjainak egy mozgalmas csapatát. Hegyes Zrínyi-sisakot tollforgóval, csúcsos végű és erősen hajlott tárcsapaizsot és lobogós kópját viselnek. A hajdúk hosszú dolmányt, szűk nadrágot, bakkancsot, övet és felhajtott karimájú kalpagot, fegyverül szablyát, puskát és egyikük kópját visel.

25. RUTHÉN ZENÉSZ 1589-BŐL.

Bertelius Péter metszele.

Fölirata: Eigentliche vertzeichniss welcher gestalt die Vestung Fillek in der Hungern belagert etc. 1593. Prage excudit Wol. MEYERPECK. Rézmetset. Szélessége 36·8 cm. Magassága 27·5 cm.²

Székesfehérvári csata 1593 november 3-án. Felirata: Grvndliche: Contrafactur. der Slacht. vor. Stvlweissenbvrg. so den III. November. Anno. M. D. XCIII. beschenn. A keresztény csapatok között túlnyomó a magyar lovasság. Ott látjuk négy lovas zászlóaljban gróf Zrínyi, Pálffy Miklós és Nádasdy Ferencz huszárjait. Öltözetük Zrínyi-forma hegyes sisak, farkaskaczagány és szárnyas tárcsapaizs, melyhez, ha a lobogós kópját hozzávesszük, páratlan festői és daliás képét nyerjük azonkori huszárságunknak. Mindegyik csapat közepén ott viszik a sereg zászlókat, közöttük egyet Magyarország külön címerével. Elöl a csapat jobb szárnyán vágat a trombitás, s jól előtte nyargal mindegyik vezére, a csapathoz hasonló öltözet- és fegyverzetben. Neve mindegyiknek alá van írva. Rézmetset. Szélessége 57·5 cm. Magassága 42 cm. Jobb sarka hiányzik.³

Visegrád látképe. Az előtérben két nő között egy bajszos és szakálltalan, borotvált fejű ifjú vitéz áll. Öltözte felhajtott keskeny karimájú kis nemezkalpag, oldalt mellé tűzött nagy strucztollal. Kurta dolmánya ujjhajtókás, szűk nadrágja deli saruba van húzva. Ezen öltözet fölébe panyókára vetve, csaknem bokáig érő hosszú virágos brokátszövetű, s elül sűrűen nagy gombokkal ellátott felálló, magasgallérú köpenyt visel. Vállán keresztül vetett szíjjon egyenes keresztvasú, hajlott markolatú, vágott végű szablyát, jobb kezében pedig hosszúnyelű, gömbfejű buzogányt hord. HOUFNAGEL GYÖRGY rajza Visegrád látképén, Braun György «Urbum Præcipuarum Mundi Theatrum» 1595. című művéből. Rézmetset Hossza 45·5 cm., magassága 16·3 cm.⁴

Magyarok a Móríc hesseni herceg által Casselben 1596-ban tartott tornákon. Móríc herceg Erzsébet nevű leányának és Móríc fiának keresztelője alkalmával fényes ünnepélyeket, felvonulásokat és tornákat rendezett. Volt lovas és gyalog torna, gyűrűszúrás, regényes és mythologiai történeteket és kalandokat ábrázoló élőképek, valamint fényes tüzijátékok. Ezekről az akkor már világhírű magyar huszárok szerepeltetése sem maradhatott el. Többször találkozunk is velük.

¹ Szerző gyűjteményében.

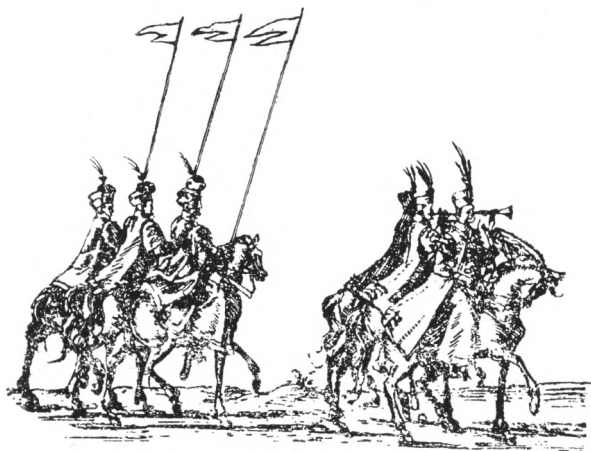
² Történeli képcsarnok, T. 5550.

³ Történeli képcsarnok, 1292.

⁴ Szerző gyűjteményében.

A herczeg parancsára mindezekről DILICH VILMOS a Wabernben 1570-ben született, s 1655-ben Drezdában elhalt jeles rajzoló és rézmetsző,¹ a ki szintén nagy előszeretettel rajzolta a magyar viseletet, s külön magyar krónikát is adott ki, művészi képeket készített, a melyeket azután díszes műben tett közzé.²

E mű 64. lapján ábrázolt lovas tornán a magyaroknak különösen jelentékeny szerep jut. A tornatér egyik főkapuját magyar gyalogos őrség őrzi, mely három vitézből áll. Ezek öltözetét hármastollforgóval díszített lapos tetejű, felhajtott karimájú kerek nemez kalpag, s bokáig érő hosszú kiöltött mente, melynek felálló gallérján kívül négyszegletű nagy gallérja, s könyökbe

26. MAGYAR HUSZÁROK A CASSELI TORNÁN 1596-BAN.

27. MAGYAR ZENÉSZEK
A CASSELI TORNÁN 1596-BAN.

28. MAGYAR LOVAS
A CASSELI TORNÁN 1596-BAN.

29. MAGYAR VITÉZEK
A CASSELI TORNÁN 1596-BAN.

vágott ujja van és elől zsinórozott. Oldalukon egyenes keresztvasú, hajlott és kézvédő nélküli markolatú szablya, hátukon nyílveesszőkkel telt puzdra, s kezükben kézij.

A tornatér közepén a sátra előtt ülő, s a királyt ábrázoló lovas sisakját egy hasonló öltözetű magyar vitéz nyújtja át, s két oldalt két-két, ugyancsak ilyen felszerelésű vitéz képezi testőrségét. A torna kezdetére három lovas harsonás fújja a jelt. Ezek a fentebb leírt viseletben vannak prémes kucs mákkal, s harsonájukról négyszegletű lobogó leng. A tornában részt vevő urak közül már három lovas a porondon sorakozott, a kik mindannyian a fentebb leírt módon öltözték, csak kézijük és puzdrájuk nincsen, s az első kezében buzogányt tart.

A 72. lapon a tornára fölvonulók menetét látjuk. Ezek között a tornakirály kíséretét fényes magyar csapat alkotja. Elöl három lovas zenész halad egy sorban (26. kép), a kik tárogatót

¹ MÜLLER HERMANN ALEX.: Allgemeine Künstler-Lexicon. 1895. I. k. 346. l.

² WILHELM DILICH: Beschreibung und Abriss dero Ritterspiel etc. Cassel, 1601. Folio.

fújnak. Ezek öltözete az előbb leírt kócsagtollas kalpag, csaknem bokáig érő hosszú dolmány s e fölébe öltött, még valamivel hosszabb mente, melynek könyökbe vágott újjai, s a mentén alul oldalt levő felhasítás is három-három pár zsinóros gombolóval díszített. A hosszú menték a lovak egész farát betakarják. Ezek után három, hasonló öltözetű huszár halad, csak hogy kalpagjuk forgója gazdagabb, s karimája oldalt behasított és mentéjük zsinórdísz nélküli, fegyverül pedig lobogós kopját viselnek. Ezeket két kézíjjal fegyverzett gyalogos követi, s utánok következik három gyalogos zenész (27. kép), a kik kétszer hajtott hosszú vékony szárú trombitát fújnak, ismét két gyalogvitéz, két másik gyalogos, a kik közül az egyik a király tornasisakját viszi, maga a tornakirály teljes vértzetben, utánna ismét négy gyalogos, öt tornatakaróval leterített, s kócsagos homlokvérttel díszített vezetékaripa (28. kép), melyeket magyar vitézek tartanak féken.

30. MAGYAR VITÉZ KÉT NŐVEL A XVI. SZÁZADBÓL.

A menet a 74. lapon folytatódik, hol egy csapat fekete báránybőr süvegbe és ingbe, gatyába öltözött magyar paraszt evezőst látunk, utánuk pedig ismét egy öt tagból álló, kézíjjakkal fegyverzett gyalogos csapatot. (29. kép.) A gyalogosok mind az elől leírt módon vannak öltözve, s mindannyian deli sarut viselnek. Szakáll- és bajuszviseletük vegyes.

Tata 1597-iki ostromának képén a jobboldali előtérben három lobogós kopjas huszár vágat. Öltözetük kerek kis nemezkalpag, elől két és három szál sastollal. Az egyiknek válláról farkaskaczagány lóg, a másik kettő felöltött hosszú csuklyás köpenyt, s magas sarkú deli sarút hord. Oldalán mindegyiknek szablya lóg.

A középtéren még két magyar lovas vágat. Öltözetük lapos, de szélesebb karimájú nemezkalpag elől kócsagtollbokrétaival. Hosszú köpenyök hosszú sípujjai a vállaknál vannak kiöltve és messze hátra lebegnek. Sarkantyús csizmát, szablyát és egyikük lobogós kopját visel. Egykorúlag színezett rézmetszet. Főirata: Eroberung der Vestung und des Schlosses Dotis in Vngern. Alul három négysoros német nyelvű versszak. Hossza 28.5 cm., magassága 20 cm.¹

¹ Szerző gyűjteményében.

Magyar vitéz két nővel. (30. kép.) A vitéz öltözete hosszú dolmány, melynek övét a szablya keskeny szíja képezi. Ujjhajtókája a kézfejre le van hajtva. Szűk nadrágot és deli sarut visel. Öltözete felibe vetve, bő és hosszú, felálló gallérú palástszerű köpenyt visel, mely elöl zsinórozott és alul arasznyi szélesen prémmel szegett. Kerek kis nemez kalpagjának elöl két szárnyforma lefentyűje van, s oldalt kerecsenyszárny van mellé tűzve. Oldalán ~ alakú keresztvasú, s hajlott markolatú szablya lóg, kezében pedig hosszú nyelű, gömbölyű fejű szeges, buzogányt hord. Feje leborotvált, elöl azonban üstöke van, s kipödört bajuszt visel.

A mellette álló nők egyikének öltözete sok ránczú szoknya előköténnyel, dereka fölébe virágos bársonyból kis kerek ujjatlan subicza vagy gallér van öltve. E fölébe selyemkendő van kötve, s közvetlen nyaka körül, széles kerek sok fodrú fehér spanyolos csipkegallért visel. Haja elöl magasán fel van fésülve, s gyöngyökkel diszitett kontyfőkötőt visel.

A másik nő szoknyája alul arasznyi magasságú, legömbölyített formájú prémlapokkal van körülszegve, hosszú s hajtókás ujjú subiczáját panyókára vetve viseli, feje pedig nyaka és álla körül csavart kendővel van lekötve, mely homlokát is eltakarja. Mindannyiuk viselete téli öltözet.

A három alak renaissance oszlopoktól tartott csarnokban áll és beszélget.

HOUFNAGEL magyarországi városok és várakat ábrázoló képein találkozunk e két női alakkal. Erősen megrongált rézmetszet. Szélessége 11·3 cm., magassága 10·1 cm.¹

Női alak. (31. kép.) Bokáig érő szoknyája, alulról mintegy négy ujjnyira keskeny zsinórral van körülvarrva. Dereka fölébe öltve, hosszú zekeszerű felvágott ujjú öltönyt visel, melyet fémdisztménnyel bíró keskeny öv szorít, elöl pedig hat egyenes galandos gombolóval bír. A vágott ujj csaknem a vállakig fel van hasítva, s egy gombbal diszitve. Feje és nyaka egy kendővel van becsavarva egészen, a mint ez legelőkelőbb asszonyainknál is divatban volt a XVII. század első feléig. Így látjuk

31. MAGYAR NŐ A XVI. SZÁZADBÓL.

ábrázolva Mária királynét bécsi bronzszobrán és Lorántffy Zsuzsannát reánk maradt arcképén. Alakunk nyakán csaknem derékig érő széles vastag láncz lóg. Egyik kezében bojtos végű kis zacskó, a másikban pedig kétfülű kis fonott gyékénykosárka. Lábain papucsok vannak. Aláírása : Vngaricæ mulier. Rézmetszet. Magassága : 11·3 cm., szélessége 8 cm.²

Magyar vitéz. (32. kép.) Balfelé halad. Öltözete hosszú, csaknem bokáig érő kaftán-szerű alsó ruha, mely oldalt fel van hasítva és középen egy gombbal összeakasztva. E fölébe térdig érő zeke van öltve, mely ugyan derékba szabott, de alsó része kiszélesedik és két oldalt egy darabon fel van hasítva. A zeke két oldalt föl van hasítva, honnan a két kar kinyúlik. E mögül két hosszú sípujj lebeg hátra, melyek végei föl vannak véve és az övbe dugva. Lehajtott széles szörmegallérja van, s elöl apró gombokkal ellátott. Az alsó ruha behasított ujjai is két gömbölyű gombbal záródnak. Vállán keskeny bőrszija van keresztül vetve, melynek két ága

¹ ERNST LAJOS gyűjteménye.

² ERNST LAJOS gyűjteménye.

alúl ismét két-két ágra oszlik, s az ezek végén levő hurokba van a hüvelynélküli meztelen, széles pengéjű, kissé hajlott, s hegyesen vágott végű szablya bedugva. Fején igen keskeny karimájú, lapos tetejű, kerek nemezkalpag elől kis strucztollbokrétával. Feje borotvált. Üstöke a kalpag alól homlokára fésült. Kis bajuszt hord. Lábán oldalt behasított szárú deli csizma, melynek sarkaiból és talpából karomszerű jégszögek állnak ki. A szablya markolata hajlott. Jobb kezében vékony, hosszú nyelű, fenyőtobozszerű, tüskés fejű buzogányt visz. A háttérben egy fa

32. MAGYAR VITÉZ A XVI. SZÁZADBÓL.

Nyerge magas kápájú, kengyele keskeny talpallós, a ló nyaklójáról és szügyellőjéről lószőrből készült díszbojt lóg le, s a farmatring apró bojtokkal diszített. A kép felső jobb sarkában: *Vulgaris Hungarus* és alatta: *Die gemeine vngersche reuter rustung* föliratok. A keret növényi és madár ornamentikája, valamely renaissance codex olasz eredetű miniatúr szelvet díszítményeiről van véve. Rézmetszet. Magassága: 14,3 cm., szélessége: 10,9 cm.²

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában van egy eredeti vízfestményű viseletképeket tartalmazó, negyedréti alakú codex, melynek címe: *Effigies / Principum / Transylvaniae / ex /*

ágaira akasztott táblán: *Vngaricae* fölirat és mellette 12. szám. Erősen megrongált és részben kiegészített rézmetszet. Magassága 15 cm., szélessége 10,5 cm.

E metszetnek egy XVII. századbeli, csakhogy megfordított, vagyis jobbra haladó másolatán a különbség az, hogy a buzogányt fölemelve viszi, a háttérben várrom látható, s fölirata a kép alatt van. Magassága 11,3 cm., szélessége 8,02 cm.¹

Huszár. (33. kép.) Öltözte, hosszú, térdén alúl érő dolmány, hajtokás ujjakkal, elől apró gömbölyű gombokkal, derekán csavart szövet öv, melynek két rojtos vége hosszan lelóg, magas díszített szárú csizmáján hosszú szárú csillagos tarajú sarkantyú, mely nem a sarokra, hanem a boka fölé van kötve. Egész öltözte fölébe széles gallérú, ujjatlan hosszú szőrmentente van panyókára vetve, melyet elől nagy kerek gomb tart össze. A vállán keresztül vetett keskeny szíjon hátán viseli a teknőszerűleg meghajtott tárcsapaizsot. Borotvált fején keskeny és elől behasított karimájú kerek, lapos tetejű nemezkalpagot visel, elől két strucztollal. Jobbjában a lobogós kopjanyelet tartja. Tömör nagy bajusza van.

¹ ERNST LAJOS gyűjteménye.

² ERNST LAJOS gyűjteménye.

*autographis sumtae / et / coloribus ad vivum efformatae / Anno 1697.*¹ Összesen 17, leginkább az erdélyi fejedelmeket ábrázoló képet tartalmaz, a melyek legnagyobb része azonban már más forrásokból ismeretes. A festmények általában kevés műgonddal készültek.

Különösen érdekes azonban eddigelé még ki nem adott két lap. Az egyik a IV. számmal jelölt, azonban tényleg az 5-ik lap, a mely *Báthory Kristóf*-ot ábrázolja. (34. kép.) Kristóf 1576—1581-ig uralkodott. Képünk megfelel e kor viseletének. Valószínű tehát, hogy codexünkbe valamely egykorú képről másoltatott. A fejedelem hajadonfőtt áll, prêmes kucsmáját bal kezével hóna alatt tartva. Tömött

körszakállt, bajuszt és rendszeren fésült haját visel. Halvány meggyszín dolmánya kurta, alul kétoldalt kissé felhasított, elől apró gombokkal és keskeny zsinörgombolókkal van sűrűn díszítve. Derékát széles csavart, zöld szövet öv szorítja. Zöld a dolmány bélése is. A szintén halvány meggyszínű szűk nadrág hegyesorrú sárga szattyán deli saruba van húzva. Oldalán hármass pántú, s keskeny zárt kézvédős markolatú szablya lóg, a milyen Báthory István ismert kardja. Egész öltözete fölő, földig érő hosszú ujjas, nagyvirágú sárga aranybrokát boérmente van panyókára vetve. Fent két oldalt négy pár széles galandos gombolóval és négy nagy szövött gombbal. Széles lehajtott nagy gallérja sárga nyusztprém, ugyanilyen széles ujjhajtókával, s ugyane prémmel van az egész mente bélelve és körülszegve. A mentét fent három kerek kövesboglárból alkotott mentekötő tartja össze. Hasonló boérmentében láttuk föntebb Báthory Istvánt is. Codexünk másik értékes képe Brandenburgi Kataliné, melyet a maga helyén ismertetünk.

Hatvan látképe. A baloldali előtérben egy török és egy magyar vitéz áll egymással szemben. A magyar szűk nadrágot s térden felül érő, legyűrt szárú, ránczos csizmát visel. Hosszú dolmánya ujjhajtókával bír, a kardtartó szíjj a vállon keresztül van vetve, melyről egyenes markolatú, egyenes kézvédős szablya lóg. Erre panyókára vetve, úgy, hogy az állat feje elől, mellén lóg, párducz kacagány van vetve. Fején kerek prémkucsma, melynek közepébe fekete kócsagtoll forgó van dugva. A kép háttérében Hatvan látképe, mögötte egy dombon

33. HUSZÁR A XVI. SZÁZAD VÉGÉRŐL.

¹ Magyar nemzeti múzeum könyvtára. Fol. Lat. 1702.

török temetővel, melyben a sírok mellé az elesett harcosok lobogós kopjája van letűzve. HOUFNAGEL G. rézmetszete. Hossza 47·3 cm., magassága 34·5 cm.¹

Magyar zarándokok Piligrin lorchi érseknél. (35. kép.) Pilgrim vagy Piligrin passauai püspök a Géza magyar vezér s I. Ottó császár közt 972-ben történt közeledést arra akarta használni, hogy Magyarországot megtérítse. Oklevelekkel bizonyítván, hogy a Magyarország

Chrophorus Báthory R. C.

34. BÁTHORY KRISTÓF ERDÉLYI FEJEDELEM XVI. SZÁZAD.

végig, mindkét oldalt galandos gombolóval és gömbölyű gombokkal díszített. A köpenynek vagy mentének felálló, magas gallérja van, s ujjai akként vannak a vállba bevarrva, mintha vágott ujjú volna. Magok az ujjak pedig fent szintén galandos zsinórzattal díszítettek. A harmadik, a ki a háttérben áll, zsinóros köpenyét mellén keresztül vetve viseli. Ez utóbbi kettő borotvált fejű, középen üstökkel.

területén levő hét püspökségre is kiterjedt hajdan a most az ő püspökségéhez tartozó lorchi érsekség s hivatkozva arra, hogy már ötezer magyart térített a keresztény hitre, 974-ben a pápától az érsekséget, s Magyarország metropolitaságát kérte.

Az ő hittérítő működésére vonatkozik képünk. Egyháza kapujában fogadja a három magyar zarándokot, kiknek öltözete érdekel ezúttal bennünket első sorban. Viseletük nem a történeti koré, melyben t. i. Piligrin élt, hanem, mint az régi képeinknél történni szokott, azon koré, melyben a művész élt; könnyebb lévén neki az alakok öltözetét a körötte élő világból lemásolni.

Az első alak, a ki mélyen meghajolva, levett főveggel a püspöknek kezét csókol, szűk, magyaros nadrágot, magas, de fent legyűrött, s megkötött szárú csizmát, térdig érő, hosszú szárnyú, egyenes vágású, hajtókás ujjú, s derékban csavart szövet övvel megkötött dolmányt, erre panyókára vetett hosszú sípújjú, gallértalan köpenyt visel, mely egész bokáig ér. Jobb kezében tartja széles peremű, kerek nemezkalapját, melybe elől két sástól van dugva. Oldalán hajlott markolatú, egyenes keresztvasú szablyája lóg. Úgy ennek, mint háta mögött álló társának arcza bajusz és szakálltalan, míg a harmadik gondosan ápolt bajuszt visel. Második alakunk csizma helyett deli sarut visel, dolmánya és mentéje is elől egész le

¹ Történeti képcsarnok. T. 2303.

35. MAGYAR ZARÁNDOKOK PILIGRIN LORCHI ÉRSEKNÉL.

XVI. századi rézmetszet után.

Általában alakjaink megegyeznek a JOST AMAN-nak, Miksa 1570-iki nünbergi bevonulását ábrázoló képén látható magyar alakokkal.

A kép alatt következő két latin vers van :

Siue Pilegrino tibi nomen, seu Peregrino
Vtraque vox vna est, utraque narrat idem.
Altera Romanis, Germanis altera iuncta est ;
Sed tua distinxit tempora mitra duplex.

Dr. SZENDREI J. : A magyar viselet történeti fejlődése.

Prima tamen cessit postremæ vitta stolatæ,
Quod tibi Laureaca venit ab vrbe decus.
Ista tamen quid sunt plus est a Pannone dici
Doctorem gentis te Patriæque patrem.

A kép fölrata : S. Pilegrinvs Lavreacensis Arc.

Rézmetset. Magassága 22·7 cm.; szélessége 15·6 cm.¹

Albert király képe. A király maga a szokott középkori ruhába van öltözve. A trónterem ablakán át lovascapat látszik. Az alakok XVI. századbeli huszárok öltözetét viselik. Dolmányt, köpenyt és kerek, felhajtott szegélyű nemez kalpagot, tollal. Fegyverük a szablyán kívül lobogós kopja. Egyik elől nagyobb, fecskefarkú zászlót visz, melyre a magyar czímerpaizs van festve. A kapitány elől lovagol, kezében vezéri bottal. Színezett rézmetset. XIX. század eleje. Magassága 27·7 cm. Szélessége 17·5 cm. Valamely régibb kép után készült.²

Medici Hypolyit (Született 1509., meghalt 1535.) arcképe. TIZIÁN-nak a florenczi Pitti képtárban levő eredeti festménye után, PETRUCCI FRANCISCO rajza alapján, rézbe metszette T. VEV. CRUYS. Térkép. Magas, felálló gallérú, fent kivágott ujjú, hosszú magyar dolmányban, a melynek hosszú, kiöltetlen sipujjai messze hátra lógnak. A dolmányon elől gömbalakú, dupla fémgombok, derekán négyszeres zsinór öv. Bal kezében gyengén görbülő markolatú s egyenes keresztvasú magyar szablya (mása a bécsi cs. és kir. udvari fegyvermúzeumban), jobbában

36. TÖRÖK ÖNKINZÓK KÖRMENETE.

XVI. századi fametszet után.

tollas buzogány. Fején varrott bársonyból kerek kalpag, oldalán boglárrel, mely mellé fekete strucztollak vannak dugva. Magassága 35 cm., szélessége 26·6 cm.³

Körmenet. (36. kép.) Török önkinzók körmenete. Elöl három zenész halad, utána három félig meztelen török, kerek kalpaggal s vállra vetett párdúczbőrrel. Bal kezükben zászlót visznek, melynek nyele a hasuk oldalfalába vágott nyílásba van dugva. Utánuk két kis fiú jön, kiknek felhasított homlokbőrübe három-három toll van dugva. Azután két török jön, a kik nagy, szárnyas buzogányukat, hasuk felhasított bőrébe dugva viselik, hasonlóképp viseli a következő keltő szablyáját, az egyik csákányfokosát s a másik puskáját. A két utolsó egyenes pallosát arcza felhasított bőrére dugja keresztül. A pallos hegyén alma, vagy citrom, s abba tűzve egy szál toll van. A háttérben Buda és Pest látképe és a Duna folyam látszanak. Az egyes, nevezetesebb épületek fölött olasz nyelvű magyarázó szöveg. Fametszet. Szélessége 26·9 cm.; magassága 17·8 cm.⁴

¹ ERNST LAJOS gyűjteménye.

² Történel képsarnok. Arczképek. 217.

³ Történeli képsarnok. Arczképek. 10,240.

⁴ U. o. 4884.

Vallási rajongásból eredő hasonló önkínzások a keleten még ma is láthatók. Ezek hatása alatt keletkezett a középkori kereszténységben a flagellánsok felekezete.

A tollat a fej felhasított bőrébe dugni, mint a kucsmadísz, vagy a csatában kapott nyíllal jární, a nélkül, hogy a sebből kivétetnék gyakori szokás volt. Egy ekként díszített török martalóczot látunk Buda 1617-iki látképén.¹

A kard hegyén citromot vinni temetéseknél egészen a legújabb időkig szokásban volt hazánkban is.

A török önkínzók által viselt fegyverek, nevezetesen a szablya, tollas buzogány és csákányfokos az azon korbéli magyar typusokat mutatják.

Két főúr. Az egyik elől és hátul háromszögletű csúcsba ugró és két oldalt behasított prémezetű kucsmát, térden alúl érő, alul tenyéryní széles prémmel szegett, derekán övvel szorított bő ujjú és keskeny prém gallérú, hosszú felsőruhát s elől szalaggal összekötött czipőt visel. Oldalán szablya lóg, melynek egyenes keresztvasa és karabella forma markolata van. A szablya fent kettős, vékony lánczon s a középső hordkarikán szíjon lóg.

A másik alak kerek, kicsiny szörmekucsmát, oldalt kerek boglárba tűzött két strucz tollal s panyókára vetett négszögletű, nagy, szörmegallérú, könyökbe vágott ujjú, hosszú köpenyegét s ugyancsak czipőt és szablyát visel. Rézmetszet. Magassága 24·3 cm., szélessége 18·5 cm.²

¹ BRAUN G.: Civitalis orbis terrarum. Lib. VI. HOUFNAGEL után.

² Szerző gyűjteményében.

MAGYAR SZAKÁCSOT ÁBRÁZOLÓ EZÜST POHÁR A XVI. SZÁZADBÓL,
A FRANKFURTI JEIDELS-FÉLE GYŰJTEMÉNYBEN.

XVII. SZÁZAD.

Zmesskál Jóbné, szül. Geléthffy Petronella síremléke 1600-ból. (V. Tábla.)

Hármas kép. A középsőn renaissance keretben Krisztust látjuk a keresztfán. Felette az Atya-isten oszt áldást. A kép keretét Krisztus és Mózes alakja tartja. Alatta Krisztus a prófétáktól vezettetve, diadalkocsin vonul föl és a Sátánt és a halált kocsijához lánczolja viszi.

E kép alatt négyszögletű keretben van megfestve a családi kép. Az elhalt asszony, elhalt és élő gyermekeivel, valamint még szintén élő férjével.

Ez alatt az úrvacsoráját látjuk ábrázolva.

E képhez erősített két szárny oly méretű, hogy ha mindkettő behajtatik, azt eltakarja. E két szárnyon hosszú, latin versekben magasztaltatnak az elhunyt Petronella erényei, s alul az egyik táblán a Zmesskál, s a másikon a Geléthffy család címerei vannak igen szépen megfestve.

A hármas kép középső tábláján felül a következő fölirot olvasható :

EPITAPHIUM

INOBITVM GENEROSÆ AC NOBILIS DOMINÆ PETRONELLÆ GELETHFI DE STVPNOK
GENEROSI AC EGREGÏ DNI JOB ZMESSKAL DE DOMÁNOWECZ ECCHARISSIMÆ
CONSORTIS FILIÆ GENEROSI CON DAM GEORGÏ GELETHFI DE STVPNOK,
PROGENITÆ EX GENEROSA CON DAM DOMINA PETRONELLA WINNEI DE ZWINNIZ.
POSTQUAM ANIMAM SVAM MORITVRA CHRISTO SALVATORI REDDIDIT ANNO ÆTATIS
SVÆ 27 DIE 17. JVNY. ANNO 1600.

Látjuk ebből, hogy dománoweczi Zmesskál Jóbné, stupnoki Geléthfy György és zwinniczi Winnei Petronella leánya volt, s hogy 1600 junius 17-én, 27 éves korában hunyt el.

A dománoweczi és lestinei Zmesskál család, mely még ma is virágzik, eredetileg Sziléziából ered, hol annak grófi ága is volt. Jób, a magyarországi ág alapítójának, I. Venczelnek fia, Árvá vármegye alispánja volt, s meghalt 80 éves korában, 1632-ben. Első neje Gelethfy Petronella, s a második Szentiványi Anna volt, kiktől összesen 15 gyermeke született. Ezek: Ilona, Beniczky Gáborné; I. György; Ferencz; Klára, Matyasovszky Kristófné; Petronella, Rédey Istvánné; Jób; Pál; I. Zsuzsanna, Neczpál Kristófné, utóbb Abaffy Gáspárné; II. Jarosló; III. Jarosló; I. Mihály; Janka; I. Zsigmond; I. Pál és II. Zsuzsanna, Andreánszky Gáspárné.¹

Maga Jób Lestinén van eltemetve az evangélikus templomban.

A 15 gyermek közül a 8 első származott Geléthfy Petronellától.

Ez utóbbiak atyjukkal és édes anyjukkal együtt mind megvannak örökítve a családi képen, a mely a XVI. század végének viselete szempontjából nagybecsű, reánk nézve különösen azért, mert a művész nemcsak az arcokat adta vissza portraithúséggel, hanem a ruházatot is a legaprobb részletekig megfestette. A család említett tagjai mindannyian egy renaissance-

¹ NAGY IVÁN: Magyarország családai. XII. k. 401—420. I. és Turul I. k. 124. I. és V. k. 124. I.

stylű templom szentélyének vörös és fehér márványkoczkákkal kirakott padozatán térdelnek, kivéve a két csecsemőt, a melyek bepólyázva a földön fekszenek. Az apa, az anya és a két nagy leány térdeik alá alacsony zsámolyt tettek.

A szentély közepén díszesen faragott renaissance oltár áll, melynek közepét a Krisztus mennybemenetelét ábrázoló kép foglalja el.

Az oltártól jobbra, (heraldikailag) szélről az előtérben térdel maga *Zmesskál Jób*, hajadonfővel. Arcza oly gonddal és annyira egyénítve van megfestve, hogy kétségtelen, miszerint a művész arcképfűsége is törekedett. Rövid, hátra fésült, fekete haja, rövid körszakálla és vékony, fekete bajusza van. Sovány, magas, egészséges, piros arcú férfi. Öltözte háromszögletű, sárga ujjhajtókás, kurta vörös dolmány, elől sűrűn felvarrt apró aranyozott, gömbölyű gombokkal, derekát a kard keskeny bőrből készült övszíja szorítja. E fölébe panyókára vetve, könyökebe vágott ujjú, sárgásbarna prémmel szegett és bélelt mente van vetve, melyet a nyaknál egy gomb tart össze. A mente eleje két oldalt sűrűn felvarrott, keskeny, kék zsinór gombolókkal és három-három sor apró, gömbölyű meggyszínű, szövetszaggal díszített. Felhajtott kicsiny gallérjának piros bélése van, mely mögött ingének keskeny csipkegallérja kilátszik. Szürke posztóból készült szűk nadrágja, magas szárú, hegyes orrú, sárga szattyán csizmába van húzva, melynek bokáján nagy, csillagos tarajú sarkantyúk és sarkára patkók vannak felverve. Oldalán egyenes, aranyozott keresztvasú, kissé hajlott, fekete bőrről bevont, aranyozott sodronnyal körülcavart, s aranyozott, lapos kupaku markolattal bíró szablya lóg. A kézvédőt a markolat kupakjáról, a keresztvas végéhez erősített, aranyozott láncz képezi. Fekete nemeziposztóból készült, lapos tetejű, kerek és keskeny, felhajlított karimájú kalapja, melyhez elől egy vörös gombba három fehér, ritkázott darutoll van tűzve, előtte a földön fekszik.

Mellette a földön, csavart fehér pólyába kötve, fehér kendővel bekötött fejfel két kis leánycsecsemő fekszik és alszik. Ezeken túl négy, egyformán öltözött fiúgyermek térdel. Mindannyian hajadonfővel vannak festve, s rövidre nyírott haját viselnek. Öltözetük felálló, piros béllésű gallérral s piros ujjhajtókával bíró hosszú, szürke dolmány, mely elől sűrűn felvarrt, apró fekete gombbal gombolódik, derekukat keskeny, piros szattyán szíj szorítja. A legidősebb fiú mindkét szemére kancsal.

A túlsó oldalon férjével szemben térdel *Geléthffy Petronella*. Öltözte nyest prémmel szegett, gyöngyökkel gazdagon kivarrt, s az egész haját eltakaró piros fejkötő vagy süveg, nagy, kerek spanyol csipkegallér, elől négyszögletűen kivágott, bíborselyemmel és keskeny arany csipkével szegett, arany paszománttal gazdagon díszített, magas szabású, zöld bársony vállfűző, csipkefodros ujjú ingvállakkal, melyre csípőig érő kurta, kerek szabású, széles nyest prémmel szegett, ugyanolyan gallérú, háromszoros arany paszománttal körülvarrott s vállain három-három nagy arany gombbal díszített piros bársony gallér, vagy köpenyszerű «spanyol köntös» van vetve. Derékáról arany láncz lóg. Hosszú, virágos damaszt, alúl háromsoros keskeny arany csipkével szegett szoknyája előtt, hosszú, fehér csipkekötényt visel.

Vele egy sorban térdepel két nagy eladó leánya, hasonló, de nem oly gazdag öltözetben. Az elsőnek fehér kötényes piros kamuka szoknyája van. Vállfűzője fekete bársonyból készült, arany paszománttal szegve. Gallérköntöse fekete bársony. A másodiknak szoknyája galambszín szürke, vállfűzője piros és gallérja szintén fekete bársony.¹ Mind a két leány szőke haja gazdag fonatban van hátul feltűzve, mely fölött gyöngyös, bogláros és három-három piros rózsával díszített pártát viselnek. Az összes alakok összetett kézzel imádkoznak. E kép festése idejében Petronella asszonyon kívül a család többi tagjai éltek; ezek úgy vannak itt ábrázolva, a mint az elhunyt lelkiüdvéért imádkoznak. Lassankint, a mint elhaltak, mindegyikük feje föl-

¹ Hasonló öltözetben látjuk halotti képeiken, leányaikkal együtt megfestve Bánffyét a turnicsai és Kubinyinét a teplai templomban.

oda került a vörös keresztcske. A hármaskép jobboldali tábláján ott találjuk szép renaissance keretbe zárva és szárnyas angyal által tartva a Zmesskál család címérét, a mely azért érdekes, hogy új változatát adja e család eddig ismert címereinek. Az eddig kiadott címereken egy övvel ellátott rohanó vörös ökröt látunk, melynek öve mellé égő fáklya van dugva.¹ Az itt ábrázolt címerben fehér szarvú, nyugodtan álló vörös *bivalyt* látunk, melynek hátáról fehér takaró lóg le. A fáklya nem szerepel. A sisakoromdísz piros, fehér és kék struczto. A sisaktakaró kék arany, vörös arany.

A *Giletffy*, vagy *Gelétffy* családról sokkal kevesebbet tudunk, mint a Zmesskálokról. Egyik ősük *Giléthi Miklós* nádor a XIV. században élt. Több tagja ösmeretes a családnak az 1580—1601-ig terjedő időszakból, de teljes története egybe nem állítható az eddigi adatok alapján. Tudjuk, hogy a XVI. század közepén *Giletffy Anna* a *Berzeviczy János* neje volt, s hogy e szerint a kiváló és előkelő felsőmagyarországi családdal is rokoni összeköttetésben állottak.² Eddigélé címérük is ösmeretlen volt, mert a fentebb említett Miklós nádor ösmert pecsétjén³ a négyelt paizst, mint az ország címérét, hivatalos állásából kifolyólag viseli, az oroszlán pedig csak mint címertartó szerepel. Feltűnő, hogy a címér teljesen azonos a Dessewffy család címérével. Címérünk mellé pedig minden kétség kizárása czéljából oda van festve kétoldalt a P.—G. betű (Petronella Geléthffy). Még bonyolultabbá teszi ezt az érdekes genealogiai kérdést az a körülmény, hogy ÉBLE GÁBOR-nak 1903-ban megjelent s a Dessewffy család történetét tárgyzó művében Gelléthffy Petronella anyja gyanánt Dessewffy Anna van feltüntetve.

Képünket 1600-ban magyar művész festette. Alsó párkányára van jegyezve: DEPIN: JACOB. KHIE. NEOSOL. és REN. THOM. NANKE 1853.

A *berzeviczei* róm. kath. templomban. Fára festett olajfestmény.

A templom kegyurának, dr. Berzeviczy Albert közoktatásügyi miniszternek engedélyével művészileg másolta (1:3 léptékben) GRÓH ISTVÁN tanár.⁴

Czímerkép. (37. kép.) Térdig ábrázolt vitéz. Öltözete orrvédő vassal és rákfarkas tarkóvérttel ellátott rohamsisak. Felső testén ujjatlan rákfarkas félvért, mely alatt sodronying van. A vértzet alatt hosszú, piros fegyverkabát. Jobb kezében hosszú, csúcsba futó és fehér és sárga szövetű zászlót tart, melynek lándzsás nyele piros és feketére festett. Adományoztatott 1600-ban *Ferenczy György és Tamás* részére.⁵ Csaknem teljesen hasonló *Pinczés Pál* címerképe. 1622-ből.⁶

Csatakép. Az 1601. aug. 3-án Báthory Zsigmond és Rudolf vezérei Basta György és Mihály vajda között Goroszló mellett lefolyt ütközetet ábrázolja, melyben Báthory erdélyi magyar hadai mellett az ellenfél részéről vallonok és szintén magyar hajduk vettek részt. Ez ujságlapszámba menő emléklap két részből áll. A felső részben egy ütközetet látunk, mely ezek szerint számos magyar viseletű vitéz képét tartalmazza. Látunk egy lovas alakot, elől egyenes zsinórzatu kurta újjú felöltőben, mely alatt kurtább dolmánya van. Fővege elől bevágott, felhajtott karimájú nemez kalpag tollforgóval. Jobbjában Báthory címeres lobogóját hordja. E mellett látunk tárcsa-pajzsos és lobogós kopjás husárokat, sőt ugyanilyen öltözetben még nyilazó alakokat is.

37. FERENCZY GYÖRGY
CZÍMERKÉPE 1622-BŐL.

¹ SIEBMACHER: Wappenbuch. Nürnberg. 1891. IV. k. 735. l. 502. tábla és NAGY IVÁN f. i. helye.

² NAGY IVÁN: Magyarország családai. IV. k. 405—6. l.

³ BÁRÓ NYÁRY ALBERT: A heraldika vezérfonala. Budapest, 1886. 100. l.

⁴ A Műemlékek országos bizottságának rajztárában.

⁵ Hajdu vármegye levéltára.

⁶ Szerző: Magyar viseletképek címeres leveleinkben. 1892. 28. l.

A csatát, mint tudjuk, Báthory veszítette el, mely alkalommal hadseregének összes elfoglalt zászlóit diadaljelvénny gyanánt Prágába vitték. A küldöttséget Caprioli Tamás, Băsta egyik főtisztje és rokona és egy magyar főúr vezette és a 110 darab hadi lobogót augusztus 14-én mutatták be a királynak. Ez alkalommal Pucher György, a szász választófejedelem egyik mérnök-kari tisztje egy kötetbe lefestette ezeket a zászlókat s az most a drezdai kir. könyvtárban őriztetik.¹

Másik képünk azt a jelenetet ábrázolja, a mikor az elfoglalt hadi zászlókat vivő küldöttség a prágai várba fölvonul. Bennünket főleg azért érdekel ez a kép, mert nemcsak a lobogókon ismerjük fel az erdélyi vonatkozású czimereket, hanem itt is számos magyar viseletképet találunk. A lobogókat hármonkénti sorokban gyalogosok viszik, a kik közül mintegy negyven alakot megolvashatunk s a kik mind magyar ruhába vannak öltözve. Ezek között kétféle viseletet különböztethetünk meg: szűk nadrág, csizma, dolmány, vékony öv szablyával, melynek kereszt-vasa egyenes és hüvelybe vágott végű és felhajtott karimájú nemez kalpag, elől sas tollal. A másik: szűk nadrág bakkancscsal és a vállról lelógó hosszú ujjú, galléros hosszú köpenyeggel. A menetet néző lovagok és katonák között is látunk három kucsmás és mentés magyar alakot. Rézmetszet. Hossza 38·8., szélessége 31·1 cm.²

38. HUSZÁROK HADRENDI FELVONULÁSA
1605-BŐL.

Székesfehérvár ostroma 1601-ben. A jobb-

oldali előtérben két magyar gyaloghajdut látunk állani szűk nadrágban, bakkancsban, hosszú dolmányban, egyik oldalán szablyával s a másikon kerek löpor-
tartóval, fején kerek felhajtott karimájú kis nemez kalpaggal, mely elől tollforgóval bir és jobb-
jában puskával. Mellettük egy lovas áll szűk nadrág és
csizmában, sodrony pánczélingben, hegyes magyar
sisakban, vágott végű szablyával és kopjával. Réz-
metszet. Szélessége 38·5., magassága 30·8 cm.³

Kanizsa ostroma 1601-ben. A jobboldali

előtérben egy magyar vitéz lovát kantáron fogva
legelteti. Öltözete szűk nadrág, bakkancs, hátul fel-
hasított négyszögletű gallérral biró hosszú köpenyeg.
Fején kicsiny, kerek nemez sipka, hármastollforgóval.
A földön egy másik hasonló öltözetű alak ül, fején

kerek, felhajtott karimájú nemezkalap három tollal, mellette tegze és íjja. Vele szembe ül társa, kinek fején kúpalakú báránybőr sapka van, oldalt három tollal. Kezében ez is íjjat tart. Rézmetszet. Készítette G. K. Hossza 29·8 cm., szélessége 20·9 cm.⁴

Kanizsa ostroma 1601-ben. Felirata: Canisia a Christianis exercitib. oppugnata. Jobb oldalt IX. számmal jelölve lobogós kopjás magyar lovasság vágat előre. A XVI. század végére jellemző deli sarut és kis kerek nemez kalpagot viselik tollforgóval. Az előtérben egyik teljesen le van rajzolva, mint a 38-ik számú képen.

A lap báró Fugger György Jakabnak van ajánlva s kiadta SCHULTES JÁNOS és CUSTODIS DOMINICUS Augsburgban. Rézmetszet. Szélessége 43 cm., magassága 33 cm.⁵

A XVII. század legelején hazánkban dolgozott külföldi művészek közül legelső helyen kell emlitenünk ZIMMERMANN WILHELM PÉTER festő és rézmetszőt, a ki eredetileg Augsburgban élt és működött 1589—1630-ig. Egyike a legtermékenyebb metszőknek, a ki főleg csataképek és jelmezképek metszésében tűnt ki.⁶ Legfontosabb magyar érdekű lapjai a következő című ritka könyvben jelentek meg: DILBAUM SÁMUEL Eikorographia, aller deren Ungarischer Stätt,

¹ Turul 1893. évf. I. s. k. I.

² Történelmi képesarnok. T. 5702.

³ U. o. T. 4120.

⁴ Történelmi képesarnok. 5869.

⁵ U. o. T. 1252.

⁶ Dr. NAGLER G. K.: Künstler-Lexicon. XXII. k. 296. I.

Vöstungen, Castellen und Häuser, welche von anfang der Regierung Rudolphi des anderen, Römischen Keyzers bis auf das 1603. Jar mit Krieg beydes von des Römischen und Türkischen Kaysers Kriegsvolk ersucht, belägert etc. Durch WILHELM PETER ZIMMERMANN in Kupfer gradirt. Augsburg 1605. qu. fol. 57 lap szöveggel.

Sajátságos, vázlatzerűen karcsolt modorú képekkel, a melyeket azonban értékessé tesz az a körülmény, hogy a magyar hadi viseletet feltüntető s a XVI. század végéről való képei, egyéb egykoru emlékekkel egybevetve teljes hitelességre tarthatnak számot. Különösen becsesek ezen korbeli huszárságunkat feltüntető ábrázolásai.

Metszetlapjai 25·8 cm. szélesek, és 15·3 cm. magasak. Különben chaotikus csataképeire jellemző, hogy néha alig pár milliméter méretű parányi alakjain is alig pár vonással híven rajzolja meg a ruházatot és fegyverzetet. (41. kép.)

39. REPÜLŐ HUSZÁROK 1605-BŐL.

40. REPÜLŐ HUSZÁROK 1605-BŐL.

A **Székesfehérvár** előtt 1593. november hó 3-án lefolyt harczt ábrázoló képen ott látjuk huszársága élén Pálffy, a mint felemelt fokossal vezényel. Jobbról hat ember mélységgel egyenes harcsvonalban látjuk vágatni Zrinyi és Nádasdy huszárait. A jobboldali előtérben pedig Huszár Péter lovasai érkeznek a csatátérre. Ezek az előtérbeli alakok részletesebben ki levén dolgozva, szép és hű képét adják könnyű lovasságunknak. Maga Huszár Péter kapitány szűk nadrágban, csizmában, mellpánczéllal, csúcsos Zrinyi forma hármastollforgójú sisakkal van öltözve, válláról farkaskacagány lóg, s jobbáiban felemelt tollas buzogánnyal vezényel. Paripáján fecskefarkú csótár és tollforgós homlokdisz van. Csapata magyaros posztóruhát, tollforgós Zrinyi sisakot, csúcsos végű tárcsapajzsot és lobogós kopját visel. A csapat közepén viszik a két fecskefarkú lovas zászlót, melyek egyikén Magyarország egyszerű kettős kereszt s a másikon a császár és király kétfejű sasos czímere látható. (38 kép.)

A **Szabács** 1593. november 9-iki bevételét feltüntető képen a jobboldali előtérben vonulnak föl a huszárok. Ezek parancsnoka is csaknem teljesen úgy van öltözve, mint az előző képen Huszár Pétert láttuk, csak hogy jobbáiban felemelt csatabárdot tart. A huszárok Zrinyi sisakot, lobogós kopját és tárcsapajzsaikon szárnyas díszet viselnek (39. kép.)

41. HUSZÁR
1605-BŐL.

Fülek 1593. november 16-iki bevételét ábrázoló képen a fenti módon öltözött huszárság egyik csapata közepén a zsákmányolt török lobogókat viszi, a jobboldali előtérben pedig egy másik csapat kopjáin levágott török fejeket visz és lovai után kötve török foglyokat vezet. Ez utóbbi csapatban néhány huszár sisak helyett kerek nemez kalapot visel, középen tollforgóval.

Egy másik kép a török hadi zsákmánynak, díszesen szerszámozott paripáknak, lobogóknak és fegyvereknek Bécs városába való ünnepélyes bevitelét tünteti fel. A baloldali előtérben itt is lobogós kopjas huszárság vonul fel, mely tollforgós, hegyes sisakjaival és sasszárnyakkal díszített paizsaival rendkívül harcias képet nyújt. (40. kép.)

Wihits bevételét ábrázoló képen a foglyul ejtett törököket huszárok és hajduk kísérik. Ez utóbbiak deli sarut és kerek nemez kalpagot viselnek.

A **Gyula** előtti ütközetet ábrázoló képen a német lovasokkal vegyest kalpagos és szárnyas tárcsájú huszárokat is látunk.

A **Szarvas** előtti ütközet képeinek előterében a huszárság harcmodorát látjuk érdekiesen ábrázolva. Az ütközetben ugyanis a huszár balkezébe fogja a gombnál a kopja nyelét és a gombon aluli nyélrészét hóna alá fogja, míg ugyancsak balkarjára fűzve viseli tárcsapaizsát. Míg

43. HUSZÁROK ÉS HAJDÚK 1605-BŐL.

ekként előrszegezett kopjájával, sarkantyuba kapott lovával előrehajolt testtartással vágat az ellenségre, jobb kezében szablyáját villogtatja. Ha az ellenséghez annyira közel ért, hogy kopjája az ellenség lovának, vagy harcosának testébe hatolt s így a kopja most már a közelség miatt akadályozza, annak nyelét bal hóna alatt hátraereszti s így míg szablyájával vagdalkozik, a kopját vissza tudja húzni és függélyes állásba hozza, míg egy újabb rohamnál ismét használhatja.

Szolnok 1595-iki ostromának képen egy ily daliás huszárcsapat a jobboldali előtérben kötéltre fűzve egy csapat török foglyot vezet lova után.

42. HAJDÚK 1605-BŐL.

Ó-Buda képen az előtérben három huszár lovagol. Kapitányuk rákfarkas mellvértet s panyókára vetett mentét visel. Fegyvere a szablyán kívül csákányfokos. A közhuszárok szárnyas paizsa fehér és vörös pólyákkal festett. (Magyarország régi színei.)

Vác ostromának képen a háttérben a huszárság tömegben való fölvonulásának és előportyázásának szép képét látjuk.

A keresztesi csata. A csatarendben ott látjuk állani az erdélyi és magyarországi hajdukat négy nagy csapatban, továbbá az erdélyi huszárságot és Pálffy huszárjait lobogós kopjákkal. Vezérek csákányfokossal vezényelnek. Fecskefarkú zászlóik kétfélek, az egyik a kettős kereszt s a másikon a veres-fehér pólyák láthatók.

Ugyane csatának egy másik részletét ábrázoló képen látjuk, hogy művésznk a legparányibb kis alakban, és mennyire híven tudja megrajzolni a viseletet. A kép előterének jobb alsó sarkában a megfutamodott huszárság között áll a zászlótartó, kócsagtollforgós Zrinyi sisakban és sastollakkal díszített tárcsapaizssal. A fecskefarkú zászlón hármashalmon a kettős kereszt látható. (41. kép.)

Pápa bevételének, továbbá **Győr** és **Sziget** ostromának képen ismét kópjas huszárságunkat és puskás hajduinkat látjuk ábrázolva.

44. BOCSKAY ISTVÁN A HARCZTÉREN 1605-BEN.

Zimmermann W. Péter metszele után.

Hajduk támadása a Duna mentén. 1500 hajdu megtámadja a törökök élelem- és pénzt szállító hajóit s úgy ezeket, mint táborukat elfoglalja Tolna mellett 1599 június 22-én. A hajduság egy része kerek karimás nemez kalpagban, nagyobb része azonban tollforgós hegyes Zrinyi sisakban van ábrázolva, bakkancsot és fegyverül puskát és szablyát viselnek. Csapatvezérek keleti módra szerszámozott lovon ülnek, rákfarkas mellvértet s szintén hegyes sisakot, valamint panyókára vetett kacagányt viselnek s kezükben buzogánnyal és csatabárdal vezényelnek. (42. kép.)

Kanizsa ostromának képen (43. kép.) a baloldali előtérben hét jól megrajzolt alakot látunk, a melyek ismét becses adalékul szolgálnak a XVI. század végéről való hadi viseletünk ismeretéhez. Elöl két hajdu halad szűk nadrágban, deli saruban, hosszú dolmány és kerek nemez kalpagban, elöl három sastollal. Derekukat szövet öv szorítja. Oldalukon szablya, kezükben, illetőleg vállukon puskák. Azután a huszárok jönnek, kik közül vezetőjük keleti módon szerszámozott lovon ül, deli sarut, kacagányt, tollforgós csúcsos Zrinyi sisakot és jobbáiban gömb-

fejü buzogányt hord. A huszárok csizmát, kaczagányt és elől behasított karimájú kerek nemez tollforgós kalpagot, teknőszerűleg hajlott négyszögletű tárcsapaizsot, szablyát és lobogós kopját viselnek.

Boesckay István lovas képe. (44. kép) A ló homlokán kócsagos forgó, nyakán nagy lószőrből való nyaklóbojt. Kengyele törökös nyulványnyal. A fejedelem szűk nadrágban, sarkantyus deli csizmában. Dolmánya ujjá hajtókás, derekán selyem öv, félvállra vetett mentéje kurtaujjú, elől galandos gombszárral. Fején oldalt behasított karimájú, alacsony prémes kalpag forgó nélkül. Jobbjában gömbölyű, gerezdesfejű buzogány. Előtte és utána lándzsás és puskás hajduk gyalognak, mindannyi bakkancsban, oldalukon egyenes keresztvasu szablyával és hosszú, elől végig gombos köpenyeggel. Kalpagjuk mint a fejedelemé, de mindegyik mellett hármastollforgó. Egyiknek jobb oldalán nagy csákányfokos. Jobb vállán mindegyik kerekalakos puskát visz. A háttérben Kassa és Érsekújvár látképe és felvonuló török és magyar huszárcsapatok. A jobboldali előtérben egy lovas Báthory czímerével ellátott zászlót visz. Felirata: Stephano Botschkay 1605. ZIMMERMANN PÉTER rézmetszete. Szélessége 29·5 cm., magassága 18·3 cm.¹

45. CZÍMERKÉP
1606-BÓL.

Pozsony melletti ütközet 1605-ben. A háttérben több nyilazó lovast látunk. A jobboldali előtérben magyar huszár vágat. Öltözete szűk nadrág, bakkancs, dolmány, kurta mente és tollforgós prémes kuesma. Fegyverzete szablya és lobogós kopja. Hegyesen vágott tárcsapajzsán Magyarország kettős kereszt csímere. Rézmetszet ZIMMERMANN PÉTER-től. Hossza 27 cm., magassága 15·8 cm.²

46. BÁNYÁSZ MÁRTON
CZÍMERKÉPE. 1611-BÓL.

A székesfehérvári csata képe 1601 okt. 16-áról. A csatatér közepén látszik, a mint a törökök a huszárokat visszanyomják és a kép felső balsarkában látni, a mint ugyancsak huszáraink a megfutamodó törökök után vágatnak. Huszáraink öltözete hegyes Zrinyi sisak, lobogós kopja és hegyes csúcsú tárcsapaizs. ZIMMERMANN PÉTER rézmetszete. Magassága 41·08 cm., szélessége 34·08 cm.³

Zsámbok vár látképe. A baloldali előtérben lovas csapat látszik. A vezér jobbjában felemelt csatabárd, fején Zrinyi sisak. Paripája fején kócsagos homlokdisz. A csapat hasonló sisakkal, lobogós kopjával és sasszárnyal díszített tárcsapaizssal van felszerelve. ZIMMERMANN PÉTER W. egyik metszete nyomán készült a XVII. század elején. Rézmetszet. Szélessége 18 cm., magassága 11·8 cm.⁴

Csatakép. Komárom melletti ütközet. Az előtérben lobogós kopjás huszárság érkezik meg. Öltözetük struczollas Zrinyi sisak, dolmány, szűk nadrág, deli saru; tárcsapaizs, szablya. A pajzsokon a kettős kereszt, a zászlók egy részén ugyanaz s a többin a kétfejű sasos osztrák czímer. XVII. század eleje. ZIMMERMANN W. PÉTER metszete.⁵

Czímerkép. (45. kép) Vitéz növekvő alakja térdig ábrázolva. Hajadonfővel, elől üstökbe eresztett hajjal, vékony bajuszszal és kis körszakállal. Piros dolmányának felálló keskeny gallérja, háromszögletű kicsiny ujjhajtókája és keskeny öve zöld, elől hat aranyozott gombbal. Keskeny arany zsinórral van körülszegve még az ujjaknak a vállba való bevarrásánál, az úgynevezett karöltőben is. Jobbjában hajlott és aranyozott keresztvasú és markolatú szablya hegyére tűzött emberfőt tart. Adományoztatott Rudolf által 1606-ban ösmeretlen részére.⁶

Czímerkép. (46. kép) Vitéz álló alakja. Öltözete: felhajtott keskeny karimájú, lapos, kerek, kicsiny fekete nemez kalpag. Arcza csupasz. Felálló gallérú és erősen derékba szabott piros dolmányának alakjára jellemző, hogy alul körül messze eláll, mint a szoknya. Elül öt

¹ Történeti képcsarnok. Arczképek. 807.

² U. o. T. 4242.

³ U. o. 6428.

⁴ Történeti képcsarnok. T. 1051.

⁵ U. o. T. 4408.

⁶ Hajdu vármegye levéltárában.

piros szövésű gombbal ellátott. Szűk fehér nadrágja rövid és egyenesen vágott szárú sárga szattyán csizmában végződik. Baloldalán két arany skofiumos szíjon fekete hüvelyű és markolatú, egyenes keresztvasú és hajtott fogantyús szablya lóg, melyen balkezét nyugtatja. Jobbjában egyenes keresztmarkolatú szablyára tűzött, levágott emberfőt tart. Miután a sajátja oldalán lóg, valószínű, hogy az ellenség fejét annak szablyájával vágta le. Adományozta Báthory Gábor erdélyi fejedelem 1611 október 15-én, *Bányász Márton* részére.¹

Hajdúk. Egy nagyobb sorozatból fennmaradt öt lap, még pedig a 9., 11., 17., 18. és 24. számúak.

Az első (47. kép). egy hajdút ábrázol a XVII. század elejéről való viseletben. Öltözete elől behasított prémszegélyű, lapos tetejű, alacsony nemez kalpag, mely mellé hátul egy szár toll van tűzve. Szűk dolmányának háromszögletű ujjhajtókája van. Térden alul érő köpenyegje panyókára van vállaira vetve. Oldalán tarisznya és lehajtott végű, egyenes keresztvasú, kissé hajlott markolatú, madárcsőr alakú markolat gombbal ellátott, vágott végű szablya lóg. Szűk

*Ein Hejduck müd im blanckenfeld
Zu ruhen sich auf sein rohr so stellt.*

47. HAJDU A XVII. SZÁZAD ELEJÉRŐL.

*Will ein Soldat mit sein feind schmeissen
thut er sich vor ihm also spreisen.*

48. HAJDU A XVII. SZÁZAD ELEJÉRŐL.

nadrágja alul nincsen a deli saruba behúzva. Két kezével kerekalakatos szerkezetű puskájára támaszkodik. Aláírva :

*Ein Hejduck müd im blanckenfeld
zu ruhen sich auf sein rohr so stellt.*

Rézmetset. Magassága 9·2 cm., szélessége 6·3 cm.

A második (48. kép) hasonló kalapot, felálló magas gallérú, panyókára vetett bő, ujjatlan köpenyt, alatta a csizmaszárig érő derékba szabott hosszú dolmányt, csavart szövet övet, oldalán kis táskát, szablyát és magas, elől csúcsba vágott szárú csizmát visel. Aláírása :

*Will ein Soldat mit sein feind schmeissen
thut er sich vor ihm also spreisen.*

A harmadik (49. kép) ismét egy hajdú, a ki a fentebb leírt fegyveren kívül még bal vállán csákány fokost emel és puskáját, panyókára vetett, bokáig érő, hosszú, bő köpenye fölött,

¹ Magyar nemzeti múzeum levéltára.

hátán viszi. Prémsszegélyű kalpagjába oldalt két szál darutoll van tűzve. Szűk nadrágja fűzött bocskorba van húzva. Két térdén sziv alakú bőrfoltok. Aláírva:

Im aufzug so zur Freüd als Streitt
der Heÿduck ist gerist vnd kleÿdt.

A *negyedik* (50. kép) ismét gyalogos, úgy öltözve, mint az első, csak hogy kerekalakatos szerkezetű puskáját háton viszi s bal vállára hosszúnyelű csákányfokos van vetve. Aláírása pedig:

Den Soldaten vor Regen vnd kält
Sein Käppenek verwahrt verhült.

Az *ötödik* (51. kép) hasonló öltözetű magyar úr, a ki háttal van fordulva s hosszú, nagy négyszögletű gallérú bő, ujjatlan köpenye egész öltözetét takarja. Hosszúszárú csizmát visel

Im aufzug so zur Freüd als Streitt
der Heÿduck ist gerist vnd kleÿdt.

49. HAJDU A XVII. SZÁZAD ELEJÉRŐL.

Den Soldaten vor Regen vnd kält
Sein Käppenek verwahrt verhült.

50. HAJDU A XVII. SZÁZAD ELEJÉRŐL.

és kalpagjába hátul három szál fekete darutoll van dugva. A hátlérben a síkságon vízművekkel körülvett tornyos vár látszik. Az alakok mind csupán bajuszszal vannak ábrázolva. Aláírása:

Will ein Vngarischer Herr prechtig stutzn
thut er sich mit Kranichs Federn putzn.¹

Valamely kiválóbb német művész munkáinak kell tartanunk, a ki kétségtelenül közvetlenül az életből itt hazánkban rajzolta a viseleteket, az alakokat, valamelyik táborozás közben.

Mint minden valamire való művészi munkát, ezeket is csakhamar eltulajdonították élelmes kiadók. Így például, ORTELIUS REDIVIVUS, illetőleg Meyern Mártonnak: «Der ungarischen Kriegs Emporungen» című s 1665-ben Nürnbergben Fürsten Pál által kiadott, Frankfurtban nyomtatott nagy munkájában a magyarországi várakat ábrázoló képe előterében, mint staffáget

¹ Szerző gyűjteményében.

valamennyi alakunkat megtaláljuk, minden legkisebb változtatás nélkül, a legpontosabban oda másolva.

A második alak ott van Érsekújvár (52. kép), a negyedik Szendrő és az ötödik Nemti látképén. A képek alá metszett mesterjegyből L. S. f. ítélve, SICHÁ LUKÁCS, az ismert hadi mérnök és rajzoló, volt az élelmes művész.

A XVII. századbeli külföldi származású művészek közül úgy általános műtörténeti, mint különösen viselet-történeti szempontból legtöbbet köszönünk STEFANO DELLA BELLA-nak, a rajzoló és nagy hírű rézmetszőnek, a ki 1610-ben Florenczben született és 1664-ben ugyanott halt meg. Eredetileg ötvösnek készült és O. VANNI-nál tanult rajzolni. Utóbb különösen CALLOT utánózta, miért is több munkájukat összetévesztik.

Medici Lorenz bibornok felismerve tehetségét, továbbképzés végett Rómába küldte, hol három évig tanulmányozván a nagy mestereket, onnan Párisba ment, hol hét évig működött, míg ismét visszatért hazájába.

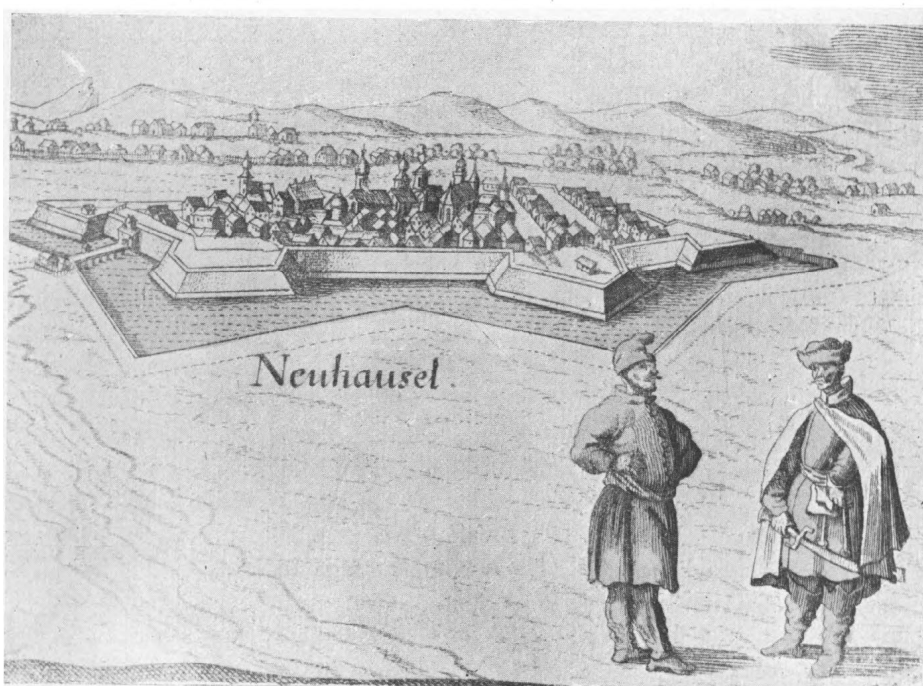
Számos történelmi tárgyú képet metszett. Finom kezét és jól rajzolt fejét és alakjait egyaránt csodálják.

Több magyar és lengyel tárgyú képet is metszett. Általában nagy előszeretettel rajzolta a festői magyar lovas alakokat még nem magyar tárgyú képeinek előterében is. Nagy fontosságúak művei reánk nézve nemcsak azért, mert korának magyar öltözetét és harczos felsze-

*Will ein Ungarischer Herr prächtig stutzen
thut er sich mit Kranichs Federn putzen.*

51. HAJDU A XVII. SZÁZAD ELEJÉRŐL.

52. ÉRSEKÚJVÁR LÁTKÉPE 1665-BŐL.

Az előtérben a 48. szám alatti hajdu alakjával.

53 a. REPÜLŐ LOVAS A RÓMAI LENGYEL-MAGYAR
KÖVETSÉG MENETÉBŐL 1633-BÓL.

53 b. TÖRÖK DELI 1684-BÓL.

Happelio Everhardo Guernero művéből.

lését összes kortársai között leghívebben ábrázolja, hanem azért is, mert az igazi magyaros arcztípusokat valódi művészi inventióval értékeli és adja vissza.¹

Legnevezetesebb műve:

A lengyel követség bevonulása Rómába 1633-ban, melyben számos magyar főúr és kísérete is részt vett.

I. lap. A baloldali sarokban és előtérben egy oszlopon a Medici czímer kifaragva és a Medici Lorenzo hercegnek szóló ajánlás fölírva. Alatta a művész neve, STEFANO DELLA BELLA. A lap fölírata: Entrata in Roma dell' Eccelmo Ambasciatore di Pollonia L. Anno. MDCXXXIII. A baloldalon a távolban kopjás lovasság vonul fel. Középen török hadi foglyok gazdagon fölöltöztetett és díszített levéket vezetnek. Ezeknek gyalog kísérete között több lengyel-magyar öltözetű alak van. Ezeknek egyike hasított karimájú kucsmát visel hármas tollforgóval. Válláról farkaskacagány lóg. Ezenkívül hosszú köpenyeg van rajta, melynek hátán csuklyás gallér van. Ennek nyílását galandos hármas gomboló zárja, melynek végén bojt lóg. Egy másik alak a szövet övvel ellátott dolmány fölött csikos bársony, prém szegélyű, bélésű és széles négyszögletű párduczbörgallérú mentét hord, melynek ujjá vágott s elöl hármanként csoportosított galandgombolóval bír. Széles prémszegélyű kucsmájából oldalt hosszú strucz toll leng. Ezeket négy lovas harsonás követi. A hosszú harsonákról aranybrokát szövetű rojtos harsonalobogó csüng alá. Öltözetük szűk nadrág, csizma, hosszú aranybrokát dolmány és széles négyszögletű gallérú mente, mely elöl sűrűn van ellátva galandos gombolóval és gombszárral. A mente vágott ujjának lefentyűje a ló hátára lóg. Kucsmájuk párduczbőr, karimája hasított és belőle nagy kócsagbokréta leng. A lap hossza 43,5 cm., magassága 16. cm.

II. lap. Ezeket harmincz lovastestőr követi, teljesen magyaros vörös öltözetben. Egy részüknél a hasítottujjú dolmány uj lefentyűi hátra repülnek; kucsmájukon elöl

¹ Dr. NAGLER G. K.: Neues allgemeines Künstler-Lexicon. München, 1835. I. k. 382. l.

egy-egy nagy strucz toll leng. Fegyverzetük a kezijjon kívül az oldalukra erősített puská. A következő csoport vezetője egy perzsa módra öltöztetett apród. (53. kép.) Ennek öltözete aranybrokátból készült magyar ruha. Fegyverzete szablya, a nyereg alatt hegyes törkard, a nyeregkapán buzogány, kezében lobogós kopja. Bal karján a tárcsapajzsot tartja, melyre két nagy sasszárny van erősítve. A lovas hátára szintén nagy szárny van csatolva, mint általában a lengyel szárnyas lovasságnál látjuk s mint azt épen STEFANO DELLA BELLA kezétől 66. számú képünk is ábrázolja. Kucsmájára szintén egy fél sasszárny van erősítve. A kopja végére is lobogó helyett szárny van akasztva. A ló homlokdisze tüskés pánczéllkorong, melynek forgó tartójába nagy kócsag tollforgó van dugva. Az egész ló oroszlánbőrrel van beborítva, melynek feje a ló nyakára esik. A ló lábaira kisebb szárnyak vannak kötve.¹ Hossza 43 cm., magassága 15·8 cm.

III. lap. Az előző lap folytatása. Husz lovas apród következik, a kik mindannyian szövet övvel leszorított, könyökre vágott ujjú, kékeszöld színű aranybrokát s elől hármokinti csoportokba osztott galandos gombolóval ellátott magyar dolmányt, csucosan vágott szárú csizmát és zacskós prémkucsmákat viselnek, melyekben drágaköves és kócsagtollas forgók vannak. A lótakarók aranyhímzésűek és bojtosszegélyűek. A lovasok fegyverzete szablya, tegezbe

54. A LENGYEL-MAGYAR KÖVETSÉG BEVONULÁSA RÓMÁBA 1633-BAN.

Stefano della Bella metszete után.

helyezett kezijj, puzdra nyilvesszőkkel töltve s a nyereg alá csatolt hegyes törkard. (54. kép.) Ezek után török szolgák gazdagon szerszámozott vezetékllovakat vezetnek. Ezek közül némelyiknek lábaira díszítésül madárszárnyak vannak felerősítve. E lap hossza 49 cm., magassága 15·8 cm.

A IV. lapon a vezetékllovak folytatódnak. Ezek után lépésben lovagolva jön a főurak fényes lovagsapata. A menetet a főistállómester nyitja meg, kerek kis kucsmával fején, melybe elől gazdag forgó s oldalt egész sasszárny van erősítve. Öltözete a dolmányon kívül széles, nagy prémgallérú hosszú boér mente. Jobb kezében tüskés buzogányt hord. A ló fején kócsag- és strucz tollakból forgó, nyakán nagy, lószőrből való nyaklóbojt. A lótakaró egy egész oroszlánbőr, melynek feje a ló szügyénél lóg. E lap hossza 43·2 cm., magassága 15·7 cm. (55. kép.)

Az V. lapon a lengyel lovasok között több spanyol lovas s a francia követség és a bibornok kíséretéhez tartozó nemesek lovagolnak. E lapon elől két gyalog vitéz közül az egyik nemez kalpagot s a másik szürgalléros hosszú boér mentét visel. E lap hossza 43·4 cm., magassága 15·7 cm.

¹ HAPPELIO EVERHARDÓ GVERNERO: Thesaurus Exoticorum. Hamburg, 1684. című művében, mint török delit kiadta újból ezt az alakot. (53b kép.)

A VI. lapon ábrázolt többi lovas öltözete sok tekintetben hasonló, azzal a különbséggel, hogy némelyiknek igen széles peremű zacskós kucsmája s négyszögletű szövetgallérú köpenyege van. A fegyverzet itt is majdnem ugyanaz, mint az előző lovas csapatnál, csak hogy több a díszkard s itt-ott kurtanyelű csatabárdot is látni kezükben. Az egyik fejedelmi fényű lovas öltözete, másolata II. Ferdinánd, Rubens által festett arcképén ábrázolt viseletnek.

A lovagsapat közé vegyülve, több olasz lovas is halad, kik fogadtatásukra elibök lovagoltak, két oldalt pedig szolgák és lovászok gyalogolnak olyan öltözetben és fegyverzetben, mint az első lovas csapat vitézeinél láttuk, azzal a különbséggel, hogy ezek kezükben fokos baltát is hordanak. Egyike ezeknek egyenes gomboló galanddal díszített elejű s vágott ujjú dolmányt hord, s az alóla kiöltött ruha ujjának vége tölcseres szájú. E lap hossza 51·2 cm., magassága 15·5 cm.¹

Tanulmányok magyar és lengyel viseletet és typosokat illetőleg. STEFANO DELLA BELLÁ-t mindenekfelett elragadván a Rómába érkezett magyar és lengyel követség festői öltözete, fegyverzete és férfias szép arczyptusai, — lázas sietséggel egész halom rajzot és vázlatot készített róluk, a melyek alapján rajzolta azután meg előbb ösmertetett nagy menetét. Viselte-

55. RÉSZLET A RÓMAI LENGYEL-MAGYAR KÖVETSÉG MENETÉBŐL 1633-BÓL.

56. MAGYAR URAK A XVII. SZÁZADBÓL.
S. d. Bella metszele után.

történetünk szerencséjére ezek egy része még akkor rézbe metszetvén, reánk maradt. Ezek közül a következőket ösmertetjük.

1. Három alak térdképe (56. kép). Az első széles és közepén hasított prémszegélyű kucsmát visel, elől több strucz tollból alkotott díszszel. A mellette álló alak hasonló, de kőcsagforgós kucsmáját kezében tartja. Panyókára vetett mentéje kettős csoportokban felvarrt galand gombolóval díszített s ezenfelül hosszú ujjú és négyszögletű nagy szűr gallérja van. A harmadik alak kissé távolabb áll, fején tolldísz nélküli kucsma van, háttal fordul és köpenyegét összevonja magán. Mindhárom javakorbéli férfi csak bajuszszal. Hossza 11 cm., magassága 7·3 cm.

2. Lovakat usztató vitéz. Csaknem bokáig érő hosszú dolmányba s keskeny prémszegélyű kucsmába öltözve. Derekat szövet öv szorítja, melynek hosszú rojtja hátul lelóg. Ránczosan gyűrt csizmája van. Oldalán szablya, kengyele törökpapucsos kengyel. A lőtakaró rojttal segett. Jobb kezével egy másik, hasonló módon szerszámozott ló kantárját fogja. A lovak térdig egy folyó vízében állnak. Hossza 12·8 cm., magassága 8·3 cm.

3. Lovász, törökösen szerszámozott, strucz tollbokrétás és drágaköves sügyellőjű lovat tart kantárszáron. A lovász öltözete összegyűrt szövetkucsma, felgyűrt alju derékba szabott

¹ Szépművészeti múzeum. Esterházy metszetgyűjtemény. Olaszország. P. 88.

dolmány. Szembe, félig háttal fordulva egy vitéz térdképe. Ennek fején felgyűrt karimájú nemezkalap van, mely mellett két szál toll leng. Hosszú dolmányát egyszerű bőrvön szorítja, melyről hátul egy karika lóg, melybe kurtanyelű fokosbalta van dugva. Oldalán szablya függ. Oldalt fent idősebb férfi mellképe látható prémes bársonykucsmában és prémes szegélyű dolmányban. A lovász csupasz képű, a vitéznek csak kis szakálla, s az idősebb férfinak csak bajusza van. Hossza 10·4 cm., magassága 8 cm.

4. Erdélyi fejedelem mellképe, vállára vetett buzogánnyal. Tanulmány a 67. sz. nagyobb képhez. Felette két férfimellkép vázlata. Az egyik bajuszos, szakálltalan. Fején széles prémszegélyű kucsma, oldalt kócsagforgóval, széles prémgallérú mentében. A másik bajuszos és nagyszakállú. Keskenyebb prémű bársonykucsmát és szintén szőrmégallérú mentét visel. Hossza 9·2 cm., magassága 5·3 cm.

5. Férfi mellkép (57. kép). Minden valószínűség szerint tanulmány az erdélyi fejedelemnek neveztem s általam itt 67. szám alatt közölt képhez. Az erőteljes művészi karcz javakorbéli férfit ábrázol, szakáll nélkül és bajusszal. Széles peremű prémes bársonykucsmája mellett köves boglárba tűzött seprő formájú fekete kócsagtollforgó van. Mentéje virágos mintájú bársonyból készült, széles galandos gombolóval és széles prémgallérral bír. Az arczytípus határozottan magyaros. Szélessége 12·3 cm., magassága 12 cm.

6. Hajdú (58. kép). Szűk nadrágot, bakancsot, kurta dolmányt s galléros köpenyeget visel. Prémes, tollas kucsmáját kezében tartja. Feje borotvált, elől üstökkel és csak bajuszt hord. Kezében fokost tart. Az övére, erősített karikából hátul kurtanyelű balta lóg. Magassága 9·7 cm., szélessége 7·4 cm.

7. Nemes apród. Hosszú dolmányban, mely elől hármass csoportokba osztott galandos gombolóval van ellátva s egyik szárnya övébe van feldugva. Keskeny szíjövet hord. Az egészre magasgallérú köpeny van borítva. Csizmája szára hegyesen folvágott. Prémes kucsmájába elől két strucztoll van bedugva. Fegyvere szablya. Magassága 9·5 cm., szélessége 7·3 cm.

8. Gyalogos vitéz. Csaknem bokáig erő, övvel összeszorított öltönyben. Vállain farkas-kaczagány, hátán üres puzdra, kezében csákányfokos, fején hosszúzacskós, prémes kucsma, elől kerek boglárba dugott kócsagtollforgóval. Magassága 10·2 cm., szélessége 7·5 cm.

9. Két főúr mellképe. Mind a kettő bajuszos, szakálltalan, prémes bársonykucsmával, mely mellett az egyiknél kerek köves boglárba egy szál, s a másikonál három szál strucztoll van bedugva. Egyik négyszögletű nagy prémgalléros mentét visel. A másik háttal fordult alak, panyókára vetett mentéjét összevonja magán. Magassága 8·7 cm., szélessége 8 cm.

10. Két főúr mellképe, (59. kép) mind a kettő oldalt fordulva, prémes kucsmában és prémes mentében, egyiknek forgója kócsag, a másiké egy virágalakú boglár közepébe szúrt megörbített strucztoll. Ez utóbbi mentéjének széles prémgallérja van s a mente eleje galandos gombolóval bír. Az egyik bajuszos, szakállas, a másik csak bajuszt hord. Magassága 8·9 cm., szélessége 7 cm.

57. ERDÉLYI FEJEDELEM A XVII. SZÁZADBÓL.

S. d. Bella metszete után.

11. **Két mellkép, tanulmány.** (60. kép.) Az egyik borzas hajú, hajadonfőt ábrázolt gyermekifjú, szűrgalléros szövetmentében, galandos gombolókkal. A másik alak idősebb, bajuszos és körszakállas férfi, kócsagforgós prémes bársonykucsmában s nagy négyszögletű prémgalléros mentében. Magassága 9·6 cm., szélessége 5·9 cm.¹

12. **Hadgyakorlat.** Egy vár előtt elterülő síkságon lovascapatok vannak hadirendben felállítva. Az előtérben egy dombon két tollas prémkucsmás, széles szövetövvel ellátott dolmányú vitéz ül a földön. Egyiknek karjára fejsze van vetve. Mellettük két másik alak áll, kik közül az egyik bokáig érő köpenyt visel. A jobboldali előtérben egy vezéri öltözetű főúr áll. Bokáig érő hosszú kaftánszerű dolmányát hosszan lelógó rojtos végű szövetöv szorítja. Ugyanolyan hosszú selyem boér mentéjét hátára vetve viseli. Ezen elől, két hármass csoportba osz-

60. TANULMÁNYOK.

59. LENGYEL FŐURAK.

58. HAJDU A XVII. SZÁZADBÓL.

62. MAGYAR URAK A XVII. SZÁZADBÓL.

61. MAGYAR FŐÚR
A XVII. SZÁZADBÓL.

tolt galandos gombolót látunk. A mente hátralógó síp ujjai szintén csaknem bokáig érnek és végükön kutyafüles hajtókával bírnak. Négyszegletű nagy gallérja szörméből van. Fején kócsagtollas prémes kucsma van. Az idősebb férfi csak bajuszt hord. Oldalán szablya lóg, jobbját pedig csákányfokosára támasztja. (61. kép.) Hosszusága: 15·9 cm., magassága: 9·8 cm.²

13. **Két lovas vitéz.** Az egyik térdig van ábrázolva s az előtérben háttal áll felénk és drágaköves és kócsagforgós keleti szerszámzatú lovát kantáron tartja. Öltözte panyókára vetett köpeny és prémes kucsma. A háttérben lovas vitéz oldalt fordulva áll. Panyókára vetett mentéjének hosszú ujjai messze lelógnak, s struczttollas prémes kucsmát hord. Lova homlokán kócsagos boglár. Hossza: 11·7 cm., magassága: 8·4 cm.

¹ A COLLIGNON F. kiadásában megjelent következő című rézkarc sorozatból: Recueil de divers griffonnements et preuves deau forte faites par Stef. Della Bella.

² ISRAEL: Diverse figvre et Pæsi fatti par S. d. Bella. Paris, 1649. című sorozatból.

14. **Két főúr.** (62. kép.) Az egyik lóháton, prémgallérú mentében. Fején strucz toll bokréta prêmes bársonykucsmával, szakálla és bajusza van. A ló törökös szerszámzatú, nyakán félhold lóg és homlokán kócsagforgó. A másik alak gyalogos, panyókára vetett prémgalléros mentében, melyen a galandos gombolók hármass csoportokban vannak felvarrva. Prêmes kucsmájában oldalt kócsagforgó. Mind a kettő térdig van ábrázolva. Hossza 9·4 cm., magassága 5 cm.

63. LOVAS VITÉZ.

Tévesen mint Halász Péter arcképe ismeretes. — Stefano della Bella melszele után.

15. **Tanulmányfej.** Öt más fej között a lap alján egy magyar típusú, szakálltalan, de bajuszos férfi feje látható a mente prêmes gallérjával és széles prémszegélyű zacskós kucsmában. Hossza 7 cm., magassága 5·1 cm.

16. **Férfi mellkép.** Panyókára vetett szürgalléros szövetköpenyének hosszú ujjai hátra-lebegnek. Háta mögött a puzdra nyílveesszőinek tollas végei láthatók. Bajusz- és szakálltalan. Fején prêmes bársonykucma, melyben elől két toll leng. Hossza: 9·2 cm., magassága 5 cm.

17. **Hadsapatok fölvonulása.** A csapatok és élelmezési vonat a távolban hosszú kigyózó sorban vonul fel. Az előtérben egy dombon áll lóháton a német-spanyolos öltözetű vezér. Háta mögött több lovas tiszttől egy magyar is van. Csizmában, szövetővvel, panyókára vetett köpenyegben s prêmes kucsmában, melynek karimája mögé két toll van dugva. Kengyele előnyulványos keleti munka. Nyerge előtt nagy pisztolytok. A jobboldali előtérben

64. LOVAS VITÉZ A XVII. SZÁZADBÓL.

S. d. Bella metszete után.

lovas trombitás fújja a harsonát. Ennek öltözete olyan, mint a római menet harsonásaié. Hossza : 15·8 cm., magassága 10·9 cm. Aláírása : *Stef. della Bella* florentinus fecit *Ciartres* excudit.

18. **Lovas vitéz.** Kerek vonalkörben. Öltözete sürgallérú, hosszúujjú köpeny, csizma és szűk nadrág. Maga az alak háttal felénk fordulva. Bajuszt hord, szakálltalan, hosszú haja vállára omlik. Fején hosszú zacskós kucsma van. Fegyverzete : karabella-szerű markolatú szablya és tarsoly. Kengyele kerek talpú magyaros forma. A lótakaró arany hímzésű szegély-

zettel bír. A háttérben két hasonló öltözetű lovas és két gyalogvitéz látható. E lovasok egyike baljában szárnyas buzogányt tart. Magassága 17·7 cm., szélessége 17·4 cm.

19. **Lovas vitéz.**¹ Öltözete bokáig érő hosszú dolmány, mely elől galandos gombkötőmunkával díszített és derékba széles szövetöv szorítja. E fölébe kurtább mente van öltve, mely prémmel szegett. Fején boglárba dugott fekete kócsagtoll bokkrétával díszített prémes kucs-

65. LOVAS VITÉZ A XVII. SZÁZADBÓL.

S. d. Bella melszele után.

mát visel. Bajuszt és vállára omló hosszú hajat hord. Oldalán szablya és tegezbe dugott kézi, hátán pedig puzdra lóg. Jobb kezében csákányfokos. A ló felszerelése, fekete kócsagtollas forgó a homlokán, a sügyellő nagy köves boglár, a lótarakó arannyal hímzett s rojttal szegett szövet, kengyele széles talpallos keleti forma. A nyaklódísz félhold. A háttérben tíz hasonló fel-

¹ Szépművészeti múzeum. Esterházy metszelgyűjtemény. Olaszország. P. 88.

szerelésű és öltözetű lovas látható. Ezek egyikének mentegallérja magas, felálló s négyszögletű nagy prémgallérral bír. Jobbjában gerezdes buzogányt hord. Kerek vonalkörben. Magassága 19·3 cm., szélessége 19·2 cm.

20. **Lovas vitéz.**¹ (63. kép.) Az előbbenihez sok tekintetben hasonló. Öltözete bokáig érő hosszú dolmány, széles szövetővel. Eleje nyolcz pár galandos gombolóval bír. E fölé elől végig

66. SZÁRNYAS LOVAS A XVII. SZÁZADBÓL.

S. d. Bella melszele után.

széles prémmel szegelt mente van öltve. Fején hat strucz tollból álló bokrétát visel. Jobb kezében csákányfokost hord. A lókantár ötvösművel díszített, kengyele széles talpалlos, a lótakaró aranyhímzéssel szegelt négyszögletű bársony. A jobboldali háttérben egy hasonló öltözetű lovas áll s a baloldali háttérben egy másik vágat. Ennek hátán kézíjj és puzdra s jobbjában csillagos buzogány

¹ Szerző gyűjteményében.

van. Kerek vonalkörben. Magassága 18·7 cm., szélessége 18·2 cm. Ez a kép igen kevés változtatással megjelent 1742-ben BICHAM metszetében. W. Meyernél és alá van írva: *Hallas Péter* (*Halász Péter*) Collonel d'un Corp de Noblesse Hongroise, au service de la Reine de Hongrie etc.¹

S. d. BELLA született 1610-ben és meghalt 1664-ben, dabasi Halász Péter, előbb II. Rákóczi Ferencz testőrkapitánya, utóbb császári ezredes pedig született 1676-ban, tehát 12 évvel Bella

67. FŐÚR A XVII. SZÁZADBÓL.

S. d. Bella melszele után.

halála után; világos tehát, hogy az ő arcképét nem is festhette meg, hanem az történt, hogy Halász Péter vitézi hírnévre tevén szert, a ki iránt a nagy közönség érdeklődött, a lelkiismeretlen német kiadó elővette Bellának egy magyar viseletképét és alányomatta a Halász nevét. Így került azután az bele kellő kritika híján történelmi kiadványainkba is.

¹ *Történelmi képcsarnok*: Arcképek. Kiadva: *Magyar Történelmi Életrajzok*. 1891. évf. MARCZALI H.: Mária Terézia. 105. l.

21. Lovas vitéz. (64. kép.) Vonalkörben. Öltözete a dolmány fölibe öltött négyszegletű gallérú, csaknem bokáig érő felső öltöny, melynek vállba kihasított karöltönyülésén van a dolmány ujjá kiöltve s a fent galandos gombolóval ellátott hosszú menteujjak pedig hátrarepülnek. A vitéz hosszú ráncosszárú csizmát hord, oldalán kezíjji, hátán nyílveszőkkel tölt puzdra, bal kezében fokos. Háttal van felénk fordulva. Rövidre nyírott haját hord s fején elől három strucz tollal diszített széles prémszegélyű zacskós kucsmát visel. Selyemrojttal szegett négyszögletű lótakaróval s lószőrből készült nagy nyaklódisz bojtjal. Kengyele széles talpallos, keleti forma. Lovasunk dombon áll, melynek lejtőjén még más három lovas alakot látunk. Az egyik dolmányban van, derekán szövetövével, melynek végei messze lobognak. Oldalán szablya, kucsmájában hátul két sastoll. A másik főalakunkhoz hasonlóan van öltözve, de kucsmájában kócsagforgó s kezében csákányfokos. A harmadik nagy prémgalléros mentéjét összevonja

magán s csákányfokosát vállán viszi. Kucsmájában tollseprő forma fekete kócsagforgó. Mindannyian bajuszt viselnek. A domb alatt messze elterülő síkságon mindenütt hasonló öltözetű nagy lovascsapatok nyomulnak előre. Rézmetszetű képünk alól 6. számmal van jelölve. Átmérője 18 cm.¹

22. Lovas vitéz. (65. kép.) Kettős vonalkörben. Öltözete szűk nadrág, deli sarú, csaknem térdig érő dolmány. Panyókára vetett guba, vagy báránybőrsuba, melyet elől csat tart össze. Fején nagy szőrméjű széles peremű kucsma, elől három strucz tollal. Arcza bajusz- és szakálltalan. Jobbjában tollas buzogányt tart. A ló szerszámja keleti. Négyszegletű, hátul lelógó czafrangokkal ellátott, keskeny rojttal szegett és himzett lótakaróval, kengyele papucsos, széles talpallos, szügyellője és fejkantárja boglárókkal kivert, orrpántja vésett ölvösmű, köves homlokszorítójába kócsagtoll dísz van dugva, nyaklódíszé félhold csüngőkkel. A ló farka csombokra van kötve. A háttérben négy hasonló öltözetű alak részint lovon, részint gyalog, lovaikat vezelve. A távolban lovascsapat vonul le a völgybe. Átmérője 17.6 cm.²

23. Szárnyas lovas vitéz. (66. kép.) Kettős vonalkörben. Öltözete bokáig érő hosszú dolmány, vállba kiöltött mentével, melynek két hosszú sip ujjá hátralebeg s négyszegletű nagy hátgallérja van. Hátához van erősítve a szárny egyenes lécz alakú faváza, mely a lovas feje fölibe csaknem félméternyire emelkedik. E szárny oldalai strucz tollal vannak sűrűn diszítve. A lovas fején széles prémszegélyű zacskós kucsma, elől kócsagtoll bokkrétával, jobb kezében hosszúnyelű csákányfokost és kurtanyelű kis körtefejú buzogányt szorít. Tömör bajuszt visel. A lótakaró négyszegletű, himzett, homlokszorítójába kócsagtollbokréta van dugva, nyakáról két nagy selyembojt lóg le, s kengyele papucsos széles, talpallos. A háttérben még más három ilyen szárnyas lovas látható. Ezek egyike oldalán kezíjjet hord. A jobboldali előtérben egy kucsmás szolga lovat tart kantáron. Átmérője 17.5 cm.³

24. Lovas főúr, valószínűleg erdélyi fejedelem. Vonalkeretben (67. kép.) Öltözete csaknem bokáig érő hosszú dolmány, mely ránczos szárú csizmáját is nagyrésztben takarja; fölébe, alul széles és prémmel bélelt, felálló magas gallérú, elől zsinóros mente van öltve. Fején kissé

68. HAJDU.

S. d. Bella metszete után.

¹ Szerző gyűjteményében.² U. o.³ U. o.

félreccsapva széles prémszegélyű bársony kucsma, oldalt nagy kerek drágaköves boglárrel, melybe tollseprűforma fekete kócsagtollbokrétá van dugva. Míg baljával lova kantárját fogja, jobb kezével hosszú, szárnyas fejű buzogányának hosszú nyelét vállán tartja. Profilba fordult arcza tömör bajússzal, szakáll nélkül, s annyira jellegzetesen rajzolt, hogy kétségtelen, miszerint arczképnek készült, a mit leginkább bizonyít az is, hogy mint fentebb az 57-ik számú képen látjuk, az alak mellképéhez művésznök külön tanulmányt is csinált. Nézetünk szerint, egybevetve különösen tallérjain látható képeit, *II. Rákóczy György* fejedelem képe ez, a ki 1648—1657-ig uralkodott.

Érdekes, hogy mint *BELLA* egyáltalán egyik lovasának, úgy ennek sem rajzol sarkantyút. A jobb oldalon a nyereg alá dugva látjuk a hosszú hegyes tőr kardot. A kengyel széles talpallós, a lőtakaró arany paszománttal és széles arany rojttal szegett négyszegletű bársony, sügyellőjén nagy köves boglár, nyaklódíszre nagy félhold s a homlokpántba kócsagtollforgó van szúrva. Farka középtájt csomóra van kötve, s azon alul két ágba fonva, de e két fonal vége ismét összekötve. A háttérben várfalak és egy nagy tó vize. A parton két kucsmás lovas kézíjjal és puzdrával, másik lovas leszállva, lovát jártatja, középen pedig egy előkelőbb úr áll, hosszú prémgalléros, hosszú ujjú, panyókára vetett mentében, kócsagtollas, prémes kucsmában. Oldalán szablya s a kezében tartott botra támaszkodik. Átmérője 17·6 cm.¹

Mint *BELLA* annyi sok más metszetével, ezzel is megesett, hogy német kiadók újra kiadták, illetőleg eltulajdonították s ráadásul más és más neveket nyomtattak alá. Így *FÜRST PÁL* ez alatt a cím alatt adta ki: *Bildnüs dess Tÿrannischen Generals der Tartarn, welche der zeit in Ungarn bey der Tÿrckischen Armee zufinden.* Magassága 28·5 cm., szélessége 23·2 cm.² Ugyancsak a XVII. században csupán a háttérrel megváltoztatva adta ki képünket *HOFFMANN JÁNOS*, még pedig ő már a következő cím alatt: *Eigentliche Abbildung des neuen Canischa residirenden Veziers (Ali basa) oder gehaimen Raths und unter Feldher's dess Tÿrck: zugs in Ung.*³ Ez a kép 1665-ben, tehát egy évvel *Bella* halála után jelent meg, mert óvatosak voltak az akkori kiadók is.

25. **Hajdú.** (68. kép.) Öltözete szűk nadrág, közép magas szárú csizma, a vágott ujjú dolmányra, panyókára vetett, csuklyás gallérú köpenyeg, fején karimás, nemez kucsma, mely mellől oldalt néhány szál kócsagtoll lóg le. Csak bajuszt visel. Oldalán szablya, bal kezében hosszú nyelű fokos balta. Magassága 10·3 cm., szélessége 9·4 cm.⁴ A háttérben egy másik gyalogos vitéz halad. Ennek öltözete dolmány, melynek hosszú szárnyai elől az övbe vannak feldugva. A dolmány eleje hármass csoportokba osztott zsinór gombolókkal díszített. Még távolabb egy kucsmás lovas áll.

69. MAGYAR VITÉZEK.

S. d. *Bella* metszete után.

¹ Szerző gyűjteményében.

² *Történelmi képcsarnok.* Arczképek.

³ *GRADELEHNUS JÁNOS: Hungarische-Siebenbürgische Chronica.* Frankfurt, 1665. Ujabban kiadta: SZÉCHY KÁROLY. Gróf Zrinyi Miklós. V. k. 13. l.

⁴ Szerző gyűjteményében.

26. Tengeri kikötő. A háttérben az öbölben hajót építenek. A jobboldali előtérben négy alak áll. Egy francia lovag, egy török és két magyar, vagy lengyel úr. Egyikük háttal, a másik féloldalt áll. Mindkettő bokáig érő hosszú mentét, vagy köpenyt visel, ki nem öltött, lelógó hasonló hosszú ujjakkal. Egyiknek négyszögletű nagy szűrgallérja, a másiknak széles prém gallérja van. Mindakettő zacskós, prémes kucsmát visel, az egyik elől két szál s a másik hátul egy szál sastollal. (69. kép.) A kép bal sarkában S. T. D. B. betűkből álló monogramja a művésznek. Kiadta: CIARTRES, másképp BREBIETTE PÉTER (1598—1636). A metszet hossza 20·6 cm., szélessége 12·8 cm.¹

27. Tengeri hadi kikötő. A háttérben az öbölben nagy hadi hajókkal és hájóépítő ácsokkal. Középen az előtérben egy spanyol és két magyar vitéz áll. Ezek közül a szembe fordult vállba kiöltött ujjú, négyszögletű szűrgallérú, szörmebélésű, bokáig érő és elől galandos gombolókkal sűrűn ellátott mentét, fején pedig széles prémszegélyű kucsmát visel és körszakállt és bajuszt hord. A mellette álló csupasz képű ifjú kucsmájába elől egy szál sastoll van dugva. Ezen alúl zsinóros dolmányt, szűk nadrágot és csúcsba vágott, magas szárú csizmát visel. Oldalán szablya. (70. kép). Aláírása F. L. D. Ciartres excudit. Cum. Pr. A jobb sarokban a lap-szám 3. Hossza: 20·5 cm., szélessége: 12·1 cm.²

70. MAGYAR VITÉZEK.

S. d. Bella metszele után.

Mint bevezetésünkben is említettük volt, viselettörténetünkre vonatkozólag könyv- és levéltárainkban is nagyértékű és számos adattal rendelkezünk, a melyek eddigelé azonban kellő figyelemben nem részesültek.

Ilyen első sorban az a színes vízfestményekből álló costum-codex, melyet a M. N. Muzeum könyvtára egy németországi antiquariustól szerzett s a mely 59, nagyrészt művészi kivilelű viselet-képet tartalmaz a XVII. századi erdélyi társadalomból. Újabb felirata: *Costume Bilder aus Siebenburgen*. Tabulae pictae et coloratae. No 59.³

A codexünkben foglalt lapok magassága 20·7 cm., szélessége 13·4 cm. Tárjuk a következő:

1. «**Ein Vngarischer junger Graff.**» (I. Tábla.) Az ifjú szűk meggyszín nadrágot s magas sarkú karmazsin deli csizmát visel, melyen az aranyozott tarajos sarkantyú szára lefelé hajolt.

A nadrág száraitra hátul a lábikra, illetőleg a térdhajlástól kezdve a csizmaszár kezdetéig széles aranycsipke van fölvarrva. A dolmány szövete aranynyal átszőtt piros virágos zöld brokát, elől sűrűn felvarrott hegyes aranyozott ötvösmívű gombokkal. Derekán a széles öv arany csipkével szegett kék selyemszövettel bevont. A dolmány kurtán elvágott ujjából a patyolating fehér csipkével szegett, lobogós újja messze kilóg. A dolmány bélése meggyszín selyem. Széles sárga nyusztprémmel szegett piros bársony zacskós kucsmája két renden széles arany csipkével diszített. Az ifjúnak bajusza, szakála nincsen, ellenben sötét gesztenyeszínű haja két ágba befonva hátul csaknem derekáig lenyúlik. Jobb kezében egyenes ezüst fogantyús spanyol nádpálczát hord, keze keztyűtlen. Az alak magassága 15 cm. Hasonló lobogós ingujjú dolmányt viselt Esterházy Pál 1655-ben.⁴

2. «**Ein Vngarischer Vornehmer Edelmann.**» (71. kép.) Az előkelő nemes e képen valóban nemes ízléssel öltözködött, a mi főleg a színek harmonikus és discret megválasztásában nyilvánult. Egész öltözete testszínű szövethől készült, a mely szín a XVII. század előkelő magyar-jainak, mint leltáraink mutatják, mindenkor kedvencz színe volt. Szűk nadrágot s citromsárga

¹ Szerző gyűjteményében.

² U. o.

³ Magyar nemzeti múzeum könyvtára. Oct. Germ. 198.

⁴ BUBICS-MERÉNYI: Herczeg Esterházy Pál nádor. Budapest, 1895. 137 lap mellett levő színes kép.

magas szárú csizmát visel, melynek szára elől csaknem térden felől ér, hátul azonban erősen le van kanyarítva, vékony arany zsinórral szegett, fent középütt kis arany bojtal diszített s hosszú egyenes szárú aranyozott tarajos sarkantyúval ellátott. A dolmány elől sűrűn egymás mellé varrott huszonnégyig való apró, hegyes aranyozott gombbal gombolódik. Felálló alacsony gallérját, valamint az egész dolmányt körül keskeny arany zsinór szegi. A dolmány aljának két szárnya egymásra hajlik és gyengén csákóra vágott. Öve négyszeres zöld selyemzsinórból három rendbe csavarva fogja körül derekát. A zsinór-övet középütt recézett diszítésű aranyozott ezüstmű készült hüvely tartja össze. A reáöltött mente keskeny fehér prémmel szegett, elől sűrűn egymás mellé varrott arany skófumos galandos gombolókkal diszített s tíz nagy ötvösmű aranyozott gombbal ellátott. Elöl azonban szét van nyitva s láttatni engedi, hogy az egész mente bélése is finom fehér prém. A mente ujjai bőszájúak s középütt kissé fel vannak hasítva, a mely hasíték szintén keskeny prémmel szegett. E közben a dolmány hosszabb ujjá, melyen meggyzín bársony hajtóka van, kilátszik. A mente alul két oldalt kissé fel van hasítva s oldalt zsebe van, a melyek mind szintén fehér prémmel szegettek. Zacskós kucsmája széles sárga nyusztprémmel szegett. Haja vastag fonatban hátára lóg és fekete selyem szallaggal van összekötve. Lefelé simított hegyes bajusza van, szakált nem visel. Keztyűtlen jobb kezében egyenes ezüst végű nádpálczát visz, bal kezét pedig mentéje zsebébe dugja.

3. «Eine Vngarische Gräflliche

Fräulein.» (I. Tábla.) A gyűjtemény legszebb képe. Egész öltözete aranyvirágos zöld brokát. A szoknya két részből áll, az előkötőből és a hátsó részből. E részt két széles arany csipke választja el egymástól s a szoknya alól is ugyanilyen csipkével szegett. A hátulsó részre alul mintegy 50 cm. magasságig áttört domború arany

skófumhímzésű virágok vannak felvarrva. Ilyen példány van az országos magyar iparművészeti muzeumban. A derék testhez álló s ránczokba húzott puffos ujjai vannak. Kézellője felhajtott széles fehér csipke meggyzínvörös selyem szallagesokorral. A mellrészen elől két aranycsipke fut végig s ezek között közepén van megerősítve egy férfi kucsmaforgó, mely áll egy rubintokkal kirakott nagy aranyboglárból s hasonló ötvösmű hármas tollforgóból, mely szintén rubintokkal van diszítve. A derék mérsékeltén kivágott nyakát meggyzínvörös metélt bolyhos bársony-

71. ELŐKELŐ, MAGYAR NEMES A XVII. SZÁZADBÓL.

A Magyar Nemzeti Múzeum codexéből.

gallérka díszíti, melyen drágaköves aranyboglárokból összeállított nyakláncz pihen. A derék övét nyolczsoros keleti gyöngyből fűzött láncz képezi, kezén pedig hatsoros gyöngyfűzér alkotta karkötőt látunk. Vállára panyokára vetve, keskeny, sárga nyusztprémmel szegélyezett s ugyanilyen felálló gallérú subiczát visel. Ujja vége fel van hasítva és keskeny prémmel szegve. Meztelen nyakán négyszeres nagyobb szemekből alkotott gyöngyláncz. Haja csigákba fodorítva mindkét oldalon öt-öt fűrtben csüng alá. Fején egyik oldalon skófiomos díszű zöld metélt bolyhos bársony, a másik oldalon pedig sárgaszínű s arany rezgő szirmokkal díszített bolyhos bársony hajnyomtatót visel. Feje tetején van megerősítve a rubintokkal kirakott aranyboglárokból és gyöngyökből fűzött áttört mívű korona alakú pártá, mely előtt a homlok fölé kinyúlva egy repülő kis madarat és hátul egy rózsát ábrázoló zománczos mívű s csavart arany sodronyrugóra erősített rezgőtű van megerősítve. Czipője karmazsin szattyán.

72. MAGYAR NEMES KISASSZONY A XVII. SZÁZADBÓL.

A Magyar Nemzeti Múzeum codexéből.

4. «**Eine Vngarische Edel-frau.**» Szoknyája lilaszínű aranybrokát, mely előkötője szélén és alul körröskörül széles arany csipkével van szegve. Dereka elől vállfűző módjára lilaszínű selyem zsinórral díszített. Alacsony kivágású nyakán meggyszín bolyhos bársony gallér van. Vállára öltve ujjnélküli kurta, széles sárga nyusztprémmel szegett s nagy négyszögletű, hasonló szörmegallérú fekete virágos bársony subát visel, mely alul még széles arany csipkével is díszített. Nyakán egy sor nagyobb gyöngyökből fűzött láncz, füleiben nagy köves függők. Fején egész haját betakaró fehér fodros csipkefőkötő. Haját hátul meggyszín selyemcsokor szorítja össze. Homlokára a főkötő alól vékony kis arany láncz és gyöngyfűzér csüng le; karmazsin szattyánból hegyes orrú ránczos csizmát visel.

5. «**Eine Vngarische Adelige Jungfrau.**» (72. kép.) Meggyszín vörös, alul széles arany csipkével szegett szoknyát visel, előtte nagy virágú, ugyancsak meggyszín széles brokát kötény, mely szintén körül van szegve aranycsipkével. A derék ugyanazon szövettől készült. Fűzője elől széles arany csipkék között sűrűn keresztbe fűzött, keskeny ezüstös szövésű selyem szallag. A derék szövetujjára bugyosan készített, virágokkal hímzett fehér tüll ingvállujak vannak varrva széles fehér csipke kézzel, mely fölé hármass zöld aranybrokát szalagsokor borúl.

Két vállán vállrojtszerűleg ugyanilyen. hármasszalagesokor. A vállfűző felett a nyakon zöld színű bolyhos metélt bársonygallér van. Haja símán lefésült és a fül alatt két oldalt bogláros meggy színű selyem kis csokrocskával lekötött. Feje tetején széles pántalakú, drágaköves boglárokkal és gyöngyökkel fűzött s hátul hármasszalagesokorral megerősített pártát visel. Nyakán kétsoros gyöngyfűzér s derekán öv gyanánt tízszeres gyöngyfűzér. Czipője hegyes orrú ránczos karmazsin szattyán.

6. «Ein Vngarischer Calvinischer

Pfarrer.» Ránczos szárú nagy fekete bagariacsizmában, fél csizmaszárig érő hosszú lilaszín posztó dolmányban, mely elől derékig sűrűn el van látva fekete hegyes szörgombokkal s bélése sárga tafola. Öve háromszoros kötésbe fogott sűrű zsinórból készült. E fölé van öltve a hasonló színű és bokáig érő hosszú mente, mely hátul térdmagasságig föl van hasítva s belül ugyancsak térdig sárga tafotával, azon felül pedig fehér szőrmével bélelt. Vállánál karöltő nyílása van, mely fehér prémmel van körülszegve. Karjai itt vannak kiöltve s a hosszú sípujjak, melyek alul jó magasan föl vannak vágva és öt-öt fekete apró szörgombbal ellátva, szintén csaknem bokáig érnek. A mente elől térdmagasságig keskeny fehér prémmel körülszegett s elől fekete nagyobb szörgombokkal bír, hátán nagy négyszögletű fehér szőrmegallér. Fején széles karimájú, alacsony tetejű nagy fekete nemezkalap van. Fürtös nagy haja vállaira omlik és csak bajuszt hord.

7. «Ein Calvinischer Vngarischer

Studiósus.» Egészöltözet lilaszín posztó. Fekete csizmájának szára elől félkör alakban lekanyarított s térden felül ér. Csákóra vágott aljú dolmánya elől végig sűrűn el van látva fekete szörgombokkal, azonban minden zsinorzat nélkül. Ujjhajtókája meggy színű. Dereka négy-szeres sötét kék zsinóröv. Mentéje vagy inkább tógája ugyanolyan, mint az előző szám alatt ismertetett ref. papé, csak hogy rendes felöltött ujj van fehér prém-szegélylyel, s elől tizenegy gombolós zsinórral. Dereka az összehúzásra fekete bojtos zsinór lóg. Elöl fent fekete zsinór tartja össze a tógát. Feje főtelen, hátrafésült hosszú haját és bajuszt hord. Jobbjában irattekerest tart, baljában pedig magas sárga nyusztprémes zacskós kucsmáját viszi.

8. «Ein Katholischer Student aus Zeckelland.» Úgy látszik egy székely parasztlíut ábrázol. Szűk nadrágja kék posztóból van s fekete szíjjal fűzött bocskort hord. Csákóra vágott,

73. MAGYAR URÍ SZOLGA A XVII. SZÁZADBÓL.

A Magyar Nemzeti Múzeum kódexéből.

gallértalan fekete zekéje sárgásbarna szövetővvel ellátott. Két kezén sárga bőrkezyűt visel, a melynek csak két ujja van. Fején sárgás színű, talán báránybőr hegyes kucsma, vagy sapka. Bajusztalan, hosszú fekete haja válláig ér. Hóna alatt imakönyvet hord.

9. **«Ein Cantor, oder auch Dorfschulmeister.»** Nagy fekete bagaria bőreszimat visel, melyen lefelé hajló tarajos, nagy, felszíjazott sarkantyút visel. Öltözete csaknem bokáig érő

74. MAGYAR SÓVÁGÓ A XVII. SZÁZADBÓL.

A Magyar Nemzeti Múzeum kódexéből.

magas felálló gallérú tóga, elől zsinóros apró gombolóval. Ujjain nagy meggy-szín bársony hajtók. Kihajlott bélése meggy-színű. Válláról fekete szíjon szürke szövettarisznya lóg. Fején vágott hegyű, czukorsüvegalakú tetejű, széles felhajtott nagy karimájú fekete nemezkalap van, melynek karimája mögé irattekercs van dugva. Hosszú haja vállára omlik. Csak bajuszt visel. Jobb kezében vastag, hosszú botot hord.

10. **«Ein Ungarischer Bedinter.»** (73. kép.) Öltözete meggy-szín magyar nadrág, körülszegett ellenzővel, mely térdén, ülepén és hátul a térdhajlásban sárga szarvasbőrrel foltozott. Lábán hátul lekanyarított s elől egészen térdén felül érő legömbölyített száru, ránczos, piros szattyán csizma, hosszú-száru hegyes tuskéstarajú sarkantyúkkal. Dolmánya lilaszín posztó, elül végig sűrűn felvarrott, gombolózsinór nélküli hegyes gombokkal. Keskeny gallérja felálló, s ujjhajtókái, melyeknek zöld bélése van, le vannak hajtva a kézfejre. Dereán ötszörös piros zsinóröv, melyet kurta kis sárgarézhuvelyek tartanak öt kötegbe. Egy ilyen hüvely, dísz gyanánt előre, középre van húzva. Hátul az öv két bojtja csaknem térdhajlásig lelóg. Az övbe hátul két fekete tokba csontnyelű kés és evő-eszköz van dugva. Ruházata általában, de e két tok is mutatja, hogy előkelő ember ínsa lehet, mert mint APOR PÉTER leírásaiból tudjuk, még a XVII. század közepén sem volt szokásban

Erdélyben étkezésnél az asztalra evőeszközt tenni, hanem azokat kinek-kinek az ínsa hordta övében s az étkezés kezdetén úgy adta gazdájának kezébe. Szolgánk egészen borotvált arcot visel, ellenben haja be van fonva és füle mögött visszadugva, magas prémezellen posztóból készült, előre hajló zacskójú kucsója alá. Jobbjában nagy botot visz.

11. **«Ein ungarischer Saltzhauer.»** (74. kép.) A sóvágás, illetőleg bányászat Erdélyben a legrégebb időktől kezdve nagyon sok embernek adott kenyeret. Egy ilyen magyar sóvágót

ábrázol képünk. Szűk kék posztónadrágot s kurtaszárú, elől fölkanarított ránczos, fekete, deli bőr csizmát visel. Ködmöne sárga bőrből készült, derékba szabott, elől hat gömbölyű gombbal, oldalt a csipőnél körülszegett nagy zsebnylással. Az egész báránybőrrel bélelt. Ujjának hajtókái, melyek szintén bélelve vannak, előre le vannak hajtva a kézfejre, hogy azt a hidegtől védjék és így tulajdonképpen a keztyűt helyettesítik. Ez egyszersmind megvilágítja a később pusztai díszsége vált ujjhajtókák eredetét. Hasonló példákat már a XV. századbeli oroszországi viseletképeken találunk. Valószínűleg onnan került hozzánk. Az ujjhajtóka és a gallér sárga prémmel szegett. A ködmön nyakából fekete báránybőrgallér lóg le középtől kezdve két ágba oszolva. Ez kétségtelenül még a honfoglaláskorabeli ősi magyar viselet maradványa, úgy a mint az ma is szokásban van a nagy Alföld juhászbundáin és subáin is. Eredete az, hogy a hideg ellen védekezendő a birka egész bőrét, úgy a hogy lefejtették, csak a legszükségesebb kikészítésben részesítve, nyakukba kerítették. Lelógó szárai a birka lábairól lefejtett részek. Ködmönünk csipőjénél s derekánál ott, a hol pár ránczba van szedve s az ujj hajtókák belső felülete is kék és piros selyemmel, vagy fonállal ki van varrva. Az ornamentika, úgy látszik, a szokott magyar motívumokból indul ki. Fején rókaprémcsőrű posztózacskós kucma, jobb kezében hosszúszárú csákányfokos, mely hosszú hüvelyénél fogva akként van a botra felhúzva, hogy a nyéllyukon túl még egy jó arasznyi kiáll a bot vastagabb végéből. Ez hazai típus. Célja az, hogy a bot vastagabb végén megszorúlva, a csákányfokos hüvelye nem eshetik le, a mi gyakori eset, ha a fokos csak a nyél végébe van egy szöggel megerősítve. Lefelé konyuló vékony pödrött bajuszt hord s haja kettős végű fonatban füle előtt lóg le.

12. «Ein Bauer aus Zeckellandt.»

Fehér posztó bő nadrágot visel, mely alul szíjjazott bőrtalpú bocskorba van behúzva. Derékba szabott gallértalan fekete posztó dolmányára, hasonló színű durva posztóból kurta felső kabát van panyokára vetve, melynek hosszú ujjai fel vannak hajtva, s melyet fent egy gombbal zsinór tart össze. Fején csúcsos fekete báránybőrsapka. Hóna alá fogva hosszú bunkós botot visz. Csak bajuszt visel.

13. «Ein Birisch oder Ochsen Fahrwesens-Knecht.» Sárgásfehér, durva, bő posztónadrágot visel, mely alul a szíjjazott bocskorba van húzva. Öltözete durva fehér vászon ing,

75. NAGYSZEBENI SZÁSZ TANÁCS ÚR A XVII. SZÁZADBÓL.

A Magyar Nemzeti Múzeum kódexéből

mely derekán kék szövetövel van megszorítva, melynek két vége a kötésnél hátul lelóg. Övéből oldalt vékony bőrszíjjon fekete bőrtok lóg le, melyben két fehér csontnyelű kés van. Kék posztó zekéjét panyokára vetve, elől a mellén viszi. E zeke ujjai fel vannak hasítva s a hasíték mentén, valamint elől apró gömbölyű ólomgombokkal ellátva. Fején fekete báránybőrből felhajtott karimájú kucsma. Bajuszt és hátul fonatba kötött hajat visel. Hóna alatt görbe bunkós bot.

76. ELŐKELO NAGYSZEBENI NŐ TÉLI ÖLTÖZETBEN A XVII. SZÁZADBÓL.

A Magyar Nemzeti Múzeum codexéből.

14. «Ein Königs-Richter in

Herrmannstadt.» Egészen sötét, meggyszín öltözetet visel, mely szűk nadrág, elől térden felül érő lekanyarított szárú citromsárga ránczos csizma, csákóra vágott dolmány, arannyal szegett lilaszín öv, s valamivel térden alul érő, zöld selyembélésű mentéből áll, mely utóbbi csak jobb karjába van beöltve, míg bal válla panyokára lóg. A dolmány sűrűn alkalmazott hegyes gombokkal s apró zsinorgombolóval ellátott, ujjának pedig világos meggyszínbársony hajtókája van. A mente sűrűn felvarrott skofiumos galandos gombolókkal s szintén hegyes gombokkal van ellátva. Fején magas nyusztprémes kucsma s kezein behasított kézellős kurta keztyű. Vállra omló hajat, körszakált és bajuszt hord. A mente elől vékony selyemzsinórral van összekötve, melynek végén arany bojt lóg. Balkezeiben fehér csontfogantyús nádpálca.

15. «Ein Bürgermeister in

Herrmannstadt.» Az egész alak úgy van öltözve, mint az előző királybíró, csakhogy egészen felöltött mentéje jóval hosszabb, fehér prémmel szegett világos meggyszínbársonyból készült s elől hét pár, barokkos stílusú, akanthus levél forma arany skofiumos gombolóval és ugyanannyi nagy gömbölyű gombbal van ellátva. A mente derékba szabott s alól két oldalt felhasított. Dereken, oldalt két aranybojtos kurta zsinor lóg. Kucsmajának világos meggyszín zacskója van és fehér keztyűt visel.

16. «Ein Sächsischer Rath's Herr in Hermannstadt.» (75. kép.) Csaknem teljesen úgy öltözik, mint a királybíró, csakhogy öltözetének színe vadgalamszínű, szürkés-kék dolmányának bélése meggyszín, s ugyanilyen színű ötszörös aranyozott ezüst hüvelyekkel elosztott zsinórövet visel s széles csipkegallér van nyakán kihajtva. A csak félig felöltött mente elején tíz pár aranygalandból készült és sűrűn egymás mellé varrt széles gombolóval. A dolmány ujjá végén apró gömbölyű rézgombok, s oldalán aranyzsinórral szegett zseb van. A mente bőszájú

ujjának felső része ki van kanyarítva, hogy a dolmány ujjának hajtókás vége kilássék. Kezeit kézsellős és halványsárga színű.

17. **«Ein Sächsischer Burger in Hermannstadt.»** Csizmaszár középig érő derékbeszabott, nyestprémmel bélelt és szegett, hosszú lilaszínű mentével, melyen elől nyolcz körtealakú nagy gomb van. Kétoldalt prémmel szegett zsebbel s alól kétoldalt egy arasznnyira felhasítva. Fején vörös zacskós nyusztprémmel szegett kucsma van. Kezeit egy vörös posztóval bélelt, egész nyusztból készült karmantyúba dugva tartja. Fekete ránczos szárú csizmát visel. Vállára omló hosszú haja, kórszakála és bajusza van

18. **«Ein regierender Richter in Kronstadt.»** Egészen úgy van öltözve, mint a nagyszebeni polgármester, csak hogy meggyzín mentéje fölébe még egy csaknem földig érő lilaszínű köpeny vanelve, melynek két keskeny ujja még hosszabb és egészen a földig ér s hátán fehér szőrméből derekáig érő nagy négyszögletű gallérja van.

19. **«Burger von Hundertmann, wenn er auff's Rathaus geht.»** Egészen úgy öltözve, mint a bíró, csak hogy mentéje fehér prémes, zölde szövetből készült, a mely elől nyolcz nagy tojásdadalakú, kötött fekete gombbal és gomboló zsinórral van ellátva, mely utóbbiak végét egy-egy makk képezi. Kezeit egész nyestből készült karmantyúba dugja. E fölibe borítva kék béllésű és saját szövetéből való nagy gallérral ellátott sötétszürke nagy köpeny vanelve, melyet elől fekete zsinórkötő tart össze.

20. **«Ein Sächsischer Dorfpfarrer.»** Csizmaszár középig érő, vörös béllésű, lilaszínű dolmányt visel, mely elől sűrűn egymás mellé varrott ezüst galand gombolóval és apró fekete gombokkal záródik. Derekat többszörösen csavart szürke szövet öv szorítja, ujjainak végén három rend széles fekete zsinór van felvarrva. Ránczos szárú, fekete bőrcsizmát visel. E fölébe van öltve, kék béllésű fekete selyem palástja, melynek vendégujjai csaknem bokáig érnek, fent azonban mellette hosszú karöltönyilás van kivágva s két karja itt van kiöltve. A palást eleje mindkét oldalán sűrű ránczba van szedve. Magas, felálló gallérja és válla széles fekete zsinórral szegett. Fején lilaszín zacskós, magas nyusztprémes kucsma. Vállára omló hosszú haját, kórszakált és bajuszt visel. Egyik kezében sárga keztyűt, a másikban ezüst fogantyús nádpálczát tart.

77. SZÁSZ LEÁNY BÁLI ÖLTÖZETBEN A XVII. SZÁZADBÓL.

A Magyar Nemzeti Múzeum codexéből.

21. **«Ein Sächsischer Haan, oder Dorffrichter.»** Bő kék nadrágot, lehajtott szárú nagy fekete ránczos eszímát, piros béllésű, térdig érő, lilaszínű zekét visel, melynek négyszegletű piros ujjhajtókája van s inggallérja le van hajtva. Elöl egymással váltakozó hét pár ezüst kapocsos és hat tojásdadalakú nagy fekete gombbal záródik. E fölébe sárga köpeny van öltve, melynek szüggallérja, s nyitott, felvágott széles szájú, piros béllésű, hosszú ujjja van, azonban

78. BRASSÓI SZÁSZ NŐ A XVII. SZÁZADBÓL.

A Magyar Nemzeti Múzeum kódexéből.

karöltönyülésén van felöltve s ujjai hátralógnak. Fent az összekapcsolásnál virágformára kivágott meggyszín bőrrel, vagy szövettel van díszítve. Vörös zacskós, nyusztprémes kucsma fejezi be az öltözetet. Vállra omló hosszú haját, körszakállt és hosszú hegyes bajúszl visel.

22. **«Ein Sächsischer Student.»** Csizmaszárközépig érő meggyszínhajtókás, derékba szabott és téglavörös színű dolmányt visel, melyet szürke csavart szövet öv szorít. Elöl szorosan egymás mellé varrt, hosszúkás, négyszögletű ezüst-csattokkal záródik. Himzett fehér csipke inggallérja a dolmányon ki van hajtva. Ránczos szárú fekete eszímát visel. E fölébe borítva galléros fekete köpeny van, melynek hosszú ujjai bokáig érnek. Háromszögletű, felhajtott karimájú, francziás nemezkalapja van. Hosszú haja vállára omlik. Bajúszl és szakállt nem hord. A köpeny elöl karikás ezüst lánczczal van egybeakasztva.

23. **«Ein Sächsischer Baursmann.»** Szűk, kék posztónadrágot, térdén felül érő, lehajtott szárú, nagy fekete bőrcsizmát, s derékba szabott, befelé fordított szőrű, báránybőrből készült, elöl nyolcz gömbölyű gombbal záródó világossárgás színű zekét visel. Oldalán, a vállán keresztülvetett fekete bőrszíjjon lógó szürke szövettáskát visel, nyusztprémes, kézacskós kucsmáját jobb keze fejére húzva tartja, melybe kurtanyelű oslora is dugva van. Kerek szakált, bajúszl és bozontos nagy haját hord.

24. **«Eine Vornehme Herrmannstädterin in ein Winter-**

Habit.» (76. kép.) Alól keskeny, kék, meggyszín és szélesebb lilaszalaggal szegett fehér szoknyát s hegyes orrú piros karmazsin lábbelit visel. A szoknya elé kötve széles csipkeszegélyű fehér tüllkötényt hord. E fölébe van öltve az arasznyi széles, szürke prémmel szegett fehér bunda, a melyet a jóval hosszabb, sűrű, apró ránczokba szedett és sáfrányszínű bélésű ujjatlan fekete selyempalást takar be. Nyaka köré még széles fehér szőrmegallér van csatolva. Fejére fehér fátýolkendő van takarva, mely kétoldalt három-három bogláros tüvel van a hajhoz oda szúrva.

25. **«Ein Sächsin aus Hermannstadt im Winter habit.»** Mint az előző, csak hogy szoknyája fekete, köténye fehér csipkével szegett, lilaszínű szövet s ujjatlan, széles, sötét-sárga szőrmevel szegett, világossárgára cserzett, báránybőr bundát visel. Piros karmazsin csizmájának sűrű ránczos szára is látható. Palástja nincsen.

26. **«Eine in der Klag gehende Edelfrau.»** Fekete szoknyát, fekete csipkével szegett fekete kötényt, fehér ingvállas, elől fekete keskeny selyem szallaggal fűzött fekete vállfűzöt, e fölébe panyókára vetve, kurta, kerek és szintén fekete csipkével szegett gallért, fején pedig nagy fehér fátyolt visel, mely egész hátán le a földre ér és utánna húzódik.

27. **«Eine Sächsische Jungfer in der Klag.»** Fekete, széles ránczú, hegyes orrú csizmát, csipkével szegett fehér kötény alatt fekete szoknyát s egész öltözete fölébe takarva hosszú, apró, sűrű ránczokba szedett lilaszín béllésű, ujjatlan fekete palástot visel. Fején magas és fehér kendővel leborított kalpag. E kendő vége nyaka köré van csavarva.

28. **«Eine zur Beicht gehende Sächsische Jungfer.»** Öltözete karmazsinvörös, hegyes orrú lábbeli, meggy-szín szallaggal és kétrend arany csipkével szegett lilaszín bő szoknya, fehér csipkével szegett fehér tüllkötény, fehér prémmel szegett s nagy ezüst gombokkal ellátott meggy-szín subicza. Egész öltözete fölibe van borítva, a nyakánál piros, fehér szallaggal díszített, nyuszt-prémgallérú, sűrűn apró ránczokba szedett, alól másfél arasnyira kék s azonfelül sáfrányszínű selyemmel bélelt hosszú, csaknem bokáig érő ujjatlan palást. Fején fehér szövettel bevont magas füveg van, melynek tetején kihúzza oldalt lelóg rózsaszín szallagba font czopfja.

29. **«Eine spazierende Sächsische Jungfer im Sommer habit.»** Egész öltözete fehér szövetből készült.

Shoknyája sűrűn apró ránczokba szedett. Elöl széles fehér csipkével szegett, fehér selyem kötényt visel s karmazsinpiros szattyán lábbelit hord. Nagy puffos ujjú ingvállat hord, mely könyökbe fekete selyem szallaggal van megkötve, azon alól a kézfejjig szűk ujjba megy át s lekerekített zöld selyem hajtókával bír. Ruhadereka a mellen sűrű apró ránczokba szedett fehér szövetből készült és kivágott, de a meztelen nyakba keresztül meggy-színű selyem kendőcske van vetve, melynek két vége a szintén ránczba szedett, széles meggy-szín selyemövbé

79. OLÁH FALUSI BIRÓ A XVII. SZÁZADBÓL.

A Magyar Nemzeti Múzeum kódexéből.

van dugva. Jobbjában aranyvirágos zöld brokát szallagsokorral ellátott zárt legyezőt tart. Haja középválasztékkal simára lefésült s vastag fonatban lóg hátra, végén meggyzínű selyemsokorral megkötve, melynek két keskeny szallagja csaknem a földig érve lebeg hátra.

30. **«Eine Sächsische Jungfer zum Tanz angelegt.»** (77. kép.) Szoknyája velencei kékszínű szövet, alól mintegy harmadfél araszt magasságban keskenyebb fehér és széle-

80. HEGYI PÁSZTOR ERDÉLYBEN A XVII. SZÁZADBAN.

A Magyar Nemzeti Múzeum kódexéből.

sebb meggyzín selyemszallaggal körül-szegve. A szoknya egész elejét aljáig betakaró finom áttetsző túllköténye széles áttört fehér csipkével szegett. Nagy puffos ujjú ingváll mérsékeltén kivágott nyakkal bír. E fölébe van öltve a széles aranycsipkével szegett meggyzín bársony karöltős, kék selyem derékú vállfűző, melyet elől három köves és aranyozott bogláros kapocs tart össze. Derékát aranyozott ötvösmivű öv szorítja, melyről elől a szorítóláncon makkalakú gomb lóg le. Az ingváll ujjja az alsó karszáron, könyökön alól fekete selyem szallaggal van megszorítva. Fején lapos tetejű, hengerded alakú, fekete nemez-kalpagot visel. Középválasztékkal simán fésült haja vastag fonatban lóg hátra. A fonat tövében széles, sötét, lilaszínű, aranyvirágos brokátszallagból csokor van kötve, mely két ágban csaknem a földig lebeg hátra, nyakán négyszeres gyöngyfűzőren arany násfa lóg. Hegyes orrú lábbelije karmazsinpiros szattyánból készült.

31. **«Eine Sächsin in Kronstadt.»** (78. kép.) Öltözete fekete szoknya, elől fehér áttört csipkével szegett fehér vászonköténnyel, melyre három renden fekete csipkebetét van fölvarrva. A szoknyán alól kétoldalt arannyal szegett s nagy lecsüngő aranybojttal ellátott világos meggyzín selyem zseb, vagy táská van fölvarrva, a zsebkendő s egyéb apróságok tartására. Mérsékeltén kivágott fehér ingvállának nagy puffos ujjja, keresztbe alkalmazott, sűrű apró ránczokba szedett s elől egy kis bog-

lárrel van összefoglalva. E fölébe van öltve a ránczokba szedett fekete derék, melyet boglárokkal diszített piros öv tart össze s elől vésett, aranyozott fémcsettal bír, melynek kapcsoló láncza a kötényre lóg le. Az ingváll puffja könyökig ér; onnan kezdve áttört csipkébe végződő szűk sípuja van. Haja középválasztékkal simára fésült. Kontya hátul lelógó piros kendővel van bekötve, melyre egész homlokát betakaró finom fehér fátol van vetve, mely három bogláros tűvel van a kontyhoz tűzve. Hegyes orrú lábbelije karmazsin szattyánból készült.

32. **«Eine Sächsin aus Bistritz, oder Nösen.»** Fekete szoknyát visel, mely alól kilátszik, hegyes orrú, karmazsinpiros szalttyán csizmájának kiszélesedő szára, mely sűrű, apró ránczokkal van ellátva. Előköténye áttört fehér csipkével szegett lilaszín selyem. Nagy puffú fehér vászon ingvállat visel, mérsékelt kivágással, melynek puffjai a kézsár közepén fekete szallaggal vannak megszorítva. Az ingváll fölibe öltve viseli a fekete szövet derekat, mely elől mélyen kivágott, úgy hogy a fehér ing eleje látszik. Kapcsoló csattok helyett három nagy boglár van az elejére fölvarrva s derekát vésett mívű aranyozott öv szorítja. Fején, simán fésült hajára kék hajnyomtató kendő van kötve s e fölébe van helyezve a két bogláros tűvel felszúrt széles kúpalakú, középkori formájú, halvány-meggy színű nemez-főveg, melyre finom fátyol van vetve akként, hogy az elől homlok közepéig ér s hátul mintegy a hát közepéig lebeg.

33. **«Eine Sächsische Bauerin.»** Öltözete kurta fekete szoknya, mely alól a hegyes orrú, nagy ránczos szárú, fekete bagaria-csizma kilátszik. A szoknya előtt piros galanddal szegett, valamivel hosszabb kék kötényt hord. Felsőruhája báránybőrből készült sárgásszínű férfi-zeke, oldalt kissé felhasítva, oldalán zsebbel, elől gombokkal s keskeny prémgallérral. Vállán és mellén keresztülelve fehér vászonkendő. Kezében kerek fonott kosárban cseresnyét visz. Haj- és fejviselete, mint a 31. számúé.

34. **«Ein Sächsisches Bauren Mensch.»** Öltözete, mint az előzőé, csak hogy feje, nyaka köré is csavart fehér vászon kendővel van egészen be-kötve. Erkölcstelenségét a festő azzal akarja kifejezni, hogy két kezével szoknyáját elől fölhúzza, annyira, hogy magas csizmaszára fölött még meztelen térdai is kilátszanak. E mellett azonban fekete csizmájának pontos rajzát látjuk meg s így alkalmunk van a női csizma formájával megismerkedni. Hegyes orra van s a bokától kezdve hirtelen kiszélesedik harmonikaszerű sűrű apró ránczokkal, melyek egészen a szár közepéig tartanak. Azonfölül a szár síma, kemény fekete bőrből készült s magas csúcsba futó végződéssel bír.

35. **«Eine ausländische Zipserin.»** Ez is teljesen magyarosan van öltözve. Lilaszínű, virágos brokát szoknyája széles arany csipkével szegett. Halványvörös, habos selyem köténye valamivel keskenyebb arany csipkével van díszítve. Lábbelije hegyes orrú, karmazsinpiros

81. OLÁH ASSZONY A XVII. SZÁZADBÓL.

A Magyar Nemzeti Múzeum codexéből.

szattyánból készült. Felső öltönye fehér keskeny prémmel szegett, karmazsinpiros zeke, elől sűrű apró gombokkal és gomboló zsinórokkal. E fölébe van vetve a csaknem térdig érő virágos, fekete bársony, ujjatlan kerek suba, sárga nyusztprémmel szegve és bélelve, hasonló négyszögletű inggallérral. Fején széles fekete csipkeszegélyű kendő, fölibe sapkaszerű és széles sárga nyusztprémmel szegett fejkötő van tűzve, melynek fekete hosszú fátyola hátul csaknem bokáig lóg le.

36. **«Ein Bischoff in der Wallachey.»** A keleti örmény papok szokott öltözetében. Fekete törökös bugyogóban, mely bokába van megkötve. Fekete harisnyában és papucsban. Az egész fölébe igen széles, bő ujjú s bokáig érő, lilaszín béllésű, fekete köpeny van öltve. Hengeralakú, lapos tetejű, magas nemez-fővege, derekáig lelógó fekete kendővel van letakarva. Jobb kezében fehér csontfogantyús nádbot. Hosszú szakált és bajuszt visel.

37. **«Ein Vornehmer Boyer aus der Wallachey.»** Ennek öltözte is legnagyobb részben magyaros. Törökös, vörös, bő bugyogót visel, citromsárga papucsos. E fölébe van öltve, csaknem bokáig érő, piros béllésű, sárga selyem-kaftánja, melynek ujjhajtókája meggyzsin bársony. Öve bogláros meggyzsin bársonypánt, elől aranyozott ötvösmívű csattal. Bokáig érő hosszú felöltött mentéje fehér prémmel szegett s ugyancsak fehér prémből csaknem könyökig érő nagy ujjhajtókája van. Két oldalzsebe szintén prémmel szegett. Elöl sűrűn fölvarrott apró gombokkal és zsinóros gombolókkal díszített. Fején széles, fekete, báránybőrrel prémezett, piros-zacskós kucsma. A prémezés közepén félkör alakúlag kiemelkedő. Csak bajuszt visel.

38. **«Eine vornehme Boyerin in der Wallachey.»** Öltözte halvány-lilaszín aranybrokátszövetű szoknya, hegyes orrú, citromsárga lábbeli, sárga nyusztprémmel szegett és bélelt meggyzsinű, aranybrokát, hosszú, bokáig érő, kaftánszerű felső öltöny, elől sűrűn alkalmazott, apró, aranyozott gombokkal. Alól mintegy másfél arasznyira prém helyett sárga aranybrokát-szövettel bélelt. Kézahajtókája sárga nyusztprém. Elöl sűrűn fölvarrott, apró, aranyozott gombokkal. Ujjain gyűrűk, füleiben körtealakú nagy arany függők. Fején magas, sárga, nyusztprém-kucsma.

39. **«Ein Wallachischer Dorf-Pfaff.»** Öltözte sárgásfehér bő posztónadrág s oldalt felhasított szárú, deli sarú fekete bőrből. Térden felül érő báránybőrből készült, szörméjével befelé fordított zekéje, keskeny fekete és fehér koczkás szallaggal szegett. Két oldalt zsebe van. Két kezefejét elől az ujjakba dugja s hóna alatt nagy bunkós botot visz. Haja vállaira omlik, körszakált és bajuszt visel. Fején lilaszínű, féldinnyealakú sapka van.

40. **«Ein Porkoláb, oder Dorff-Richter in Wallachey.»** (79. kép.) Sárgásfehér posztóból bugyogószerű nadrágja van, mely fűzött boeskorban végződik. E fölébe ing, vagy kötény van öltve. Felső ruhája sárgásfehér posztó-zeke, mely jóval térden alól ér, derékba szabott s csípőjénél nagy zsebe van. Ujjhajtókája s magas gallérjának béllése meggyzsin posztó. Lilaszínű zacskójú kucsma fekete báránybőrprémmel szegett s olyan formája van, mint a 37. sz. boérénak. Kucsmaját hosszú botja végén tartja. Nagy, bozontos haja, körszakála és bajúsa van.

41. **«Ein gemeiner Baur in der Wallachey.»** Mint az előző, szintén fűzött boeskorban, csak hogy ennek felső ruhája egészen bokájáig ér s csak kézellőjén van piros hajtóká. Csúcsos, fehér, báránybőrsapkáját kezében viszi.

42. **«Ein Fuhrmann aus der Wallachey.»** Fehér, durva posztónadrágot, fűzött boeskort s nadrágja fölött kék bugyogót visel. Zekéje sárgásfehér posztó, meggyzsin ujjhajtókával és lehajtott ugyanolyan színű gallérral. Derekat fehér szövet öv szorítja. Elöl hármankénti csoportokba osztott fekete apró gombokkal és zsinörgombolóval. Egész öltözte fölibe bokáig érő hosszú ujjú, hosszú szőrű, szürke guba van vetve. Fején lapos tetejű, hengerded, fekete báránybőrsipka. Kezében ostort tart. Kurta körszakált és bajuszt visel.

43. **«Ein Wallach aus dem Hatzager gebieth.»** Sárgásfehér, daróczból készült bő nadrágot s fűzött boeskort, bőr övvel megszorított fehér, czombközépig érő inget s e fölébe öltve hasonló hosszú, sárgás, nyusztprémmel szegett és bélelt, keskeny kék zsinórral díszített

s ugyanilyen zsinórgombolókkal ellátott fekete zekét visel, melynek hajtókái a kézfejre vannak hajtva. Vállán keresztül vetett s pitykékkal díszített, fekete szíjon oldalán vászon tarisznyát hord, melynek rojtos és fekete szegős takarója bokáig csüng. Fején koczkás szövethől, felhajtott karimájú, spanyolos forma kalap van, melyről hátul hosszú szalag, talán árvalányhajbokrétá lóg. Kezében nagy lándzsát visz, melynek hegyére, hogy véletlenül ne sebezzen, daróc-darab van szúrva.

44. **«Ein Schwein-händler aus der Wallachey.»** Mint a 42. számú, csak hogy gubája nincsen, s bugyogós nadrágja fekete posztóból készült, s zekéjének hosszú, két szárnya, kék szövet övébe van feltűzve, melybe különben egy késtök is van dugva. Fején fehér báránybőrsapka. Hosszú bunkósbotra támaszkodik.

45. **«Ein Pakurar oder Schaffhirt in Siebenbürgen.»** (80. kép.) Durva, sárgás darócból készült, bő nadrágban, fűzött bocskorral. Felső öltözete czombközépig érő zeke, kifelé fordított, nagy, bolyhos szörméjű, báránybőrből készült, melynek két ujja fekete báránybőrből van, melynek ujjhajtókái oly hosszúak, hogy le lévén hajtva, kézfejeit egészen eltakarják. Dereka vastag kötéllel van átkötve. Fején durva fehérszövethől hegyes csuklya van, melynek rojtos vége hátul csípőjéig lóg. Hóna alá szorítva nagy bunkósbotot czipel. Kőrszakált, bajuszt és hosszú hajat visel.

46. **«Ein Wallachische Klosterjungfrau.»** Egészen bokáig érő, bő fekete palástba burkolt. Feje fekete kendővel bekötött, mely fölé nagy fekete fátyol van vetve, mely arczát is csaknem egészen eltakarja s aztán többszörösen van nyaka köré csavarva. Kezében gyöngyház-olvasó.

47. **«Eine Wallachin aus der Wallachey.»** Zöld kurta szoknyát, meggyzinnel szegett zöld derekat, csavart kék szövet övet, citromsárga

csizmát, piros és kék csíkkal szövött előkötényt, dereka alatt kék pamutból kivarrott nyakú inget s egész öltözete fölé borítva, hosszú ujjú s bokáig érő, elől fekete zsinórzatú, fehér báránybőrsubát visel. Fején meggyzín főkötő, mely fölé hátul hosszan lelógó fehér fátyol van vetve.

48. **«Eine Wallachische Braut aus Siebenbürgen.»** Fűzött bocskort, fekete szoknyát, fehér csipkével szegett zöld kötényt, vörös csavart övet, fekete, sűrű ránczba szedett vállfűzőt s alatta, nyakán és vállain piros és kék varrotas, puffos ujjú ingvállat visel, mely a kar

82. RÉSZEG CZIGÁNY VAJDA A XVII. SZÁZADBÓL.

A Magyar Nemzeti Múzeum codexéből.

közepén fekete szallaggal van megkötve. Nyakán háromsoros fűzér van ezüstpénzekből. Haja simára fésült s hátul a hajfonat koszorúba van feltűzve. A hajdíszt még aranyozott gyöngyfűzérrel van körülvéve. Feje tetején kék, vörös, sárga és zöldszínű keskeny szallagokból készült fejdísz, füleiben nagy, aranyozott fülbevalók vannak.

49. **«Eine Wallachin die also spatzieren geht im Sommer.»** (81. kép.) Öltözete magas, bőszárú, fehér daróczból készült harisnya, melyre fűzött bocskor van felkötve. Alsó öltözete fehér kurta ing, melynek puffos, bő ujjai vannak s melynek nyaka és vállai kék és vörös varrotassal díszítvék, derekát csavart sárgás szövet öv szorítja, mely hátul van megkötve. Elöl és hátul az ingnél hosszabb, piros és kék csíkos, barna szövetkötényt, katrinczát visel, melyek azonban két oldalt jó arasznnyira az inget szabadon hagyják. Haja koszorúba feltett s kereken csavart fehér kendő van reá téve. Füleibe nagy, aranyozott, gömbalakú függők. Hóna alatt guzsaját viszi, míg két kezével menetközben orsóján a szallat sodorja. Ma is divat, hogy az oláh fáták sétálva fonnak.

50. **«Eine Wallachin aus dem Fogarascher district.»** Lábbelije mint az előző. Egybe szabott, csaknem bokáig érő fekete durva szövetruhát visel, mely elöl fent mérsékelten kivágott. E ruhának ujjai nincsenek, hanem a hímzett nyakú és vállú fehér ing puffos ujjai képezik azt. Egyszerűen középválasztékkal simára fésült haja fehér kendővel van körülesavarva. Jobb vállán botra dugott batyút, bal kezében sötétbarna mázú, karsú formájú cserépkorsót visz.

51. **«Ein Wallachisches mensch im Winter Habit.»** Lábbelije, mint az előző. Öltönye is ugyanolyan, de a szokott kötény van elé kötve s csavart kék szövetövet visel, mely még aranyozott gyöngyfűzérrel is ékített. Feje fehér kendővel van bekötve, mely álla alatt csokorra van kötve. Simán lefésült haján aranyozott gyöngyfűzér van keresztül kötve. Egész öltönye fölédurva, szürke posztóból készült, s széles, ujjhajtókás katona köpenyegféle van felöltve. Kezén kétujjú, durva, sárga szövetkezlű. Jobbjában fehér vászonzacskót és botot visz.

52. **«Eine Dirne aus der Wallachey.»** Ezüstös sarkú, hegyes orrú, hosszú ránczos szárú, citromsárga csizmát visel. Egész ruhája középvilágoskék szövet, széles, piros szövet övvel, dereka, melyet elöl két gomb tart össze, pirossal szegett, nyakán fehér fodor és aranyozott gyöngyfűzér. Léhaságát a festő itt is, úgy látszik, azzal akarja kifejezni, hogy szoknyája két oldalt fel van húzva és övébe dugva, miközben lilaszínű virágokkal hímzett kurta inge magasan kilátszik. Ingvállának ujjá csavart díszítésű és sűrűn ki van varrva lilaszín virágokkal. Füleiben nagy, aranyozott függők. Hajfonata koszorúba van feltéve és elöl keskeny, piros szallagal átkötve.

53. **«Eine Jegumen, oder Griechischer Pfaff.»** Fekete, törökös bugyogóban, és fekete papucsban. Öltönye bokáig érő, bő ujjú, kék béllésű, fekete, bő köpenyeg. Fején hengeralakú és fültakarókkal ellátott sötétbarna szövet főveg. Hosszú haja vállaira omlik. Kőrszakált és bajuszt visel. Jobb kezében olvasó.

54. **«Eine Griechin.»** Citromsárga lábbelivel, hosszú, zöld, selyemszoknyában. Derékba szabott, térden jóval alól érő rózsaszínű, hosszú felső öltönye alól másfél arasznnyira sárga selyemmel, azon felül fehér szörmével bélelt s ugyanilyen keskeny szegélye és ujjhajtókája is van. Oldalt függélyesen hasított zsebe szintén keskeny, fehér prémmel szegett. Elöl négy, négyes csoportba osztott apró köves gombbal s ez alatt két pár keskeny fekete zsinörgombolóval. Füleiben nagy aranyozott függő, nyakán keresztül csavart és hátravetett fehér kendő. Fején világos-meggyzsin, kerek fejkötő, mely homlokközépig fehér fátyollal van lekötve.

55. **«Eine Rätzin.»** Fehér, bő harisnyára húzott fekete, hegyes orrú papucsban. Hosszú szoknyája sáfrányszínű szövetből készült, mely fölött térden jóval alól érő, sötét lilaszínű, meggyzsin béllésű zekét visel, mely sűrűn egymás mellé varrott apró gömbölyű gombokkal gombolódik. Kezében olvasó, keresztel és kegyéremmel. Feje álla alatt megkötött, fehér kendővel bekötött, mely fölött homloka és haja csíkos fehér fátyollal van átkötve.

56. **«Eine Besoffener Woywoda, oder vornehmer Zigeuner.»** (82. kép.) Az egész

gyűjtemény egyik legérdekesebb képe, a mennyiben e cigányvajda is teljesen magyar ruhát visel. Hegyes orrú, czitromsárga, gyűrött szárú csizmájának lekerekített szára közepén le van hajlva, úgy hogy a szár sárga és piros béllése szolgál díszül. Sarkán hosszú szárú nagy tarajú ezüstözött sarkantyú. Szűk nadrágja meggy szín posztóból készült. Kurta ködmöne halvány-sárgás színre cserzett báránybőr, melynek fehér szőre befelé van fordítva béllésnek. Két oldalt fel van hasítva, oldalt függélyesen hasított zsebbel és lekanyarított hosszú fehér bárányprémes ujjhajtókával. A ködmön eleje, oldala, háta és ujjja gazdagon ki van varrva, színes selyemhímzésű, magyaros stylú virágokkal. A ködmön hátát egy egész kikészítetlen fekete báránybőr díszíti gallér gyanánt. Fején széles, sárgás, nyusztprémű kucsma, nagy meggy színű zacskóval. Hosszú haját, bajuszt és körszakált visel. Bal kezében kurta nyelű csákányfokost hord. Tánczolva megy.

57. «Eine Veldt Zigeuner.»

Ugyanolyan csizmában, mint az előző, de ennek szára nincsen legyűrve. Rongyos, fehér gatyában és ingben, melyet többszörösen csavart, kék szövet öv szorít derekához. Vállára vetve nagy galléru, hosszú, rongyos, sötétbarna köpenyeg. Fején prémezetlen meggy színű zacskós kucsma. Szájában kurta szárú, kupaktalan pipa. Jobb kezében vörösréz bográcsot visz. Bal kezének három ujján, nevezetesen a nagy, mutató és kis ujján nagy rézgyűrűk vannak.

58. «Eine aufgeputzte Zigeunerische Woywodin.» (83. kép.)

Öltözele sűrűn ránczozott szárú, hegyes orrú, karmazsin szatlyáncsizma. Hosszú, habos rózsaszín selyemszoknya, mely alól harmadfél arasnyi magasságban fehér és lilaszín széles selyem szallagal van körülszegve. Sáfránszínű, habos selyem előköténye áttört ezüst csipkével van körülszegve. Térden felül erős felöltött, sötét meggy színű bundája sárgás nyusztprémmel szegett, béllelt és hajtókázott, két oldalt függélyesen hasított zsebekkel. Alól két oldalt szintén felhasított és keskeny prémmel szegett s a prém mellett mindenütt keskeny aranyzsinórral díszített. Elöl sűrűn egymás mellé varrott nagy, aranyozott és köves boglárszerű gombokkal és arany zsinörgombokkal. Hátul a derékszorító arany zsinór két bojtja lóg le. Bal karján lapos gyékényből fonott kosarat visz. Egész haja ötsorosán egymás fölébe tett, sűrűn egymás mellé fűzött ezüstitallér-fűzérral van lenyomtatva s e fölött kék és piros csikos-kendővel átkötte. Füleiben nagy ara-

83. CZIGÁNY VAJDÁNÉ A XVII. SZÁZADBÓL.

A Magyar Nemzeti Múzeum codexéből.

nyozott függők. Ezenfelül még egész fejére fehér, finom, szövetkendő van vetve, mely nyaka köré csavarva, vállait is befödi és hátul messze lelóg. Az egész fejdísz tetejébe azután egy pávatoll tükre van odatűzve.

59. **«Ein Zigeunerin.»** Öltözete kurta, virágos szövetű, lilaszínű szoknya, alól keskeny, sárga és széles, piros szallaggal körülszegve, mely alól citromsárga csizmája szárközépig kilátszik. Zöld előköténye fehér csipkével szegett. Báránybőr zekéjének fehér prémje béllésül szolgál. Lehajtott ujjhajtókáján piros harasztal virág van kivarrrva. Bal karján olyan kosár, mint a vajdánénál láttuk. Jobb kezében árúsítani vitt vas szénlapát és villa van. Nagy aranyozott gyöngyfüzért visel hajdíszul, füleiben aranyozott függők. Egész feje körül van kötve piros-fehér, csikos kendővel.

A *Magyar Tudományos Akadémia* könyvtára bír egy másik ilyen festett codexet, mely a múzeuminak gyengébb másolata ugyan s jöllehet csupán 36 lapból áll, mégis e között 13 olyan van, a melyik a múzeumi példányban elő nem fordul és így kiegészíti azt. Az a körülmény, hogy mindkét példány egykorú régi feliratai német nyelvűek, s hogy a szász viselet túlnyomó számban van képviselve, — valamely szász eredetű művészre vallanak.

Miután pedig az egyik lapon a régi lapszámozásból 72 számot találunk, világos, hogy az eredeti mű még mindig nagyobb terjedelmű volt, mint e két csonka példány. Lehet, hogy a kiegészítő rész, valamelyik erdélyi könyvtárban lappang. Sőt úgy látszik, ennek kiegészítéséül tekintendő a *boroszlói* könyvtár egy erdélyi codexének 12 costümképe is.¹

Az akadémiai példány lapjai nagyobbak: magasságuk 20·6 cm. és 16·1 cm. szélesek s mint említők, a múzeuminál művészi kidolgozás szempontjából gyengébb kivitelű és a ruházat színei itt-ott el vannak cserélve. Címe: *Imagines Nationum Ditionis Hungariae, coloribus illuminate.*²

Egyes lapokra nézve a részleteket illetőleg vannak közöttük tanulságos eltérések. Így a muzeumi példányban 2. sz. a. lefestett előkelő magyar nemes mentéjének két oldalán a skófumos gombolók egyenes galandjai helyett az akadémiai példányon az egyik oldalon koronából ágaskodó griff, a másikon ugyanígy ábrázolt oroszlán, bizonyára mint címerrészletek vannak aranynyal hímézve. A muzeumi példány 39-ik lapján ábrázolt oláh falusi pópa (porinte) sárga báránybőr zekéje az akadémiai példányon piros és zöld bőrből kivágott és szíronyos munkával díszített.

Az akadémiai példány kiegészítő lapjai:

1. (5). **«Ein Hundert Mann wenn er aufs Raths-Haus geht.»** Fején széles nyest-prémű piros zacskós kucsma. Körszakállt, nagy bajuszt és vállaira omló hosszú hajat visel. Öltözete csizmaszár közepig érő, fehér prémmel béllelt s ugyanolyan keskeny gallérú hosszú meggyzsin dolmány, mely elől sűrűn egymás mellé varrt 13 fekete szövetgombbal gombolódik. A gomboló vékony fekete zsinór, mely makkokkal van felvarrrva. Lábán magasszáru ránczos sárga szattyán csizma. Az egész öltözet felibe kék béllésű, nagy kerek gallérú, bokáig érő, hosszú, sötétszürke palástszerű ujjatlan köpeny van borítva, mely elől hét pár barna szőrből szövött, széles galandú gombolóval s ugyanannyi, tojásdadalakú nagy fekete szövetburkolatú gombbal díszített, fent pedig bojtos zsinórral van összekötve. A köpeny alatt kezeit zöld posztóból készült béllelt karmantyuba dugva tartja.

2. (8). **«Ein Sächsischer Stadt Schulmeister.»** Fején széles nyusztprémes lilaszín-zacskós kucsma. Vékony bajuszt és vállaira omló hajat visel. Öltözete piros béllésű és ugyanolyan négyszögletű ujjhajtókás hosszú lilaszín dolmány, mely elől sűrűn egymás mellé varrott négyszögletű lapos csattokkal záródik. Alacsony gallérjára áttört fehér csipkegallér van kihajtv. Derekat csavart fehér szövetöv szorítja. E fölébe van öltve bokáig érő hosszú, kerek nagy gallérú, kék béllésű s elől sűrűn ránczokba szedett ujjatlan fekete palástja, mely a két oldalt

¹ *Siebenbürgische Costümbilder des XVII. Jahrhunderts.* Boroszlói könyvtár 6432.

² *M. Tud. Akadémiai könyvtár.* Kéziratok. Történelem. Régészet. Ívrét 2.

hasított nagy karöltő nyílason át van felöltve. Egyik kezében szürke keztyűt, a másikban vékony nádpálcáját viszi.

3. (17). **«Ein Sächsischer Weingarten hiter.»** (84. kép). Az egész gyűjtemény legeredetibb alakja és tiszta magyaros, bizonyosságul annak, hogy a szőlőpásztorság nehéz és megbizhatóságot kívánó hivataljára magyar embert találtak csak alkalmasnak. Fején hengerded, magas lapos tetejű fekete nemezsüveg van, melynek elől felfelé vágott, hegyes csúcsba futó kuruczós lefentyűje van, mely élén végig felvarrott rézgombokkal díszített, hátul pedig egy szál bazsarózsa van mellé tűzve. Hosszú fekete haját s kifent hegyes bajuszt visel. Arcza sasorrával magyaros, s a katonaviselt magyar paraszt típusa. Öltözete mellén nyitva hagyott nagy lila virágú, bő ujjú fehér ing, melyet derekán kék szövetöv szorít össze. Vállán átvetett kurta bőrszíjjon kis fekete bőrtáska lóg a hóna alatt, előlapján három sárga rézgommbal díszítve. Dereka keskeny szíjjövebe dugva két nagy rezes veretű kovás pisztolyt hord. Övéről lóg még fekete bőrhüvelyű kése és csiholó aczélja. Ezen alul durva kék posztóból készült és fűzött bocskorba húzott szűk nadrágot, kezében pedig horgos lándzsájú alabárdot visel fegyverül. Ez az egy alak minden valószínűség szerint már a XVIII. század elejéről került a gyűjteménybe.

4. (19). **«Ein in der Trauer gehender Walach.»** Lehorgaszott fővel, boglyos nagy hajjal, körszakállal és bajuszszal, kalap nélkül halad. Öltözete befelé fordított szőrméjű, báránybőr zeke, mely czombközépig ér. Elöl kék és piros szíronnyal kivarrott díszítésű, mely alsó sarkában nagy liliomot mutat. Ezen alul fűzött bocskorba húzott, durva fehér daróczból készült bő nadrágot visel. Zekéje fölébe, hasonló durva fekete posztóból készült térdig érő kabátja van panyókára vetve. Oldalán a tarisznya rojtos vászon takarója csaknem földig ér. Kezein ujjatlan fekete szövetkeztyűket visel s jobb vállán vastag botot czipel.

5. (20). **Aláírás nélkül. Borkoresolyás,** zacskós fekete báránybőrsapkát, körszakállt, bajuszt és hosszú haját hord. Öltözete kerek lekanyarított nyakú, oldalt gombolós bőrmellény, melyből fent az ing egyenes vágású nyaka kilátszik. Barna darócznadrágja magas szárú, hegyes orrú, fekete bőrcsizmába van húzva. Durva posztóból készült, derékba szabott sötétbarna gallér-

84. SZŐLLŐPÁSZTOR A XVIII. SZÁZAD ELEJÉRŐL.

A Magyar Tudományos Akadémia kódexéből.

talán kabát képezi felső ruháját. Jobbvállán egy vastag durungokból összerótt létraszerű alkotmányt czipel, balkezében kicsiny fonott kosarat visz. Bortermeléssel és pinczekezeléssel foglalkozó helyeken külön mesterség volt a nagy hordókkal való bánás, azoknak szállítása és a pinczékbe a létraszerű «korcsolyán» való leeresztése. Ezek voltak a «korcsolyások», kiknek egyes városokban, így például Miskolczon már 1573-ban rendes czéhük volt.¹

6. (21). **Aláírás nélkül. Vándorló mesterlegény.** Fején keskeny nyestprémmel szegett sötétkék zacskós kucsma. Szakáll és bajusztalan ifjú, hosszú hajjal. Öltözete hosszú, térdén jóval alul érő, sötétkék kerek ujjhajtókás, alól két oldalt felhasított, elől nyolcz pár zsinörgombolóval ellátott, alacsony gallérú világosbarna dolmány, melyet széles, sötétkék szövettel bevont kemény öv szorít derekához. A vállán keresztülvetett keskeny szíjjon, oldalán nagy zsákalakú fehér vászontarisnya lóg. Sötétkék nadrágját strupli szorítja a talpa alá, különben pedig mezítlábakkal van.

7. (22). **Aláírás nélkül. Pósta kocsis.** Fekete posztóból készült széles karimájú zacskós kucsmaival. Körszakállt, bajuszt és hosszú haját visel. Öltözete sötétkék színű, térdig érő hosszú, elül gombok nélkül záródó, alacsony piros gallérú, négyszegletű piros ujjhajtókás és ugyanolyan színű béllésű dolmány, a melynek két szárnya elől fel van fogva, s piros béllésével kifelé fordítva hátra van gombolva. Lábai térdén felül érő, lehajtott száru nagy fekete lovászcizmák. Bal vállán viszi kurtanyelű fonott bőrből készült ostorát, melyen fent, nyelénél nagy sárga bojt van.

8. (23). **«Ein Siebenbirger Jude.»** (85. kép). Gyér hajszerű kopasz fején kicsiny piros sapkával, keskeny kis bajuszt és kecskeszakállt hord. Öltözete kihajtott nyakú és derekán fehér kendővel átkötött kék szövétű térdig érő kaftán, nyakába vetett zöld sállal. Ezen alul zöld színű török bugyogót és piros kordoványból ránczos száru hegyes orrú csizmát hord. E felibe van öltve bokáig érő, nyest béllésű, két oldalt alul kissé felhasított, piros szövétű, nagy négyszegletű nyusztprémhajtókás ujjú felső öltönye, melyre viszont egy csipőig érő, könyökbe vágott ujjú s keskeny prémmel körülszegett, elől apró feketegombos világosbarna zeke van reá húzva. Jobb kezében széles fekete báránybórszegélyű kucsmaát tartja, míg balkezében pénzeszacskót visz. A törökös bugyogónadrág és kaftánszerű alsó ruha a moldvai befolyás érvényesülése.

9. (27). **«Eine ganz Junge Nagel neue Frau in Hermannstadt.»** Símára fésült fején piros selyem pártaszerű fejkötő van, hátul áttört fehér csipkedíszszel, két keskeny szalaggal és több ékköves, bogláros hajtűvel. Nyakán háromsoros korall-gyöngyfűzér. A derékfűző zöld selyemmel szélesen szegett piros selyemből készült. Elöl négy ujjnyira a fűzőnek szétnyitott, de fölébe varrott arany skofiumos csipkével elfedett. A derék alatt van a könnyű fehér szövetből készült csipkés ingváll, mely nyakánál kereken, mérsékelten kivágott. Derekat a szászoknál szokásos ötvösmívű, aranyozott és ékköves öv szorítja. Szoknyája rózsaszínű szövet, alul széles zöld és meggyzín szegélylyel. Lábai hegyes orru piros szattyán csizmát hord. Egész öltözete fölül a sűrű apró ránczokba szedett, ujj- és gallérnélküli, meggyzínbéllésű palást van borítva, mely alatt kezeit hermelinkarmantyujában tartja.

10. (29). **«Ein Sächsische Bauern Brauth.»** A szász paraszt menyasszony símára fésült fején lapos tetejű, hengerded alakú, magas fekete nemezkalpagot visel s feje körül csinált rózsákból és virágokból font koszorú van megerősítve. Könyöktől kezdve nagy puffos ujjú gallértalan fehér vászon ingváll fölébe van öltve a karöltős és piros posztóval szélesen szegett kék posztóból készült vállfűző, elől aranyozott csattokkal s fekete bársonyból készült bogláros és előcsattos keskeny szász övvel. Alul négy sor keskeny piros pántlikával körülszegett sötétkék szoknyája előtt csipkével szegett fehér kötény van. Csizmája sűrű ránczosszáru, hegyes orrú és fekete bőrből készült. Nyakán az ingváll egy kis aranyozott gombbal van összefoglalva. Kezeiben szétnyitva viszi a tulipántokkal hímzett szegélyű fehér menyasszonyi kendőt.

¹ Szerző: Miskolcz város története. II. k. 172. l.

11. (30). **«Eine spazierende Jungfer in Hermannstadt.»** Fején a lapos tetejű, hengerded alakú, magas fekete kalpag, melyről hátulról csaknem a földet érő hosszú széles zöld fátyol leng hátra. Magas, kemény derekú halesontos vállfűzöt visel, fekete szövetből, mely elől fent keskeny aranycsipke betéttel és mérsékelten kivágott nyaka körül keskeny fehér fodorral díszített. A kézlőnél szallaggal megkötött nagy puffos ujjú fehér ingváll, nyakába zöld selyemkendő van kötve, melynek két vége azután az övbe van dugva. Derékát széles meggyszínű öv szorítja. Hosszú fekete szoknya előtt széles, áttört fehér csipkével szegett himzett fehér kötény díszlik. Nyakán keskeny bársonyszallagon fekete kereszt lóg, lábain hegyes orrú piros szattyán csizma. Kezében zárt legyező, nyelén zöld selyem szallag csokorral.

12. (32). **«Eine Cronstädtische Bürgers Tochter.»** Fején a szokott fekete kalpag. Haja kettős ágba fonva, koszoruba van hátul feltűzve. Nyakán négysoros piros gyöngyfűzér. Öltözete a puffos ujjú fehér ingvállra fölvetett sötétkékes szürke vállfűző, mely elől háromszögletűre kivágottan láttatni engedi az ingváll sűrű ránczba szedett mellrészit, fent középen aranyozott boglárával egybetűzve. Derékát az aranyozott ötvösmívű százsz öv szorítja. Sötét szürkés-kék kurta szoknya elibe fehér kötény van kötve. Hegyes orrú, széles, sűrű apró ránczú piros szattyánból készült csizmát hord.

13. (35). **«Ein frische Dirne aus Czekelandt.»** Haja fekete bársony széles pártával van átkötve, mely aranyozott rézlapokkal díszített s róla két szallag lóg hátra. A mérsékelten kivágott nyak körül keskeny fekete szallaggal van az ing összehúzva. E fölibe van öltve a magas szabású piros vállfűző, mely elől szélesen kék szallaggal van befűzve. Ezen alul kurta fehér szoknyát visel, elibe kötött zöld köténnyel. Az egész öltözet felibe fekete durva posztóból kurta férfi zeke van öltve. Kezein újj nélküli durva fehér posztókeztyűk, melyek számára akasztó van varrva. Nyakán háromsoros üveggyöngy fűzér. Hegyes orrú, ránczos csizmája piros szattyán.

Magyarország királyainak családfája. 1612.¹ Az alapzat háttérét Buda látképe képezi. Ennek előterében egy magyar lovast látunk. Csonka ujjú, övvel ellátott, elől zsinóros

85. ERDÉLYI ZSIDÓ KERESKEDŐ A XVII. SZÁZADBÓL.

A Magyar Tudományos Akadémia codexéből.

¹ Történelmi képcsarnok. T. 3567.

hosszú felső ruhát, tollforgós prémes kalpagot s balkezében csatabárdot visel. Rézmetszet. Magassága 54 cm., szélessége 39·9 cm.

Üvegserleg, beégetett zománczképpel, mely a XVII. század elején még szokásban volt, magyar lovastornát örökít meg s tekintettel művészi kivitelére, az ilyen díszüvegek akkori nagy drágaságára, és arra, hogy évszámmal is el van látva, nem lehetetlen, hogy e torna egyik jutalma épen e serleg volt. Két magyar lovas vitéz áll szemben két törökkel. Az első magyar vitéz, középen behasított prémszegélyű kék zacskós kucsmát, és dolmányszabású, bokáig érő lehajtott galléru kicsiny kézhajtókás hosszú sötétlék köpenyt, rendkívül nagy kerek tarajú sarkantyúval ellátott, hegyes orrú sárga csizmát, fegyverül az oldalán lógó aranyhímzésű virágokkal díszített tegezbe dugott kéziját és rézzel montírozott vágott végű hüvelylyel ellátott szablyát visel. Jobbjában a kivont szablyát villogtatja, melynek egyenes keresztvása s madár-csőr alakú markolatgombja van. Kifent, vékony, fekete bajusza van. Paripája pej. Ellenfele az egyik török, díszes turbánt visel. Hosszú dolmánya panyokára van vetve s hosszú ujjai hátra lobognak, többi felszerelése olyan, mint a magyar vitézé, csakhogy ez épen kéziját használja. A paripa szürke és farát aranyos lótakaró takarja. A másik magyar vitéz épen úgy öltözött, mint az első, csakhogy fehér paripája van és kucsmájának zacskója piros posztóból készült. Szembe vágat vele a másik török lovas, szintén szürke lovon. Ennek öltözete és szablyája is épen olyan, mint a magyar vitézé, csakhogy öltönye piros színű s fején vörös fez köré csavart sárga szövetű turbánt visel, melybe hátul tollbokréta van dugva. Balkarjára húzva félholddal és csillaggal díszített, aranyozott tárcsapajzsot visel, míg jobbjában lobogós kopját szegez előre. A kopja vége három élű, inkább lándzsaszerű és öt piros, kék és sárga szalag képezi a lobogót. A fecskefarkú lótakaró aranyozott. A törökök is csupán kifent, hegyes bajuszt viselnek. Fent az 1612. évszám. (86. kép).¹

A «Magyar műkincsek» I. kötetének 13-ik tábláján e serleg színnyomatban közölletett, de épen a magyar huszárok nem látszanak rajta.

II. Ferdinánd király koronáztatása Pozsonyban 1619. július 1-én. A koronázási ünnepélyek különböző jeleneteivel. Az ábrázolt csoportokban számos magyar alakkal, melyek között legérdekesebb a jobboldali előtérben felvonuló magyar lovasság. Elöl három harsonás, egy lovas dobos a nyeregbe akasztott két dobbal lovagol, azután két lovas halad szűk nadrágban, bakancsban, hosszú dolmányban, melynek alsó szárnya fel van hajtva és övébe dugva, könnyű mentében vagy köpenyben, kerek, felhajtott karimájú kis nemezkalpagban, elöl három szál tollal. Balkezében mind a kettő gombos buzogányt hord. Ezután hasonló öltözetben következnek a tartományok címeres zászlóit vivő lovagok. A zászlók nyelén gerely módra nagy gomb van. Az ezeket kísérő huszárság csonka ujjú mentét, lobogós kópját és tárcsapajzsot visel. A nép között ábrázolt magyar alakokon gyakoriak a mostani szűrökhöz hasonló négyszögletű gallérú hosszú köpenyek. Rézmetszet. Szélessége 30 cm., magassága 20·4 cm.²

Buquoy Bonaventura gróf tábornok eleste 1621-ben. A háttérben Érsekújvár vára s szemben vele a császári megerősített tábor látszik. A felső bal sarokban tojásdad keretben a tábornok mellképe. Az előtérben Buquoy gróf gyalogszerrel harczol, leszurt lova mögötte fekszik. Öltözete rákfarkas félvért. A jobbról előrohanó magyar huszárság körülveszi s az egyik kópjával hátulról átszurja, míg kettő arcába döf. A huszárok öltözete szűk nadrág, deli saru, elül zsinóros, három sor gombos hosszú dolmány, melynek derekát csavart szövetöv szorítja, rákfarkas nyakvért és ugyanolyan fül és nyakszírt védős hegyes sisak, melynek csúcsából a tiszteknél strucztoll leng. Fegyverzetük a vállon átvett szíjjazatú szablya és lobogós kópja. A baloldali előtérben két gyalogosan levő huszár nyitott kézvédős szablyával és a másik szárnyas buzogánnyal egy már a földön fekvő páncélos német tisztet fognak le. A huszárok

¹ Az Országos magyar iparművészeti múzeumban.

² Történeti képsarnok, 1322.

86. MAGYAR-TÖRÖK TORNA 1612-BŐL.

Az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum üvegserlegéről.

csak bajuszt viselnek. Rézmetszet. Kiadta: HANNES PHILL-WALCH. Szélessége 25·7 cm., magassága: 15·5 cm.¹

Érsekujvár ostroma. A császári hadak BUQUOY tábornok vezérlete alatt 1621-ben ostrom alá fogják a Bethlen Gábor hadai által megszállva tartott Érsekujvárt. A vár falain a magyar hadi lobogó leng, a melyre nézve felemlítendőnek tartjuk, hogy rendszerint vörös színű e zászló, melyen hármás halmon a kettős kereszt látható, azonban nem címerpaizsba zárva. Ilyen hadi lobogókat látunk már a Nagy Lajos korabeli emlékeken is.

A várból a magyarok többször kitörték s Horvát István csapatai kívülről támadtak a császári csapatokra.

Képünkön látjuk, a mint a Bethlen-féle huszárok egy csapata megtámadja az ostromlókat. Öltöztetik övvel a derékhoz szorított hosszú dolmány, s felhajtott karimájú alacsony nemezkalpag elől tollforgóval. Fegyverzetük a szablyán kívül a lobogós kópja s az első sorban lovaglók-nál, a kik a harczot megkezdik, puská.

Felirata: Abriss der Festung Neuheusel wie solche von Kay May: armada vn derm General Bocquoy Belagert gewesen. Rézmetszet. Szélessége 30 cm., magassága 25·9 cm.²

A török követ bevonulása Bécsbe 1628. október 21-én. A menetet a komáromi helyőrség egyik huszárcsapata nyitja meg. E lovasok a viselet nagy változatosságát tüntetik föl. Legelől egy hegyes sisakú tollforgós, vágott ujjú brokát dolmányos vitéz halad, kezében egyenesen tartott lobogós kópjával. Utánna három lovas következik. Ezek közül egy mentében, egy dolmányban és egy köpenyegben. Az egyik prémes kucsmát s a kettő legyűrt karimájú nemezkalpagot hord. Ezután hasonló kalpagu lovas vezetéket lovat vezet, ezt pedig két lobogós kópjas huszár követi, a kik hasonló kalpagot és farkas-kaczagányt viselnek. A szűk nadrágon és csizmán kívül az elől lovagló trombitás, végig gombzsinóros, magas gallérú, vágott ujjú dolmányt, s elöl legyűrt peremű tollas nemezkalpagot visel. Ezután a csapat élén két főtiszt lovagol. Az egyik panyókára vetett mentében, hármás strucztoll díszes prémes kucsmát s jobbájában szárnyas buzogányt visel. A mellette lovagló főtiszt vágott ujjú mentéjét felöltve viseli, melynek vállán az ujjkivágásnál prémszegélye s oldalán zsebe van. Fején prémes kucsma, benne egy szál strucztollal. Az utánok haladó huszárok egy része lobogós kópját s egy részök csak szablyát, s ezenfelül némelyik még csákányfokost is visel, de van közöttük egy kézijsas is. Fővegük a fentebb elősoroltak összes változatait feltünteti.

A következő lovascsapatot a bécsi polgármester vezeti. Föltűnő, hogy ezek között is van egy, különben spanyol-német módon öltözött lovas, a ki prémes magyar kucsmát visel.

A török követ közvetlen kíséretében ismét egy csapat lobogós kópjas huszár van. A komáromi egész őrség ezredese azonban, a ki a követ jobboldalán lovagol, már német főtiszt ruhát visel. Rézmetszet. Szélessége 39·2 cm., magassága 31·4 cm.³

Magyar huszárok rohama (87. kép.) A háttérben magas halmon erősített várost látunk. E halom tövében vágat előre, hatos zárt sorokban egy század lobogós kópjas huszárság, rendkívül festői és harcias képet nyújtva. Öltözetükben feltűnő, hogy a hosszú dolmányra öltve derékig érő kurta felső ruhát viselnek. Az előtérben balról egy másik csapat siet vágatva az elsőhöz csatlakozni. Ezek előtt három harsonás vágat, kétszer csavart szárú hosszú trombitát fújva. Ezek farkas-kaczagányt viselnek. Utánuk következik maga a csapat. A vezető tiszt szűk nadrágot, legyűrt szárú hosszú sarkantyus csizmát, dolmánya fölébe vetett hosszú köpenyt s elől behasított szegélyű, kerek, lapos szőrmekalpagot visel, elől három sastollal. Fegyverzete szablya és lobogós kópja, melyet a gombon alul fog. A lőtakaró rojttal szegett és virágokkal kivarrt. Az utánna vágató legénység a kópja mellett tárcsapajzsot és fején zacskós prémes kucsmát visel. A jobboldali előtérből gyalogság siet előre. Ezek egyike, úgy látszik a vezető tiszt, farkas-kaczagányt hord. A többinek oldalán szablya, derekán tarisznnya s hátán szíjjon

¹ Történeli képsarnok. T. 3862.

² U. o. T. 3550.

³ U. o. T. 1498.

87. MAGYAR HUSZÁROK ROHAMA 1632-BŐL.

A bécsi cs. és kir. udvari könyvtár egykorú metszete után.

kurta karabély lóg, a mely bőrtokba van bujtatva, a mely a végén széles prémmel szegett, hogy a karabély serpenyőjét a beázástól megóvja. Fővegük ezeknek is föl váltva kerek szőrkalpag és prémes zacskós kucsma. Az összes ábrázolt alakok kurta haját és csak bajuszt viselnek. Rézmetszet a *«Historia Hungariae.»* Viennæ, 1632. című műből.¹

Huszárok ütközetbe vonulása. Egy várhegy tövében vágat előre a lobogós kopjás huszárság, mely itt is, mint az előző képen, a háttérben képezi. A jobboldali előtérben egy dombon német vértés kopjások állanak, de vezérük, a ki elül lovagol, Zrínyi-sisakot visel, melynek oldalforgója van, nyakán sodronypánczélgallért és ezen alul rák-farkas mellpánczélt hord. Jobbjában fölemelt, gömbfejű gerezdes buzogánnyal vezényel. Mellette gyalogos magyar vitéz áll.

88. CSATAKÉP 1634-BŐL.

Egykorú rézmetszet után.

keskeny peremű, alacsony szőrme kalpagban, vállán prémes bőrtokba dugott karabélylyal, oldalán vágott végű, egyenes keresztvasú szablyával, melynek markolata sasfejben végződik. A domb aljában egy csapat huszárság indulásra készen áll. Rézmetszet. A *«Historia Hungariae»* című s Bécsben 1632-ben megjelent műből.²

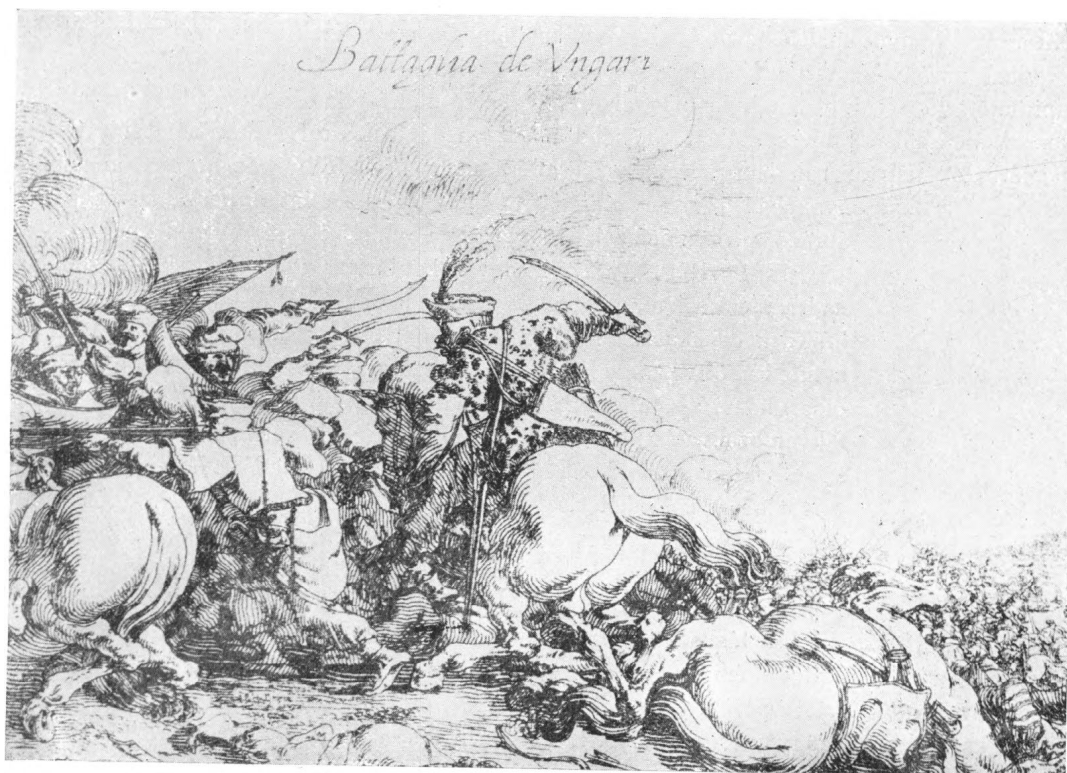
Csatakép. (88. kép.) Tulajdonképen rémülten megfutamodó s egy hegynék rohanva menekülő, vegyesen lovasokból és gyalogosokból álló magyar csapatot ábrázol. Középen az előtérben egy lovas vágat fel a dombra. A ló törökösen szerszámozott. Elöl sügyellőjéről egy bogláróról nagy lószőrbojt lóg le, a nyereg széles talpallos török kengyellel van ellátva. A vitéz dolmánya fölébe öltve hosszú s elöl gombos mentét vagy köpenyt visel s fején zacskós, prémes kucsát hord, oldalt boglárával, melybe két darutoll van dugva. Oldalán nyitott kézvédős szablya.

¹ A bécsi cs. és kir. udvari könyvtárból.

² U. o.

A gyalogosok szövetöves és sűrű gombos dolmányuk felett könyökbe vágott ujjú hosszú felső öltönyt s fegyverül kezijjat és szablyát viselnek. Fővegük ezeknek is prêmes kucsma. BAUR. JO. WILL. rézmetszete 1634-ből. Szélessége 24·5 cm., magassága 18 cm.¹

Magyarok esatája. (89. kép.) Magyarok magyarokkal ütköznek meg. A háttérben rohanó lovasok s heves lovas ütközet látszik. Az előtérben jobboldalt egy elesett ló hever, rajta magyar nyereg és szablya a nyereg mellé tűzve. A középben egy lovas vágat előre. Öltözte a dolmányra vetett párducz kacagány, a melyre felöltve vannak a tegez, a puzdra és a karabélytartó szíj. Fején elől magasabb s középben behasított peremű, alacsony szőrmekalap van, elől két darutollal. Jobbjában kivont, vágott végű, nyitott kézvédős és sasfejbe végződő markolatú

89. CSATAKÉP A XVII. SZÁZADBÓL.

Baur J. W. egykorú metszete után.

szablya. Előtte két gyalogos vág be az ellenség közé. Ezek alul kissé bő nadrágot s deli sarut s könyökbe vágott ujjú felső ruhát viselnek, melyet csikos szövetöv szorít. Az egyik puskával lő, oldalán szablya és kürtalakú lőportartó, a másik szablyával harcra. Az ellenfél csupa gyalogság s zacskós prêmes kucsma visel; fegyvere szablya, lándzsa és könnyű tárcsapaisz. A kép felírata: Battaglia de Vngari. J. W. BAUR rézmetszete.²

BAUR JOHANN WILHELM. Egyaránt jeles miniatürfestő és rézmetsző. Született Strassburgban 1610-ben és meghalt Bécsben 1640-ben. Mestere Brentel Frigyes volt. Előbb Rómában és Nápolyban működött, mígnem III. Ferdinánd szolgálatába lépve, Bécsbe költözött. Közel 500 metszete ösmeretes, melyek között több magyar tárgyú csatakép van.³

¹ A bécsi cs. és kir. udvari könyvtár metszetgyűjteményéből.

² A bécsi cs. és kir. udvari könyvtárból.

³ Dr. NAGLER G. K.: Künstler-Lexicon. I. k. 328.

Csatakép. (Felirata: Eygendtlicher abriß des haupt treffens só zwischen der Keyserischen und Schwedischen Armeen bey Nörlingen geschehen den 6. Septemb. alda die Keyserischen das Fest erhalten, geschütz und Bagaschi erobert Ao 1634.) Az egész ütközet felállítását nagyon tanulságosan tünteti fel e kép, a mennyiben látjuk, hogy a császári csapatok, illetőleg hadrend központján a lobogós kopjával fegyverzett magyar huszárság 13 zászlóalja áll. Közöttük foglal helyet maga a királyi fővezér, kit a német fölírat is csak mint magyar királyt említ. A metsző gondosságára és művészi figyelmére mutat, hogy a király alakja, a mely lovastól együtt csupán fél centiméter magas, oly pontossággal van megrajzolva, hogy megállapítható, miszerint magyar ruhába van öltözve, mentében, tollforgós kucsmában s jobb kezében vezéri buzogányt tartva. A császári dragonyosok a sereg két szárnyát képezik. A jobb szárnyról a horvát karabélyosok egy lovas csapata kiválik és a régi magyar taktika hagyományaihoz híven hátába kerül a svéd csapatoknak és a podgyázkocsikat támadja meg. Ezek a horvát lovasok is olyan jól vannak parányiságuk daczára megrajzolva, hogy viseletük és fegyverzetük pontosan megállapítható. Öltözetük ezeknek is magyar mente, szűk nadrág, kucsma, karabély és csákányfokos. A kép felső jobb sarkában tojásdad alakú medaillonban II. Ferdinánd király mellképe látható, magyar ruhában, széles prémgallérú mentében, tollforgós prémes kucsmában, nyakában az aranygyapjas rendjellel, úgy a mint Rubens híres képén van ábrázolva. Rézmetszet. Hossza 31.08 cm., szélessége 18.08 cm.¹

90. DRAGOMÉR JÁNOS
CZÍMERKÉPE 1636-BÓL.

Két vitéz. Az egyik lovát kantáron vezeti. Ennek öltözete szűk nadrág és csizma. Jellemző, hogy a nadrág szára lengyelesen reá van húzva a csizmaszárra. Dolmánya fölébe hosszú, térdig érő, vágott ujjú mente van öltve, mely hátul derékba szabott. Elül fent három gomb, mindkét oldalt hosszú gomboló zsinórral. A csomka ujj a vállakkal együtt magasan fel van szabva és prémmel körülszegve. Fején széles, elől behasított prémszegélyű kucsma, oldalán boglárba tűzött sastollal. Feje borotvált, elől valószínűleg üstökkel. Csak bajuszt hord. Oldalán nyitott kézvédős szablya. A másik vitéz egyenes vágású, gallértalan dolmányt visel csíkos szövet-övével s elől hét gömbölyű gombbal és kétoldalt zsinóros gombolókkal. Fején szintén prémes kucsmát visel, oldalt kócsagtoll-forgóval. Vállán keresztül vetett szíjjon kis táska és kerek lőportartó lóg. Hátán kéziíjj és puzdrába dugott nyílvesszők, oldalán nyitott kézvédős, vágott végű szablya, s ezen felül jobb vállán puskát visz. Az első vitéz által tartott paripa takarója párduczbőr, mely elől úgy van összekötve, hogy a párducz karmai a ló szügyén lógnak le. A háttérben lovas csata folyik. Az alakok fölébe írva: Vngari. G. G. BAUR rézmetszete 1636-ból. Szélessége 23.8 cm., magassága 17.1 cm.² Az első alak a bécsi udvari műtörténeti muzeum egyik codexének miniatűrjéről van másolva,³ mely a XVI. század végén készült.

Czímerkép. (90. kép.) Vitéz. Öltözete széles fekete prémes, vörös zacskós kucsma, hosszú csizmaszárig érő, sűrűn végig gombolt piros dolmány, alul oldalt vágott zsebbel, melynek derekát csavart sárga szövetöv szorítja. Magas szárú csizmája sárga szattyán. Vékony hosszú bajuszt és kis körszakállt hord. Jobbjában vágott végű, egyenes keresztvasú, hajlott markolatú szablyára feltűzött, levágott török fejet s bal kezében buzakalász-csomót tart. DRAGOMÉR JÁNOS részére adományozta 1636 január 2-án Gyulafehérvárrt Rákóczy György erdélyi fejedelem.⁴

Mézeskalács bábsütő minta. Földombornű. Női alak. Öltözete virágos brokát szoknya, magassarkú czipő. Az erősen kivágott derék fölé testhez álló brokátszövetű kabát van öltve, melynek alja a derékon alul ér s elől kötényszerű előrésze és hasított ujj van, melynek lefen-

¹ Történeli képcsarnok. T. 7123.

² A bécsi cs. és kir. udvari könyvtár metszetgyűjteményéből.

³ Magyar műkincsek. II. k., 158. l.

⁴ Magyar nemzeti múzeum levéltára.

tyüi hátra lógnak, a derék ujjain hajtóka van. A kivágott nyak körül széles spanyol csipkegallér van. Ugy ez, mint a derék eleje köves boglárokkal díszített. Haja fodorított fürtökben omlik vállára. Fején széles, nagy strucz tollas kalap. Baljában nagy strucz toll legyezőt tart. Főrangú viselet. Alul a művész nevének kezdő betűi: E M. és 1645 évszám bevésve. Körtefa lapba vésve. Magassága 21 cm., szélessége 7 cm.¹

Gilletincezi Ostrosich Mátyás arczképe 1649-ből. Mellkép. Öltözete a dolmányra panyókára vetett mente, nagy fekete prémgallérral, keskeny prémszegélyzettel. A mente elején növényi ornamentikát feltüntető szövésű, széles galandos gombolókkal. A mente elől csokorra kötött brokát selyemszalaggal van megkötve. Fején széles, fekete prémszegélyű, szövetzacsós kucsma, oldalt darutollal. Csak kifent hegyes bajuszt visel. WIEDEMANN E. rézmetszete. Magassága 14.9 cm., szélessége 11.5 cm.²

Czímerkép. (91. kép.) Vitéz növekvő alakja, térdig ábrázolva. Öltözete felhajtott s arany zsinórral szegett karimájú lapos, fekete nemezkalpag, melynek formájára nézve jellemző, hogy a karima csücskei elől és hátul elállanak. A karimába középtűt nagy fekete strucz toll van dugva. Csak bajuszt visel. Aranyzsinóros, keskeny ujjhajtókás és elől öt pár vékony arany zsinór gömbolóval ellátott, felálló gallérú, piros dolmányának ujjain is három-három arany zsinór gömboló s elől két behasított zsebnyílása van. Derekat csokorra kötött fekete övszallag szorítja. Jobbjában hajlott keresztvasú és madárfejú markolatú méztelen szablyát, baljában pedig zöldelő pálmaágot tart. Adományozta III. Ferdinánd Bécsben 1651 január 6-án DEMJÉN ISTVÁN-nak.³

I. Leopold király arczképe. Mellkép. A királyt magyar ruhában ábrázolja. A dolmányon végig sűrűn nagy gombok vannak, melyeknek hegyén zománczos, ötszirmú virág. A gömboló vékony arany zsinór. A mentének saját szöveteiből nagy gallérja van. Fent két nagy csücsös gombbal és két széles galand gömbolóval. Haja vállára omlik. Bajusza és szakála nincsen. A széles prémű kucsma bársonyzacsókövel s oldalt gyémántok közé foglalt fekete kócsagtoll-bokrétával bír. A ruha és a kép felfogása a II. Ferdinánd-féle ösmert magyar díszruhás Rubens-féle képből indult ki. A keret tetején a magyar szent korona. A keret körirata: Leopoldus D. G. Hngariae etc. Rex. Coronatus. A. D. 1655. Alul középen húsz soros szöveg. Kétoldalt az ország s a tartományok czimerei és fegyvercsoportozatok. Rézmetszet. Magassága 26 cm., szélessége 19 cm.⁴

Weber János birói eskütétele az eperjesi plébániatemplomban 1662 márczius 5-én. A templom közepén áll az esküt tevő bíró, szűk nadrágban, csizmában, hajtókás ujjú dolmányban, panyókára vetett prémes mentében. Körötte kört képez a tanács és külső tanács. A tanács tagok is hasonló öltözetet viselnek szövettővel s mentéjükön zsinórdiszítéssel. Érdekes, hogy a tanács néhány tagja karmantyút visel. Az előtérben háttal álló egyik alak hosszú mentéjének könyökebe vágott és trombitaszerűleg kiszélesedő ujj van s a mente hátul közepén magasan föl van hasítva, két oldalt nyolcz pár zsinóros gömbolóval. Rézmetszet. Magassága 33.3 cm., szélessége 17.7 cm.⁵

Hajdú. Öltözete alacsony, lapostetejű, felhajtott karimájú, kerek nemezkalpag, melybe elől egy kis boglárba tűzve három szál vékony kócsagtoll díszlik. Dolmánya ujjhajtókás és elől sűrűn el van látva galandos gombolókkal s gömbölyű gombokkal. Derekat keskeny szövet öv szorítja, melybe a dolmány két szárnya föl van tűzve. A szűk nadrág magas és fent szív-alakulag lekanyarított szárú csizmában végződik. Az egész öltözet fölé nagy, lehajtott szűr-

91. DEMJÉN ISTVÁN
CZÍMERKÉPE 1651-BŐL.

¹ Az Országos magyar iparművészeti múzeumban.

² Történeli képesarnok. 5485/A.

³ Magyar nemzeti múzeum levéltára.

⁴ Történeli képesarnok. 2881.

⁵ U. o. 4513.

gallérú bő és csizmaszárig érő köpenyeg van panyókára vetve. Bal kezével hosszúcsövű, kanóczos szerkezetű puskát tart vállán, ujjai között pedig a füstölő végű kanóczot szorítja. Jobbjával Magyarország simbolikus címerpaizsát tartja. Rézmetszet. *Hungarische und Siebenbürgische Chronica*. Zweibrücken. 1663.

Mehemet pasa török nagykövet bevonulása Bécsbe 1665 június 8-án. A képünkön tizenkét sorban ábrázolt menet legvégén, a leírásban 59. számmal jelölve, magyar huszárcsapat lovagol. Elöl a kapitány, kezében buzogánnyal vezényel, csapata ötös sorokban követi. A harmadik sorban viszik a csapat fecskefarkú zászlaját. Prémes kucsmát és jobbára panyókára vetett kurtá mentét viselnek mindannyian, de egy részük csak elől zsinóros gombolójú szövetötvvel bíró dolmányt hord. A kapitány s a huszárok egy részének is kucsmáján elől kis fecskefarkú zászlócskaforma forgója van. Fegyverzetük szablya s egynémelyiknek még kézíj, a mire a tegez és puzdra mutat. A lótakaró párduczbőr. Rézmetszet. Hosszassága 37.6 cm., szélessége 27.2 cm.¹

I. Lipót menyegzői ünnepélye Bécsben. (VI. Tábla.) A kép tulajdonképpen azt a jelenetet ábrázolja, a mint a császár és király aráját, Margitot, IV. Fülöp spanyol király leányát, 1666 december hó 5-én Bécs falain kívül a magyar kapunál fogadja.

A tér közepén van korlátokkal körülvéve fölállítva a császár kettős, több ablakos sátra, és közvetlen mellette a menyasszony kristálypavillonja. Ennek közepén ülnek mindketten, a csapatok elvonulását nézve. Ez épületeket tömör falként veszi körül a német puskások gyalog csapata.

Ezek háta mögött állanak a menyasszony hatfogatú díszhintója és a császár gyaloghintója, több zászlóalj német és spanyol dragonyos lovasság, tizenkét udvari díszhintó, lovas harsonások, dobosok és zenészek menete, két oldalt pedig udvari főméltóságok, kamarások, apródok és testőrök.

Az előtérben ismét két sorban német dragonyos lovasság képez kordont.

A háttérben a dragonyos lovassággal egy vonalban van felállítva csatarendben a magyar lovasság és épen most indul meg és vonul fel a középtérre, hogy elvonuljon a felséges pár előtt. Ott van közöttük a veszprémi, pápai és győri helyőrség huszársága, gróf Esterházy négy zászlóalj lovassága, Draskóczy kettő. Palásthy egy és Nádasdy három zászlóalj huszársága, valamint jelentékeny számú megyei nemes csapat.

A menetet az udvari furir és ő felsége kvártélymestere nyitja meg, azután következnek kapitányaik vezetése alatt a helyőrségek hatos sorokban. Öltözetük zacskós prémes kucsma, mellé szűrt sastollal, dolmány, csavart szövetöv, szűk nadrág, magas és csúcsba vágott szárú csizma, panyókára vetett ujjas, kurtá mente elől nagy gombokkal és zsinóros és galandos gombolókkal. Fegyver a szablya. A himzett lótakaró szabása legömbölyített. A kapitányok kucsmájokba elől kócsagtoll-forgót s kezökben buzogányt hordanak. A compánia közepén viszik a kornétát, az arany rojttal szegett és himzett kis négyszögletű zászlót.

Ezután következnek Esterházy zászlóaljai. Legelől három lobogóskopjás vitéz halad. A lándzsás kopja lobogója két hosszú keskeny ágú. Utána két pár vezetéklő következik, melyek puzdrával és tegezzel is fel vannak szerelve, majd két tárogató sípot fuvó lovas, ezek után pedig egy sorban négy lovas harsonás halad, trombitájukról lecsüngő címeres zászlókkal. Ezek után bizonyos távolságra lovagol csapatai élén kapitányuk, gróf Esterházy. Forgója kicsiny zászlót ábrázol s kezében hatalmas díszbuzogányt visel. Nyomában halad hatos sorokban huszársága, mindannyi kezében fölfelé tartott lobogós kopjával. A második és harmadik zászlóalj rendje némileg változott. Előljáróba három puskás lovas halad egy sorban, utána következnek a vezetéklő lovak és trombitások, majd a kapitány egyedül, ki után a zászlóalj következik, szintén hatos sorokban, de ezek puskás lovasok, a kik fegyverüket jobb kezükben viszik s csak a zászlóalj végén

¹ Történeli képesarnok. 3100.

halad ismét néhány sor lobogós kopjas huszárság. Draskóczy épen indul csapatával, míg Palásthy és Nádasdy zászlóaljai még hadirendben állanak. Ezek közül csupán két zászlóalj lobogós kopjas huszárság. Ezek egymástól keskeny közök által elválasztva nyolcz ember szélességű és hat ember mélységű szakaszokban állanak. A csapatok előtt állanak tisztjeik, ezek előtt a két-két lárogató és két oldalt a trombitások. A csapatok háta mögött néhány tiszt, vezetékllovak és szolgák láthatók. A lovas alakok a középtérben 2-8 cm. s a háttérben 1-8 cm. magasak csupán, mind a mellett öltözetük teljesen meg van rajzolva.

A kép jobboldali előterében, mintegy kordont vonva, nagyszámú lovas nemesség áll. Míg a fentebb leírt csapatok egyenruházottak voltak, ezek itten a legnagyobb változatosságát mutatják a magyar díszöltözetnek s jóformán mindenik más és más.

92. ERDÉLYI FŐÚRI PÁR A XVII. SZÁZADBÓL.

Toppellinus művének 1667-iki kiadásából.

Látunk közöttük galléros és gallértalan, ujjas és ujjatlan mentéket és köpenyegeket kurta és hosszú formában, párducz- és farkaskaczagányt, puzdrát, tegezt, buzogányt és a forgók minden fajtáját, s mindezeket daczára az alakok kicsinységének, mint az a nagyító üveg alatti vizsgálatból kitűnik, a legapróbb részletekig pontosan és híven megrajzolva. Képünk két oldalán korinthusi oszlopok között két magyarázó tábla van 55 tétel alatt olasz magyarázó szöveggel. Fent középen virág és pálmafüzérek között két angyal táblát tart a következő fölirattal: *Ordinanza della cavalcata che si fece nell' Ingresso in Vienna dell' Avgvstis ^{ma} Imp^a Margherita fvorì della porta d'Vngheria li. V. Decembre MDCLXVI.* Rézmetszet ösmeretlen olasz mestertől. Hossza 70 cm., magassága 34.3 cm.¹

A különben jeles német metsző KÜSEL MENYHÉRT még ugyanazon évről jelezve lemásolta és kiadta ezt a képet, természetesen mint saját munkáját. Csupán annyi a különbség a két kép között, hogy ő fent kétoldalt Lipót és Margit mellképét is oda metszette. s hogy lapját

¹ Szerző gyűjteményében.

kisebbre szabta, a mennyiben az csak 52·5 cm. hosszú és 39·7 cm. magas. A babérral körüldözött képet ráadásul magának a császárnak ajánlotta. A legérdekesebb azonban az, hogy a közepén egy angyal által tartott zászlón levő fölírat szerint bocsánatot kér művésznök, hogy ha képe nem lenne hű, s azt annak kéri betudatni, hogy rajzolás közben a nagy fény és pompa, a sok drágakő, arany és ezüst szemeit elkápráztatta. Mint mondja, négy külön leírásban vannak az ünnepélyen jelen voltak felsorolva s az egyes csoportok és jelenetek leírva. Ez azonban elveszett.¹

Ennek az ünnepélynek egykorú részletes leírása is reánk maradt a gróf *Teleki-család marosvásárhelyi levéltárában*, melyből látjuk, hogy képünk mennyire hiven ábrázolja azt.

E leírás czíme: *Az római császárnak Leopoldus Primus, Magyar- és Csehország királyának és az ő felsége mátkájának, Margaréta infantin Spanyor országnak királyának leánya bejüvetelének rendi, a ki volt karácsony havának 5. napján 1666.*

«Az udvari kvártélymester után következtek az tizenkét magyar seregek. I-ső sereg állott ötven lovasbúl, veszpréni katonákbúl, Karácson Péter lovas kapitány volt előttekjárójok; — II-ik sereg pápai katonákbúl, Araszi Pál előttekjárójok; — III-ik sereg nagy-győri katonákbúl, hatvan lovas, veszpréni kapitán Jakosics Péter előttekjárójok. Ezeknek egy-egy mezítelen kard levén kezekben.

Annak utána következik gróf *Esterházy Pálnak négy serege*, — elől menvén, lovon, megnevezett gróf úrnak commissarius, nemzetes Despot Simon; ő utána három nemes ifjak, igen szép három kopjával, ezüst aranyos tűz-láng formára csinált és meghánt vörös skárlát kecsékben; azután vittek három igen szépen felékesített vezeték-lovat; — két sípos utánok, kék ruhákban; — item négy magyar trombitás, vörös ruhákban; — utána Banza György vörös skárlát kecsékben, ezüst aranyos csillagokkal rakva; — utána egy vicehadnagy Mazalin Pál, és az kornétával Subarics János, az több főnemesekkel és lisztviselőkkel. És így megyen vala az egész sereg lecz-színű páncélingekben és kezekben egy-egy kopját tartottak, melyeken vörös és kék lobogók, ezüst és arannyal tűz-láng formára festettek voltak. 148 lovasbúl állott.

Ottan ment gróf Esterházy Pál uram ő nagysága örögbik fia Miklós párducz-bőresen, mezítelen karddal, őt igen szépen felöltöztetett gavallerókkal; — ezekután Szegedi András lovaskapitány, vicehadnagyával Robocs Andrással, az kornétával Kürtösi Ferencz; — azok után az egész sereg. Az seregnek eleje mind tigris és párducz bőresek voltak, mezítelen pallosokkal, — melyek között voltak gróf Esterházy Pál uram atyafiai: Esterházy Farkas, Amade Ádám, Esterházy Imre, Bossány Gábor; Raby István ő felsége protonotarius. Az megnevezett négy urak vörös skárlát kecsékben voltak, — vigyázzván az seregeknek rendesen való menektelekre.

Ezekután megyen vala méltóságos gróf *Nádasdy Ferencz* uram ő nagysága négy serege. Első serege előtt megyen vala négy főember aranyos kopjával és azokon aranyos lobogók; utánok három vezetéklovak, szépen felöltöztetve; utánok két török sípos; Balusti György lovas kapitány tigris bőrrel és mezítelen karddal. Az egész sereg farkasbőresek voltak, aranyos kopjával, vörös, sárga, kék lobogók rajtok; két vicehadnagy utánok. 130 lovasbúl álló.

Negyedik sereg előtt Ányos György kapitán egy ezüstös aranyos öreg bottal, — és ő utána hat derék főember hosszú skárlát ruhákban, melyek igen szép ezüst holdokkal és csillagokkal voltak felékesítve; azok után nyolcz vezeték, melyek között három meg volt festve persiai formára, rubintokkal, törkesekkel, cristaldosokkal rakott nyergek és szerszámok voltak rajtok, és az lovakon két felől tegez és puzdrák, és hasonlóképen drága kövekkel ki voltak rakva, és azokhoz hasonló czafrangok is voltak rajtok.

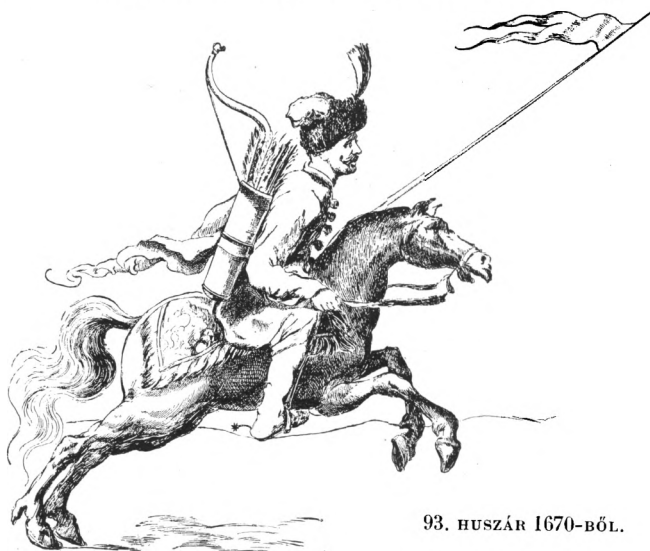
Ezekután mennek vala gróf *Nádasdy Ferencz* uram ő nagysága két fia: Ferencz és István, mellettek két Draskovít urfi: Miklós és János, melyeknek gombjok és gombházok gyé-

¹ Történeti képesarnok. 2821.

mántokkal és rubintokkal voltak rakva; ezek után megyen Milicz és Esterházy Mihály. Azon sereg merő nemesek és az udvara népéből állottak; igen szép párducz és tigris bőresek mezítelen kardokkal; azoknak lovok nagyobb része ezüst aranyos szerszámokkal és szép virágos czafragokkal felékesített valának. 150 lovasbúl állott; két vicehadnagy utánok és négy előkelő tisztviselő is». ¹

Toppeltinus képei. Laurentio TOPPELTINO de Medgyes. Origines et occasus Transylvanorum. Lugduni 1667. 12-r. 242 lap. 10 táblával. Ajánlva Apafi Mihály erdélyi fejedelemnek.

Második kiadása 1762-ből Bécsben. Viseletleírásai értéktelenek, történelmi adatai megbízhatatlanok, de rézmetszeteinek egy része, melyeket FELDMAYER PÁL rajzai után LAUWER C. metszett, már sok tekintetben érdekesek. Bemutatja ezekben a régi dák viselet mellett az erdélyi három nátió viseletét, oláh paraszt párt, városi szász nőket, egy farkaskaczagányos, egyenes karddal ábrázolt huszárt és egy magyar főúri párt (8. Tábla). Ez utóbbiakra nézve érdekes, hogy azok a Haller-család ősmert törzskönyvében is előfordulnak. Így a 8. táblán levő női alak egyenes mása Haller Jánosné szül. Korniss Kata (92. kép) képének. Toppeltinus könyve 1667-ben jelent meg, Haller Jánosné pedig 1697-ben halt meg, tehát a két könyv festői kölcsönösen vehették egymástól a képet, mert arra gyakori példa van a Haller codexben, hogy egyes alakok haláluk után sokkal később és csak kombinációk révén festettek be, de az is szintűgy lehetséges, hogy Toppeltinus könyvéhez erdélyi magyar úri viseletképeket keresvén, az akkor nagy szerepet vitt Haller-család törzskönyvéhez fordult. ²

93. HUSZÁR 1670-BŐL.

Tokaj látképe. A Tiszán több tutajjal, melyeken nagy kalapú tótok és kucsmás magyarok láthatók.

Az előtérben a parton egy kurtamentés és tollforgós prémes kucsmás vitéz lovát kantáron tartja, egy másik hasonló öltözetű pedig a parton ül. Rézmetszet 1668-ból. Szélessége 35·7 cm., magassága 22·2 cm. ³

Huszárok. (93. kép.) Kálló látképének előterében. Az elől vágató huszár zacskós prémes kucsmát visel, elől kócsagtoll forgóval. Dolmánya elől nagy gombokkal ellátott. Lábán magas szárú csizma. Hátára vetve viszi keziját és nyilakkal telt puzdráját. Baljában lobogós kopját szegez előre. A ló takarója himzett és rojtjal szegett, négyszögletű. Utána egy másik huszár lovagol lépésben. Öltözete mint az elsőé, csakhogy vállára vetve, elől galandos gombokkal sűrűn díszített kurta mentét hord. Utánna egy sorban három hasonló öltözetű lovas léptet. Fegyvere mindannyinak lobogós kopja. Mindannyi rövidre nyírott körszakált és bajuszt visel. Felirata: Kalo 4 leghe distante da Tokai situato in pianura bellissima, e fecunda, sia una Citta nella quale sono alloggiati gli Hajductii et Hussari. Rézmetszet. Hossza 36·6 cm.,

¹ Századok. 1884. II. Füzet. 142. l.

² Dr. SZÁDECHY LAJOS és Dr. BONCZ ÖDÖN: A gróf Haller-család nemzetségekönyve. Budapest, 1886. II. tábla 9. számú alak.

³ Történelmi képcsarnok. T. 957.

magassága 29·6 cm. GALEAZZO GUALDO PRIORATO-nak «Historia di Leopoldo Cesare» etc. című és Bécsben 1670-ben megjelent művéből.¹

Naerden ostroma 1673 szeptember 12-én, az oraniai herceg által. A kép jobb oldali előterében egy magyar csapat hat lovas alakja látszik. A vezető lovas szövetövével szorított dolmányt visel, melynek hátán a puska és kardtartó szíjak kereszteződnek, fején prémes kucsma, melynek hosszú zacskója végén bojt lóg. Bal kezében csákányfokost tart. Utána a lovaszenészek következnek. Egyikük kurta tárogatót fúj, a másik dobot ver. A többieknek csak feje látszik. De oldalt az egyik tiszt oldalán pontosan meg van rajzolva a keresztvasas szablya markolata. Rézmetszet. Készítette: ROMEYN DE HOOGE. Szélessége 52·5 cm., magassága 40·8 cm.²

Ujságlap az 1681. évi február 10-én Urbán Pál protonotárius által Pozsonyban látott égi csudáról, annak német nyelvű leírásával és rajzával. Az égi tűnemény képe alatt Pozsony város látképe látható és ennek baloldali előterében Urbán Pál áll. Ruházata hosszú, csaknem bokáig érő felöltő, ujjain prémmel szegve, elől galandos gombzárral és nagy gombokkal, nagy tarajú sarkantyús csizmában, prémes és tollforgós hegyes kucsmban. Derekat a kard szíjja szorítja és szablya vágott hegyű, oroszlánfejes markolatu. Szakál nélkül, hosszú hegyes bajusszal van ábrázolva. Felirata: Denckwürdiger Wunder Bericht von einem erschrecklichen Luft-Gesicht etc. Rézmetszet. Szélessége 29 cm., magassága 18·4 cm.³

I. Leopold és neje bevonulása Sopronba 1681 május 22-én. A menetet a császári főszállásmester nyitja meg. Ezek után jön a seregdobos, a ki lóháton ülve a nyeregbe akasztott két dobon kétfelé dobol. Ilyen dobos képét 118. szám alatt közöljük. Ezután két trombitás lovagol magyar öltözetben, prémes kucsmban. Ezt követi tollforgós prémes kucsmban, vágottujjú bársony mentében, himzett lótakaróval s jobbájában buzogánnyal vezényelve gróf Széchi, utána pedig lovas zászlóalja, melynek második sora közepén viszik a csapat kornétáját. E lovasok, úgy az összes többi magyar főúr kísérete is lobogós kopjás, kucsomás huszárság, hátára erősített szárnyakkal. Ott van gróf Pálffy Antal egy, gróf Esterházy Ferencz három, gróf Draskovics három, gróf Esterházy Pál nádor egy, gróf Batthyány négy compániája. Ezután a császári lovászok tizenhét pár pompásan felszerszámozott lovat vezetnek; az úgynevezett vezetékiparipákat. Ezeket a császári trombitások egy csapata követi, kik után a magyar mágánások és császári tanácsosok fényes lovagcsapata következik. A magyar főurak mellett gyalog csatlósok haladnak. Közvetlen utánuk lovagol német-spanyolos öltözetben Leopold, gyalogos kamarásaitól kísérve; utána viszik gyaloghintóban a császárnét és királynét. Őt követi hét különböző hat lovas udvari dízhintó és két csapat német puskás lovasság. M. VAN DER BRUCKH kiadása. Rézmetszet. Hosszúsága 35·6 cm., magassága 26·7 cm.⁴

A Párkány melletti ütközet 1683-ban. A középtéren a lobogós kopjás huszárság nyomul a megfutamodó törökök után. Prémes és tollforgós kucsmat s dolmányt viselnek. Rézmetszet I. SANDRARTTÓL, XVII. század. Hossza 28·8 cm., szélessége 17·5 cm.⁵

II. Rákóczi Ferencz gyermekkori arcképe (94. kép). 1684-ben készült, születésnapja alkalmából és így nyolcz éves korában ábrázolja a nagy fejedelmet. Telt, üde arcú fiút látunk magunk előtt e képen, a ki koránál valamivel idősebbet mutat, élénk sötét szemekkel, dús hajfürtökkel. Üstöke piros selyem fonállal van befonva. Öltözte felálló gallérú piros dolmány, gomboló gyanánt eliptikus zsinórkapcsokkal, melyek apró gyöngyökkel vannak díszítve. Panyókára vetett mentéje szintén piros posztóból készült s köröskörül arany és kék selyemmel himzett virágokból álló szegélylyel van díszítve s ezenfelül barnássárga nyusztprémmel körülszegve. Erre vannak mindkét oldalt felvarrva a nagy vitézkötést ábrázoló gombolók, melyek arany skofiumzsinórból készültek s apró keleti gyöngyökkel vannak sűrűn felfűzve. Egyik

¹ Szerző gyűjteményében.

² Szépművészeti múzeum. Esterházy metszet-gyűjtemény. N. P. 58.

³ Történeli képcsarnok. T. 6171.

⁴ U. o. 2877.

⁵ U. o. T. 299.

oldalt látjuk a nagy selyemgombokat, melyek közepébe egy-egy rubint van foglalva. A vitézkötés illetén készítmódja maga is megmagyarázza, hogy e korban a *gyöngyfüzők* a szabók, gombkötők és ötvösök mellett, mint külön mesteremberek, miként foglalatoskodtak. A kép felső jobb sarkába van festve a Rákóczi-család címere. Eredeti olajfestmény. Magassága 49·9 cm., szélessége 40·3 cm.¹

94. 11. RÁKÓCZI FERENCZ ARCZKÉPE 1684-BŐL.

Konstantinápoly látképe. A kép előterében egy magyar rabszolga tevét vezet. Öltözete szűk nadrág, bocskor, elől zsinórzattal ellátott hosszú dolmány és felhajtott peremű kucsma. GIACOMO DE ROSSI Roma 1684. Rézmetszet. Hossza 53·5 cm., szélessége 39·6 cm.²

Nyitra várának látképe. A baloldali előtérben magyar lovas, törököket üldöz. Szűk nadrágján és csizmáján kívül hosszú atillát és galléros köpenyvet, valamint széles szőrme-szegélyű kucsmat hord, melynek prémje elől magasabb. Pisztolyát épen a török lovasra sűti. *Peeters . . . Hongariæ Civitates.* Anvers. 1684. művében BOUTTATS GÁSPÁR metszele. Hossza 25·2 cm., szélessége 10·7 cm. Rézmetszet.³

¹ M. Tud. Akadémia tulajdona.

² Történeti képcsarnok. T. 5917.

³ U. o. 2358.

Magyar csónak 1685-ből (95. kép). Formájára nézve úgynevezett ladik, a mennyiben széles és mindkét vége legömbölyített és nem hegyes. Benne négy alak ül, egy pedig leghátul áll a csónakban és hosszú evezővel hajt. A nemzetisége mindegyiknek fölibe van írva. Az első lent ül az alacsony padon, ez a horvát. Ködmőne széles szövetővvel van átkötve s fején közepén behasított széles szegélyű, magas gömbtetejű nemez kalapot visel. Körszakálla és bajusza van. A második magas padon ül a magyar úr, prémes szegélyű derékba vágott felső öltönyben, melynek derekán széles szövetőv van. Hosszú zacskójú prémes kucsmáját jobb keze fejére húzva tartja, míg bal kezét zsebébe dugja. Csak bajuszt visel. Utána következik a lengyel és a német s a ladik végén az evezős, a szlavoniai paraszt, szűk nadrágban, prémgalléros, övvel szorított ködmönben, nagy bajusszal, hajadonfőt.¹

A kép fölirata: A Boate cut out of one tree much used in Hungaria. Croatia. Carniola. Sclavonia. etc. ordinarily about 18. foot long, two foot and an halfe broad one and halfe deepe. Rézmetszet. Hossza 19·9 cm., magassága 13·4 cm.

Budavár bevétele 1686 szeptember 2-án. A kép Ó-Buda felől van fölvéve. A jobboldali középtéren vágatoló lovascsapatban két magyar huszárt látunk, a kik kopjaikon török fejet

95. MAGYAR CSÓNAK 1685-BŐL.

Egykoru rézmetszet után.

visznek. Öltözetük hosszú dolmány, kaczagány és prémes kucsma zacskós lefentyűvel, vállukon sasszárnyas rúd. Az ostromütegek háta mögött elvonuló árokból kiemelkedve két puskás hajdút látunk, a kik prémes kucsmát viselnek. Rézmetszet. Hossza 29·6 cm., magassága 18·2 cm.²

A XVII. században hazánkról megjelent külföldi munkák között kétségtelenül BIRCKENSTEIN könyve tartalmazza a legtöbb viselettörténeti anyagot. A műnek, mely József trónörökösnek van ajánlva, teljes czíme: Ertz Herzogliche Handgriffe des Zirckels und Linials, oder auserwehlter Anfang zu denen Mathematischen Wissenschaften. Worinnen man durch eine leichte und neu Art ihm einen geschwinden Zutritt zu der Feldmesserey, und andern daraus entspringenden Wissenschaften machet. Beschreiben von Dero Roem. Kayserl. Mayestät bestellten Feld und Land Ingenieur dess Königreichs Böheimb, Obristwachtmeistern etc. ANTHONI ERNST BURCKHARD von BIRCKENSTEIN. Wienn. Mit Roem. Kayserl. Majest. Befreyung. In Verlegung des Verfassers. Gedruckt bey Johann van Ghelen. Anno MDCLXXXVI. 8-r. 142 lap szöveg és ugyanannyi rézmetszetű kép. A képeken fent rendszerint egy geometriai figura rajzát s alatta egy magyarországi vár vagy erődített kastély és város rajzát adja. E tájképek előterében pedig számos nagyérdékű képet közöl a XVII. századbeli magyar köz és hadi életből.

Lándzsér várának előterében egy magyar lovas vitéz törököt vág le. Öltözete szűk

¹ ERNST LAJOS gyűjteménye.

² Történeti képcsarnok. T. 106.

nadrág, hosszúszerű csizma, szövetővel szorított dolmány és prémes kucsma, mely mellett sasszárny van. Fegyvere egyenes keresztvasú szablya, nyeregkapájában pisztoly.

Nagyszombat látképén három prémes kucsás lovasat látunk. Egyiknek kucsája mellett sasszárny.

Galantha látképének előterében egy ifjú pár sétál karonfogva. A nő ingvállas vállfűzőt, a férfi zsinóros dolmányt s ugyanolyan panyókára vetett kurta mentét, prémes kucsát s oldalán szablyát visel.

Buják várának képén egy fa mellett hajdút látunk állani. Öltözete durva posztóból készült szűk nadrág, mely fűzőtt bocskorban végződik, lobogós bő ujjú durva ing, mely derékban nincsen a nadrágba bekötve. Vállain és mellén keresztbe vetett két szíjon a szablya és táskák lóg. Hátán összecsomagolt köpenyét viszi. Fején kúpalakú, elől behasított karimájú kuruczos süveg, mellétűzőtt sasszárnyal. Kezében puskát tart (96. kép).

97. KOCSIN UTAZÓ HAJDUK A XVII. SZÁZADBÓL.

96. HAJDU A XVII. SZÁZADBÓL.

98. MAGYAR VITÉZEK TÖRÖK HADI FOGLYOKAT KISÉRNEK A XVII. SZÁZADBAN.

99. DUDÁS A XVII. SZÁZADBÓL.

Munkács várának látképén a baloldali előtérben egy prémes kucsás, csizmás peczér, a ki puskáját vállán viszi, vizslát vezet porázon, míg egy agár mellette fut.

Rozgony várkastélyának képén egy magas oldalú, fonott kasu és hátulsó saroglyával ellátott kocsin, melynek két első kereke jóval kisebb és elől a kocsis számára ülése nincsen, három prémes kucsás magyar ül, mindegyik puskát tartva kezében. A kocsi elé egyszéltében három ló van fogva s a nyergesen ül a kocsis kuruczos süvegben, mely a köznép viselete volt. A kocsi után egy lovas vitéz vágat. Zsinóros dolmányának könyökig érő vágott ujjából az ing bő ujjá lobog ki. Fején sasszárnyas prémes kucsma, fecskefarkú lótarakója párduezbőr (97. kép).

Palota látképén két olyan hajdút látunk haladni, mint a minőt Buják képén leírtunk.

Eperjes város képén az előtérben törökök és magyarok ütköznek meg. A törököket kivont szablyával üzi egy prémes zacskós kucsás magyar vitéz.

Pannónhalma képének jobboldali előtérében szintén kucsás magyar vitéz lovagol. Dolmányának könyökbe vágott kurta ujjából az ing lobogós bő ujjá lóg ki. A 44. számú táblán

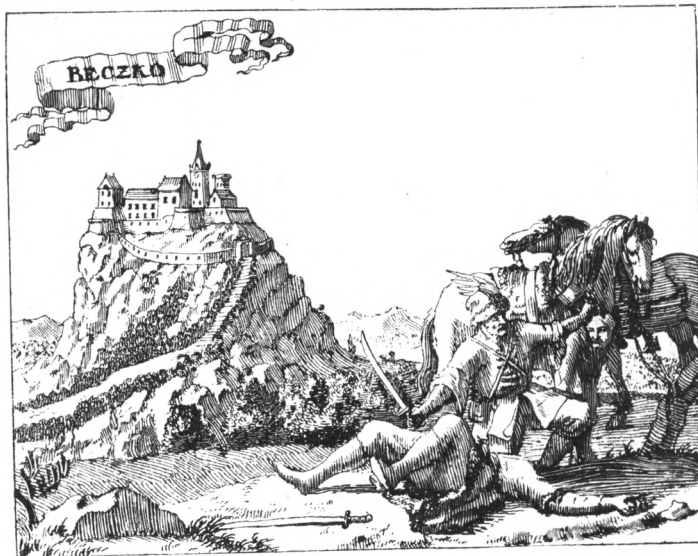
Babocsa előterében az erdőségből hajdúk támadják meg a török lovasságot. Fentebb leírt öltözetük, daczára az alakok parányiságának, pontosan meg van rajzolva.

A kismartoni kastély képen az utca élete van élénken megrajzolva, szintén parányi alakokkal, mindannyi magyar viseletben.

Léva képeinek előterében két lovas vitéz vágtat tollforgós prémes kucsmában.

Sempte látképén a jobboldali előtérben magyar úr lépésben lovagolva a mellette gyalogoló vitézzel beszélget. Öltözete zsinóros dolmány s felöltött mente. Fején kerek formájú prémes kucsma, oldalt forgóval. A gyalogos hasonlóképen van öltözve, derekán szövetövvvel, de mentét fél vállra vetve viseli s kucsmája mellett nincsen forgó.

Tata látképén magyar vitézek kötéllel összefűzött négy török rabot kísérnek. A menet élén lovas vitéz halad, fején zacskós, prémes kucsmával, mely mellett sasszárny lebeg. Hátán farkaskaczagány, melynek feje a ló farán lóg. Oldalán szablya, kápájában pisztoly, lótakarója fecskefarkú. A foglyok után egy másik lovas halad vágott ujjú köpenyben és prémes kucsmá-

100. HARCZI JELENET A XVII. SZÁZADBÓL. BECZKÓ VÁRÁNAK LÁTKÉPÉRŐL.

Birkenstein Burckhard 1686.

ban. E mellett két puskás hajdú gyalogol bocskorban és az egyik kuruczos süvegben, mint fentebb már leírtuk és a másik prémes kucsmában. (98. kép.)

Teplicz képen a parasztviselet pár érdekes típusával ösmerkedünk meg. Két paraszt kezében bunkósvégű rúddal ökröket hajt. Az elől haladó szűk nadrágot visel, de mezítláb van. Felső öltönye könyökbe vágott bő ujjú szűr, mely derékba meg van kötve s négyszögletű nagy gallérral bír. Fején kuruczos nemez süveg. A másik fején prémes kucsma, lobogós bő ujjú, derékba szabott zeke s lábán fűzött bocskor van.

Lika várának képen két magyar kucsmás vitéz párbajt vív. Az egyiknek kucsmája mellett tollforgó. A másik könyökbe vágott ujjú zsinóros dolmányt visel, könyöktől kezdve bő lobogós ingujjal. Derekat csavart szövetöv szorítja. A háttérből kurucz süveges parasztok sietnek elő, kezökben vasvillával, cséphadaróval és doronggal, hogy a vívókat szétválaszszák.

Ugod várának látképén két kurucz süveges hajdú áll az előtérben úgy öltözve, mint fentebb leírtuk. A középtéren huszár halad lobogós kopjával, prémes zacskós kucsmával, vállán farkaskaczagánnyal.

Devecser következő látképén egy kecskét és birkát őrző pásztor fatörzsön ül, mezítláb van, szűrgallérú zekében, kuruczos nemez süvegben s tárogatóval kombinált kettős dudát fúj. Mellette egy asszony áll, gyermekét kézen vezetve. Az asszony öltözete előkötényes szoknya, vállfűző, lobogós bő ujjakkal. Fején konty zacskóval bíró s az egész fejet betakaró főkötővel. (99. kép.)

Szatmár látképének előterében egy német s egy magyar vitéz beszélgetve sétálnak. A magyar kucsmás vitéz könyökbe vágott ujjú dolmányt visel, lobogós ingujjal.

Beczkó következő látképének előterében két lovas vitéz párharcának végét látjuk. Az elesett fél hullája a földön fekszik, mellette kezéből kihullott egyenes keresztvasú és kézvédő nélküli markolatú szablyája. Felső öltönye prêmes mente. Ellenfele mellette fél térdre ereszkedve jobbjában szablyáját villogtatja, míg balkezében a másik vitéz levágott véres fejét üstökénél fogva magasra tartja. Ennek öltözete könyökbe vágott lobogós ingujjú zsinóros dolmány, melynek mellén a kard és a tarisznyszerű keresztvező. Fején prêmes zacskós kucsma, oldalt sasszárnnyal. A háttérben áll a két felnyergelt paripa. A négyszögletű nyeregtakaró báránybőrből készült, törökös papucsos kengyelekkel. A kápán pisztolyok. (100. kép.)

Szádvár képén egy lovas vitézt látunk, fején prêmes kucsma sasszárnnyal forgóval, kezében gömbfejű gerezdes buzogánnyal, mellette bocskoros hajdú halad. (101. kép.)

102. KÁRTYÁZÓ KATONÁK
A XVII. SZÁZADBAN.

101. TISZT ÉS HAJDÚ
A XVII. SZÁZADBÓL.

103. MAGYAR VITÉZEK
A XVII. SZÁZADBÓL.

A **Hegyesd** névvel jelzett vár látképének előterében egy gondosan megrajzolt hajdú alakját látjuk haladni. Öltözete fűzőtt bocskorban végződő fehér darócz nadrág, keskeny bőrvövel szorított lobogós ujjú ing, melynek alja nincsen a nadrágba bedugva. A mellén keresztülvetett kettős szíj egyikén a könnyű szablya, másikon a tarisznya lóg. Fején magas kurucz süveg, melynek felhajtott karimája elöl behasított.

Serinvár látképén az előtérben három prêmes kucsmás vitéz a földön körben ülve kártyázik. (102. kép.)

Komárom képén az előtérben két vitéz ül a földön, dolmányukat szövet öv szorítja, az egyenes keresztmarkolatú szablyát a vállon keresztül vetett szíjra viselik. Prêmes kucsmájukon elöl egyenes rúdú szárnyas forgó. Az egyik karjára vetve gömbfejű gerezdes buzogányt hord. (103. kép.)

A **Dobraniva** jelzésű kép előterében tábori jelenetet látunk. Sátor előtt egy ágason nagy bográcsban fő az étel s körülötte kurucz süveg és prêmes kucsmás hajdúk ülnek és állnak.

A **Kapos** jelzésű látképen az úton egy kurucz süveg paraszt halad, míg a jobboldali előtérből lovas csapat vágat elő. Vezetőjük szörme béllésű hosszú felöltött mentét visel, elöl keskeny zsinórzattal, fején prêmes kucsma, oldalán szablya, nyeregkápájában pisztoly, lótakarója fecskéfarkú.

Várda látképén lovas magyar vitéz török lovassal harcol. Épen mindketten egymásra sütik pisztolyukat. A magyar vitéz dolmánya fölébe vetve farkaskacagányt visel, prêmes kucs-

mája mellett rudas, sasszárnyas forgóval, dolmányának könyökbe vágott ujjából az ing bő ujjja lobog ki.

Sztreczen vár képének előterében két vitéz egy földön fekvő, kimerült lovat igyekszik talpra állítani. (104. kép.) Az egyik kurta korbáccsal veri, a másik farkánál fogva húzza. Mindkettő prémes, zacskós kucsmát, ujjhajtókás dolmányt, szablyát s az egyik fűzött bocskort, a másik pedig magasszárú csizmát visel.

Gyarmat látképén két vitézt látunk. Az egyik a másikat arczúl üti, mire az kardot ránt. Öltözetük prémes kucsma, felálló gallérú dolmány, melyet derékban keskeny öv szorít. Ez övbe hátul késtok van dugva. Az egyik szablyáját a vállán keresztül vetett zsinóron viseli, a másik övszíján hordja; mindkettő csúcsosra szabott szárú csizmát visel.

Lindva várának látképén egy ágyú körül két prémes kucsmás és egy kurucz süveges, bocskoros hajdút látunk. (105. kép.)

Sziszek előterében bocskoros, prémes kucsmás vitézt szemlélhetünk oldalán szablyával, hóna alatt puskával, hátán batyúval, míg jobb kezével vállán hosszúnyelű kapát visz.

Biese látképén két lovas parasztkocsi vágat. A kocsi oldala fonott kas, hátúlja magasabb és leeresztős saroglyával ellátott. A kocsiban a hátulsó ülésen két prémes kucsmás magyar ül, puskáját mindenik kézben tartja. A kocsis kuruczos süveget visel. A lovak széles nyaklóval vannak befogva.

104. MAGYAR VITÉZEK A XVII. SZÁZADBÓL.

105. MAGYAR TŰZÉREK A XVII. SZÁZADBÓL.

Árva várának képén egy lováról épen leszállott urat egy másik siet üdvözölni. Az érkezettnek prémes kucsmája van s könyökbe vágott dolmánya ujjából lobogós ingujj lóg ki. A másik úr kucsmáját egész sasszárny díszíti. A lovat szolga tartja, kinek oldalán vágott végű szablya lóg s prémes kucsmáját kezében tartja.

Lenti képén magyar urat látunk az előtérben állani, pontosan megrajzolt részletekkel. Zacskós, prémes kucsmája mellett négyestollú forgóval. Elöl sűrűn gombos dolmánya fölébe zsinóros elejű, kurtaujjú, prémbélésű mente van félvállra vetve. Csizmájának magas szára csúcsosra van vágva. Oldalán vágott végű szablya s baljában gömbfejű, gerezdes buzogány van. Csak bajuszt visel.

Varannó előterében egy sátor előtt zene mellett mulató és tánczó hajdúkat és parasztokat látunk, flamand festmények modorában megrajzolva. A tánczó két hajdú kuruczos nemez kucsmát, dolmányt és bocskorban végződő szűk nadrágot hord. Az egyiknek lobogós ingujja van. A sátor előtt egy prémes kucsmás paraszt áll. Ilyen kucsmát visel a földön ülő tárogatós dudát fuvó egyik zenész is. A dudának elől tárogatós sípforma fuvója, hátul pedig két trombitaszerű nyujtványa van, melyek közül az egyik lefelé konyúlt. Mellette áll kuruczos süvegben a hegedűs.

Belatincez látképén két hajdú egy fatörzsre felhúzott fogoly talpát bottal veri. Öltözetük mint az előbb leírt hajdúké.

Ozora látképén egy német és egy magyar vitéz áll egymással szemben és beszélget. Ez

utóbbi prémes kucsmáján elől kócsag forgóval. Szablyáját a vállán keresztül vetett szíjjon viseli. Jobb kezében hosszúnyelű, gömbfejű buzogányt hord.

Kalastrom várkastély képén az előtérben vállára vetett puskával egy már többször leírt öltözetű hajdút látunk haladni, mellette megy felesége, a kinek homloka szallaggal van átkötve, lobogós bő ujjú derekat, szoknyát és palástszerű köpenyt visel. Mezítláb van és kis gyermekét egy kendőbe kötve hátán viszi.

Tamási előtérben érdekes jelenetet látunk megörökítve, a mely mutatja, hogy cigányainknak századok óta egyforma erkölcei voltak. Egy úr egy kisasszonynyal sétálgat, a mikor egyszerre egy csapat rongyos cigányasszony és gyermek veszi őket körül. A férfi hasztalan igyekszik őket távol tartani. Míg az egyik cigányasszony, a ki hátán csecsemőt czipel, a kisasszony kezéből jósol, addig az egyik suhancz háta mögé kerülve, zsebéből kilopja az erszényt. Az úr prémes kucsmát visel, mely mellett oldalt tűzve rudas forgón egész sasszárny diszlik. Öltözete hosszú dolmány és magasszárú csizma. A kisasszony előkötös szoknyát és könyökbe megkötött ingvallas fűzős derekat visel s hajadonfővel van. A jósló cigányasszony feje egy kendővel körül van csavarva, a leány haja hosszan hátra omlik s öltözete fölébe egy lepedőt szorít magára. A suhanczon csupán egy rongyos ing van.

Zólyom várának előtérében egy vágató magyar huszár kopjájával török lovaszt szúr le. A vitéz prémes kucsmát s könyökbe vágott ujjú dolmányt visel, melyből az ingujj kilobog.

106. CZIGÁNY CSALÁD A XVII. SZÁZADBÓL.

107. FEGYVERTÁNCZ A XVII. SZÁZADBÓL.

Éleskő látképén sátoztábor szélén kurucz süveges bocskoros hajdúk tánczolnak. A zenét egy dobos szolgáltatja. Az egyik paraszttánczosnő előkötényes szoknyát s fűzős derekat visel. Feje kendővel van körülkötve, mely azután nyaka körül van csavarva. Egy prémes kucsmás lovasvitét a markotányosné keskeny, magas üvegpohárból itallal kínál.

Végles várának előtérében egy fonott kasú, hátul magas saroglyás kocsit, melyen asszonyok és mezítelen gyermekek ülnek, két cigány húz. Ezek öltözete paraszti. Középen hasított karimájú kurucz nemez süveg, lobogós ujjú zeke, rongyos szűk nadrág és mezítelen láb. Az egyiknek a derekát szorító keskeny bőrove mellé tokos kurta kés van dugva. A cigány-ság általában mindig a köznép, illetőleg a parasztság viseletéhez alkalmazkodott.

Nagy-Héflán képén két parasztot látunk földmunkával foglalatzkodni. Az egyik ásóval s a másik kapával dolgozik. Öltözetük a szokott, de bocskor helyett bakancsot viselnek.

Tábor várkastély képén egy mezítlábas paraszt és egy prémes kucsmás, bocskoros kerülő halad. Ez utóbbi puskáját balvállán viszi.

Nemti előtérben egy elől hasított karimájú prémes és kócsagtoll forgós kucsmát, deli sarút viselő köpenyes vitéz fut elszabadult paripája után.

A **kőszegi vár** képén egy szokott öltözetű hajdút látunk, egyik kezében hosszúnyelű csákánybaltával s oldalán szablyával. Felesége, aki gyermekét hátára kötve viszi, mellette halad. Érdekes, hogy a gyermeket olyan tartályban viszi, a melynek a földet érő rúd támasztékja van. Pihenésnél a gyermek testsúlya erre a rúdra nehezedik. Az utasokat egy paraszt öltözetű korcsmáros hívogatja befelé.

Rechnitz látképén két hajdú egy parasztházból a tehenet akarja elhajtani, de a gazda és felesége ellentállnak, mire az egyik hajdú karddal támad a parasztra. Vágott végű szablyájának egyenes rövid keresztvasú s gyengén hajlott kézvédő nélküli markolata van.

Feketeváros előterében két paraszt áll. Az egyik mezítlábas és zekéje alól lobogós ingujj lóg ki, a másik magasszárú csizmát visel.

Csobáncz képén egy paraszt pár nagy rácsos kosarat és batyut czipel. Előttük egy prémes kucsmás hajdú halad, a vállán átvetett keskeny szíjjon viselt szablyával. Keskeny övébe hátul tokba bujtatott kurta kés van dugva, jobbában botot visz.

Hricsó vár látképén ismét cigány családot látunk a szokott módon öltözve, mezítelen gyermekektől környezve.

Cziczva képén ugyancsak velük találkozunk. Az aszony, hátán a purdéval, kézi fujtatóval a tüzet éleszti, míg a cigány egy patkót kovácsol. (106. kép.)

Csesznik látképén egy mezítlábas kurucz süveges paraszt fiú teheneket és juhokat hajt. Felöltött és derékba megkötött köpenyének nagy négyszögletű szürgallérja van.

Verőcze látképén egy kurucz süveges, hosszú dolmányos, magasszárú csizmájú, keskeny övet s galléros, palászerű panyokára vetett mentét viselő úr előtt levett süveggel hajlong egy paraszt. Az úr balkezevel vastag pálczára támaszkodik.

108. FŐURI PÁR
A XVII. SZÁZADBÓL.

Verebély előterében két hajdú egy elfogott parasztot állít egy vitéz elé. Ennek öltözete prémes kucsma, elől kőcsag forgóval, a dolmány fölébe öltött könyökbe vágott ujjú s elől végig kihajtott keskeny prémmel szegett térdig érő mente, magas és elől csúcsba szabott szárú csizma és szablya.

Berenéz látképén tábori életet látunk, hol a markotányos sátra előtt egy előkötényes, ingvállujjas asszony hosszú, karsú pohárból itallal kínál egy hordó mellett ülő hajdút, míg egy másik kurucz süveges hajdú a tűz mellett nyárson ürü czombot forgat.

Gesztes képén kivégzést látunk. Egy idősebb mezítelen férfi van karóba húzva. Két fedetlenfejű kámzsás és kurta köpenyes barát feszületet tart a kínlódo elébe, körülötte pedig süveges hajdúk és prémes kucsmás vitézek álldogálnak. A háttérben egy prémes kucsmás, szablyás vitéz lovagol el a vár felé.

Szobotist előterében egy vitéz épen lovára száll, míg egy féllábú koldus süvegét alalmazniért nyújtja feléje. A vitéz prémes kucsmája mellett sólyomszárnny díszlik.

Feketepatak képén sátoztábor előtt egy dob tetején koczkázó hajdúkat látunk. Kettő közülök kurucz süveget s kettő prémes kucsmát visel. Lárukön fűzött boeskor, fegyverük szablya és puská. Az egyik hosszú szárú kis pipát szív.

Varasd jobboldali előterében két nemez karimájú kucsmát viselő, lobogós ingujjas, deli sarús vitézt látunk, a kik a vállukon keresztül vetett szíjjon nagyobbfajta görbe kést és kezükben hosszúnyelű, gömbfejű buzogányt viselnek.

Kaproneza látképének előterében igen érdekes jelenetet látunk, a mennyiben három vitéz egy tárogatós zenéje mellett *fegyvertánczot* jár. Az egyik két lábujjhegyre ágaskodva forog, miközben jobbában meztelen kardját villogtatja, a másik a földön guggoló helyzetben, balkezevel a földön vízszintesen tartott szablyáját átugorja, míg a harmadik szintén guggoló helyzetben ugyanezen aktusra készülődik. Öltözetük prémes, zacskós kucsma, elől sűrűn gombos, kurta dolmány, szűk nadrág és bakancs. (107. kép.)

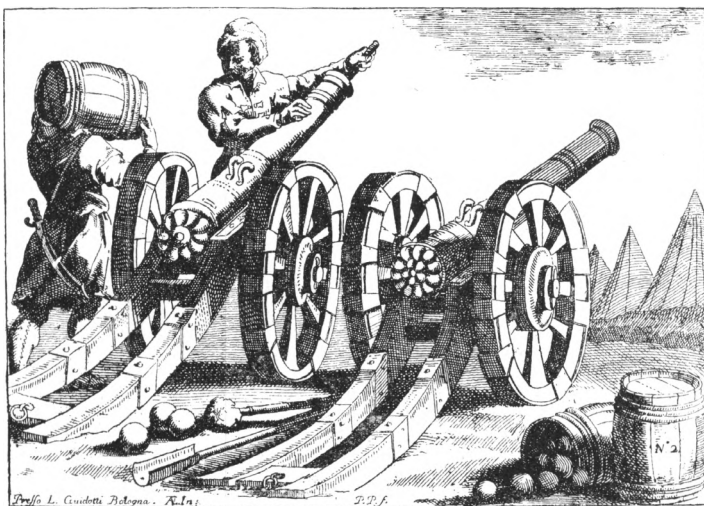
Presnitz képén egy prémes, nagy kucsmás, csizmás lovas vitéztörök foglyothurczolmagaután.

Magyar-Óvár látképén egy saraglya nélküli parasztszekeret látunk, melyben csak elől van egy szakadozott kas. Két ló húzza, melyek magas nyaklóval vannak szerszámozva s hátukon nyereg van. A kocsiból egy dolmányos, kucsmás magyar, ostorral nógatja a lovakat, míg hátul egy másik hasonló öltözetű férfi a kerekeket igyekszik kiszabadítani a kátyúból.

Végül a **lakompaki kastély** előtt ifjú párt látunk sétálni. A férfi zacskós, prémes kucsmát visel, mellé tűzött kerecseny szárnynyal. Sűrűn gombos dolmánya vágott ujjából lobogós ingujj lóg ki, szűk nadrágja deli sarúban végződik. Övéből szablya lóg s jobb hóna alá kis buzogányt szorít. A hölgy fején koronás, fátyolos pártá van s fodrozott puffosujjú, fűzött vállat, előkötös hosszú szoknyát és kezében csukott legyezőt visel. (108. kép.)

Ütközet az eszéki híd körül. Fölrata: Pianta et alzata della Città e famoso Ponte d'Essech, in gran parte incendiato dall'Armi Imperiali sotto la condotta del Marescial Gnte Conte Leslé.

A kép jobboldali előterében egy csapat puskás lovast látunk, középen behasított, felhajtott prémes karimájú kucsmában s csonkaujjú dolmányban. A baloldali előtérben egy magyar tüzért látunk, a mint épen az ágyút tisztítja a lövés után. Öltözte csonkaujjú, elől zsinóros, gombos dolmány és prémes süveg. (109. kép.) Melszette; VAN WESTERHOUT ARNOLD. Rézmetszet. Szélessége 51.6 cm. Magassága 35 cm.¹

109. MAGYAR TÜZÉR A XVII. SZÁZADBAN.

Ugyanez a magyar tüzér hű másolatban előfordul CHIARELLO «Historia degli avvenimenti» című s 1687-ben Velenczében megjelent művének Esztergom ostromát ábrázoló 92. számú tábláján.²

De ugyancsak megjelent egy a XVII. század végéről való hadimunkában is, mint önálló lap; különben művészi rézmetszetben. Aláírása P. P. F. Presso L. GUIDOTTI BOLOGNA. A E. In. Szélessége 17.5 cm., magassága 12.5 cm.³

Hogy a tetszetős staffage alakot a három művész közül, kik körülbelül egy korban működtek, melyik teremtette tulajdonképen s melyik vette csak kölcsön a másiktól, ma már nehéz volna eldönteni.

I. József arcképe 1687-ből. Öltözte szűk nadrág, elől csúcsosra vágott magasszárú és végig drágakövekkel és skofiumos arany himzéssel díszített csizma, dolmánya alul, hátul és az ujjhajtókák felett skofiumos virágokkal, gyöngyökkel és drágakövekkel szegélyezett. Elöl egyik oldalon köves és gyöngyös ezüstkapsok, a másik oldalon sodronyos foglalatú gyémántokkal kirakott hegyes gombok láthatók, a dolmány övalatti részén a gombok a túlsó oldalon vannak. Derekat aranyrojtos végű virágos selyemsál szorítja. Nyakában az aranygyapjasrend

¹ Történeti képsarnok. T. 3868.

² Történeti képsarnok. T. 5468.

³ Szerző gyűjteményében.

láncza lóg. A dolmány ujjain hermelinprém hajtókák. Oldalán drágaköves lánczon egyenes, sas-fejű markolatú szablya lóg. Egész öltözete fölő nagy hermelingallérú és szegélyű hosszú palást van borítva, a melyet elől drágaköves csatt foglal össze. Jobbjában körtefejű gerezdés buzogány. Haja vállaira omlik, arcza szakál- és bajusztalan. Mellette egy asztalon a magyar szent korona, a háttérben a trón hátúlsó falán a magyar címér. Rézmetszet. *Wagner Mályás* könyvnyomdász kiadása Ulmban. Magassága 73 cm., szélessége 51.1 cm.¹

A *Laschge* kiadásában Nürnbergben 1687-ben megjelent «*Hungarisch-Türkische Chronik*» 100., 126. és 748. lapjain a következő érdekes és ritka képek tartalmaznak viselettörténetünkre nézve fontos adatokat.

Martinuzzi gyilkosa. Kerek, felhajtott és oldalt behasított karimájú, lapostetejű nemez kalpagot, dolmányt, lehajtott gallérú kurta köpenyt, szűk nadrágot, deli sarút és oldalán egyenes keresztvasú, hajlott markolatú és vágott végű szablyát visel. Szakáll- és bajusztalan.

Dózsa György kivégeztetése. A tűzes trónon megsült népvészér húsából enni kényszerített egyik paraszt, öltözete: keskeny prémszegélyű, zacskós kucsma, prémgallérú és prémhajtókás kurta ködmön, derekán keskeny szövetöv, mely mellé oldalt kurta kés van dugva. Szűk nadrágja magasszárú csizmába van húzva, mely fent egyenesen levágott.

Sáskák irtása Köpcsény táján 1686-ban. I. A megásott árok partján ásójára támaszkodva egy mezítlábos paraszt térdel. Öltözete térdig felgyűrt gatyá, hasonlóképp felgyűrt ujjú s elől nyitott s a gatyába bekötött ing, keskeny prémszegélyű, zacskós kucsma. Arcza bajusz- és szakáltalan. Mellette egy úr áll s a jobb kezében tartott óriási sáskát vizsgálja. Öltözete prémes kucsma s galandgombolós dolmány elől csattal ellátott szövetövvel. Körszakállt és bajuszt hord.

Sáskák irtása. II. Az árok szélén egy az előbbenihez teljesen hasonló öltözetű paraszt áll, kezében kaszával. Mellette egy úr nézi a sáskákat. Ennek öltözete olyan, mint az előző uré, csak hogy panyokára vetett zsinörgombolós kurta posztó mentét is visel, melynek ujjá tenyérrnyi magasan felhasított. Csizmája szára elől csúcsba vágott. Oldalán szablya, melynek kézvédője vékony láncz. Jobbjában csákányfokost visz. Rézmetszet. Magassága 15 cm., szélessége 12 cm.

Két magyar úr. Az egyik profilba áll. Pirosszínű szűk nadrágot, citromsárga s hegyes csúcsba vágott szárú szatyán csizmát és csaknem bokáig érő hosszú velencei kékszínű dolmányt visel, melynek egyik szára, hogy a menést ne akadályozza, a feketén erezett négy-szeres sárga zsinórövbé van feltűzve, miközben fehér béllése látszik. A dolmány eleje skóliumos egyenes arany zsinórzattal és háromszor gömbölyű gombbal díszített. A gombolók végén egy-egy kis arany bojt lóg. Az ujjakon meggyiszínű hajtóka. A vállon keresztül van vetve az arany-szegélyű piros szattyánból készült kardtartó szíj. Rajta piros bőrhüvelyű hajlott markolatú s egyenes keresztvasú rézzel kivert szablya lóg. A panyokán lelógó rózsaszínű posztóból készült mentét, mely sárgás-fehér farkashőrrrel van szegélyezve és béllelve, vállán két négyzetalakú aranyozott és pirosköves csatt tartja össze. Fején széles farkashőrr peremű meggyiszín zacskójú kucsma. Arcza, napbarnított színével, szép sasorrával, kurtára vágott fekete hajával s kifent kis fekete bajuszával igazi magyar típus. Egyik kezét övén nyugtatja, míg a másikkal hátra-nyúlva, bokáján alul érő mentéjét fogja fel.

A másik szorosan mellette állva és szembe fordulva beszél vele, mit élénk kézmozdulattal kísér. Ennek is sárga szattyán csizmája van, a melyet azonban bokájáig betakar a magas fel-álló gallérú, elől végig egyenesvágású, királyvörös posztóból készült dolmány. Elől fekete zsinórzattal és gombokkal. Ujjá hajtókája kék. Öve arany paszománttal szegett piros szattyán. Vállán keresztül vetve a kardszíj. Két piros köves csattal összefoglalt párduczkaezagányt visel. Fején szürke prémes, kék zacskós kucsma. Jobbjában botot tart. Tömör nagy bajuszsza. Szép magyaros típussal. BEICH és AMIGÓNÍ freskója 1688-ból.²

¹ Történelmi képcsarnok. 7657.

² SCHLEISSHEIM bajorországi kastélyban.

Hajdú. Sötétkék szűk nadrágot, nyers bőrből készült csizmát, vörös szövetövel, egészen kurta, elől sárga zsinórgombolós, apró gömbölyű rézgombokkal ellátott, meggy színű ujjhajlókás zöld posztó dolmányt, panyokára vetett sötétszürke hosszú köpenyt, fején pedig keskeny karimájú gyűrött nemez kalpagot visel. Kezében hosszú kovásszerkezetű puskát tart s oldalán fekete zsinór kardkötőn fekete csontmarkolatú s egyenes keresztvasú szablya lóg. BEICH és AMIGONI falfestménye 1688-ból Schleissheim bajorországi kastélyban.¹

Czímerkép. (110. kép.) Vitéz álló alakja. Öltözete fekete prémes, vörös zacskós kucsma, erősen derékba szabott hosszú vörös dolmány, melyet középbogláros keskeny aranyozott öv szorít, keskeny arany zsinórral körülszegett, elől öt aranyozott gombbal és alul oldalt vágott zsebbel. Szürke nadrágja, magas és csúcsba szabott szárú sárga szattyánbőr csizmába van húzva. Balkezeiben egyenes keresztvasú és markolatú egyenes hegyes tőr kardra szúrta, levágott emberfőt tart, míg balkezeit csipőjére lámasztja. Adományozta I. Leopold, Bécsben 1690. márczius 12-én *Horváth Mihály* részére.²

Huszár 1693-ból. Öltözete prémes kucsma, oldalt kócsag forgóval, kurta dolmánya, zsinóros s derekát a kard szíj öve szorítja. A dolmány fölébe még egy szintén zsinórozott s elől szétnyitott felső ruha van öltve s e fölé van panyokára vetve a farkaskacagány. Nadrágja magasszárú csizmába van húzva. Jobbkezeiben kézvédős markolatú szablyájára tűzve, levágott emberfőt visz. Nyeregkápájába csatabárd van akasztva. A lőtakaró, sügyén összekapcsolt farkasbőrből készült, fecskefark módra. A huszár arca szakálltalan, hosszú, lecsüngő bajuszzsal.

A háttérben haladó lovasok közül az elsőnek zacskós, prémes kucsma mellett sasszárny van, közülök többen csatabárdjaikat jobb kezükben viszik.

Képünk aláírása: Die königliche Hussaren. Dieses Regiment ist erst seither 1693 in Frankreich aufgerichtet worden, und seind sie von den keyserlichen Hussarn nicht viel, ausgenommen an ihren Kappen, woran sie eine Lilie führen, unterschieden. Sie bedienen sich einer Wolffshaut an statt des Mantels, und führen eine Axt am Sattel; reiten auch sehr kurtz in den Steigbügeln, damit sie neilichen im wehrenden Treffen darinnen aufstehen, und desto besser auf den Feind hinzu kommen können, ihm das Haupt abzuhausen: als worzu sie trefflich geschickt und behend seind.

110. HORVÁTH MIHÁLY
CZÍMERALAKJA 1690-BÓL.

Rézmetszet. Hossza 14·2 cm., magassága 10·5 cm.

LEOPOLD FRIDRICH JÓZSEF rézmetsző által GUERARD N. rajzai után 1700-ban Augsburgban kiadott mű 12. lapja. A György Vilmos brandenburgi hercegnek ajánlott könyv teljes címe: Les exercices de Mars. Eigentliche Abbildung und Beschreibung dess Soldaten Lebens. Nach der neuesten frantzösischen Kriegs-Manier.³

A külföldi művészek hosszú sorából a XVII. század végén és a XVIII. század folyamán, különösen a Rugendas művész-családnak köszönünk számos, viselettörténeti szempontból becses képet. Az egész család művészi hévvel rajongott a magyar huszárokért s különösen a kurucz-lovasság leghívebb ábrázolásait nekik köszönjük. Közülök:

RUGENDAS GYÖRGY FÜLÖP, csataképfestő és rézmetsző, született 1666-ban Augsburgban, meghalt ugyanott 1743-ban. Előbb órasmesterséget tanult, majd Fischer Isaias festőhöz került. Utóbb Bécsbe ment, hol két évig tanult. 1692-ben pedig Velenczébe, majd Rómába ment. Atyja halála hírére visszatért Augsburgba. 1699-ben kezdett fekete modorban csataképeket metszeni. 1705-ben Augsburg ostrománál háza és vagyona elpusztult. Ekkor látta először közelről a háborút, melyet azután olyan mesterileg rajzolt, 1710-ben az ottani rajzoló iskola

¹ Az 1900-iki párisi világkiállítás huszár kiállításának anyagából.

² Magyar nemzeti múzeum levéltára.

³ Szerző gyűjteményében.

igazgatója lett. Számos gyermeke okozta anyagi küzdelmei miatt, a karcztűtől másodszor tért vissza az ecsethez, miközben Bourguignon és Tempesta voltak előképei. Sajátkezűleg radirozott fekete modorú és sárga alapnyomású karczai voltak különösen híresek. A mezzótintó nagy mestere volt. Komposíciói mindig életteliések és szellemesek. Különösen lovasságot rajzolt előszeretettel. Idősebb fia, ki 1774-ben 73 éves korában halt meg, nemcsak atyja nevét, de művészetét is örökölte. Különösen a lovat kedvelte és előszeretettel rajzolt huszárokat. Ifjabb fia, I. KRISZTIAN, ki 1781-ben szintén 73 éves korában hunyt el, ugyancsak mint csataképek metszője tűnt ki. Értékesek okkerbarna alapnyomású, felrakott fehér fényekkel kezelt metszetei. Ez is legszívesebben huszárokat rajzolt. Az öreg György mester harmadik fia, JEREMIÁS GOTTLÖB, 1772-ben, mint szintén neves rézmetsző halt meg, s ugyancsak hírnévnek örvendett a Krisztián fia, FÜLÖP SEBESTYÉN is.

JÁNOS LÖRINCZ ugyancsak festő és rézmetsző. Angolországban 1775-ben született. Ez inkább műkereskedő volt ugyan, mindamellett képei becsesek, mert a costumök helyes megrajzolására rendszerint nagy gondot fordít. Mint a művészeti iskola igazgatója 1826-ban halt meg Augsburgban. A családi tradícióhoz híven ő is az aquatintát művelte és kizárólag csataképeket alkotott.¹

Műveik közül eddigelé kiadatlanok és kevésbé ösmertek:

Kuruczok az erdei romnál. Fák között levő romok körül lovas és gyalogos kuruczokat látunk, a szokott öltözetben. Az előtér közepén, felénk háttal fordítva, gyalogos vitéz áll, a másíknak magyarázva. Vállán farkaskaczagány van keresztülvetve, hátra tartott kezében fokost tart, dolmánya ujjhajtókás, fején zacskós, prémes kucsma van. Mellette a földön ül egy nő, akin kivágott ingvállas vállfűzőt s hátul messze lelógó két szallaggal ellátott csipkés fejkötőt látunk. RUGENDAS FÜLÖP GYÖRGY 1698-ban készült rajza után, RUGENDAS KRISZTIAN sárga alapnyomású, fekete modorú rézmetszete. Szélessége 20·2 cm., magassága 16·8 cm.²

Kurucz lovas. (111. kép.) Fehér lovon, a leggyorsabb rohamban vágat el előttünk az öreg kurucz vitéz, tipikus magyaros arczával, tömött, kurta ősz bajúszával. Fején magas prémes kucsma, hátra repülő nagy meggyszínű zacskóval. Kurta ujjhajtókás dolmánya, kék és szűk nadrágja piros posztóból készült. A vállán keresztülvetett keskeny szíjjon, bal oldalán tarisznya lóg. Lábán a sarkantyús, kurtaszárú csizma elől csúcsosra vágott. Jobbjában meztelen szablya, melynek széles pengéje elől levágott. Keresztvása egyenes, gombos végű. A markolaton kézvédő nincsen. A nyeregkapán pisztolyok. A lőtakaró fecskefarkúra szabott. Utánna egy másik lovas vágat, hasonló öltözetben, csak hogy ennek felhajtott, széles karimájú nemezsüvege van, melynek csúcsba szabott, messzire lebegő hajtókája van. Eredeti vízfestmény RUGENDAS FÜLÖP GYÖRGY-től a *Lanfranconi Enea*-féle gyűjteményből.³

Zsákmányolás. (112. kép.) A háttérben, a részben füstölő romok és házak között ruhaneműeket és háziállatokat zsákmányoló lovas és gyalogos kuruczok láthatók. Az előtérben egy fa előtt egy paraszt család könyörög. Az asszony, meztelen kisdédét a földre maga elé téve, térden állva beszél a kapitányhoz, a ki másik három lovassal és két gyalogossal áll a középtéren. Öltözete keskenyprémű zacskós kucsma, oldalt melléje tűzött három sastollal, vezérlő tiszti rangjelvényével, dolmányán keresztülvetve farkaskaczagány. Nadrágja elől csúcsosra vágott, magasszárú csizmába van húzva. Nyeregkapájában pisztoly, oldalán szablya. A mellette álló, felénk háttal fordult lovas kucsmája mellett nincsen toll s panyókára vetett hosszú köpenyegének nagy, négyszögletű szűrgallérja van. A lovasok mindannyian csak bajuszt hordanak. A két gyalogos vitéz öltözete ugyanilyen, de egyikük csizma helyett, alsó lábszárközépig felszíjazott bocskort hord, s mind a ketten szakált is viselnek. RUGENDAS FÜLÖP GYÖRGY sárga alapnyomású fekete modorú rézmetszete. Hossza 23 cm., magassága 15·4 cm.⁴

¹ DR. NAGLER G. K.: *Künstler-Lexicon*.

² *Szépművészeti múzeum. Metszetgyűjtemény. Rugendas kötet.*

³ *Történeli képesarnok.*

⁴ *Szerző gyűjteményében.*

Gróf Ottingen Wolfgang arczképe 1700-ból. A nevezett 1699-ben a törökökkel folytatott béketárgyalásokon a teljhatalmú megbízott, s később konstantinápolyi nagykövet volt. Öltözete hosszú, bokántúl érő aranybrokát kaftán, mely oldalt gombolódik sűrűn alkalmazott apró gombokkal, s melyet derekára széles, csikos selyemszövet öv szorít. Erre hasonló hosszú, csonkaujjú boérmente van felöltve, mely elől szélesen nyitott s nagy, drága prémgallérral és elől is végig széles prémszegélylyel ellátott. A kaftán ujja keskeny hajtókával bír. Oldalán karabella szerű, egyenes markolatu és egyenes keresztvasú szablya lóg. Jobbjában

III. KURUCZ LOVAS A XVII. SZÁZADBÓL.

Rugendas Fülöp György vízfestménye után.

gömbfejű buzogány. Fején széles prémű kucsma, mely mellett drágaköves forgótokban seprőformára csinált fekete kócsagtollbokréta díszlik. Lábai papucsos sarú. Haja vállára omlik, bajúszát s ajka alatt kis légyszakált hord. Az egész ruházat szövetmintái perzsa motívumok s így valószínű, hogy az egész öltözet a szultán ajándéka. Rézmetszet. NUNZER E. metszette Nürnbergben. Magassága 32,2 cm., szélessége 22 cm.¹

Oettingen Wolfgang gróf konstantinápolyi nagykövet búcsúlátogatásának menete, a mint Bécsben 1699 szeptember 26-án Ő Felségétől, a kihallgatásról távozott s a milyen rend-

¹ *Történelmi képcsarnok. Arczképek.* 3513.

ben fog Konstantinápolyba is bevonulni. Az egész menet nagy részének öltözete magyar, jól lehet az urak legnagyobb része a német főrendekből tellett ki. Elöl hármas sorokban prémes-kucsmás huszárság halad. Utánuk a harsonások s a lovasdobos szintén magyar ruhát viselnek. A főúri lovasság kócsagtollforgós, prémes kucsmát, virágos brokát dolmányt, prémgalléros mentét s a szablyán kívül kezükben jobbra buzogányt hordanak. A hatlovas díszhintók lovászhai és kocsisai szintén mind magyar ruhát viselnek. A hintó mellett kétoldalt hat-hat nemes halad magyar ruhában, hosszú mentében, prémes kucsmában, szablyával oldalán és buzogánnyal jobbában. De maga a menet közepén lovagló nagykövet is magyar díszruhát visel. A kép alján, 19. szám alatt, magyarázó német nyelvű szöveg olvasható. Rézmetszet. Nyomatott Bécsben, Lercher Kristóf-nál. Szélessége 29 cm., magassága 19 cm.¹

112. KURUCZOK ZSÁKMÁNYOLÁSA.

Rugendas Fülöp György metszete után.

Emléklap Erdély meghódolására. A háttérben különböző fegyvernembeli császári csapatok vannak felállítva, az előtérben kucsmás és mentés erdélyi főurak előtt Apafi Mihály fejedelem áll. Hegyesre vágott szárú csizmát, szűk nadrágot, hosszú zsinóros és gombos dolmányt visel, melynek alja körül szélesen ki van aranyhímzéssel varrva, derekán csavart szövet öv van, nyakában prémszegélyű és béllésű köpeny lóg, fején prémes kucsma. Szablyája vágott végű. Rézmetszet. Aláírása: P. B. BOUTTATS. f. Magassága 28.3 cm., szélessége 18.5 cm.²

Erdély meghódoltatása. Egy jelenetet ábrázol a XVII. század végéről, vagy a XVIII. elejéről, midőn az osztrák hadsereg Caprara tábornok vezérlete alatt Erdélybe nyomul, az urak hódolatát fogadja s II. Apafi Mihály fejedelmet katonai fedezet alatt Bécsbe küldi. Az osztrák tábornok vezérkarától környezve, fején barettjével, díszes sátra előtt fogadja az erdélyi urakat, kik féltérdre ereszkedve, párnákon nyújtják át a nevezetesebb erősített városok kulcsait. A ma-

¹ *Történeli képesarnok.* 3515.

² U. o. T. 5709.

gyar urak prémes kucsmát, zsinóros dolmányt, csavart szövetövet s panyókára vetett hosszú mentéket visel. E kép fölött látjuk Gyulafehérvár látképét fegyvertrófeák között, középütt lándzsára tűzött prémes kucsmákkal. Aláírása: Les Transylvains soumis. S. LE CLERC. f. Rézmetszet. Magassága 21·8 cm., szélessége 16·5 cm.¹

Úgy látszik, ez után a metszet után készítette a XVIII. század elején Nancyban CHARLES MITTÉ, azt a remek gobelint, mely a schönbrunni császári kastélyban őriztetik.²

Clerc Sebestyén. Kiváló rajzoló és híres rézmetsző volt, a ki 1637-ben Metzben született és 1714-ben Párisban halt meg. A rajzolást atyjától, a kiváló ötvöstől tanulta. Művei rendkívüli finomságuk s a mellett correct rajzuk által tűnnek ki, úgy hogy sokan a híres Callot fölé helyezték. Rendkívüli termékenységre vall, hogy körülbelől 3000 műve ösmeretes.³ Sokat foglalkozott a magyarországi török háborúk részleteinek rajzolásával és több művészi kivitelű képet köszönünk neki hazai várainkról, s nevezetesebb ostromainkról. A császári gyűjteményekben levő néhány magyar történeti tárgyú gobelinnek is ő a tervezője.

Brandenburgi Katalin fejedelemasszony arczképe. (113. kép.)

Öltözete hosszú, uszályos, kék selyemszoknya és rózsaszínű derék, mely alúlszélesen van aranyhímzéssel szegve. A könyökbe vágott ujjak kék selyemből vannak és fodros fehér csipkével szegvék. Nyakában kétsoros aranylánczon drágaköves medaillon lóg. A nyaknál magas és széles fehér csipkegallér hajlik ki. A főkötő fenyőtoboz módjára fehér tüllből kúpalakúlag készült s hegyéről földig érő gazdag fehér fátyol csüng hátra. Elöl a főkötőt piros korallokból füzött virágkoszorú fogja körül, középütt pedig egy kis sárga színű strucc toll hajlik belőle előre a homlok fölé. Füleiben nagy drágaköves és gyöngyös függők. Kezein könyökig érő sárga keztyűk. Jobb kezében kormánypálca. Czipője sárga szattyán. Eredeti vízfestmény.

A Magyar Nemzeti Múzeum negyedréta alakú, erdélyi fejedelmi viseletképekből álló codexének XI. számmal jelölt, eredetileg azonban 12-ik lapja.⁴

113. BRANDENBURGI KATALIN FEJEDELEMASSZONY. XVII. SZÁZAD.

¹ Szerző gyűjteményében.

² Szerző: Magyar műkincsek. III. k. I. tábla.

³ Dr. NAGLER t. i. műve. III. k. 3. l.

⁴ Magyar nemzeti múzeum könyvtára. Fol. Lat. 1702.

Érsekújvár ostroma. Az előtérben több magyar alakkal, melyek közül a jobboldali előtérben egy magyar úri párt és cigányasszonyokat, a baloldali előtérben pedig lánczoló magyar parasztokat ábrázoló alakok, *Birkenstein*: Erzherzogliche Handgriffe című művének 105. és 107. lapjáról vannak véve. Rézmetszet. Aláírása: NYPOORT fecit. Szélessége 25.1 cm., magassága 16.1 cm.¹

Szatmár látképe. Az előtérben vegyesen német és magyar lovasok állanak. A magyarok közül az egyik vágott ujjú panyókára vetett s felálló magas gallérú mentét visel. Fején, közepén hasított karimájú nemez-kucsma van, nagy kócsagtollforgóval. Jobbjában nagy gombbal ellátott nyelű lobogós kopja. A másik lovas széles, borzas prémszegélyű kucsmát s jobbjában gerezdes gömbfejű buzogányt visel és vágott ujjú mentéjét felöltve viseli. A harmadik lovas ugyanígy van öltözve, de mentéje panyókára van vetve és jobbjában puskát tart. Oldalán szablya. A negyedik lovas kócsagtollforgós Zrínyi-sisakot, társapaizsot és lobogós kopját visel és szűk nadrágja és csizmája van. Rézmetszet. Szélessége 29 cm., magassága 19 cm.²

Novigrád vár látképe. Az előtérben a német katonák mellett hat kucsmás magyar vitéz is heverész a földön. Rézmetszet. Hossza 17.3 cm., szélessége 11.9 cm.³

Veszprém látképe. A jobboldali előtérben német és magyar lovasok. Ez utóbbiak közül két vitéz köpenyt, elől galandgombszáras mentét, s elől magasan felálló prémes s oldalt szúrt tollforgós kucsmát visel. Rézmetszet. Aláírás: JACOBUS PEETERS ex Anvers. Gasp. Boutats fecit. Szélessége 25 cm., magassága 11.1 cm.⁴

Sarczolás. Magyar lovasok, lovaikról leszállva, egy kastélyszerű házat rabolnak ki. Az egyik vitéz a házból jön ki, csomagokkal megrakottan. Öltözete hosszú dolmány, elől sűrűn alkalmazott galandos gombolóval. Egy sziklapadon, felénk háttal fordúlva, másik vitéz ül. Fején prémes kucsma, elől két sastollal. Oldalán egyenes kézvédős, karabellamarkolatú szablya, a hegyoldalán egy másik, hasonló öltözetű vitéz siet fel. A baloldali előtérben felszerszámozott paripa legel. Középen két török-tatárviséletű puzdrás, tegzes és kopjás harczos egy fához kötött mezítelen férfit kínoz. Rézmetszet. Aláírása: J. A. T. J. és C. A. W. f. Hossza 14.7 cm., magassága 11.8 cm.⁵

Nagyszombat látképe. Felirata: Tyrnavia vulgo Dyrna etc.

A városhoz vezető úton két vágató lobogós kopjás huszár és két gyalogos hajdú látható. Ugyanilyen hajdú látható a jobboldali előtérben, a mint kerek kis sapkáját leemelve, két nőt üdvözl. Öltözete szűk nadrág, deli sarú és dolmány. Fegyverzete szablya és csákányfokos. A nők egyike uszályos szoknyát s fodrozott csipkegallérú, kurta kis selyem gallérköpenyt visel. Rézmetszet. Szélessége 44.4 cm., magassága 33 cm.⁶

Veszprém látképe. Az előtérben magyar lobogós kopjás vitézek ütköznek meg német lovasok- és gyalogosokkal. A magyar vitézek zacskós, prémes kucsmát viselnek. Rézmetszet. Szélessége 17.5 cm., szélessége 9.6 cm.⁷

Szigetvár látképe. A baloldali előtérben két gyalogos magyar hajdú áll. Az egyik szövetővel ellátott dolmányt és prémes, zacskós kucsmát, fegyverzetül pedig szablyát és vállán puskát hord. A másik hasonlólag öltözött alak félvállra vetett galléros köpenyt és jobbjában csákányfokost hord. Rézmetszet. Szélessége 19 cm., magassága 15.2 cm.⁸

Székesfehérvár látképe. A jobboldali előtérben két török és egy magyar lovas, és két magyar hajdú látható. A prémes kucsmás hajdúk dolmánya elől egyenesen zsinórozott s oldalukon szablyát és vállukon puskát hordanak. A lovas szintén prémes kucsmát visel, melynek prémje közepén behasított. Rézmetszet. Szélessége 29.4 cm., magassága 19.4 cm.⁹

¹ Történeli képcsarnok. T. 4562.

² U. o. T. 4247.

³ U. o. T. 6036.

⁴ U. o. T. 2448.

⁵ Szerző gyűjteményében.

⁶ Történeli képcsarnok. T. 2078.

⁷ U. o. T. 1011.

⁸ U. o. T. 824.

⁹ U. o. T. 810.

Tokaj látképe. A jobboldali előtérben egy hajdút és egy lovast látunk. A hajdú prémes kucsmát, jobbában kivont szablyát és baljában csákányfokost hord. A lovas lobogós kopját, íjját és tollforgós kalapot visel. Aláírva: G. BODENEHR fec. et exc. Rézmetszet. Szélessége 26.9 cm., magassága 14.4 cm.¹

Temesvár ostroma. Az ostromkép előterében a többek között egy magyar hajdú áll, kurtla dolmányban, szűk szadrágban, deli saruban és prémes zacskós kucsmában. Puskáját vállán viszi. Oldalán szablya. Rézmetszet. Hossza 28.2 cm., magassága 17 cm.²

Szikszó látképe. Az erősített város előterében két magyar vitéz áll. Az egyik háttal van fordulva, szűrgallérú mentét visel, mely közepén alul fel van hasítva és gombolókkal ellátva. A másik elől sűrűn zsinórozott dolmányt, szétvetett, vágottujjú kurtla mentét s mindkettő tollbokrétás prémes kucsmát és szablyát visel. Rézmetszet. Magassága 10.3 cm., szélessége 13 cm.³

Emléklap. A törökök megveretése emlékére. A magasan álló trónon ül I. Leopold és neje. Két oldalt a kis trónörökös és a kis főhercegnő állanak. A trón lépcsőin két oldalt hadvezérek állanak sort. Ezek között a bal oldalon a legfelső lépcsőn magyar ruhás főúr áll. Egyedül neki van fején fűveg. Ez bizonyára Esterházy Pál nádor lesz. Öltözete térden alul érő hosszú dolmány, elől végig zsinoros gombolókkal. Szövete virágos aranybrokát. Erre felöltve vágottujjú, nyusztbéllesű mentét visel. Elöl végig zsinoros gombolóval. A mentét fent drágaköves csatt tartja össze. Derekan selyem szövetöv, mely oldalt csokorra van kötve és rojtos vége lelóg. Fején széles prémszegélyű bársony kucsma, elől drágaköves és gyöngyös boglárba foglalt hármastollforgóval. Mellén selyem szallagokon két rendjel keresztje lóg. Oldalán köves markolatú szablya. Lábán hosszúszerű csizma és bal kezében vezéri bot. REIDEL ZACHARIÁS rajza után metszette FRANCK JÓZSEF. Szélessége 31.9 cm., magassága 29.4 cm.⁴

114. IV. FERDINÁND MELLKÉPE
A XVII. SZÁZADBÓL.

Pozsega előtti ütközet, a háttérben Pozsega látképével. A baloldali előtérben magyar lovas vágat előre. Öltözete dolmány, várvetett köpeny, elől behasított prémszegélyű kucsma, tollforgóval, oldalán egyenes keresztvasú szablyával és kezében lobogós kopjával. Rézmetszet. I. A. THALAT d. WOLFGANG f. Szélessége 14.3 cm., magassága 11 cm.⁵

A bécsi erdőben lefolyt ütközet, midőn Szobieski lengyel király a törököktől szorogatott Bécs felmentésére sereget vezet. A lengyel viselet e korban csaknem azonos volt a magyarral. A gyalogság és lovasság között egyaránt látunk prémkucsmás alakokat. A kép közepén úgylátszik maga Szobieski aprítja a törököt, tollforgós prémszegélyű kucsmában és mentében. A baloldali előtérben az egyik lovas, hosszú gombos dolmányt, elől hasított prémetű zacskókucsmát s könnyű magyar szablyát visel. Aláírása: Opening en flæn der Turken ænt Weener Wald. R. de H. in. per JACOBUS PEETERS ex. Antv. Rézmetszet. Szélessége 20.1 cm., magassága 16.7 cm.⁶

Dubicza megvétele. A háttérben kucsmás és lobogós kopjas huszárok csapata vágat a város kapuihoz. Elöl és oldalt tisztjeik buzogánnyal és csákányfokossal vezényelnek. A jobb-

¹ Történeli képsarnok. T. 962.

² U. o. T. 891.

³ U. o. T. 835.

⁴ Történeli képsarnok. 2878.

⁵ U. o. T. 6137.

⁶ U. o. T. 5696.

oldali előtérben is ilyen huszárság áll. Egyik tisztjük még mellpánczélt visel, de a mellett prémes tollforgós kucsmája és négyszögletű nagy galléros köpenyege, vagy szűrje van. Baljába csákányfokost tart. A mellette álló másik lovastiszt hasonló kucsmát, zsinoros és öves dolmányt, panyokárvetett köpenyeget és kezében nagy gombos buzogányt hord. Előttük három gyalogos tiszt áll a puskások előtt, tollforgós kucsmában és zsinoros hosszú mentében. Egyiknek kezében széles csatabárd van. A baloldali előtérben álló lovas hosszú dolmányán mellén keresztülvetve s derekán csokorra kötve, széles selyemszallagos vezéri jelvényt visel. Mentéjének nagy prémgallérja van. Tollforgós, prémes kucsmát és jobbában szárnyas buzogányt hord. Rézmetszet. Aláírása: Die Stadt und Schloss Dubicza in Bosnia vom Banus in Croaten (Zrínyi) überfallen und abgebrannt. etc. Szélessége 17·4 cm., magassága 13·2 cm.¹

I. Leopold megkoronáztatása. A középső kép a koronázás jelenetét ábrázolja a templomban, hol a nádor s a tartományok czímeres zászlóit, valamint a koronázási jelvényeket tartó főurak is az előtérben magyar ruhában vannak ábrázolva. A hosszú prémes menték közül egyiknek könyökig érő ujjá végig két oldalt felvarrott csatokkal kapcsolódik. Oldalt négy kisebb méretű kép van, melyek közül a pénzszerzés, a lovaggá ütés és az ökör sütés jeleneitől látunk magyar öltözetű alakokat. Alul végül magát a koronázási menetet látjuk díszhintóival és lovas kíséretével. Ezek között is számos magyar lovas van, mind kucsmában és prémes mentében apródoktól kísérve. Rézmetszet. Magassága 34·3 cm., szélessége 25·5 cm.²

Mézeskalács bábsütőminta. (114. kép.) Babérkoszorús keretben, melyet alul két fekvő oroszlan tart, alul közepén az osztrák czímer, fent pedig a császári korona s Magyar- és Csehország czímerei díszítenek, két felé omló aranyrojtos szegélyű függönyök között látható IV. Ferdinánd hosszú vállra omló hajú, szakáll- és bajusztalan mellképe. Öltözete széles prémszegélyű kucsma, oldalt boglárba foglalt kócsagtollforgóval. Dolmánya arany zsinórral szegett, fölálló gallérral bír, s elől sűrűn egymásmellé vart nagy gombokkal gombolódik. A fölibe öltött mente virágos aranybrokát, elől galandos és aranyzsinóros gombolókkal. Alatta F. III.

IV. Ferdinánd, III. Ferdinánd fia 1647-ben még atyja életében magyar királylyá koronáztatott, de mielőtt átvehette volna a kormányt 21 éves ifjú korában 1654-ben meghalt. Magyar díszruhás arcképe bizonyára magyar királyá történt koronáztatása idejében készült.

Körtefából homorúan vésve. Magassága 18·2 cm., szélessége 11·3 cm.³

Érsekújvár ostroma. A baloldali előtérben kerek keretben Bocskay István mellképe. Fején kerek prémes kucsmával és vállán felálló gallérú, három gombolós köpenynyel. A baloldali előtérben két lobogós kopjás vitézt látunk tollas kucsmában és panyokára vetett hosszú köpenyben, míg a távolabb lovagló harmadik kerek nemezkalpagot visel. Egészen az előtérben, háttal fordúlva egy hajdú halad tollas kalpagban, szablyával, vállra vetett puskával s jobbában pálczával. Dolmánya felett felöltött köpenyt hord s hosszúszerű csizmája van. Rézmetszet. Szélessége 25·8 cm., magassága 20·8 cm.⁴

Győr várának látképe. A jobboldali előtérben egy hajdút látunk, szűk nadrágban, bakancsban, dolmányban és vállra vetett szűrben, fején alacsony kerek kalpag, elől tollforgóval. Balkezevel puskáját vállán tartja, jobbában gömbfejű buzogányt visz, oldalán szablya. Hossza 19 cm., magassága 13·7 cm.⁵

Kolozsvár látképe. A jobboldali előtérben egy magyar vitéz levett tollas kucsmával üdvözlő két hölgyet. Vágott ujjú dolmányt, szablyát és puzdrát visel. A hölgyek brokát szoknyát s kurtát, alul himzett gallért hordanak. Mögöttük egy zsinóros dolmányú s tollas kucsmás legény tartja a vitéz felszerszámozott lovát. E kép Houfnagel egyik metszete után készült. Rézmetszet. J. PEETERS-től. Szélessége 26 cm., magassága 14·5 cm.⁶

¹ Történelmi képesarnok. T. 4930.

² U. o. 2225.

³ Az Országos magyar iparművészeti múzeumban.

⁴ Történelmi képesarnok. T. 257.

⁵ U. o. T. 2391.

⁶ U. o. T. 2311.

Gróf Zrínyi Miklós halála. Az előtérben a földön fekvő Zrínyit a vadkan marcangolja. Öltözete szűk nadrág, csizma, magas gallérú virágos brokát dolmány. Prémes kucsmája távolabb fekszik a földön. Az elősiető lovas kíséret és gyalog szolgálak hasonló öltözetet viselnek, csak dolmányuk gallérja lehajtott s derekukon szövet övet viselnek. Fegyverük szablya és lándzsa. A háttérben Csáktornya. Hossza 29 cm., magassága 21·6 cm. Rézmetszet.¹

Schmid Rudolf János portai követ arczképe (meghalt 1667). Mellkép. Öltözete gombos dolmány, csavart szövet övvel. Panyokára vetett köpenye széles galandos gombolókka ellátott, melyek végén vítézkötés és bojt van. A galand közepére is gomb van fölvarrva. Fején széles prémezetű bársony kucsma, melybe elől kerek drágaköves boglárba erősített seprűformán alakított fekete kócsagtollforgó van dugva. HERRLIBERGER DÁVID metszette 1748 ban. Magassága 14·4 cm., szélessége 9·2 cm.²

Mézeskalács bábsütő minta. Földombormű. Női alak. Öltözete magas derekú virágos brokátszoknya, alúl rojttal szegve. Vállfűzője elől erősen kivágva, ujjá könyökig ér, azon alúl meztelen. Nyakán gyöngyfűzér. Hajadon fővel, göndör hajjal, mely vállára omlik. Jobbjában egy szál virágot, baljában pedig legyezőt tart arczához emelve. Körtefába vésve. Magassága 15·7 cm., szélessége 5·7 cm.³

Czímerkép. Fehér lovon, melynek piros szíjjazata, kantárzata és sárgaszínű, kerekszabású lótakarója van, ül egy vörös dolmányba és nadrágba s sárga csizmába öltözött vitéz. Hátán medvehörkaczagány, fején kék zacskós, fekete prémes kucsma, oldalán tarsoly, egyenes markolatú és egyenes kézvédős szablya, jobbjában pedig egy másik hasonló szablyát villogtat. Fekete körszakált és bajuszt visel. *Thury István* czímerképe a XVII. századból.⁴

Úrfelmutatás. Az oltárnál éppen az ostyát felmutató papnak az oltár lépcsőjén térdelve egy ifjú magyar úr ministrál. Öltözete keskeny ujjhajtókás zöld dolmány, csavart széles vörös színű övvel, ugyancsak vörös nadrággal és magas szárú sárga szattyán sarkantyús csizmában. Feje leborotvált elől meghagyott üstökkel. A háttérben a templom első padosorában két körszakállas bajuszos férfi áll hajadon fővel, szintén üstökre hagyott hajjal, az egyik zsinóros, a másik könyökbe vágott ujjú dolmányban.

Prédikáció. A szószékről barátacsuhás pap prédikál, melyet az úri rend részint állva, részint ülve hallgat Nagy részük üstökre hagyott hajat, körszakállt és tömör bajuszt visel. Mindannyian hajadonfővel vannak, csak középen ül egy szakáll- és bajusztalan ifjú, a kinek a prémes zacskós kucsma fején van. Talán a fejedelem. Az előtérben álló úr sűrűn gombos dolmányt, prémmel szegett s ugyanolyan ujjhajtókás felöltött kurta mentét, többször csavart szövet övet és csúcsba vágott szárú csizmát visel. Egyik kezében olvasót, másikban prémes kucsmáját tartja. A jobboldali előtérben egy alacsony lócán nők és gyermekek ülnek. Az egyik nőnél látjuk, hogy a ruhaderékre nagy kendőt vesznek vállaikra s hogy fejük kendővel van köröskörül turbánszerűleg bekötve, melynek egyik vége hátul derékig lelóg. Színezett rézmetszetek.⁵ Magassága 14·8 cm., szélessége 11 cm.

Magyarok. Az előtérben egy főúr áll csizmában, szűk nadrágban, térdig érő dolmányban, mely elől galandos gombolókka ellátott. Derekán csikos csavart széles selyem öv. Válláról bokáig érő hosszú palást omlik alá, széles prémgallérral. Fején zacskós, prémes kucsma, oldalt rózsza alakú köves boglárba dugott kócsagtoll forgóval. Oldalán, lefelé hajló kézvédős szablya, jobbjában csatabárd. Mellette női alak áll. Ruhája fölébe vetett kurta köpenynyel. Feje kendővel letakarva, s ennek tetejébe téve széles felhajtott karimájú nagy kalap, elől boglárba dugott három szál tollal. Két

¹ *Történeli képcsarnok.* 4698.

² U. o. 3871.

³ Az *Országos magyar iparművészeti múzeumban.*

⁴ *Másolata* ERNST LAJOS gyűjteményében.

⁵ *Magyar nemzeti múzeum könyvtára: Icones historica.* 1550. Fol. Széch. Hártyapapírmásolatok róluk a RÓMER FLÓRIS hagyatékában a Műemlékek orsz. bizottságában.

kezét elől nagy szörme karmantyúba dugva tartja. Jobboldalt hátuk mögött egy kucsmás dolmányos alak áll s jelenteni látszik valamit. A háttérben a domb alján lobogós kopjás huszárság áll, melynek öltözete, kalpagszerű prémes főveg, zsinóros dolmány övvel s fegyverük a kópján kívül madárcsőr végű markolatú s lefelé hajló kézvédős szablya. A háttérben lángokban álló város látszik. A kép aláírva: Hongrois. Rézmetszet. Magassága 13·7 cm., szélessége 8 cm.¹

Batthyány Ádám gróf főgenerális lovas képe. Szűk nadrágot, elől csúcsosra vágott szárú csizmát, hosszú dolmányt, e fölött sodronypánczélinget, s e fölébe öltve mellvértet visel. A mellvértre párducz kacagány van vetve. Fején ellenzős és halántékvédős rákfarkas sisak van. Elöl drágaköves boglárba tollbokrétá van dugva. Jobb kezében szárnyas buzogány. Kipödört, nagy bajuszt és tömör körszakállt hord. A nyereg alá egyenes keresztvasú, gombos markolatú hegyes tőr kard van dugva. A nyeregkápában pisztoly. A nyereg és lótakaró négyszögletű, aranyrojtal szegett, virágos brokát szövet. Kengyele széles talpallós. A háttérben Batthyány párducz kacagányos és szárnyas lobogós kopjás huszársai törökökkel ütköznek meg. Fent jobboldalt mondatszallagon: «Deo Favente» fölírat. A kép alatt egy sor latin és négysoros magasztaló német fölírat. SANDRART JAKAB Nürnbergben készült rézmetszete. Magassága 36·6 cm., szélessége 25·7 cm.²

Magyar főúr. Öltözete szűk nadrág, csúcsosra vágott szárú csizma, kurta dolmány, csavart szövet övvel, s elől nagy, gömbölyű gombokkal, s hat pár bojtos végű, galandos gombolókkal, melyekhez hasonlók vannak a panyokára vetett, lehajtott prémgallérú, s prémmel szegett kurta mente elején is. A nyaknál az inggallér kihajtott. Fején prémes, zacskós kucsma, elől köves boglárba dugott három sastollal. Csak bajuszt visel. Oldalán sasfejű, zárt, barokos kézvédős markolatú, vágott végű szablya lóg, s balkezeében hosszúkás, gerezdes fejű buzogányt tart. Feje felett lebegő szallagon a következő felirat: Nem fod, nem isch lös. Was nicht gewest is, das kan auch nicht seyn. Előtte a földön egy kőbe vésva a metsző jegye: A. st. Rézmetszet. Magassága 14·5 cm., szélessége 8·5 cm.³

Tököly Imre lovasképe. A csata közepén egy dombtetőre ugrat fel. Öltözete szűk nadrág, hegyes orrú deli sarú, virágos aranybrokát szövetű, térden alúl érő, kaftánszerű dolmány, mely elől drágaköves kapcsokkal záródik. A kezűj végének szabása tölcseralakú. E fölébe köpeny van borítva, melynek széles, nagy prémgallérja van és béllése is szörme. A mentét elől drágaköves menteláncz tartja össze. Fején közepén behasított, keskeny prémszegélyű, magas hegyes zacskós kucsma. Mellette fémből készült forgótartó, hegyén félholddal és csillaggal, melyből oldalt szárnyalakba szedett tollak lengenek. Csak bajuszt visel. Oldaláról vágott végű szablahüvely lóg, művészi diszitással. Jobbjában drágakövekkel kirakott egyenes markolatú és keresztvasú szablya villog. A lótakaró aranynyal hímzett, a lóhomlokdisz drágaköves kerek boglár, kócsagtollbokrétával. A nyaklóról és sügyellőről nagy löszőr bojt lóg. A háttérben csata folyik törökök és magyarok között. Több vilézt látunk hegyes zacskós prémes kucsmákban. Ezen kucsmák egy része elől behasított prémű, más részének préme elől magas csúcsba megy s hátrafelé keskenyedik. Némelyikök még kézíjjat és nyilvesszőkkel telt púzdrát hord, egy másik tárcsapaizsot és fokost visel. Középen ketten, csavart szárú trombitát fújnak. Aláírása: Graaf Emerich Tekkely Hooft der Ongarische Malcontenten. CAROLUS ALLARD excudit. Rézmetszet. Magassága 52·5 cm., szélessége 41·7 cm.⁴

Magyar úr. Öltözete hosszú, virágos, brokát dolmány hajtókás ujjakkal s felébe öltött bokáig érő, vállba vágott ujjú, hosszú mente, mely elől sűrűn zsinorzott, apró gömbölyű gombokkal van ellátva. A mente alúl két oldalt felhasított, s négy pár galandos gombolóval ellátott. Gallérja nincsen, s a csipő táján hasított, zsebe van. Szűk nadrágja bőrkapczás deli saruban végződik. Fején széles prémű kalpagszerű főveg. Kis körszakállt és bajuszt hord. Oldalán

¹ ERNST LAJOS gyűjteménye.

² Történeli képsarnok. Arczképek. 737.

³ ERNST LAJOS gyűjteménye.

⁴ Történeli képsarnok. Arczképek. 4300.

zárt kézvédős kard, jobbjában csatabárd. Aláírása: Gl' Vngari usano le Vesti lunghe, e ordinarimente di color rosso, et un capello fodrato di pelli fine riuersandosì sopra, sono genti bellicose, calzano scarpe ferrate et flivaletti. Valamely viselettörténeti mű 340-ik lapja, «Habiti de' Turchi» fölirattal. Tudniillik az illető író a magyar viseletet a török viselet fejezete alatt tárgyalta, mint a melyhez a legközelebb állt. Fametszet. Magassága 18 cm., szélessége 10·8 cm.¹

Horvát úr. Öltözete szűk nadrág, csizma, hosszú lábszár közepig érő, elől apró gömbölyű gombos zeke, melyre az ing gallérja kihajtott. E fölébe van öltve a hasonló hosszú derékba szabott, testhez álló felső zeke, melynek lehajtott széles prémgallérja van. Elöl öt nagy hegyes gombbal gombolódik, ujjain széles behasított hajtóka, csípőtájt függőlegesen behasított zseb, az egész szörmével bélelt és keskeny prémmel szegett és kétoldalt magasan, mintegy a csomközépig felhasított. Elöl az oldalhasítékig az alsó zekével egyenlő hosszú, ettől kezdve azonban hátulsó része jóval hosszabb, annyira, hogy a bokáig ér. Oldalán egyenes keresztvasú, hajlott markolatú szablya lóg. Jobb kezében tartja a tetőig érő széles és oldalt behasított karimájú, lapos tetejű, kerek, kicsiny nemez kalpagját. Feje borotvált, elől üstökkel és csak bajuszt hord. Az előbb említett mű 339-ik lapja. Aláírása: L'Habito sopra posto non solo appartiene à Croatti, ma ad Vngari et quasi a Polacchi, i Croatti sono Christiani, ma sogetti a Turchi, vanno con la testarasa, bastandoli un solo ciuffo di capelli. Fametszet.²

Magyar urak. Az egyik szűk nadrágot, csúcsbavágott szárú csizmát, elől sűrű gombos szövet övvel szorított dolmányt, panyokára vetett, kurta prémes mentét, zacskós, prémes kucsmát s kezében hosszúnyelű csákányfokost visel. A másiknak dolmánya szokatlan hosszú, alul zsinórral szegett, elől közepén sűrűn alkalmazott nagy gombok és egyenes zsinörgombolókkal. Csikós csavart szövet övet és lehajtott galléru, bokáig érő, panyokára vetett, hosszú köpenyt, fején pedig széles magas prém szegélyű kucsmát hord, oldalt tűzött kócsag-forgóval. Vágott végű szablyáját a vállán keresztül vetett szíjjon hordja. Mindketten bajuszt viselnek.

Felettük lebegő szallagon: Hongrois fölirat. Mindkét alak különben más képekről van átrajzolva. Rézmetszet. Magassága 14·3 cm., szélessége 10·2 cm.³

Magyar úr. Öltözete szűk nadrág, elől csúcsba vágott szárú csizma, szűk dolmány, csavart szövet övvel, elől két sor nagy gombbal, melyet galandos gomboló köt össze. Kurta, szörmével bélelt és prémmel szegett mentéjét, melyet nyakán tart össze, panyokára vetve viseli. Fején zacskós prémes kucsma. Hosszú, vékony bajusza van, melynek két vége ki van fésülve. Kezében hosszú szárú, gömbölyű, gerezdes fejű buzogányt hord. Szablyája nincsen. Aláírása: Ein Hungers Mann. Rézmetszet. Magassága 14·3 cm., szélessége 7·8 cm.⁴

Könyvelőzék lap. (115. kép.) Piros alapon arannyal préselt akanthusz levélornamentikával és gyümölcsökkel, melyek között kerek medaillonokban római, francia, német, spanyol és magyar lovas vitéz képe látható. Ez utóbbi lecsüngő zacskója végén bojttal diszített, prémes kucsmát, kurta dolmánya fölébe panyokára vetett köpenyeget, szűk nadrágot s magas szárú csizmát visel. A dolmány oldalt be van hasítva és kettős zsinörgombolóval diszített. Nyergében pisztolyt, jobbjában egyenes keresztvasú, kiveret szablyát villogtat. A medaillon átmérője 4·2 cm.⁵

Főúri pár. (116. kép.) A férfi lapos tetejű, széles, felhajtott karimájú, egészen szörme kalpagot visel, melybe hátul néhány kócsagtoll van dugva. Szűk nadrágot, legyűrt szárú csizmát s térden alul érő, elül gazdagon zsinórozott ujjhajtókás dolmányt s e felébe öltött, elől

115. LOVAS VITÉZ
A XVII. SZÁZADBÓL.

¹ ERNST LAJOS gyűjteménye.

² U. o.

³ ERNST LAJOS gyűjteménye.

⁴ U. o.

⁵ Szerző gyűjteményében.

zsinóros gombolókkal ellátott, felálló gallérú hosszú, bő köpenyt visel. Neje vállát jobb kezével érintve, bal kezével jobbját fogva, magához vonni látszik.

A nő öltözete: a simán lefésült hajra lapuló kerek főkötő, nagy, fodros, fehér spanyol gallér, fodros ujjal magasan felszabott, elől apró gombokkal ellátott halcsontos derék, melyet elől fodrozott szallag és középen csokor alakú rózsza díszít. E fölébe van vetve a gazdag szőrmegallérú és béllésű, csupán a csipőig érő kerek szabású kis bársony bundácska, vagy *subicza*. A szoknya alul körül magosan kivarrott, a széles fehér csipkekötény, mely a szoknyával egyenlő hosszú, alsó felén áttört virágdiszítványokkal ékes. Keztyűtlen balkezüben zsebkendőt tart. Téli öltözetükkel a Deczember hónapot ábrázolják. Felettük az állatévöv deczemberi jegye. Aláírva: *Hungarus* egelidas suctus superare pruinas jungitur hic solito rité annum finire Decembris. Rézmetszet. Magassága 14 cm., szélessége 8·7 cm.¹

116. FÜRI PÁR A XVII. SZÁZADBÓL.

berri jegye. Aláírva: *Hungarus* egelidas suctus superare pruinas jungitur hic solito rité annum finire Decembris. Rézmetszet. Magassága 14 cm., szélessége 8·7 cm.¹

Isolani tábornok arczképe. (117. kép.) Lovon balra vágat. Ruházata egyszerű hegyes sarkantyús csizma, szűk nadrág, hosszú mente prémes szegélyvel és bélléssel. Csonka ujjá felhasított s a hasíték mentén gombszáras zsinórzattal díszített. A mente hátul közepén szintén felhasított s a hasíték mentén prémmel szegett és zsinórozott. Fején bogláros és kócsagtollforgós széles prém szegélyű kucsma, jobbában gerezdes buzogány s oldalán egyenes keresztvasú s egyenes markolatú szablya. A háttérben néhány fokossal ábrázolt kucsmás lovas látható. PAON C. festménye után PAULI AND. fecit. Felirata: Excel. Dns. Dns. Joan. Ludov. Comes ab Isolani General. Croatar. Felső jobb sarokban czimere. Rézmetszet. Magassága 25 cm., szélessége 17·6 cm.²

Emléklap. (118. kép.) Leopold a legyőzött törökök által vont diadalkocsiban állva, a három génius által emelt paizson álló Józsefnek koronát nyújt. Fent II. Károly spanyol király mellképe és kerek medaillonokban nevezetesebb ütközetek és ostro-

mok; Eger, Palota, Pozsega, Buda, Eszék stb. láthatók. Legalúl a pozsonyi koronázás díszmenete van ábrázolva. Az előtérben jobbra magyar lovas dobos halad. A háttérben a vár előtt elterülő térségen tornajátékot látunk, melyet kópjas magyar huszárok vívnak. A várba felvonuló menet élén is lobogós kópjas huszárokat és lovas harsonásokat látunk. ROMYN DE HOOGE rajza után BOUTTATS FÜLÖP metszette. Rézmetszet. Magassága 67·5 cm., szélessége 46·07 cm.³

Serpilius János Szepes vármegye esküdtje és jogtudós (szül. 1623, megh. 1686) arczképe. Mellkép hajdonfővel. Dolmánya elől apró makk alakú kettős zsinörgombolóval. Reáöltött

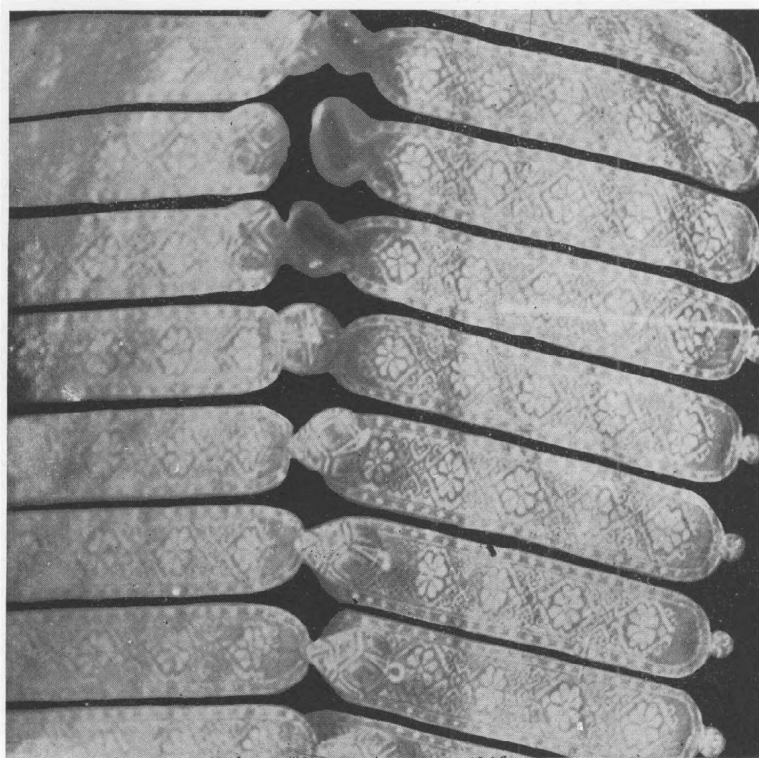
¹ ERNST LAJOS gyűjteménye.

² *Történeli képcsarnok.* Arczképek. 2255.

³ ERNST LAJOS gyűjteménye.

Kurucz vitéz. (123. kép.) Gyalogos. Fején csúcsban felálló piros posztóból való és keskeny sárga prémmel szegett kucsmát visel. Tömör bajusza van, de szakálltalan. Kurta barna posztóból készült, csákóra vágott aljú, elül sűrűn zsinorozott piros ujjhajtókás dolmánya derekát hasonló, de világosabb színű szövet öv szorítja. Egyenes keresztvasú, hosszú markolatú szablyája vállán keresztül vetett piros szattyánbőr szíjjon lóg. Szűk kék nadrágja, kurta piros szattyán bakancsban végződik. Térdein és könyökein szív alakúra vágott piros szattyán folatok vannak.¹ Vízfestményű másolat. Magassága 16 cm.

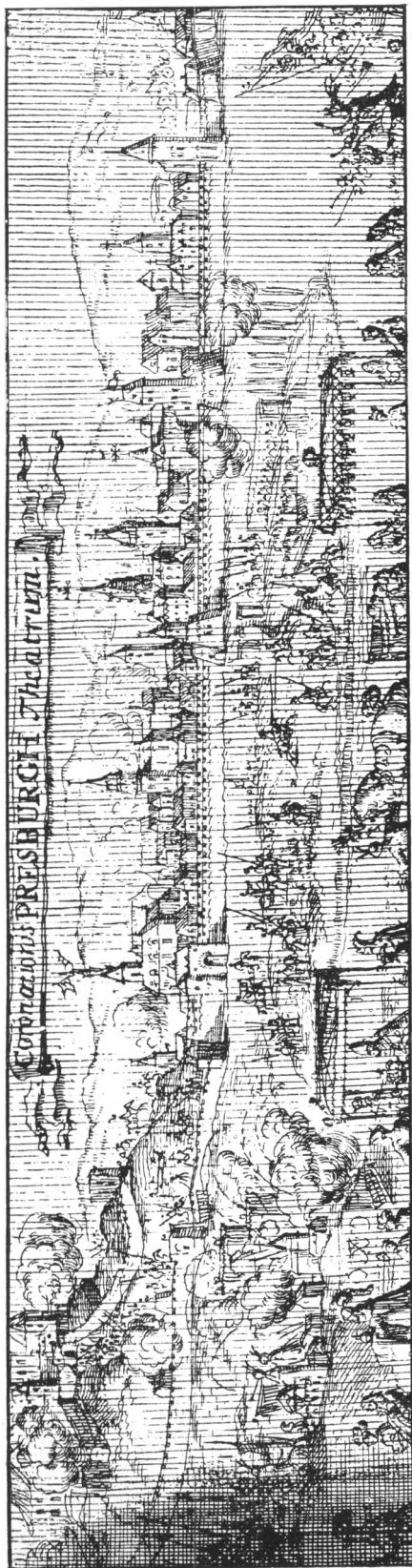
Európa kiválóbb nemzeteinek képei. Felirata: Aigentliche Vorstell- und Beschreibung der Fürnehmsten in Európa Befindliches Land-Völcker. A lapon fent egymás után lát-

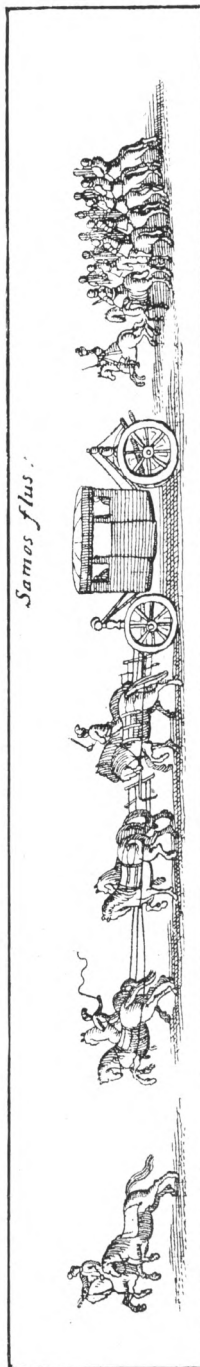
119. GOMBKÖTŐ MUNKA EGY XVII. SZÁZADBELI MENTÉN, A FRAKNÓI KINCSTÁRBAN.

juk ábrázolva a spanyol, francia, olasz, német, angol és svéd viseletet, egy-egy férfi-alakkal. Ezek jóformán mind a francia öltözet variánsai. A következő négy, a lengyel, magyar, orosz és török között nagyon sok a rokon vonás. Így egymás mellé állítva azonnal szembetűnik a rokonság, sőt a közös származás. A lengyel csizmában, hosszú kaftánszerű, végig gombos, övvel szorított dolmányban, bokáig érő panyókára vetett, prémes mentében, elől csúcsosan behasított prémszegélyű kucsmában, oldalán szablyával van ábrázolva. Csaknem ilyen a török, a kit csak épen hogy turbánja emel ki közülök s az orosz is jóformán csak magas csúcsos báránybőr süvege által, s azért különbözik, mert mentéje inkább már bunda. A magyar szűk nadrágot, csúcsosan vágott szárú csizmát, elől zsinoros gombolójú, felálló gallérú, kurta dolmányt, keskeny szíj övet, panyókára vetett, prémmel szegett kurta mentét; oldalt sasszárnnyal díszített, széles prémmel szegett kucsmát visel s jobbában egyenes markolatú ~ alakú keresztvassal

¹ SZILÁGYI SÁNDOR gyűjteményéből.

118. MAGYAR LOVAS TORNA I. LEOPOLD KORONÁZÁSI ÜNNEPÉLYÉN, POZSONYBAN 1655-BEN.

120. ELŐKELŐ URAK UTAZÁSA A XVII. SZÁZADBAN.

Szalmár látképéről.

ellátott szablyáját villogtatja. Minden egyes alak alatt 18 függélyes rovatban az illető nemzet jellemzését olvassuk. A magyaré következő. Neve : Ungar ; erkölce : dühös ; természetes tulajdonsága : jól magyarul ; értelme : még kevesebb ; fötulajdonsága : vérszomjas ; tudománya : latin nyelvű ; ruházata : sokszínű ; hibája : áruló ; leginkább szereti : a lázadást ; betegsége : a zabálás ; országa : gyümölcs- és aranygazdag ; hadi erénye : lázadásos ; isteni tisztelete : szertelen ; urául elismeri : a zabolátlant ; bősége van : mindenben ; az idejét tölti : semmittevéssel ; az állatok

121. SZÉKELY HARCZOS A XVII. SZÁZADBÓL.

Marsigli vízfestménye után.

122. CSÍKI SZÉKELY HARCZOS A XVII. SZÁZADBÓL.

Marsigli vízfestménye után.

közül leginkább hasonlít : a farkashoz ; életében és halálában : szablyájával van. Ha látjuk, hogy mindez németül van írva, s hogy a német nemzetről az mondatik, hogy az az oroszlánhoz hasonlít, megérthetjük a mi nemzetünk ilyenén módon való jellemzésének okát is. A rézmet-szet aláírva : Jos. FRID. LEOPOLD excudit. Hossza 33.4 cm. Magassága 27 cm.¹ (124. kép.)

Mézes kalács bábsütő minta. (125. kép.) A kánaáni szőlőfürt. A Biblia szerint a zsidók Mózes vezetése alatt az ígéretföldét keresve, embereket küldtek Kánaánba kikémlelni a földet. Ezek a többek között olyan szőlőfürtöt hoztak onnan, melyet két ember vitt

¹ ERNST LAJOS gyűjteménye.

rúdon. Valamelyik magyar vésnök a XVII. században ezt a zsidótörténeti jelenetet is magyar alakokkal adja elő. Az szöllőfürtöt vivő két alak közül az elsőnek magas zacskós kucsmája van felhajtott nemezkarimával, mely oldalt be van hasítva. Dolmánya brokát szövet virágokkal, elől paszománttal szegve. Derékát csavart szövet öv fogja körül. Szűk nadrágja magas és csúcsbavágott szárú csizmába van húzva. A másik férfinak szintén zacskós, de prémszegélyű kucsmája van. Mindkettő csupasz arcú és vállra omló hosszú haját visel. Öltözete ennek is dolmány, de öve nincsen és deli sarut visel. Körtefából homorúan vésve. Magassága 17 cm., szélessége 12 cm.¹

Magyar vitéz. Öltözete magas kuruczos nemez kucsma, keskeny legyűrt karimával. Ujjhajtókás dolmánya elől két sor gombolyú gombbal, mely a zsinörgombolóval, mint a füzőnél szokás, keresztbe van gombolva. A dolmány szabása elül egyenes és derékát széles, sokszoros zsinóröv szorítja. Térdig érő, panyokára vetett mentéje prémmel szegett, szűk nadrágja csúcsbavágott kurta szárú csizmába van húzva. Jobbkezeében kurta nyelű gömbfejű buzogányt tart. Haja két oldalt befonva lóg le s hosszú lelógó bajusza van. Megjelent Carl GOTTLIEB WINDISCH, Beschreibung des Königreich Hungarn című Pozsonyban 1772-ben kiadott mű címlapja előtt, FUSSLY metszetében. Valószínűleg valamely XVII. századbéli kép másolata.

Dolmány a XVII. századból (126. kép). Anyaga selyemmel átszőtt aranybrokát. A szövet alapja matt arany, melyben keleti stílusú fényes arany virágok vannak elszórvá, közben pedig kék és vörös selyemből szőtt hosszúszerű stílizált granátalma virágok vannak ritkán beszőve. Ezenkívül hasonlóképpen ritkán elszórvá és fényes arannyal szövés egy magyar, két ágú, czafrangos végű kópja lobogó is van a szövet mintái között, közepén egy nyílvevesszőre fektetett címérrel, melynek haránt pólyákkal kétszer osztott paizsában heraldikai rózsza és egy golyó látható. Hogy e címér melyik családé, eddig nem sikerült megfejtetni. A brokát, technikája után ítélve velencei munka. A címér lehet a megrendelőé, de a készítőé is. (127. kép.)

A dolmány erősen derékba szabott, felálló alacsony gallérú, hátmagassága 91 cm., eleje alól erősen csákóra vágott, mint azt a XVIII. század első felében látjuk elterjedve, holott dolmányunk szövete s egyéb formáinál fogva minden valószínűség szerint még a XVII. század

123. KURUCZ VITÉZ A XVII. SZÁZADBÓL.

¹ Az Országos magyar iparművészeti múzeumban.

124. LENGYEL ÉS MAGYAR VITÉZ.
A XVII. SZÁZADBÓL.

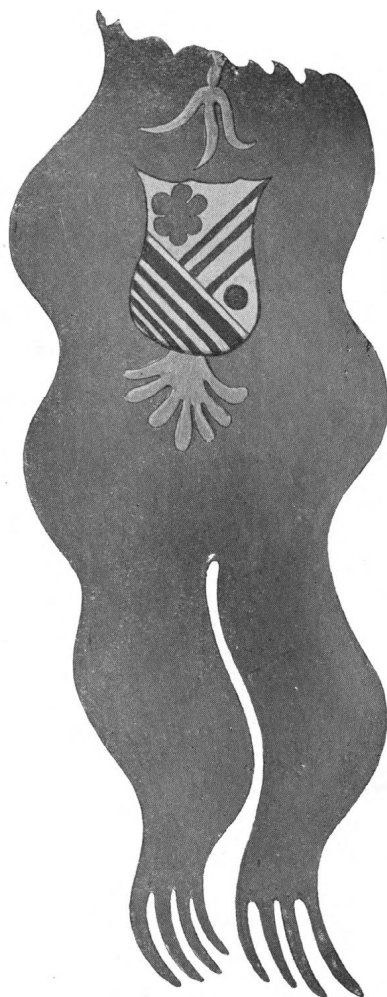
125. MÉZESKALÁCS BÁBSÜTŐ MINTA,
A XVII. SZÁZADBÓL.

126. BÁRÓ ORCZY ISTVÁN DOLMÁNYA A XVII. SZÁZADBÓL.

utolsó évtizedeiben készült, bizonyoságául annak, hogy a csákóra vágás divatja már akkor kezdődött. Az ujjak a kézfej felé nagyon megszűkülnek s keskeny, csupán 4·02 cm. magas zöld bársonyból készült háromszögletű hajtókával bírnak, mely igen vékony aranyzsinórral van beszegve. Elejéről a zsinórzat és a gombok hiányoznak. *Báró Orczy István* jász-kun kapitányé volt (1669—1749).¹

¹ A Magyar nemzeti múzeum régiséglárában.

127. CZÍMERES ZÁSZLÓ A 126. SZÁMU DOLMÁNY SZÖVETÉBE SZÖVE.

XVIII. SZÁZAD.

Kurucz lovasezred a támadás előtt (128. kép). Az előtérben négy főtiszt tanácskozik, míg az ezredes már az írásban átvett parancsot olvasva, lovával lépésben a csapatok felé indul. Segédtisztje oldalt áll. A háttérben egy várromtól koszorúzott domb tövében állanak menetkészben a csapatok, melyek előtt a vágató tisztek az utolsó parancsokat osztogatják. A kép alá a következő jellemző német vers van nyomtatva:

Da ein verwegner Streich auf ein Palanck zu wagen
Wird diesem kühnen Volck die Otre aufgetragen,
Sie stehn auf ersten Winck bereit und resolut,
Je gröser die Gefahr, je gröser Ruhm und Muth.

Az ezredes keskeny prémszegélyű zacskós kucsát visel, melyhez elől hármastollat ábrázoló fémforgó van erősítve. Kurta dolmánya gömbölyű gombokkal és egyenes zsinórgombolókkal ellátott. Köpenye panyókára van vetve s azt mellén kurta lánczon ágyúgolyó tartja össze. Fecskefarkú lótakarójának sarka arannyal hímzett. A segédtiszt kucsájába elől kócsagtoll forgó van dugva. A legénység vállán a hosszú köpeny felébe vetve puska, nyeregkápájában pisztoly, oldalán egyenes dragon kard és tarsoly lóg. Fekete modorú rézmetszet RUGENDAS GYÖRGY FÜLÖP-től.¹

Kurucz és francia tiszt. Egymás mellett lovagolva beszélgetnek. A kurucz tiszt elől sűrűn végig gombos dolmányt visel, mellén keresztbe van vetve a puskatartó szíj. Nyakán csokorra kötött nyakkendővel. Fején keskeny prémszegélyű zacskós kucsma. Arcza szakáll- és bajusztalan. Bal kezében kurta szárú kis pipát tart. A francia tiszt háromszögletű nemez kalapot s a kor szokott francia egyenruháját viseli. Fegyvere puska és egyenes spádé. Lótakaróján R. belű. Tudjuk, hogy Rákóczi Ferencz hadseregében sok francia tiszt szolgált. A háttérben még két francia s egy kurucz tiszt lovagolnak. GEORG PHIL. RUGENDAS metszete, Augsburghban Wolf Jeremiás kiadónál. Rézmetszet. Magassága 16 cm., szélessége 13·3 cm.²

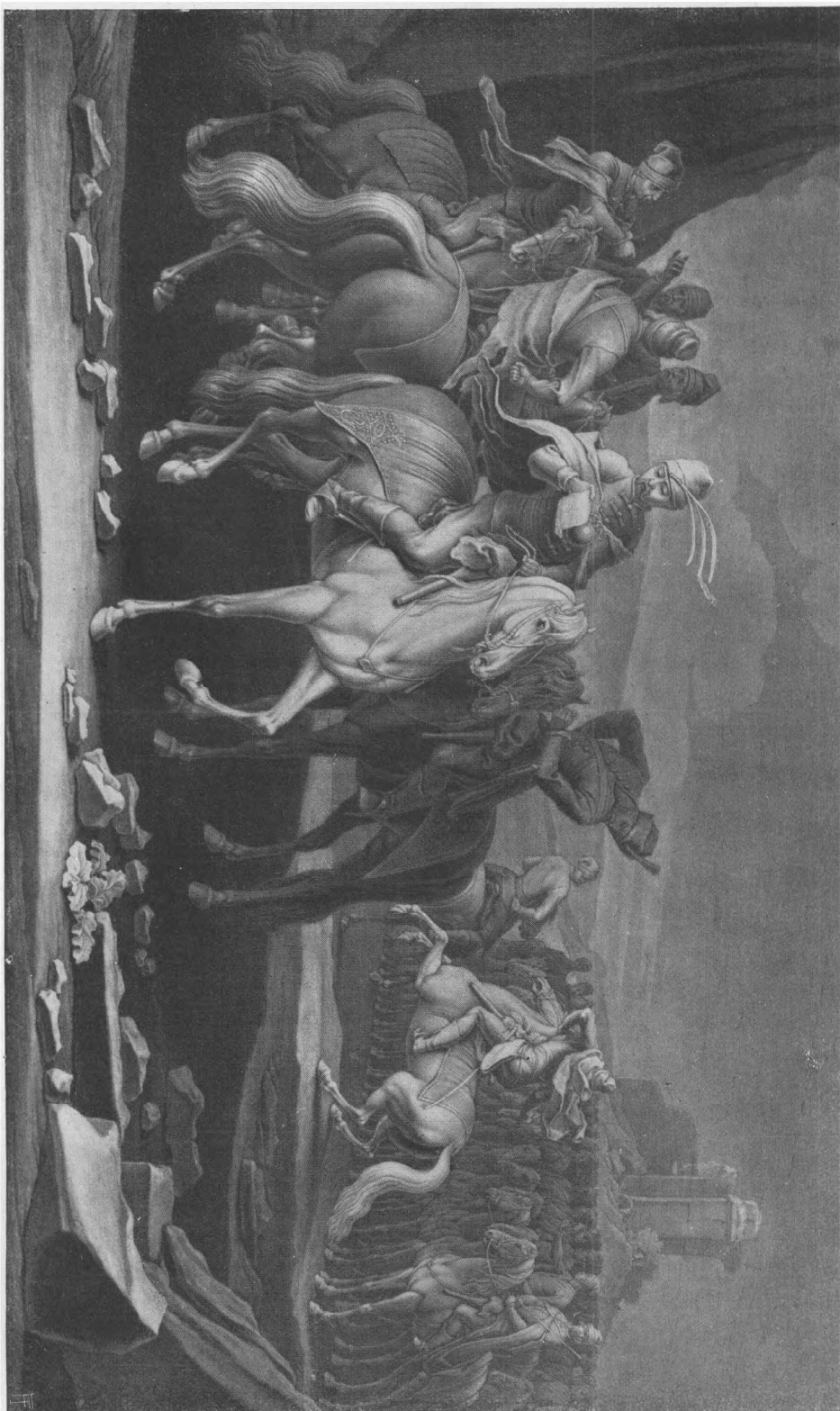
Portyázó kuruczok. Romok között. Három lováról leszállt, egy lóháton maradt. A háttérben hegyes sátor látszik. Öltözetük keskeny prémű kucsma, dolmány, tarsolyszerű táskák, nyitott kézvédős egyenes dragon kard. Sárgás alapnyomású rézmetszet RUGENDAS G. F.-től. Magassága 13·7 cm., szélessége 9·1 cm.³

Nádasdi Ferencz gróf hadvezér lovasképe. Oldalt aranypaszomántos szűk nadrágot, csucsosra vágott szárú csizmát, csákóra vágott szárnyú, elől aranyzsinóros és négysoros gömbölyű gombbal díszített kurta dolmányt visel, melynek ujjhajtókája szintén arany zsinórral van körülszegve. Dereán négyszeres zsinór öv. Mellén keresztül vetve a Mária Terézia-rend nagy szallagja. Vállán panyókára vetett prémes mente, melynek eleje rácszottan van arany-

¹ Történeli képesarnok.

² Szépművészeti múzeum. Esterházy metszetgyűjtemény. N. 55., 25/c.

³ U. o. Esterházy metszetgyűjtemény. Német osztály. 73. doboz, 47/e. sz.

128. KURCZ LOVASEZRED A TÁMADÁS ELŐTT.
Hugendas Fülöp Györgyi metszete.

129. KURUCZOK MEGTÁMADJÁK A LABAN CZ ÉLELMET SZÁLLÍTÓ KOCSIKAT.

Rugendas után. XVIII. század.

zsinórzattal és négy sor apró gombbal diszítve. Fején magas szörmekucsma, vállára lelógó zacskós lefentyűvel. Jobbjában gömbfejű gerezdes buzogány. Csak hosszú lelógó bajuszt visel. A nyeregkapában pisztoly, melynek takaróján M. T. monogramm. A hosszú fecskéfarkú lótakaró barokk stílusú aranyhímzéssel körülszegett és sarkában korona alatt szintén M. T. monogramm van kivarrva. A ló farka középült szallagesokkal van összekötve s nyakló díszé félhold. A háttérben táborba szálló huszárok látszanak, kiknek hátán kurtá karabély és oldalán szablya és tarsoly van. Fekete modorú rézkarcz. Aláírva: G. PHILIP RUGENDAS inv. delin. sculps. et excudit Aug. Vind. A kép alatt négy sor latin fölirat. Magassága 34.2 cm., szélessége 22.3 cm.¹

Portyázó kuruczok. A lovascsapat élén a tiszt lovagol. Prémés és zacskós kucsmáján elől hármastollforgó, válláról farkaskaczagány lóg, jobb karjára akasztva hosszú nyelű fokos baltát hord. Nyeregkapájában pisztolyok. Mellette egy másik lovas négyszögletű gallérú hosszú köpenyt visel. Sárgás alapnyomású rézmetszet. RUGENDAS G. F.-től. Magassága 13.7 cm., szélessége 9.1 cm.²

Kurucz tiszt és parasztok. Egy kurucz tiszt egy lovas kuruczról kísérve lovagol az úton. Öltözetük a szokott, csak a tiszt kucsmája tér el kissé a rendes formától, a mennyiben prémszegélye elől magasabb s oldalt hármastollforgó van benne. Az úton két gyalogos magyar paraszt jön velük szembe. Az egyik lobogós ujjú ingbe van öltözve, melyre panyókára vetve viseli zekéjét. A másik nagy galléros szürkőpenyegelt visel. Mindketten keskeny prémés kucsmát s csak bajuszt viselnek. RUGENDAS FÜLÖP GYÖRGY rajza után RUGENDAS CHRISTIÁN sárga alapnyomású fekete modorú rézmetszete. Hossza 18.5 cm., magassága 14 cm.³

Két kurucz lovas. Szűk nadrágban, magasszárú csizmával, szövet övvel szorított dolmányban, zacskós prémés kucsmában, oldalukon egyenes dragon karddal, vállukról egész alakjukat betakaró panyókára vetett köpeny lóg, négyszögletű nagy szüregallérral. RUGENDAS GYÖRGY FÜLÖP festménye után RUGENDAS CHRISTIÁN sárga alapnyomású, fekete modorú metszete. Hossza 18.1 cm., szélessége 14 cm.⁴

Táborverés. Középen a lovon ülő fölisztek között egy kurucz lovastiszt, három tollas, prémés kucsmával. A tollak oldalt vannak a prém mellé tűzve és messze hátra lengenek. Válláról farkaskaczagány lóg, csípőjére támasztott jobbjában kurtanyelű buzogány. RUGENDAS FÜLÖP GYÖRGY festménye után metszette PROBST JÁNOS BOLDIZSÁR. Hossza 6.8 cm., szélessége 35.2 cm.⁵

Huszárok leszen. Egy barlang szájánál elvezető szűk hegyi út mellett meghúzódva várnak a huszárok a zsákmányra. Az egyik lovas elől kint áll őrt lóháton, míg ketten lóháton és egy gyalogosan a barlang szájában állanak. A gyalogos szembe áll és így öltözetét pontosan szemügyre vehetjük. Szűk nadrágot visel, melynek felső része más szövetből van. Csizmája szára csucsosra van felvágva. Dolmánya kurtá, melynek alsó záródása ferdén vágott s elül végig gombos. Az öv csavart szövetből van, a kucsma vékony prémszegélyű lefentyűs zacskóforma. Derekaról függő kardja egyenes dragon forma, melynek nyitott végű kézvédője van. A lovasok ugyanígy vannak öltözve azzal a különbséggel, hogy az egyik válláról farkaskaczagány lóg s a lónak fecskéfarkú takarója van. A barlang egyik nyílásán át két sátor körül tanyázó több kurucz látható. Mindannyian csak bajuszt viselnek. Aláírása Virgil Aeneásából: Stat sonipes, ac frena ferox spumantia mandit. Rézmetszet RUGENDAS FÜLÖP GYÖRGY valamely eredeti metszete után. Magassága 26.8 cm., szélessége 18.4 cm.⁶

¹ Történeli képesarnok. Arczképek. 3122.

² Országos képtár. Esterházy metszetgyűjtemény. Német osztály. 73. doboz, 47. d) sz.

³ Szépművészeti múzeum. Metszetgyűjtemény. Rugendas kötet. I. sorozat. 13. l.

⁴ U. o. Metszetgyűjtemény. Rugendas kötet. I. sorozat. 2. l.

⁵ Országos képtár. Esterházy metszetgyűjtemény. Német osztály. 55. doboz, 29. sz.

⁶ ERNST LAJOS gyűjteménye.

Augsburg ostroma. Aláírása: Augspurg wird von der Französ. Bayrischen Armée belagert, und mit approachiren geden der Statt der Anfang gemacht. Az előtérben lovagló francia és német főtisztek között egy kurucz tiszt is van, prémes kucsmában elől feltűzött, de jobbra oldalt elálló hármastollforgóval. Farkas kacagányát elől golyós láncz tartja össze. RUGENDAS F. Gy. után metszette WOLF JEREMIÁS Augsburgban. Szélessége 38 cm., magassága 24.3 cm.¹

130. POROSZ HUSZÁR 1771-BŐL.

Kuruczok megtámadnak egy élelmet szállító labancz csapatot (129. kép). A kocsit két egymás elibe fogott ló húzza s a második ló nyergében ül a kocsis. Kisérete hat mellvértes, háromszögletű francia kalapos német dragonyos, a kiket az út melletti romokból elővágatató nyolcz lovas és egy gyalogos kurucz vitéz támadnak meg. Öltözetük mind egyforma. Szűk nadrág, csizma, zsinóros kurta dolmány, öv, tarsoly, kettőnél panyókára vetett köpenyeg,

¹ Országos képtár. Esterházy metszetgyűjtemény. Német osztály. 55. doboz, 27. a) sz.

hosszú zacskós prémes süveg, a kapitánynál hármás tollforgóval. A ló felszerelésében jellemző a hímzett virágokkal díszített fecskefarkú lótakaró és hogy az egyiknél a szügyellő párducz-bőrből van. Fegyverük a szablya és a kápában a pisztolyok s a gyalogosnál a hosszú csövű puská. Rugendas G. F. valamely képe után készült rézmetszet. Hossza 29 cm., magassága 16 cm.¹

Csatakép. Főirata: «Zegen by Hoogstad op de Fransen en Beyersen door s. h. Marlbourgh en pr. Eugenius van Savoyen verkreegen. 13. Aug. 1704. Fent Marlbourgh és Savoyai Eugén herczeg keretbe foglalt képét angyalok és geniusok tartják. A csatakép jobboldali elő-

131. FRIGYES HENRIK LAJOS POROSZ KIRÁLYI HERCZEG
1736-BÓL, MAGYAR RUHÁBAN.

terében a magyar lovasság vágatva vonul fel a csata központjába. Öltözetük öves dolmány, prémes zacskós kucsma, fegyverük puská és szablya. A csapat élen egy német harsonás és két magyar tárogatós vágat. A csapat elöl lovagló vezéré, Würtemberg herczeg szintén német tiszti ruhát visel. Rézbe metszette ROMANUS DE HOOGHE. Szélessége 59·3 cm., magassága 49·6 cm.²

Palánka és Temesvár ostroma.

Az ostrom képének jobboldali előterében Savoyai Eugén herczeg fővezéri sátora látható, melyben az a török békeköveteket fogadja. A herczeg mögött egy magyar főtiszt áll. Öltözete a szűk nadrágon és csizmán kívül sűrűn gombos dolmány, csavart szövet öv, panyókára vetett, prémmel szegett kurta mente és prémes kucsma lelógó lefentyűvel. Oldalán szablya lóg s jobb kezével botjára támaszkodik. A sátor hátterében egy hasonló öltözetű magyar alak látható. Előbb leírt alakunk 5·5 cm. magas és pontosan meg van rajzolva. G. Rogg rézmetszete. «Eigentl. Beschreibung des Ung. Hauptfestung Temesvar» Augsburg 1716. Hossza 32·4 cm., szélessége 18·6 cm.³

A pétervárad csata 1716 aug. 5-én.

A csatakép baloldali előterében egy gyalogos magyar vitéz egy törököt vág le és egy magyar huszár török főtisztet támad meg. A huszár szűk nadrágot, csizmát,

szövet övvel leszorított dolmányt, s hosszú lefentyűvel bíró prémes kucsma visel. Szabljája vágott végű. Nyeregkápájában pisztoly van. «Eugène Sigreiche conquesten 1717.» Rézmetszet. Hossza 31·2 és szélessége 16·6 cm.⁴

Huszár 1771-ből (130. kép). Valószínűleg Nagy Frigyes huszárezredének egyenruhája. A zöld posztóból készült szűk nadrágra csúcsosan felszabott szárú fekete bőrből készült csizma van húzva. Csákóra vágott alju dolmánya és mentéje szintén zöld posztóból készült. A dolmány és mente is fehér zsinórzattal s ezüstözött gombokkal díszített s a mente, melynek

¹ ERNST LAJOS gyűjteménye.

² Szépművészeti múzeum. Esterházy metszetgyűjtemény. N. P. 58.

³ Történelmi képcsarnok. LANFRANCONI-féle gyűjtemény.

⁴ U. o. 6253.

132. NAGY FRIGYES MAGYAR HUSZÁREZREDÉNEK TISZTIKARA. 1770-BŐL.

Menzel A.-nak a berlini hadi levéltárban levő vízfestményéről.

oldalt zsebe is van, fehér prémmel szegett. Derékán piros szövet öv, oldalán zárt kézvédős, fekete bőrhüvelyű szablya és legömbölyített alju zöld tarsoly. Fején magas barna prémkucsma, zöld posztózacskóval és a vállra lógó aranyzsinór vitézkötéssel. Lefele konyuló nagy kifent bajuszt hordanak. A tisztek öltözetén az öv és a zsinórzat ezüst.

Huszár öltözet 1770-ből. Mint az előző volt. Csakhogy a nadrág, dolmány, a tarsoly és a kucsma zacskója sárga zsinórzattal diszített fehér posztó, a mente pedig világoskék posztóból készült fehér prémmel. A tisztek minden aranyzsinórt viselnek. A színezett képek magassága 21.5 cm., szélessége 12.6 cm.¹

Frigyes Henrik Lajos (131. kép) 1726 január 18-án született, harmadik porosz királyi herceg arczképe. A kis herceg magyar huszár ruhába van öltözve. Elöl szögletesre vágott szárú citromsága szattyánbőr csizmát és szűk kék nadrágot visel, melynek két térdén ott van a szív formájú piros szattyán bőrfolt, a melynek, mint 123. számú képünkön láttuk, czélja volt a nadrág térdét a kikopás ellen védeni. Míg itten már bizonyára, mint diszítő motívum szerepel. Ezen felül csákóra vágott aljú hosszú piros dolmányt visel, aranypaszománttal szegett ugyanolyan színű ujjhajtókával, aranypaszománttal szegett keskeny, csattos övvel, nyolcz pár aranyzsinóros gombolóval, végeiken apró rozettával és középen gömbölyű aranyozott gombokkal. A dolmány alján kétoldalt ferdén bevágott és aranyzsinórral szegett két zseb van. A dolmány fent a nyaknál még két aranyzsinórral van megkötve, melyek elöl két aranybojttal végükön, övön alul lógnak le. Gallérja nincsen, hanem a nyak körül fehér selyemkendő van csavarva. Az ujjak végeire az ing fehér csipkefodra vissza van hajtva. Vállán keresztülvetve elöl nagy csattal ellátott, aranypaszománttal szegett kardtartó szíj, melyen az egyenes markolatú, egyenes keresztvasú szablya lóg. Fején sötétsárga prémmel szegett vörös zacskós kucsma, melyen elöl aranyzsinór fut végig s hegyén kis aranybojt van. A kis herceg, a ki jobb kezével kis kutyáját hívja, képe után itélve 8—10 éves lehet.²

Nagy Frigyes magyar huszárezredének tisztjei 1770-ben (132. kép). Középen látjuk lovon ülni Wurmb ezredest. Öltözete szűk kék posztónadrág, sárga salavárral. A czombon fent, a hol a vitézkötés szokott lenni, arannyal körülszegett piros szív van posztóból fölvarrva. Ez értelmetlenül került ide a valamivel régibb magyar viseletről, mert mint 123. számú képünkön láthatjuk, ilyen szívet a kurucz viseletben piros szattyánbőrből a nadrág térdére volt szokás bevarni, hogy ne szakadjon olyan könnyen ki. Sarkantyús csizmája citromsárga szattyánból készült s szára fent szögletesre van vágva. Csákóra vágott aljú vörös posztódolmánya kurta, csaknem derékba vágott. A mellen két skofiumos aranypaszománt fut végig s ezek között sűrű vékony aranyzsinór gombolók vannak felvarrva, három sor apró gömbölyű gombbal. A gombolók végein két oldalt apró aranybojtok lógnak. A dolmány lehajtott gallérja kék bélésű és aranyzsinórral szegett, kék ujjhajtókája szintén arany vitézkötéssel diszített. Derékán háromszoros kötegbe csavart ezüst zsinór öv, elöl két bojttal. Nyakában rendjelkereszt lóg. Panyókára vetett, kurta, csipőig érő kék posztó mentéjének eleje szintén aranyzsinóros s az egész sötétsárga prémmel szegett és bélelt. A mentét elöl somalakú gombba akasztott aranyzsinór tartja egybe. Fején vörös zacskós sárga prémes kucsma. Csipőjére támasztott jobb keze szárán bőrszíjon lóg aranyozott fejű, sárga nád sétatálcájára. Szembe vele szintén lóháton ül Zieten kapitány. Ennek öltözete teljesen hasonlít az ezredeséhez, csak mentéje van fehér prémmel szegve. Az ujjak kezelője prém és aranyzsinórzat. Oldalán rézzel kivert fekete bőrhüvelyű szablyája és arany hadi jelvényekkel és monogrammal kivarrt piros tarsolya lóg. A fecskefarkú lőtakaró kék posztóból készült, vörös posztóval fogazottan diszített, arany rojttal szegett és sarkában és elöl arany skofiummal varrott hadi jelvényekkel és monogrammal diszített. A sárga szíj lószerszám ezüst pitykével sűrűn ki van verve. Két oldalt a nyereg-

¹ HAUSLAB tábornok gyűjteménye a bécsi egyetem könyvtárában.

² Az 1900-iki párisi világkiállítás huszárkiallításának anyagából.

133. NAGY FRIGYES TESTŐRHUSÁRJAI.

Menzel A.-nak a berlini hadi levéltárban levő vízfestményéről.

képében két pisztoly. Középen áll az adjutáns, teljesen hasonló öltözetben, mint a kapitány, csak lószerszáma kék bőrből készült. Levett kucsmával üdvözlí az ezredest. Az ezredes mellett áll az ordonanz altiszt gyalogosan, szintén levett kucsmával. Ennek öltözetében is csak a színek tesznek különbséget. Csizmája fekete, nadrágja vörös, zsinór öve vörösre ezüst, piros dolmá-

nyán a zsinórzat ezüst. Nadrágja ellenzójén a két szív jegy kék s mentéje zsinórzata szintén ezüst. Mindnyájan csak bajuszt viselnek. Az eredeti olajfestmény a Zieten család birtokában.¹

Nagy Frigyes testőrhuszárai (133. kép). Öltözetük szűk, kék posztó nadrág arany-paszománttal szegett fehér salavárral, szívalakulag kivágott szárú, aranybojtos czitromsárga szattyán sarkantyús csizma, kék ujjhajtókás, alul csákóra vágott piros dolmány, elől arany zsinóros gombolókkal, végükön aranybojtokkal és három sor gömbölyű gombbal. Dereán és a kézhajtóka körül szintén aranyzsinórzattal. Aranypaszománttal szegett felálló gallérja kék posztóból készült. Dereán ötszörös, ezüst zsinóröv és széles, aranypaszomántos derékszíjon lógó, gazdag aranyhímzésű vörös tarsoly s fekete bőrhüvelyű, aranyozott sárgarézzel kivert, vésett diszítésű markolatú, zárt kézvédős fringia, ezüst paszomántos kardbojtjal. A bal vállon és a jobb hónalj alatt átvetve sárga prémmel szegett párducz kacagányt viselnek, mely szét-szórt hatágú, aranyozott csillagokkal és félholdakkal van diszítve. Elöl lánczos csatt tartja össze, melyről aranyozott félhold lóg. Fejükön sötétsárga szőrméből rendkívül magas szőrme-kucsma, alsó pereméig lelógó piros posztó zacskóval, a másik oldalon pedig a vállra lelógó aranybojtokba végződő aranyzsinór vitézkötéssel. A közlegénynek oldalt fekete tollfészekből kiemelkedő kócsag tollforgója, a tisztnek pedig aranyozott rudú, fent áttört mívű gombban végződő s fekete sastollakból összeállított szárnyas forgója van. Fodorított s hajporozott, hátul fekete selyem szallaggal összekötött czopfot, parókát és bajuszt viselnek.²

134. IRÓPAPIR VÍZJEGYE
1739-BŐL.

Vízjegy okmánypapíron (134. kép). Női alak. Kurta bő szoknyát visel előkötővel. A derék magas vállfűzős, elől magasan és sűrűn fűzve. Ujjai még puffosak, de már nem ingvállak. A nyak meglehetősen mélyen kivágott. A magasan fodorított haj kontyára fehér fodros csipkefőkötő van feltűzve. Czipője magas sarkú. Az egész öltözet már a francia divat befolyását mutatja. Jobb kezében virágot tart. Egy 1739-ből keltezett okmány papírjában.³

Mária Terézia királynő a pozsonyi országgyűlésen 1741 szeptember 11-én (135. kép).

A királynő ugyanazon magyar ruhában, mint azt Bodenehrnek a 190-ik lapon leírt metszetén látjuk, áll a trónon, azzal a különbséggel, hogy nyakán gyémántos nyakék van s fején van a szent korona. Derekáról szablya lóg. Két kezében magasra tartja a csipkés párnába selyem szallagokkal bepólyázott kisded József főherceget. Háta mögött két hosszú parókás német udvari főméltóság áll. A trónsátor hátulsó falán Magyarország czímerét angyalok tartják s menyezetének diszítésén is körül a magyar czímer van alkalmazva. Az előtérben két oldalt a főurak állanak kivont fringiáikat villogtatva. Öltözetük mind egyforma s inkább az azon kori huszártisztek, vagy a koronát őrző és kísérő sereg ruházatához hasonlít. Aranyskófumos galanddal szegett csizmát, vitézkötéses salaváris szűk nadrágot, alul csákóra vágott, elől sűrűn zsinórozott dolmányt, négysoros zsinórövet, prémmel szegett, hátul közepén felhasított és aranyskófumos galanddal diszített kurta dolmányt, vállig érő zacskós magas prémkucsát viselnek. Oldalukon Magyarország aranyhímzésű czímerével diszített tarsoly lóg. Csak bajuszt és hosszú lelógó czopfot hordanak. A kezükben villogtatott fringia zárt kézvédős markolattal bír. HEIDELOFF JÓZSEF eredeti tusrajza. Magassága 17 cm., szélessége 12·2 cm. Képünkön érdekes, hogy József főherceg még pólyás csecsemőnek van festve, míg más képeken már négy-öt éves fiúnak ábrázoltatik.

¹ A *berlini hadi levéltárban*. MENZEL A.: «Armee Friedrich's des Grossen» című gyűjteményben.

² MENZEL A.: «Armee Friedrich's des Grossen» című berlini gyűjteményből, az 1900-iki párisi világkiállítás huszárkiallításának anyagából.

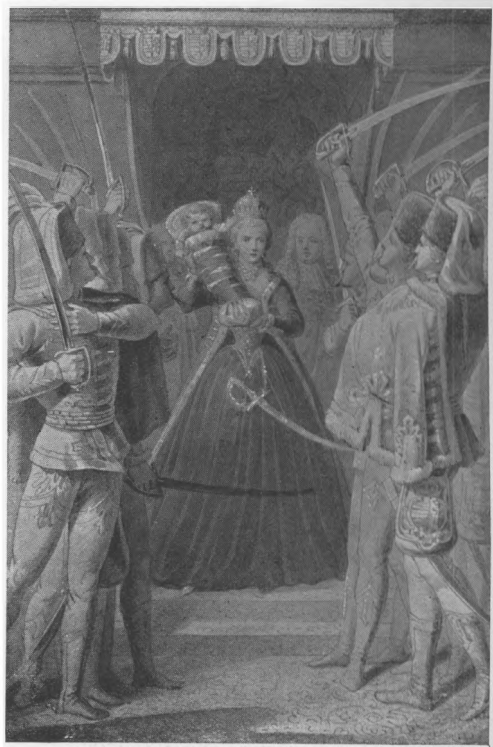
³ Szerző gyűjteményében.

Művészünk a történelmi esemény idejében mint kedvelt festő Bécsben élt és így ezen képe a híres jelenet megtörténte mellett erős bizonyíték. József ez időben tényleg hat hónapos, tehát még pólyás gyermek volt.¹

Mária Terézia királynő 1741 június 25-én, Pozsonyban, a szent ferenczrendiek templomában 45 magyar urat lovaggá üt. A királynő a trónon ül, arany skofiumvirágokkal gazdagon kivarrott szoknyában, vállfűzője kivágott, gyöngyökkel és drágakövekkel diszített, könyökig érő csipkés ingvállujjai háromszoros ránczba vannak szedve. Ezenfelül hermelinprémes, végig gombbal ellátott kurta mentét visel panyókára vetve. Nyakán gyöngyös ékszer. Fején a szent korona. Az egyenes királyi pallos markolatát két kézzel fogva érinti, a trón lépcsőire páronkint térdeplő urak vállait. A trón mellett kétoldalt állanak a főméltóságok és a tartományok zászlóit tartó zászlós urak. A háttérben lépcsős emelvényen áll a püspöki kar és a papság. A jobboldali előtérben állanak a felavatandó urak hajadonfővel. Öltözetük mindannyiuknak szűk nadrág, csúcsosra vágott szárú csizma, csákóra vágott szárnyú, hajtókás ujjú s elől galandos gombzsinórzatú dolmány, szövet öv, kurta, prémes és galandzsinóros elejű panyókára vetelt mente, oldalukon szablya s végül vállra omló fürtös haj és csupán bajuszviselet. Prémes kucsmáját egy részük bal keze fejére húzva tartja. A kép alatt német és magyar szöveg és a lovaggá ütött főméltóságok és urak névsora. Rézmetszet. Magassága 29.3 cm., szélessége 20 cm.²

II. József lovas arczképe. A trónörökös gyermekkorában ábrázolja, magyar öltözetben. Kurta dolmányának eleje sűrűn zsinórzott és apró pitykével diszített, derekán csavart szövet övet visel, dolmánya ujján hajtóka van. Hermelinprémes és ugyanolyan bélésű mentéjét félvállra vetve viseli. Magas prémkucsmáján drágaköves forgó, gyöngyfűzerek és tollforgó van. Szövetlefentyűje egészen vállára lóg. Dolmányán és nadrágján körülzsinórozott zseb van. Jobbjában kivont szablya egyenes barokkos kézvédővel. A nyeregtakaró hermelinprém. A lótakaró hosszú fecskefarkú, melynek sarkába a magyar címér van hímezve. A háttérben folyó és annak túlpartján erősített város, valószínűleg Pozsony látszik. Aláírása: Josephus Benedictus Augustus Johannes Antonius Michael Adam. Archi-dux Austriæ. Nat. 13 Martij Ao. 1741. Rézmetszet. CHRISTIÁN WILHELM sculps. MART. ENGELBRECHT excud. A. V. Magassága 29.2 cm., szélessége 17.5 cm. II. Józsefről általában sok festmény és metszet készült, mely őt gyermekkorában és magyar ruhában ábrázolja. Ez a legművészebb és legritkább ábrázolásai közé tartozik.³

Pandur szobra 1741-ből, meissenai porcellánból. Öltözete kék szűk posztónadrág, az ellenzónél zsinórzattal, fűzött bockor, könyökbe vágott ujjú dolmány, mely alól kibúvó inge fel van gyűrve s könyökön felől a karokat szabadon hagyja. A dolmányon elől gombok. A két vállon a puská és kardtartó szíj keresztül van vetve. Dereka csíkos szövet öv, melybe pisztolyok és kés van dugva. Hátáról panyókára vetett hosszú vörös köpeny lóg. Derekához két

135. MÁRIA TERÉZIA A POZSONYI ORSZÁGGYŰLÉSEN 1741-BEN.

¹ Történeli képcsarnok. 10,622.

² U. o. 3236.

³ U. o. 10,595.

oldalt még egy-egy nagyobbfajta pisztoly van erősítve. Oldalán rézzel kivert szablya, mellette hosszú kováspuska. Fején magas zacskóju nemezkucsma. Tömör fekete bajusza van.¹

Huszárok. (136. kép). Aláírása: Officier Hussar, donnant ses Ordres. A huszártiszt magas támlájú nyeregben lovon ül s párducz kacagányt visel. Prémcs kucsujaja, hátára lelógó zacskója közepén aranyzsinór fut végig s végén bojt van. Elöl pedig egyenesre vágott lószőr-, vagy kócsagtoll forgót visel. Előtte közhuszár áll, a kinek nadrágja ellenzőjén és dolmánya hajtókás ujján egyszerű vitézkötést látunk. Mentéje egy gombbal egybeakasztott zsinóron nyakában lóg. Kapcsoló horoggal ellátott egyik vállszíjjáról a puska hiányzik. BICKHAM rézmetszete 1742-ből. Magassága 32·2 cm., szélessége 21·7 cm.²

Huszár. (137. kép). Aláírása: Simple Hussar. A ló szerszámja homlokán és sügyellőjén bojtos dísszel. A lótarakó fecskéfarkú, a nyeregtakaró bárányszőrös. A huszár szűk nadrágot, magasszárú sarkantyús csizmát, elől egyenes sűrű gombszárakkal s apró gombokkal

136. HUSZÁROK 1742-BŐL.

diszített és prémmel szegett dolmányt visel, melynek ujjain is zsinórdísz van. A vállán, illetőleg mellén keresztül vetett két szíjon puskát és tarsolyt hord. Öve ötszörös zsinóröv, melyről a zárt markolatú szablya lóg. A nyeregkapán pisztolyok, elől pedig fokosbalta van reáakasztva. Fején prém-szegélyű, hosszú zacskós kucsuját visel. Jellemző a kurtára kötött kengyelben felhúzott térdrel való ülés s a rövidre fogott kantárszárral való lovaglás. A huszár szakált nem, csak kacskaringós nagy bajuszt hord. Rézmetszet. Aláírva BICKHAM sculp. Publish'd by W. MEYER, 1742. Magassága 32·3 cm., szélessége 22 cm.³

Varasdi horvát határőr. Szűk nadrágot, fűzött bocskort, elől gombos dolmányt, keskeny bőrvet, hosszú szőrmebéllesű s nagy prém-gallérú subát és fején nagy kurucz formájú, oldalt lefentyűs nemez süveget visel. Övében egy pár pisztoly, kés, kerek löportartó és dohánytartó. Mellénél a dolmány alá szintén két pisztoly van bedugva. Oldalára magasan felkötve széles fonott szíjon hosszú szablya, hátán faragott agyu puska, jobbában kurtanyelű, kerekfejű gerezdes buzogány,

szájában pipa. Csak bajuszt visel. KULETT rézmetszete. Aláírása: Esclavon ou Waradin. Publish'd by W. Meyer 1742. Magassága 32·5 cm., szélessége 22 cm.⁴

Fridrich. Jac. Andr. Kupferstecher Effigies Hungariae gentis. Abbildungen Ungarischer Nation. Augspurg Ao 1744. A mű címlapján az elötérben az angyalok által tartott osztrák címert négy alak fegyver csoportozatot vesz körül. Aláírása: 1. Licanus, 2. Croatus, 3. Dalmata, 4. Tolpatus. Az első szűk nadrágot, bocskort, mellényt, szövetövet s nagy gallérú hosszú köpenyvet, vagy szűrt hord. Oldalán madárfejű markolatú, zárt kézvédős szablya. Övében pisztolyok és handzsár. Egyik kezében puska, a másikban nagy kés. Mindkét karján az ing fel van gyűrve. Fején koronaszerű főveg. A második alak csuklyás köpenyvet visel, mely fejére van huzva, kezében puska. A 3-ik számú bakancsot és térdig érő török bugyogót hord, szövet-

¹ Az 1900-iki párisi világiállítás huszárkiallításának anyagából.

² Történeti képcsarnok. Hadi viseletek.

³ U. o. Hadi viseletek.

⁴ U. o. Hadi viseletek.

övében pisztolyok, tör és kerek löportartó, lobogós ingujjban van. Egész öltözete felé köpeny borul, kucsmája felhajtott szegélyű prémföveg. Haja fonatokban vállára omlik s hosszú lecsüngő bajuszt hord, szakála nincsen. Jobbjában kivont szablya ; baljával pedig trombitás agyu, hosszú puskát tart vállán. A talpas bocskort hord, vállán szűr lóg, fején kuruczos, oldalt lefentyüs süveget visel. Magassága 19·7 cm.

A 3-ik lap egy régi nemes családból származó huszártisztet ábrázol. Rugendas egyik metszete nyomán készült. A tiszt öltözete szűk nadrág, csizma, dolmány, végig hegyes gombokkal, bőrv. A dolmány csonka ujjából lobogós ingujj lóg ki. E fölébe a jobb vállon átvetve párducz kacagány van öltve, melyet elől lánczra erősített ágyugolyó tart egybe. Fején széles prémszegélyű bársony kucsma, melybe oldalt öt kerecsentollból alkotott forgó van dugva. Bal kezében buzogányt tart. Nyeregkapájában pisztolyok. Himzett lőtakarója fecske-

137. HUSZÁR 1742-BŐL.

farku. A kíséretét képező lovasok hasonlóan vannak öltözve, de nincsen forgójuk. A háttérben a tábor látszik. Ez előtt egyik lovas nagy négyszegletű galléru szűrt visel.

A 4-ik lapon a Menzel huszárok ezredese. Szűk nadrágban, csúcsosan vágott magasszáru csizmával. A csákóra vágott alju dolmányt négyszeres zsinóröv szorítja. A dolmány eleje sűrű keskeny zsinórzattal és apró gombokkal díszített. Ujjain kutyafüles hajtóka. Oldalán szablya és rövidre kötött tarsoly. A dolmányra mente van panyókára vetve, melyet elől arany zsinór kötő tart össze. A mente elől végig sűrűn alkalmazott arany skofiumos gombolóval van ellátva és prémmel szegélyezve. A magas prémes kucsma zacskójának lefentyűje válláig lóg le. Elöl fekete kócsag tollbokréta. Jobb kezében kis körtefejú buzogány. A nyeregkapájában pisztoly. A nyeregtakaró fecske szárnyu. A kíséretében levő lovasok közül kettőnek forgós szárnyú kucsma díszje van. A harmadik tiszt pedig a farkaskacagányhoz háromszögletű aranyzsinórú német kalapot visel.

Az 5-ik lapon egy más fajta huszártisztet látunk. Ennek oldalán egyenes markolatú szablya lóg, dolmánya ujj hajtókával bir. Válláról prémes mente lóg. Fején a prémes

kucsmának nincsen tolldíszje. Oldalán tarsolyszerű táska, jobbában kortefejű gerezdes buzogány. Háta mögött kurucz vitéz vállra vetett prémes dolmány nyál, fején oldallefentyűs nemez süveggel, oldalán tarsolylyal és szablyával. A háttérben még három kucsmás lovas látható. Mindannyian csak bajuszt viselnek.

A 7-ik lapon ütközetbe rohanó pandurokat, vagy talpasokat látunk. Aláírása: «Panduren oder Talpatschen zu Pferd in action begriffen.» A rendetlenül öltözött vitézek, zacskós lefentyűs kucsmákat viselnek s különben úgy vannak öltözve, mint a címlapon láttuk. Kengyelük kötélből van. Fő fegyverük a szablya és puská.¹

138. DOBOS ANDRÁS, II. RÁKÓCZI FERENCZ LOVAS DOBOSÁNAK ARCZKÉPE 1745-BŐL.

Dobos András, II. Rákóczi Ferencz lovas dobosának arczképe 1745-ből. (138. kép.) A kép eredetije rendkívül megrongálódván, CZAUCZIK JÓZSEF lőcsei festő 1826-ban teljesen híven lemásolta azt, és az eredetit másolatának hátára ragasztotta. Dobos András nemcsak Rákóczinak, de Bercsényinek is dobosa volt, majd az Andrásyok szolgálatába állott s Krasznahorka várában negyven évig szolgált.

Öltözete magas prémű zacskós kucsmá. Hosszú haja vállaira van fésülve, bajusza és körszakála ősz. Csákóra vágott, háromszögletes ujjhajtókás dolmánya elől sűrűn alkalmazott arany zsinóros gombolókkal és öt sor gömbölyű pitykegombbal díszített, derekát ötszörös, arannyal áttört zsinóröv szorítja, magyar nadrágján elől arany sujtásos vitézkötés van és szárának

¹ Történeli képesarnok. T. 2006., 2008., 2018., 2040.

oldalain arany zsinór fut végig. Lábain magas szárú sarkantus sárga csizma, szívalakulag lekanyarított elején arany bojtokkal. Ezen felül panyókára vetett s elől arany zsinór kötővel összetartott, fehér prémmel szegett kurta mentét visel, melynek eleje a dolmányhoz hasonlóképp arany zsinórral és három-három gombbal díszített, oldalán rézzel montirozott, zárt kézvédős fringia és magasra felkötött arany zsinóros, tulipánokkal kivarrott tarsoly lóg. A lovon aranyrojtos négyszegletű takaró s a nyereg kápájára akasztva két oldalt két üstdob van, melyet a lovas mindkét kezében egy-egy verővel ver.¹

Csata, huszárok, pandurok és vallonok között 1746.

A pandurok szűk nadrágot és szíjjazott bocskort, szövet övet és hosszú zacskós prémes kucsmát, vállra vetett hosszú köpenyt, hosszú puskát, övükben pisztolyokat és kést, továbbá nyitott kézvédős szablyát viselnek. A buszárok öltözete a szövetöves dolmányon kívül prémes kurta mente s kurucz oldallefentyűs nemez kucsma, melynek oldalán csokor és tollforgó van. Aláírása: Combat donné près de Tirlemont, entre un Detachement de Pandoures et Hussards, et les Regiments de Grassin, de la Morliere et Royal Wallon les Autrichiens furent obligez de se retenir avec perte de 200 hommes, le 22 Juillet 1746. BENOIST A. rézmetszete. Párisban. Hossza 28·8 cm., magassága 15·9 cm.²

Tokaj vidékének térképe. A jobboldali előtérben egy pásztor ül és pipázik. Fején kuruczos, felhajtott és oldalt elálló magas zacskójú nemez-süveg, elől karimája mögé szurt néhány tollal. Haja hátul kontyba van kötve, csak hajusza van és kurta szárú pipájából erősen füstöl. Vállán panyókára fölvet, újjas, kurta hosszuszőrű guba. Szűk nadrágja fűzött bocskorban végződik, mellette hosszú bunkós végű botja. Egyike legérdekesebb népviseleti képünknek. (139. kép.) Metszette FÜCKER ANDRÁS, Eperjesen, 1749. Rézmetszet. Magassága 35·5 cm., szélessége 29·2 cm.³

139. PÁSZTOR 1749-BŐL.

Czímerkép. Gull János czímerének sisakorom dísze, egy magyar vitéz növekvő alakja. Öltözete vörös nadrág, csákóra vágott aljú kék dolmány, sárga prémmel szegett piros mente, sárga prémkucsma vörös lefentyűvel. Jobbjában kivont szablya. Adományozta Mária Terézia királynő 1756. október 13-án Bécsben.⁴

Czímerkép. Szabó Mihály czímere. A sisakoromdísz magyar férfi. Öltözete vörös nadrág, csákóra vágott kék dolmány s arany zsinór öv. Hajadonfővel van és jobbjában egy szál rózsát tart. Kelt Bécsben, 1756. január 26-án.⁵

Czímerkép. Dinnyés, másképp Sáska Mihály czímere. Sisakoromdísze vörös ruházott kar, melynek arany hajtókája van s a mely kezében gömbfejű gerezdes buzogányt tart. Adományozta Mária Terézia királynő 1756. április 19-én, Bécsben.⁶

Czímerkép. Unger András czímere. A sisakoromdísz egy magyar vitéz növekvő alakja. Öltözete kék nadrág, vörös dolmány, mellén keresztül egymást kereszlező fekete fegyverszíjjakkal. A dolmány alja csákóra vágott, elől végig arany gombos s arany zsinórövvvel ellátott. Válláról párducz kacagány lóg és sárgás prémkucsmát visel, melynek zacskója vörös.

¹ MIHALIK JÓZSEF: A kassai Rákóczi ereklye kiállítás lajstroma. Kassa, 1903. 215. l. és *Vasárnapi Ujság* karácsonyi albuma 1903.

² *Történeli képcsarnok*. T. 5097.

³ U. o. T. 956.

⁴ *Országos levéltár*. Liber Regius. 44. k. 49. l.

⁵ U. o. Liber Regius. 44. k. 88. l.

⁶ U. o. Liber Regius. 44. k. 76. l.

Jobbjában kivont szablya, baljában pedig török lófarkas zászló. A címeres levél kelt Bécsben 1756. január 5-én.¹

Czímerkép. Kiss Ferencz, máskép Orbán család címere. Fehér lovon vágatató lovas. Öltözete kék nadrág, sárga csizma, vörös dolmány, sárga szörme kucsma piros zacskós lefentyűvel s elől kócsag forgóval. Jobbjában meztelen szablya, hegyére szúrt török fővel. Kelt Bécsben 1756. márczius 15-én.²

Csatakép. Aláírva: *Perspectivische Abbildung von den merckwürdigen Ueberfall der Preussischen Postirung, zwischen Zittau und Görlitz, welcher von den Herrn General Feld-Wachtmeister Grafen von Laszi 1757. am Neuen Jahrs Tage frühe um 4 Uhr unternommen und glücklich ausgeführt worden* J. C. CZERNY fecit Prag. A támadó osztrák csapatok magyar granátos gyalogosok és huszárokból állanak. Ez utóbbiak hosszú lefentyűs magas prémes kucsmát, fegyverzetül karabint és szablyát viselnek. A zsákmányul ejtett ágyukat és társzekereket huszárok viszik. Az egyik lovasnak oldalt lefentyűs kuruczsüvege van. A jobb oldali előtérben több huszárfőtiszt társaságában, ugyancsak huszártiszti öltözetben maga Laszi gróf tábornok látható. Rézmetszet. Szélessége 20·5 cm., magassága 13·3 cm.³

Czímerkép. Adományoztatott Mária Terézia királynő által 1760 márczius hó 25-én Bécsben *Kerling Antal* részére. Egy várfokon egész vörösbe öltözött magyar vitézt látunk állani. Csizmája sárga, dolmánya csákóra vágott, elől gombos s arany zsinóröve van. Elöl kócsagforgós sárga szörmekucsmát, baljában zárt kézvédős markolatu szablyát s baljában puskát tart.⁴

Czímerkép. Adományoztatott Mária Terézia királynő által 1760. november 25-én Bécsben *Petrás János* részére. A címeralak egy magyar lovas vitéz. A ló fehér és rózsaszínű fecsek farku takarója van. Ruhája vörös, csizmája sárga, kucsmája kuruczos hegyes nemezsüveg, oldal lefentyűvel. Oldalán szablya, s jobbjában *vörös-fehér* színű zászló.⁵

Budapest látképe. A pesti oldalt ábrázoló jobb oldali előtérben két huszár látható. Az egyik áll s a másik egy kövön ül. Öltözetük zsinóros dolmány, melynek alja csákóra vágott, csikos szövetővel, panyókára vetett prémes mentével s magas szörmekucsmával, melynek zacskója egészen a vállra lelóg. A mellettük levő dombon egy gulyás ül, lábán szíjjazott bocskorral s kerek nemezkalappal. BINDER JÁNOS FÜLÖP rézmetszete, mely Budán 1761-ben készült. Alatta 16—16 soros latin és német magyarázó szöveg. Szélessége 44·2 cm., magassága 28·6 cm.⁶

Czímerkép. Adományoztatott Mária Terézia királynő által 1765 október hó 8-án Bécsben *Bocsy Mátyás és József* részére. A címeralak egy kőhídon álló magyar vitéz. Vörösbe öltözve, csizmája sárga, jobbjában kivont kardot villogtat. A sisakoromdisz egy másik vitéz növekvő alakja. Csákóra vágott aljú dolmánya szürke, melynek derekát piros zsinóröv szorítja. Magas szörmekucsmát visel vörös posztózacskóval. Jobbjában gerezdes gömbfejű buzogány.⁷

Czímerkép. Adományoztatott Mária Terézia királynő által 1765. november 27-én Bécsben, a poroszok elleni hadjáratokban kitűnt *Medvey*, máskép *Beer Ádám* lovas kapitány részére. A címer sisakorom dísz, növekvő vitéz alakja. Ruházata kék dolmány, arany zsinórövvvel, mentéje fehér prémmel szegett, magas szörmekucsmája kék zacskós. Jobbjában kivont szablya, baljában levágott fej.⁸

Mézeskalács-bábsütő minta. Szív. (140. kép.) Szöllőfürtök, bazsarózsák, százszorszépek, granátalmák és tulipánokból alakított keretben dúsan hímzett függönyök között egy férfi- és nőalak áll egymást átölelve. A férfi hajadonfővel, vállra omló hajjal és bajuszszal van ábrázolva, magas prémes és zacskós kucsmáját bal kezében tartja. Öltözete csákóra vágott, elől sűrűn

¹ Országos levéltár: Liber Regius. 44. k. 137. l.

² U. o. Liber Regius. 44. k. 66. l.

³ ERNST LAJOS gyűjteménye.

⁴ Országos levéltár. Liber Regius. 45. k. 305. l.

⁵ Országos levéltár. Liber Regius. 45. k. 507. l.

⁶ Történelmi képesarnok. T. 112.

⁷ Országos levéltár. Liber Regius. 47. k. 410. l.

⁸ U. o. Liber Regius. 47. k. 414. l.

zsinórozott dolmány, melyet széles zsinóröv szorít. vállán panyókára vetett prémes kurta mente, szűk nadrágján elől gazdagon kivarrott vitézkötés, sarkantyus csizmájának magas szára szív-alakulag lekanyarított, oldalán zárt kézvédős markolatu szablya. A nő bodros fejkötőt, nyakán gyöngysort, magas derekú, elül keresztbe fűzött, puffos ujjú ingvállas vállfűzöt s ennek mély kivágása fölött keresztülkötött keskeny csipkevállkendőt, könyökig érő keztyűket, alul széles aranycsipkével szegett szoknyát, hímzett és csipkével szegett előkötényt, s bal kezében félig nyitott legyezőt visel. Oldalt: J. M. és 1769. évszám. Körtefából homorúan vésve. Magassága 34.7 cm., szélessége 29 cm.¹

140. MÉZESKALÁCS BÁBSÜTŐ MINTA 1769-BŐL.

Károly Lajos főherceg arczképe 1771-ből. A mellkép a főherceget, mint az osztrák sereg fővezérét ábrázolja. Az arczkép alatt hosszukás kép, melyen hadi sátor előtt ülve látjuk a főherceget. Háta mögött födetlen fővel zsinóros dolmányba öltözött huszárfőtiszt áll. A főherceg kezéből egy huszártiszt tisztelegve vesz át egy iratot. E tiszt öltözete kurta fekete prémes mente, magas szörmekucsma a vállig lecsüngő lefentyüvel s elől nagy tollforgóval. A szablya hosszúra eresztett szíjjon a földig csüng. Mellette tarsoly lóg. A háttérben két lovon ülő közhuszárs a tiszt lovát tartja. A baloldali clótérben a sátor mellett vállra vetett puskával magyar granátos áll őrt, kinek szűk nadrágjára hosszú kamasni van húzva. Fegyverkabátjának szárnyai elől és hátul félre vannak gombolva, oldalán kurta kard, hátul lóg a nagy granáttartó láska, vállain rojtok. Fején elől háromszögletű csúcsba futó nemezkucsma. A kép alá írva: Le

¹ Az Országos magyar iparművészeti múzeumban.

prince Charles recevant les préliminaires de la paix. Rézmetszet. Metszette AUDOUIN P. Páris. Magassága 36 cm., szélessége 23 cm.¹

II. József a hadgyakorlaton. A háttérben magyar gránátos ezred van felállítva. A főhercegtől balra magyar huszárfőtiszt vágatát előre. Lótakaróján M. T. monogram. Nyereg-takarója farkaskacagány. Dolmánya ujjá behasított, ennek mentén prémmel szegett és kettős hajtókával bir. Magas prémkucsmáján arany vitézkötés és fehér szőrforgó van. A panyókára vetett mente prémszegélyű és béllésű. Művészi rézmetszet. Festette Bécsben I. CHR. BRAND 1779. Metszette CHRÉTIEN DE MECHEL. Szélessége 31·4 cm., magassága 26·3 cm.²

II-ik József emléklapja. A császári koronával fedett emlékoszlop előlapján II-ik József mellképe látható. Fent felhőtrónuson Mária Terézia királynő ül. Az emlékoszlop előtt a különböző vallásfelekezetek hódoló papjai s az enyészet szárnyas nemtője, eltörött kaszával. Közvetlen az emlékoszlop előtt tollbokréta kuruczfőveges magyar ruhás kis fiú és ugyancsak magyar vállfűzős ruhába öltözött kis leány állanak.

Felirata: Denkmal der von dem Besten und grösten Kaiser Joseph II. in seinen Staaten errichteten und den 17. october 1781 publicirten toleranz. Herausgegeben in Frankfurt am Mein 1782. Gezeichnet u. radirt. JOH. FRIEDRICH BEER. Rézmetszet. Magassága 32·5 cm., szélessége 21·7 cm.³

Belgrád ostroma 1788-ban, illetőleg a királyi sereg gyülekezése Zimonynál. Az előtérben középen lovagol II. József német-francziás tábornoki díszben, a szokott háromszögletű kalapban, mellette lovagol Ferencz főherceg és háta mögött Lacy tábornokszerény hasonló öltözetben. A király lova a takaró alatt még finom zsinórból fonott hálával is le van takarva. Ezek mögött csoportosulnak a magyar nemes testőrség, ősmert egyenruhájában, a galicziai testőrség, a nehéz kurassir-ezred, a chavalliserok és az uhlánusok egy-egy osztálya. A háttérben a magyar huszárság és gránátos gyalogság ezredenként felállítva látszik. A középső csoportban a többi zászló között piros és fehér lángnyelvektől szegélyezett zászlón a Boldogságos Szűz alakja látható. Egykorúlag színezett rézmetszet. Aláírva: Wien im Verlag bei Lucas Hochenleitter. Hossza 39·3 cm., szélessége 27·9 cm.⁴

A dubiczai török tábor elfoglalása 1788. aug. 9-én. A középleíren a huszárság vitézkedik. Öltözetük zöld és fejükön magas, fekete nemezkucsma van, csücsosra vágott kuruczoldallefentyűvel. Egykorúlag színezett rézmetszete MARKIN I.-nek. Készült Bécsben. Hossza 28·8 cm., magassága 20·5 cm.⁵

Török-Gradiska ostroma 1789-ben. Az ostromkép jobboldali előterében négy székel gránátos heverészik és pipázik a földön. Öltözetük szűk nadrág, kurta szárú csizma, frakk, melynek csücskei elől-hátul fel vannak hajtva és elől felálló elejű nemezkucsma pléhlemezzel. Bajusz és parókaviselet. Fegyverzet: tölténytáska és szuronyos puska. Aláírása: Belagerung der türkischen Festung Berbir oder türkisch Gradiska in Croatien unter commandó des kayserl. königl. g. f. m. von Laudon etc. Rézmetszet. Szélessége 33 cm., magassága 21 cm.⁶

Belgrád ostromának képe 1789. október 7-éről. Az ostromületek háta mögött harcvezonalba felállított ezredek között két huszárezredet látunk állani, míg a főhadi szállás körül magyar gránátosok állanak. Az előtér jobb oldalán Ferencz főherceg és Laudon tábornagy kíséretében egy szakasz huszár vágatát. Középen a markotányosok körül, kezükben nagy poharakkal két huszárt látunk vállra vetett prémes mentével, szokatlan nagy tarsolylyal és igen magas szőrmekucsmával, tollforgóval és hosszú lelógó lefentyűvel. A baloldali előtérben székel gránátosok őrzik a török és oláh foglyokat. Ez utóbbiak között kettő kurucz, oldalt lelógó lefentyűs nemezkucsmaát visel. Fent három medaillonban II. József, báró Laudon és

¹ Történeli képcsarnok. Arczképek. 7694.

² U. o. 337.

³ U. o. 10,748.

⁴ Történeli képcsarnok. T. 1049.

⁵ U. o. T. 225.

⁶ U. o. T. 4431.

Coburg herczeg mellképe látható. Aláírása: Siegreiche Besitznehmung der Stadt und Hauptfestung Belgrad in Servien etc. Gezeichnet v. BEDINABERG. Johann Martin Will excudit. Augsburg. Rézmetszet. Szélessége 40 cm., magassága 28.6 cm.¹

Berbir (Boszniában) bevétele Laudon tábornok által 1789 július 9-én. A jobboldali előtérben a huszárság nyomul a megfutamodott törökök után. Kék színű szokott öltözetükhöz igen magas szörmekucsmát viselnek, előtt tollforgóval s oldalt lelógó zacskóval. MARKIN I. egykorúlag színezett rézmetszete. Hossza 28.1 cm., magassága 21.5 cm.²

Huszár és török hareza. A huszár öltözete magas fekete hengerded csákó, elől sárga-réz rozsával és fekete tollforgóval. Kurta dolmánya keskeny szürke prémmel szegelt s így ennek mint alatta levő dolmányának eleje sárga zsinórral sűrűn díszített. Derékát négyszeres zsinóröv szorítja. Szűk nadrágja fekete bőrből készült magas szárú sarkantyus csizmába van húzva. Egész öltözete velencei kék posztóból készült. Vállán keresztül a karabin hordásra széles fehér pantallér van átvetve. Széles pengéjű zárt kézvédős, hajlott markolatu fringiájával épen levágja a török spahit s balkezevel kiragadja annak kezéből a félholdas piros zászlót. Egykorúlag színezett rézmetszet. Aláírva: A' Tsászar magyar lovas regimentje. GYÓRI FI FALUSY SIGMOND irta 1789. Magassága 17 cm., szélessége 11.3 cm.³

II. Leopold a pozsonyi koronázási dombon, 1790. november 15-én. A király koronázási díszben a domb tetején lóháton a kardvágást végzi. Lent a dombot a főméltóságok és katonaság veszi körül. Ezek egy része banderolisták és husárokból áll, a kik mindannyian igen kurta s elől nagyon kivágott prémes és zsinóros dolmányt, czopfos parókát és rendkívül magas prémkucsmát viselnek, melybe elől a kócsag tollforgó mellett szárnyalakú forgó is van dugva. Az őrséget magyar granátosok szolgáltatják gombos, magas kamáslival s elől kúpalakúlag kiemelkedő szörme kucsmával. Az előtérben több női alakot is látunk, kiknek öltözete alul gazdagon hímzett szoknya, széles csipkével szegett előkötő, erősen kivágott fűzős derék és kétszer bugyozott ingváll, végén csipkefodorral. Fejükön kúpalakú magyar főkötőt hordanak, melyről a fátyol hátul csipőn alul ér. Rézmetszet. Hosszasága 39 cm., szélessége 33.5 cm.⁴

Turnul erőd körülzároltatásának térképe 1790. május hó 13-án Kray tábornok által. A térkép felső jobb sarkában az a jelenet van ábrázolva, midőn a hadjárat emlékermei a huszárok és magyar granátosok között kiosztatnak. Hű ábrázolásai ezek e két fegyvernembeli katonaságunk azon korbeli viseletének. Egykorúlag színezett rézmetszet. Hossza 17.5 cm., magassága 15.2 cm.⁵

Térkép a Duna partján, Silistriánál gróf Karaiczay és Staader altábornagyok csapatai és a törökök között 1790 július hó 26-án lefolyt ütközetről. Német nyelvű magyarázó föliatokkal. A térkép felső bal sarkában művésziileg metszett csatajelenet, mely azt ábrázolja, a mint a huszárok visszaverik a török lovasság támadását. A huszárok öltözete a legnagyobb pontossággal meg van az apró alakokon rajzolva. Vörös zacskós igen magas fekete szörmekucsmát, vörös nadrágot, zöld dolmányt, sárga szövetövet és panyókára vetett prémes mentél viselnek. Fegyverük a fringián s a nyeregkápa pisztolyain kívül a vállon keresztül vetett széles fehér szíjon hátul lógó hosszú puska. Színezett rézmetszet. Szélessége 19 cm., magassága 16.2 cm.⁶

II. Leopold 1790. november 15-én a pozsonyi francziskánus templomban arany sarkantyus vitézeket üt. A templomot magyar és osztrák főméltóságuk töltik meg, kiknek ruhája rendkívül pontosan van megrajzolva és egykorúlag színezve. A magyar urak csaknem mind egyforma öltözetet viselnek, csak épen a színben különböznek. Egy részük csizmát s más részük deli sarut visel, melyeknek színe fekete, sárga, kék, zöld és karmazsin

¹ Történeli képcsarnok. T. 4425.

² U. o. T. 83.

³ Szerző gyűjteményében.

⁴ Történeli képcsarnok. 2083.

⁵ U. o. T. 976.

⁶ Szerző gyűjteményében.

vörös szattyán. Öltözetük az ellenzónél arany skofiummal gazdagon kivarrott szűk nadrág, csákóra vágott, elől arany zsinóros s három sor gombbal ellátott dolmány, melyet ötszörös, arannyal átszőtt öv szorít. Erre felöltött, de elől nyitott s elején gazdagon arany zsinórozott és keskeny prémmel körülszegett mentél és oldalukon zárt kézvédős markolatu szablyát hordanak. A mente hátul a varrás vonalán és a csipőkön arany skofiumos galanddal díszített. Arczuk egészen borotvált s hátuk közepéig érő czopfos fodorított parókát viselnek. Az első három padsorban a püspöki kar teljes számban jelen van. Színezett rézmetszet, melyet a kiadó Artaria műkiadó bécsi társulat gróf Pálffy Károlynak ajánlott. Hossza 48·5 cm., magassága 36·6 cm.¹

II. Leopold megkoronáztatása Pozsonyban a székesegyházban 1790. november hó 15-én. A magyar öltözetek nagyrészt olyanok, mint az előző képen, csakhogy itten mindnyájan magasszáru bakancsban vannak ábrázolva, mentéjüket panyókára vetve viselik és magas tollforgós arany vitézkötéses szörmekucsmájukat kezükben viszik. Itt már számos hölgy

141. MÁRIA TERÉZIA KIRÁLYNÉ ARCKÉPE
1793-BÓL.

van jelen, a kik hosszú csipke előkötőt s leginkább aranybrokát, vagy széles aranycsipkével díszített szoknyát s erősen kivágott kettőspuffu ingvállas, arany csipkével és gyöngyfűzérrel díszített vállfűzöt, valamint kontyos, magyaros arany csipkefejkötőt viselnek. Egyikük hosszú selyem sálkendőt visel a nyakában, a melyet derekán átvéve hátul nagy csokorra kötve hord, úgy hogy ennek két rojtos vége azután hátul hosszan lelóg. Színezett rézmetszet. C. SCHÜTZ rajza után metszette I. MANSFELD. Az Artaria kiadása Bécsben. Hossza 43·7 cm., magassága 32·5 cm.²

Huszár-bravour. Aláírása: Lukátsi és Baróti Leopold fő hertzeg regimentjebéli közhuszárok megmentették Ott obersterjek életét a Francziáktól, kiket leapritottak, Belheimnél Landau s a Rajna között Maj. 17-én 1792-dik eszt.³

A kép közepén az ezredes már leszurt lova fölött áll, tíz francia gyalogostól körülvéve, míg a két közhuszár segítségére siet. A huszárok zsinórozott prémes dolmányt, széles zsinórövet, tarsolyt s tollforgós magas nemezcsákót visel-

nek. Fegyverzetük az egyszerű zárt kézvédős szablyán kívül, a vállon keresztül vetett széles szíjjon függő karabély. A lőtakaró fecskefarkú, rajta fekete báránybőr nyereg-takaróval. A nyeregkapába pisztoly, hátul összezsavart köpönyeg felkötve. A csákóról bojtos vitézkötés lóg. Czopfos parókát viselnek. Színezett rézmetszet. Magassága 31·5 cm., szélessége 24 cm.

Mária Terézia királyné (I. Ferencz neje) arcképe. (141. kép.) Kerek medaillonba foglalt mellkép. Ingvállas derékban, melynek felső kivágása csipkefodorral szegett. A derékfűző zsinórja gyöngyfűzér, közepén apró boglárokkal s oldalt arany himzéssel. Az ingváll ujját közepén selyem szallagesokor tartja össze, melynek közepén drágaköves és gyöngyös boglár van. Nyakán ötszörös gyöngyfűzér. Gazdagon fodorított haján gyöngyös és skofiumos magyar

¹ Történeli képcsarnok. 2826.

² U. o. 2825.

³ Történeli képcsarnok. T. 4703. Ugyancz ERNST LAJOS gyűjteményében 16 + 10. 7 cm. nagyságú rézmetszetben és más átrajzolásban.

főkötő, melyről hátul csokorból kiinduló fátyol csüng le. Aláírása: Mária Thérézia magyar királyné. S. M. rézmetszete 1793. Magassága 18 cm., szélessége 10·1 cm.¹

Székely huszárok. Szálló Mihály huszárőrmester a francia háborúk idején levág egy ágyúfedezetet. Öltözete hengerded magas, lapostetejű csákó, elől réz rozettával, oldalt a fültre lelógó vitézkötéssel és középen kettős tollforgóval. Hajporozott s szallaggal befont hosszú czopfot visel és csak bajusza van. Keskeny prémmel szegett mentéjét, mely elől sárga zsinóros, felöltve viseli. A mellén keresztül vetett széles fehér szíjjon lóg a karabin. Szűk nadrágja magas és fent szívalakulag kikanyarított szárú csizmába van húzva. A nyeregkapában mindkét oldalt pisztoly, melyek takaróján F. II. monogramm van kivarrrva. A széles pengéjű szablya zárt kézvédős markolattal bír. A lőtakaró fecskefarkú.

A kép aláírása: QU. MARK. sc. Der Wachtmeister Michael Szálló von Szekler Hussaren. Dieser hat den 26. october 1793 bey Wanzenau seinen von Feind umringten und verwundten escaderon Comandanten gerettet, und als die oberst Division auf die feindlichen Canonen sties, war ers der darauf zusprang die in abbrennen begrifene Feinde niedersäbelte und so die Losbrennung hinderte, auch rettete er den von Feind umrungenen Unterleitenant Graf Lazer, und brachte in Angesicht des Feindes einen verwundeten Mann, dem sein Pferd erschossen war in Sicherheit. Zu haben in Wien bei JOH. OTTÓ. Rézmetszet. Magassága 26·2 cm., szélessége 19 cm.²

Istvántornya látképe, a Marczibányi kastélylyal. Előtérben számos, gondosan kidolgozott alakkal. Különösen jellemző abban a tekintetben, hogy látjuk, mennyire össze volt keveredve a német viselet a magyarral a XVIII. század végén. A női viselet általában német és francia. A férfialakok között látunk, szűknadrágos, csizmás alakot, hosszú frakkban, czopfos parókával, háromszögletű kalapban nyeregbe szállani, a kinek lovát kurta bakancsba öltözött magas prémkucsmás huszár tartja. Az egyik hintót háromszögletű kalapos kocsis hajtja, de hátul kardos, tarsolyos huszár áll, kurta felöltött mentében. Az előtérben egy hölgyet kísérő főurat látunk a ki szűk nadrágot, kurta bakancsot, végig gombos dolmányt, felöltött s elől végig gombszárgalandos és prémmel szegett kurta, derékba szabott mentét, szablyát, ezüstgombos pálczát, de háromszögletű nemez-kalapot visel. Ugyanott több mezei munkást és két csikóst is látunk, tehát alkalmunk van a népviseletet is tanulmányozni. Ezek kurucz lefentyűs magas szörmekucsmát viselnek, mely mellé mint egy forgó, a kurtaszárú pipa van odatűzve. Hajuk fűrtökben, néha befonva vállukra omlik és csak bajuszt viselnek. Ingük lobogós nyitott ujjal bír és gatyájuk szára alól összekötött. Az egész öltözet tetejébe nagy négyszögletű, gallérú, hosszú szűrt hordanak. Aláírása: Torny. Istvántornya. Oppidum in Comitatu Csanadiensis etc. Emericus Marczibányi de Pucho delineavit. Joan Tzetter Hungarus sculpsit. Viennæ 1796. Rézmetszet. Szélessége 32 cm., magassága 26·2 cm.³

Ütközet Verona mellett, 1799 április 5-én az osztrákok és francziák között. A háttérben a megfutamodott francia lovasság látszik, a kiket magyar huszárok üldöznek. Az előtérben két gyalogos francia vérében fekszik és két huszár egy francia vértelost üldöz. Az egyik huszár pisztolyából reá lő, mire az épen lefordul lováról. A huszárok zöldforgós, piros csákót és prémes felöltött mentét viselnek. Lőtakarójuk fecskefarkú vörös posztó. Nyeregkapájukban pisztoly. Aláírása: Victoire des Autrichiens près de Verone du 5 Avril 1799. Színezett rézmetszet. Szélessége 30·3 cm., magassága 25 cm.⁴

Emléklap. Címe: Gespräch zwischen denen sechs kriegenden Nationen. Egy diszes teremben a francia, angol, porosz, szász, orosz és magyar vannak lerajzolva. A baloldali előtérben áll a magyar, 1. számmal jelölt, s igen szépen megrajzott alakja. Szűk nadrág, csizma s dolmány van rajta, melynek derékon alóli része rézsutosan van vágva, úgy hogy a két szárny

¹ Történeli képcsarnok. Arczképek. 93.

² Szerző gyűjteményében.

³ Történeli képcsarnok. T. 1120.

⁴ Szerző gyűjteménye.

egymást takarta. Ez volt a csákóra vágott dolmány. Eleje aranyzsinórral és háromszoros gomb-sorral díszített és aranycsipkével, illetőleg skofiummal körülszegett. Ujjá hajtókás. Panyókára vetett mentéje prémmel szegett és bélelt, elől galandokkal és nagy gombokkal. Derekat skofiumszegésű, széles öv szorítja, melyről a tarsoly és a fringia lóg. Fején egész a vállra lelógó lefentyűs, magas prémkucsmát visel, melybe elől hármass tollforgó van dugva. Balját kardja markolatán tartja, míg jobb kézfejen zsinórra akasztva, fehér csontgombos nádpálczát hord. A reá vonatkozó aláírás: I. Der Unger.

Ich scheue kein Gefahr, kein schiessen, würgen, hauen,
Mein schnell u. leichtes Pferd ist trefflich angewohnt:
Mir pflegt von Blut u. feur im Treffen nie zu grauen,
Wer sich mir widersetzt, wird von mir nicht verschont.

J. P. HAITZ rajza után, metszette J. LORENZ RUGENDAS és kiadta J. M. Probst. Augsburg-ban 1757-ben. Rézmetszet. Szélessége 29.3 cm., magassága 22 cm.¹

Csatakép. Kuruczok és labanczok ütközete. A jobboldali háttérben háromszögletű kalapú gyalogság sortüzet ad. Az előtérben egy gyalogos lándzsás magyar fut. Öltözete szűk nadrág, oldalt fűzős, deli csizma, széles szövetöv és e fölibe öltött, elől nyitott, prémmel szegett, behasított s hajtókás ujjú, zsinóros, gombolós dolmány. Inggallérja ki van hajtva. A nadrágon elől nagy zsebnilyás van. Fején prémeszacskós kucsma. Oldalán nyitott kézvédős szablya. Egy hasonló öltöztű lovas mellette vágat s épen pisztolyát sűti ki. Ennek fején olyan kucsma van, melyen elől a prémezés háromszögletű csúcsban van fölgűrve. A baloldali háttérben a föntebb leírt gyalogoshoz hasonló, de csúcsos szörmekucsmájú puskás gyalogság viszonozza a német gyalogság tüzelését. Gazdag barokk-stylű kereteléssel. Rézmetszet. Hossza 76 cm., magassága 52.5 cm.²

Játékképecskék. (142—153. kép.) Két lap (3. és 4. sz.). Egymással össze nem függőleg ábrázolt alakokkal, melyek oly czélból készültek, hogy kivágatván, kisebb czukorka dobozokra és mézeskalácsra felragasztassanak. Az első (3.) lapon 17 apró női és férfialakkal, melyek közül 13 magyar. Az első egy gyalogos vitéz, piros zacskós, széles prémű kucsmával, sárgás dolmányban, melyet a kard szíja szorít derekához, nadrágja sötétkék, magasszárú csizmája fent szív formára kivágott. Épen egyenes dragon-kardját rántja ki, melynek rézmarkolatgombja és egyenes nyitott kézvédője van. A második alak ugyanígy öltözött, csak hogy piros dolmánya van, kucsmáját hóna alatt viszi s a vállán keresztülvelett szíjon nagy tarisznya, vagy tarsoly lóg bal oldalán. A harmadik és negyedik alak panyókára vetett kurta kék mentét visel. Az ötödik meggyes színű prémes mentéjét zöld dolmánya fölibe öltve viseli s jobbában hosszúszerű kis pipát tart. A hatodik lovas alak mentéje fölött farkas kacagányt visel. A hetedik dolmányára felöltve könyökbe vágott ujjú és prémmel szegett mentéjét felöltve viseli és bal kezében hosszú nyelű csákányfokost hord. A nyolczadik a másodiknál leírt viselet mellett oldaltarisznyát és panyókára vetett farkas kacagányt visel. A kilenczedik és tizedik egyformán öltözött, de más színekbe. Kucsmájuk prémje elől magas csúcsba szabott, panyókára vetett, kurta mentéjük prémmel szegett. Az ugyanígy öltözött tizenegyedik alak fatörzsön ülve pipázik. A tizenkettedik úgy van öltözve, mint a hetedik s a tizenharmadik, kék dolmányos lovas, panyókára vetett, piros, sárga prémes kurta mentében lovagol. Nyeregtakarója fecskefarkú. Egy részük szakál- és bajusztalan. Nehányan kipödrött, kis hegyes bajuszt viselnek.

A második (4.) lapon kilencz magyar alakot találunk. Az első lovas, a fentebbi öltözet mellett, elől zsinórozott dolmányt és piros szövet övet visel. Mentéje nincsen. A második gyalogos alak sasfejes, zárt kézvédős markolatú kardot és puskát hord. A harmadiknak kucsmájába hátul két toll van dugva, fegyverzete mint az előző. Piros bő nadrágja bakancsba van

¹ Történeti képesarnok. T. 3568.

² Szépművészeti múzeum. Metszetgyűjtemény.

húzza és hosszú, galléros köpeny van a nyakába akasztva. A XVIII. századbeli határőrvidéki morlásokhoz hasonlít. A többiek már fentebb leírt típusok.

Egykorúlag színezett rézmetszetek. Hossza 20,5 cm., magassága 13,5 cm.¹

Trenk ezredes arczképe. Mellkép, tojásdad keretben, mellén egymást keresztező fegyverszíjakkal, melyekre felvarrott kagylók képezik a díszet. Panyókára vetett galléros köpe-

142—153. JATEK KÉPECSKÉK A XVIII. SZÁZAD ELEJÉRŐL.

nyeggel, övében két pár pisztolylyal. Fején magas prémű kucsmával, melynek bojtos végű zacskója válláig ér. Oldalába tűzve öt szárnyú zászlócskaforma fémforgó. Csak bajuszt visel. Aláírva: Obrist Trenk, Chef der Panduren und Tolpatschen. Köröskörül a barokk-stylű díszítmények között Trenk csapatai tíz különböző típusának mellképét látjuk ábrázolva. Fent két lándzsás és puskás morlák s középen egy illír pandur háromszögletű, nemezelejű lefentyűs főveggel, kurtaszárú pipát szíva, különben parasztöltözetben. Egyik oldalt vitézkötéses zsinór-

¹ Szerző gyűjteményében.

zatú, magas prémes kucsmájú pandur, a másikon hosszú, lefentyűs kucsmájú talpas, a keret alján két prémes kucsmájú pandur, egyik pisztolyát elsűtve, a másik pedig nyitott kézvédős szablyáját villogtatva, láthatók. Alól, középen magas prémkucsmás illír pandur-dobos áll. Haja hosszú fonatban hátralóg, kucsmájának lefentyűje csaknem csipőjéig ér és oldalt hármastollforgóval bír. Bal mellén egy tokban pisztolypár, övében kés. Kurtaujjú, rövid zekét visel, lobo-gós ingujjal, törökös bugyogóval. Legalól még egy kalap alakú szörmés fővegű és egy prémes-kucsmájú talpast látunk. Ez utóbbinak kucsmája mellett olyan fémforgót látunk, mint a Trenké. Rézmetszet. Magassága 16 cm., szélessége 10·4 cm.¹

Jassi elfoglalása. Az előtérben a megfutamodott törököket üldöző magyar huszárcsapatok rendkívül pontosan vannak megrajzolva és színezve. Öltözetük aranyzsinóros piros nadrág, nyusztprémes felöltött kurta kék mente, aranyvitézkötéses, magas fekete szörmekucma, elől tollforgóval. A nyeregtakaró fekete báránybőr, a lótakaró pedig aranypaszomántszegélyű, fecskefarkú, piros posztóból készült. Egykorúlag színezett rézmetszet. Hosszasága 37·9 cm., magassága 22·6 cm.²

Gróf Schluga huszárezredes lovasképe. Öltözte vörös, szűk nadrág, aranyzsinóros vitézkötéssel, elől hegyesre vágott szárú, aranyzsinórral szegett, sarkantyús, sárga szattyáncsizma, csákóra vágott kurta, vörös dolmány, elől aranyzsinórzattal s a gombolók végein aranybojtocskákkal, középen gömbölyű gombokkal. Dereán piros selyem szövetöv. A dolmány felálló, magas gallérja aranyzsinórral szegett. A panyókára vetett, barna prémmel szegett és bélelt zöldszínű kurta mente, aranyzsinórral és paszománttal szegett, ujjja fölhasított, szintén prémmel szegett és aranyzsinór vitézkötéssel díszített. Fején magas szörmekucma, vállára lelógó nagy vörös posztózacskóval, középen zöld cserággal, oldalt kócsagtoll forgóval s aranyzsinórral átfonott, zöld selyem vitézkötéssel, melynek végén aranybojt van s a mely válláig leér. Oldalán ezüstveretű, fekete bőrhüvelyű, zárt kézvédős markolatú szablya, mellette aranyozott, egyenes markolatú, nád sélabot s arannyal himzett tarsoly Magyarország czimerével. A gróf, a ki csak bajuszt visel, bal kezét, melyben a kantárt tartja, csipőjére támasztja, míg jobb kezével hosszúszerű nagy tajtékpipáját tartja és bodor füstöt ereget. A ló takarója fecskefarkú és aranyzsinórral szegett, zöld posztóból készült. A nyeregtakaró medvebőr. A fekete bőrből készült sallangos lószerszám aranyozott ezüstpitykével van kiverve. A háttérben város látszik. A lovas mellett aranyozott nyakörvel bíró kutyája ugrándozik. Aláírva: S. Tit. Herr Graff von Schluga, Se. Königl. Maj. zu. Ungarn u. Böhmen etc. etc. Obrister bey dem Carolischen Husaren Regiment. Egykorúlag színezett rézmetszet. MART. ENGELBRECHT-től. E művész egész sorozatot metszett kiválóbb hadvezéreink képeiből s általában számos magyar tárgyú képet készített Augsburgban. A metszet magassága 30 cm., szélessége 19·4 cm.³

Huszárezredes. Öltözte: oldalt aranypaszomántos szűk nadrág, sarkantyús csizma, lapos aranyzsinórzattal és négy sor apró, gömbölyű pitykével, rostélyzatosan díszített elejű és skofiumos díszítéssel szegett hajtókás ujjú dolmány, hatrendű zsinórövvvel derekán. Kurta mentéje elől a dolmányéhoz hasonló aranyzsinórzattal díszített és széles prémmel szegett. A mente az arany általvetőzsinór által tartva, csak jobb vállán tartózkodik. Fején magas szörmekucma, oldalt befűzött kócsagtoll bokrétaival s a vállra lelógó zacskós lefentyűvel. Oldalán aranyskofiummal kivarrott tarsoly, közepén F. R. monogrammal. Szablyájának sasfejú, zárt kézvédős markolata van. A nyeregkapába akasztott pisztoly takarója szintoly díszes, mint a tarsoly, ugyanazon monogrammal. Az ezredes csak kurta bajuszt visel s jobb kezét fölemelve, előre mutat. A fecskefarkú lótakaró szárnya messze lelóg, barokk-stylű, aranyskofiumos növényi ornamentikával szegélyezett és sarkába zárt hercegi korona alatt F. R. monogram van rajta domború aranyhímzéssel kivarrrva. A ló fejkantárja, nyaklódísze és sügyellőszija sűrűn egymásmellé varrott apró, fehér csigákkal díszített. A ló homlokdisze és orrpántja

¹ Történeli képcsarnok. 3413.² U. o. T. 478.³ ERNST LAJOS gyűjteménye.

barokkos stílusú aranyozott ezüsthől készült. A nyaklódísz egy félhold, a sügyellő közepén pedig ötvösmivű maskaronfej, alól piczi félholddal. A háttérben a huszárok tábora látszik egy dombon levő várkastély alatt, több lovas és gyalogos alakkal s általában a tábori élet jellemző föltüntetésével. A kép alatt volt aláírás le van vágva. Rézmetszet. Magassága 23,3 cm., szélessége 16,6 cm.¹

Melibœi (Bél Mátyás) Magyar Grammaticájának címlapja. A baloldali előtérben egy fához támaszkodva, egy pásztor tárogatót fúj. Öltözte szűk nadrág, fűzött boeskor, keskeny övvel bíró dolmány, oldalán egy kis táskával. Fején oldalt lefentyűs, zacskós kucsmával. Bunkós végű kampós botja a fához van támasztva. Nyája körölte legel, kutyája lábainál alszik. A középtéren egy magyar és egy francziásan öltözött német úri ifjú udvariasan közelednek egymáshoz. A háttérben pompás kert közepén emeletes kerti palota látszik.

A magyar ifjú szűk és ellenzőjénél zsinórozott magyar nadrágot, hegyesre vágott szárú csizmát, négyszeres zsinórövvvel ellátott, végig gombos dolmányt s prémmel szegett, panyókára vetett, elől összekapcsolt kurta mentét visel. Prémes kucsmáját jobb hóna alatt tartja, bal keze pedig madárcsőr fejű, egyenes markolatú és egyenes kézvédős, vágott végű szabályjának markolatán nyugszik. Mind a két ifjú bajusz- és szakálltalan. (154. kép.) Ez az alak megegyezik *Bél Mátyás* egy másik munkájában² kiadott magyar vitéz alakjával, a melynek öltözetében csak annyi érdekes van még, hogy övéből egy zsinóron lóg a csiholóaczel. Képünk valószínűleg 1747 táján készült, mert ekkor jelent meg e mű német kiadása is.³ Fent pálmakoszorúban *Melibœi Grammatica Hungar.* fölirat. Rézmetszet. Magassága 15,6 cm., szélessége 9 cm.⁴

Méleték behajtó tiszt. A német művész, úgy látszik, e képen a jobbágyait sanyargató magyar urat akarta bemutatni, jöllehet aláírása: Ein di Contribution einnehmender Ungarischer Officier. Egy udvarház oszlopos előcsarnokában, asztal mellett áll a három alak. A paraszt egy zacskóból ezüsttallérokat olvas le. Öltözte térdig érő kurta nadrág, melyen alól fehér szőrharsnya látszik s lehajló bő szárú, fekete bőrcsizma van reá húzva. Csaknem térdig érő fehér posztózekét visel ezen felül, mely alatt, nyakánál, nyitott inge látszik. Övéből, egy zsinóron, egy pár fehér zacskóforma szőrkeztlyű lóg. Kerek, lapos, fekete nemez-kalapját, mely mellett piros zsinór mellé dugott pávatoll díszlik, hóna alatt tartja. Kis körszakált és bajuszt visel. Öltözte általában a felsőmagyarországi tót népviselethez hasonlít. Az asztal túlsó oldalán áll az állítólagos huszártiszt, a ki zöld magyar nadrágot, sárga csizmát, keskeny szövett övvel bíró, prémes ujjhajtókás, szürkés dolmányt és vörös zacskós, magas szőrmekucsmát visel, mely mellé zöld ág van dugva. Vállán keresztülvetett fekete szíjon szablya lóg, övében pisztoly. Hosszú lelógó bajuszt visel s dühösen lármázik a parasztra, hogy többet fizessen. Mellette áll neje, kinek ábrázolásában egy XVIII. századbeli úri nő otthoni öltözetének hű képét bírjuk. Alól kétsoros zsinórral szegett sárgásszövetű szoknyát, előtte csipkével szegett fehér köténnyel, hegyesorrú piros szattyáncsizmát, meggyász posztóból készült, keskeny, barna prémmel szegett, prémes, ujjhajtókás és galléros, felöltött hosszú zekét s alatta zöld vállfűzős derekat visel. A zeke oldalt fel van hasítva s ott és oldalt levő zsebei szintén prémmel szegvék. A prém mellett még vitézkötéses zsinórzat fut körül. Fején fekete fáttyollal letakart fodros, fehér fej-

154. ELŐKELŐ IFJÚ ÉS PÁSZTOR
A XVIII. SZÁZAD ELEJÉRŐL.

¹ ERNST LAJOS gyűjteménye.

² MATHIAS BELIUS: Pannonius Hungariae antiquae et novae. Prodromus. Norinbergae, 1723. 203. l. Folio.

³ MELIBŒO: Der ung. Sprach-Meister.

⁴ ERNST LAJOS gyűjteménye.

kötőt visel. Különben a paraszttal ő is veszekszik és egyik kezével rózsaszínű pénzeszacskót tart. A kép alá írva a következő német verset olvassuk:

Zehl her, mein Baur, Zehl her, so lang du etwas hast,
Heist's bey dem Officier, und seinem geitz'gen Weibe,
Der Baursmann aber denckt: ach! wärst du mir vom Leibe,
Ja gar bey'm Gross Sultan, so hätt ich Ruh und Rast.

Színezett rézmetszet. ENGELBRECHT MÁRTON-tól. Magassága 30.4 cm., szélessége 19.2 cm.¹

155. MEISSENI PORCELLÁN ALAKOK MAGYAR VISELETBEN, A XVIII. SZÁZADBÓL.

Magyar nemesek. Az egyik egészen zöldszínű posztóruhába öltözött. Szűk nadrágja elől, az ellenző körül, gazdag aranyzsinórzattal és vitézkötéssel díszített. A szára is két oldalt aranypaszománt fut végig. Aranyozott, nagytaréjú sarkantyúval ellátott fekete csizmájának szára elől kettős csúcsba felvágott s közepén aranyozottával díszített. Dolmánya nagyon kurta, csak épen hogy derékig ér. Öve háromszoros vékony aranyzsinórból készült. A dolmány egész eleje skofiumos paszomántgombolókkal borított, s három sor gombbal ellátott. Magas, felálló gallérja van s ujján gazdag aranypaszománt és sújtásból vitézkötés. Nyaka körül többször

¹ ERNST LAJOS gyűjteménye.

csavart fekete selyemkendő. A panyókára vetett és széles szürke prémmel szegett, széles gallérú, kurta mente szintén skofiumos paszomántgombolókkal ellátott, s háta és ujjai is hasonló módon díszítvék. Elöl pikkelyes s kétszer csavart aranyozott láncz tartja össze s hátán aranyzsinórból font általvető lóg. Rendkívül nagy sárga szörmekucsmájának piros zacskós lefentyűje van, a csúcsán aranybojttal. Bal oldalt és elöl gazdag aranyzsinór vitézkötéssel. Elöl aranyos rozettával és nagy kócsagtollforgóval. A kucsmát fején pikkelyes, aranyozott álladzó láncz tartja. Csak bajuszt visel. Oldalán zárt kézvédős, rezes fringia, jobbában kurtanyelű fokosbaltát lógat. A másik nemesnek öltözete teljesen hasonló, csak ruházatának színe meggyszín s a zsinórzat rajta ezüst. Felöltött kurta mentéje pedig világoskék posztóból készült és sárga prémmel szegett. Oldalán ezüstveretű, kurta szablya. Bajuszt és puderos, czopfos parókát visel, s fején

156. PORCELLÁN TÁNYÉR, MAGYAR HUSÁROK KÉPÉVEL, A XVIII. SZÁZADBÓL.

háromszögletű, fekete színű, francia nemez-kalap keresztbe téve. Kezein sárga keztyűt hord. Eredeti vízfestmény. Aláírva: Ungarische Edelleute. Magassága 22·6 cm., szélessége 17 cm.¹

Szulkovszky herceg magyar ruhában. (155. kép.) Szűk nadrágot, csúcsosra vágott szárú csizmát, csákóra vágott aljú, hajtókás ujjú, elöl gömbölyű gombokkal ellátott s szövetoívvel körülcavart dolmányt, panyókára vetett, elöl zsinórzott s hermelinnel bélelt és szegett, kurta mentét visel. Hajadon fővel van s bajuszt hord. Meisseni porcellán-szobrocska.

Magyar kecskedudás. A XVIII. század hajdú öltözetében, csákóra vágott, elöl háromsoros gombbal díszített s szövet övvel körülcavart dolmányban, magas prémszegélyű kucsmával. Tömör fekete hajusszal, jellegzetes magyaros arcczal. Hóna alá szorítva tart egy kidolgozott kecskebőrből készült dudát, melynek szájába erősítve van a klarinét. Háta mögött kutyája ül. Meisseni porcellán-szobrocska.

¹ ERNST LAJOS gyűjteménye.

Virágceserép porcellánból, rajta három Mária Terézia korabeli huszár művészileg festett képe. Meisseni munka.¹

Porzellántányér, (156. kép.) fehér mázzal, közepén festett huszáralakok. Az egyik leszállva, megvadult paripáját igyekszik megfékezni. Ennek öltözete ellenzős és zsinóros szűk nadrág, panyókára vetett prémes mente. Elöl zsinóros dolmány, zsinóröv, hosszúzacsós és elől struczollas prémes kucsma, oldalán rezes veretű szablya. A másik huszár lován ül. Csákóra vágott aljú dolmánya elől zsinörgombolós és ujjá hajtókás, mellén keresztül van vetve a széles puskaszíj, fején széles prémű, oldalt lefentyűs kurucz nemez kucsma. Nyeregkápáján pisztolyok. A paripa nyaklódíszé félhold s a fecskefarkú lőtakaró hímzett. Meisseni munka. Átmérője 20·1 cm.²

Mulató huszár. (157. kép.) Egy rozoga istálló előtt, melybe egy felkantározott ló van bekötve, szalmacsomón ül egy szűk nadrágba, csizmába, kurtánkába és prémes kucsma öltözött zenész, a ki hegedűn muzsikál és énekel hozzá. Előtte egy huszár tánczol, habzó üvegserleget tartva fel jobbában, míg balját kardja markolatán nyugtatja. Csúcsosan vágott-szárú csizmát, szűk nadrágot visel, mely fent csipkésen elválasztott két részből áll, tehát salavári nadrág. Felsőrésze valószínűleg bőrből van, mint a lovaglő nadrágoknál, hogy ne kopjanak oly könnyen. Kurta dolmányát csavart szövet öv szorítja, melybe egy pár pisztoly van dugva. A dolmány skofumos gombszárakkal és hat gombbal díszített, ujjá vége behasított s a hasítókok szélein három-három gombbal díszített. Kurta mentéje prémgallérú, szegélyű és bállósú, elül végig gombokkal ellátott és fent kerek boglár tartja össze. Prémes kucsma magasszacsóval bír. Szablya markolatának keresztvása egyenes és sasfejen végződik. Aláírása:

Husaren Freud, ist heut, obs schon
der Deutsch wird klagen,

Er heilt; ich aber Tanz, u. fülle
meinen kragen.

Színezett rézmetszet, alatta G. ROGG ET M. REIN. fec. Magassága 29 cm., szélessége 18·7 cm.³

Mulató huszárok. (158. kép.) A képen három huszárt látunk. Egyik egy letört antik oszlopon ül és pipázik, a másik egy oldalt fektetett hordón ül, bal kezében villára szúrt húsdarabot tart a tűz felé, jobbában pedig kancsót tart. A harmadik a tűz tulsó oldalán áll s egy lány derekát tartja átfogva. Öltözetük egyforma. Kurta dolmány elől galandokkal és magasszárú gombokkal, magas zacsókjú prémes kucsma. Az egyik kucsma mellé három szál toll van tűzve. A közepén ülőnek vállán átvetve virággal hímzett tarisznya lóg s egyenes dragon-kardjának nyitott kézvédője és sasfejen végződő markolata van. Kettőjük bajuszt hord, a harmadik szakál- és bajusztalan. A leány kivágott karcsú vállfüzöt visel. Színezett rézmetszet. Aláírva: GI. ROGG ET M. REIN. fec. ALBRECHT SCHMIDT exc. Aug. Vind. Aláírása:

Ungarus haud bonus est, si
nescit vivere rapto,
Finito excursu, gaudia, ri
sus amor.

Gut Essen, Trincken ist Husa
ren wohlgefallen,
Wûr fragen nichts darnach, dann
andre müssens zahlen.

Magassága 29 cm., szélessége 18·5 cm.⁴

Magyar gavallér. (159. kép.) Fején széles nyestprémes, kék zacsós kucsma. Haja hullámos fürtökben vállára omlik. Keskeny bajuszt hord. Öltözete világos meggyszín posztó. Dolmánya eleje alól csákóra vágott s elől közepén egy sor nagyobb s a gombszárak végein két sor apróbb gömbölyű gombbal és sűrűn egymás mellé varrott 16 pár vékony zsinörgombolóval díszített. Ujjain világos kék hajtóka, vékony piros zsinórsujtással körülszegve. Derekat ötször csavart széles vörös szövet öv szorítja, mely alatt a dolmány aljába a csipőn vékony piros sújtással körülszegett zseb van hasítva. Ugyanilyen zsebek vannak fent a nadrágon. Elöl csúcsba

¹ Az 1900-iki párisi világkiállítás huszárkiallításának anyagából.

² Az 1900-iki párisi világkiállítás huszárkiallítása, bécsi bizottságának gyűjtése.

³ Történeli képcsarnok. T. 7155.

⁴ Történeli képcsarnok. T. 7156.

vágott s fent piros selyembojttal díszített, piros kordoványcsizmát visel. Kezein elálló kézellős sárga bőrkeztlyűk. Jobb kezében egyenes, fehér csontfogantyús vastag nádpálczát hord, melyről a karra való akasztás czéljából kék selyemszallag lóg. Bal kezével tartja, aranyozott rézzel montírozott, fekete czápabőrrel bevont, zárt kézvédős és állatfejben végződő markolatú szab-lyáját. Aláírása: *Ein ungarischer junger Cavallier*. A gráci egyetemi könyvtár tulajdonát képező erdélyi costum codex 13-ik lapjáról készült vízfestményű másolat.¹

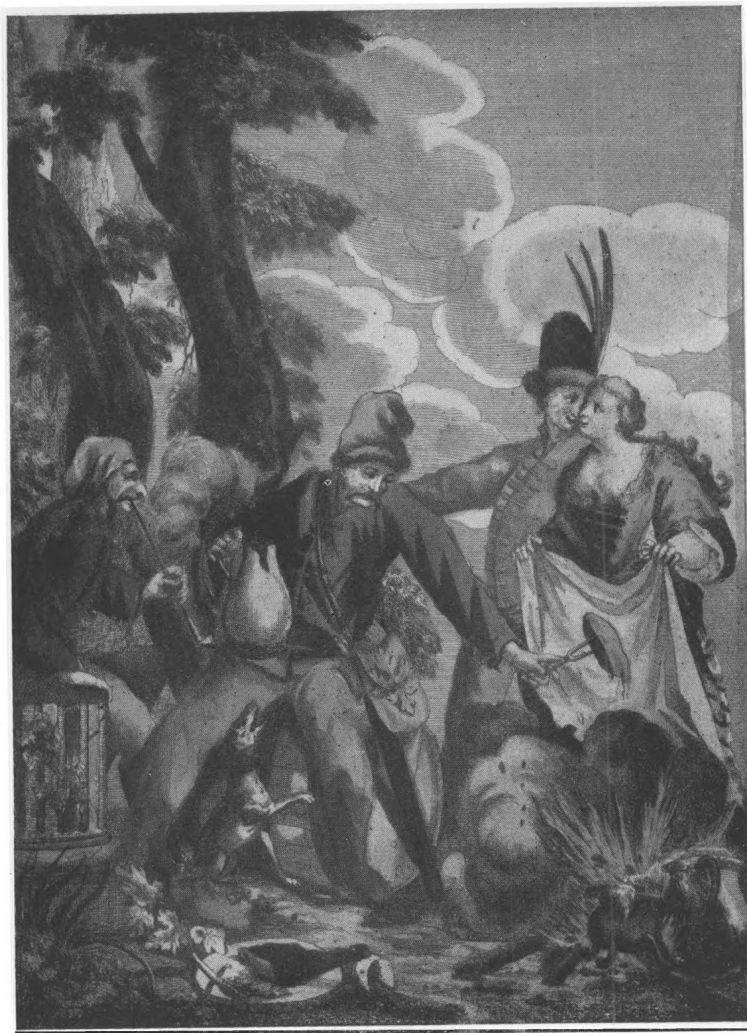

157. KÉP. MULATÓ HUSZÁR, A XVIII. SZÁZADBÓL.

Huszárkapitány. (160. kép.) Fején magas nyestprémű, piros zacskós kucsma, mely mellé hátul gombban végződő aranyozott nagy sárgarézforgó van dugva, hasonló fémből készült hat tollú sasszárnyal. Mindegyik ilyen toll mellé egy nagy fekete sastoll van dugva. Haja kurtára vágott és vékony pödrött bajuszt visel. Keskeny felálló gallérú dolmánya világos meggyszínű posztóból készült s ujjain nagy négyszögletű, visszahajló kékszínű hajtókája van. Elöl végig sűrűn alkalmazott nagy száras, szövött sötét meggyszínű gombokkal s keskeny

¹ Szerző gyűjteményében.

zsinórgombolóval egyenesen záródik. Derekát ötszörösen csavart kékszínű szövetöv szorítja. Piros nadrágot s magasan fölkanyarított, elől legömbölyített szárú, hegyesorrú sárga szattyáncsizmát visel. Bal válláról, piros posztóval bélelt és szegett párduezkaczagány lóg le, melyet elől nagy sárgarézgömb tart össze. A kurucz tiszteket utánozva, a kik ilyen mentekapcsolónak kisebb ágyúgolyókat használtak. A vállán keresztülvetett fekete bőrszíjon, hosszúcsövű tölcséres végű puská lóg, csővével lefelé fordítva. Oldalán zárt kézvédős rezes szablya s e fölött

158. MULATÓ HUSZÁROK A XVIII. SZÁZADBÓL.

kékszínű tarsoly lóg. Jobb kezében kurtá nyelű, rezesvégű, gerezdes vezénylőbuzogányt tart. Általában az egész kép fölfogásában, különösen a forgó rajzában némi túlzás van.

Aláírása: «Ein Husaren Capitaine». A gráci egyetemi könyvtár erdélyi costum codexének 72-ik lapjáról vízfestményű másolat.¹

Máthé János határőrvidéki káplár képe. Tulajdonképen huszár. Öltözte: aranyzsinóros vitézkötésű piros nadrág, zsinóros szegélyű fekete sarkantyús csizma, csákóra vágott

¹ Szerző gyűjteményében.

aljú, aranyzsinórral szegett, elől háromsoros gombbal ellátott egyenes zsinórzatú és ujjhajtókás dolmány, derekán négyszeres zsinórövvvel. Vállán panyókán lógó mentéje, fekete prémszegélyű. Magas szőrmekucsmáján elől rézrózsa és benne cserág, oldalt lelógó aranyzsinór vitézkötéssel.

159. MAGYAR GAVALLÉR A XVIII. SZÁZADBÓL.

A gráci egyetemi könyvtár codexében levő vízfestményről.

Jobbjában zárt kézvédős rezes szablya, baljában pedig a levágott török fejet tartja üstökénél fogva. Mellette a földön hever a levágott török hullája és fegyverzete. Aláírása: Der Tapfer Gränitz Corporal Johan Máthé, welcher selbst 3 Türken erlegte. Színes rézmetszet. Magassága 26.2 cm., szélessége 17.2 cm.¹

¹ *Történeli képesarnok. Arczképek. 3295.*

Menzel János Dániel huszárezredes arczképe. Térdkép. Fekete modorú rézmet-szet. Csákóra vágott dolmánya elől skofiumos és aranyzsinóros gombolóval van végig díszítve, középen és két oldalt egy-egy sor gömbölyű gombbal s a gombolók végén lelógó kis arany bojtokkal. A dolmánynak felálló aranyos gallérja van. Derékán hatszoros zsinóröv, melyet három sor vésett mívű aranyozott fémhüvely tart össze. Erre panyókáravetve, széles prémszegélyű s elől a dolmányéhoz hasonló gombolókkal díszített mente van öltve. Bal oldalán áttört fonott kosarú szablyával és M. T. monogrammal díszített tarsolylyal. Jobbjában körtefejú buzó-

160. HUSZÁR KAPITÁNY A XVIII. SZÁZADBÓL.

A gráci egyetemi könyvtár codexében levő vízfestményről.

gány. Fején magas szörmekucsma, vállig lelógó és bojtban végződő bársonylefentyűvel. Alul öt soros német nyelvű szöveg. Magassága 41,5 cm., szélessége 28,5 cm.

Mária Terézia királynő arczképe. Térdkép. Öltözete: arannyal gazdagon kivarrott, kivágott vállfűző, melynek alsó szegélye drágakövekkel szegett, síma selyemszoknya. E fölébe öltve keskeny hermelinprémmel szegett hosszú mentét visel, melynek ujjain hermelinhajtóka van s elől két gombbal ellátott bojtosvégű hat pár galandos gombolóval bír s középen gyémántos mentekötő tartja össze. Derékáról barokkstílusú markolatú kis díszszablya lóg. Füleibe nagy gyöngyfűggők, hajába oldalt gyöngyös forgó, melybe egy csomó fekete kócsagtoll van dugva. Oldalt egy asztalon a magyar szent korona és a jogar, fent a trón függönyén Magyar-

¹ *Történeli képesarnok.* 3305.

ország kis címere, a háttérben pedig tábor látható. Alúl: Mária Theresia d. g. Regina Hungariæ et reliqua aláírás, továbbá: GREGOR. RETUCIN pinx. GABRIEL BODENEHR sc et exc. Aug. Vind. Fekete modorú rézmetszet. Magassága 41·8 cm., szélessége 28·5 cm.¹

Sándor Lipót főherceg mellképe, melyet kerek keretben egy oszlop fölött tart egy huszár. Az oszlop körül hadi jelvények. A huszár fekete prémszegélyű zsinórozott dolmányt, zsinórövet, panyókára vetett hasonló mentét; elől rojtos vitézkötéssel díszített szűk nadrágot, csizmát, a vállig lelógó hosszú zacskójú, tollforgós magas prémkucsmát, szablyát és tarsolyt visel. A főherceg arc képe német ruhában ábrázolt. Rézmetszet. Magassága 12·6 cm., szélessége 9 cm.²

Szentgrót várkastély látképe. Az előtérben egy tollas és prémes kucsmás férfi halad nagy gallérú szűrben. Egyik oldalán tarisznya, a másikon szablya, szűk nadrágban és mezítláb. Mellette egy gyermeket karjántartó nő halad, kinek fején, közepén behasított karimájú magas nemezsüveg van. Kissé hátrább egy kucsmás fiú marhákat hajt. Rézmetszet. Szélessége 12·7 cm., magassága 10·2 cm.³

Kezdőbetű, könyvornamentika, G. betű.

Aláírása: Galanta. A háttérben az Esterházyak kastélyával. Fent egy német lovas ugrat, alant pedig az előtérben magyar öltözetű férfi és nő sétál. A nő kivágott magas vállfűzőt visel. A férfin hosszú dolmány, panyókára vetett mente és prémes kucma van. Szablyája vágottvégű. Rézmetszet. Szélessége 9·2 cm., magassága 8·5 cm.⁴

Apaffi Mihály II., erdélyi fejedelem.

Rákfarkas mellvértben, mely fölé nagy prémgallérú és hermelinbélésű mente van borítva s melyet elől boglár tart össze. A fején felhajtott s oldalt behasított karimájú bársonykucsmát hord, melyhez oldalt drágaköves boglárba dugott nagy fekete kócsagtollbokréta van erősítve. Jobbjában vezéri bot. Vértjéhez tartozó sisakja előtte az asztalon áll. A fejedelemnek csak serkedző bajusza van. Rézmetszet. Magassága 15 cm., szélessége 10 cm.⁵

161. MAGYAR VITÉZEK A XVIII. SZÁZAD ELEJÉRŐL.

A budai lőportorony fölrobbanása. (161. kép.) A budai várhegy látképe Ó-Buda felől nézve. A jobboldali előtérben három gyalogos magyar vitéz rémulten nézi a borzasztó robbanást. Mindhármuk öltözeté, szűk magyar nadrág, hosszúszerű csizma, dolmány, melyet csavart szövetöv szorít a derékhoz s ujjának kutyafüles hajtókája van, mely a kézfejre lóg le. Fejükön hosszú lefentyűs zacskójú prémes kucma, kettőnek oldalán egyenes markolatú s keresztvasú egyenes dragonkard lóg, míg a harmadik kardját a vállon keresztülvetett zsinóron hordja. A háttérben hasonló öltözetű lovas vágat, kinek panyókára vetett mentéje ujjai messze repülnek tána. Rézmetszet. Hossza 26·1 cm., magassága 17·5 cm.⁶

Határőrvidéki katonák. Elöl varasvidéki három morlák halad, vállravezett széles agyú, hosszú vékonycsövű török puskával s jobbjában kivont nyitott kézvédős szablyával. Szűk nadrágot, bocskort, hosszú, egyszerű öltönyt, szövet övvel s hosszú négyszögletű gallérú köpenyegét viselnek. Övükben pisztolyok, kés és kerek lőportartó, oldalukon a vállon keresztül akasztott tarsolyszerű tarisznya lóg. Fejükön kerek szövet sapka. Az egyik köpenye csuklyáját

¹ Történeli képcsarnok. 3245.

² U. o. 5126.

³ U. o. T. 796.

⁴ Történeli képcsarnok. T. 5561.

⁵ U. o. Arczképek. 600.

⁶ U. o. T. 104.

fölébe húzta. Utánok három likaner talpas halad. Ezek bocskort, szűk nadrágot, bő ujjú kurtánkát s nagy galléros aba posztókőpenyeget, valamint felhajtott karimájú s oldalt kiszélesedő lefentyűs nemez kurucsüveget, csavart szövet övükben pisztolyokat és kést, kerek löportartót, nyakbavetett szíjon lógó nyitott kézvédős és sasfejmarkolatú szablyát viselnek. Hosszú pus-kájukat agyával felfelé vállukon viszik. Viseletük általában az ezen korbeli magyar hajdúviselet. Aláírva: Talpache ou licaniens. Morlaques ou Varadins. Színezett rézmetszet. Szélessége 21·5 cm., magassága 13·7 cm.¹

II. József gyermekkori ruhája. (162. kép.) Anyaga világoskék ripsz selyemszövet, ugyanolyan színből beleszőtt apró gránátalma virágokkal.

162. II. JÓZSEF GYERMEKKORI RUHÁJA
A MAGYAR NEMZETI MUZEUMBAN.

A kucsma zacskója kanyarított szabású, felhajtott és középen behasított karimájú és a zacskó is ezüst szálakból apró tulipántokkal van körülhímezve s a zacskó végéről ezüst bojt lóg. A zacskó magassága 32·5 cm., a karima szélessége 26·8 cm.

A felálló gallérú dolmány hossza 43·6 cm. Eleje erősen csákóra vágott s úgy e lefentyű sarka, a háromszögletű ujjhajtóka, mint az egész dolmány széle áttört barokkos stílusú ezüst csipkével van díszítve. A dolmány elején öt pár barokk-stílusú, ezüsttel dúsgazdagon kivarrott gombolót látunk öt ezüstözött lapos gombbal.

A derékba szabott, bokáig érő 73·3 cm. hosszú mente, keskeny ezüstpaszománttal körül szegett, ujjhajtókája ezüsttel gazdagon kivarrott s elején a dolmányon levőkhöz hasonló mívű hét pár gomboló és gomb van alkalmazva. Hátról behasított zsebe van s kis bojtba végződő ezüstszinór lóg rajta.

A szűk nadrág alul fel van hasítva s ellenzője ezüst csipkével díszített.

Több egykorú metszeten látjuk II. Józsefet ilyen öltözetben ábrázolva.²

József főherceg (a későbbi II. József) gyermekkori lovasképe. Magyar ruhában van ábrázolva, mely fölébe hermelinprémes palást

van velve, fején magyaros kucsma, drágaköves forgóval és egy strucz tollal. Oldalán zárt kézvédős sasfejes markolatú szablya. Háta mögött sátor, tetején a kétfejű sassal. A lovon ülő főherceg mellett két jelképesen öltözött angyal halad. Egyikük Marsot ábrázolja. Feje fölött a császári koronát vivő trombitáló angyal. Fekete modorú rézmetszet. JOHANN LORENZ HAID metszette Augsburgban. Magassága 79·7 cm. Szélessége: 52·4 cm.³

József főherceg mellképe. A kerek medaillonban levő arczkép fölött két angyal tartja a magyar szent koronát. A keret fölött panyókára vetett prémes mentében s hosszú

¹ Történeli képcsarnok. T. 6738.

² A Magyar nemzeti múzeum régiségtárában a DELHAES-féle gyűjteményben.

³ Történeli képcsarnok. 4776.

lefentyűs kurucz kucsmában magyar vitéz mellképe látható. Dolmánya elől vékony zsinórzattal s ujján prémhajtókával díszített. A keretet két oldalt egy puskás hajdú és egy huszártiszt tartja. Ez utóbbi kettős nadrágot visel, szövet övet, nyitott kézvédős, sasfejes markolatú szabályát, tarsolyt s jobbában csontfogantyús nádpálczát hord. A hajdú sarkantyús csizmát, kurucz-süveget, hosszú köpenyegét, szabályát és puskát visel. Aláírása: Josephus Archidux Austriae etc. Eredeti tusrajz. Magassága 42·5 cm., szélessége 32 cm.¹

II. József gyermekkori lovasképe. A trónörökös főherczeg magyar ruhában, hermelines vállra vetett mentével ül a nyeregben. Prémcs kucsmájában drágaköves ötös fekete tollforgó s e mögött fehér strucztoll van feltűzve. Szablya barokkos egyenes markolattal s egyenes kézvédővel bír. A fecskefarkú lótakaróra párduczbőr nyeregtakaró van borítva. A ló fejkantárja magyarosan pitykés és sallangos. Kíséretében van egy német és egy magyar főtiszt. Ez utóbbi párducz kacagányt visel, melyet egy nagy golyó tart össze, mint azt RUGENDAS képein gyakran látjuk. Dolmánya ujján hajtóka van. Két oldalt két gyalog hajdú halad mellette. Ezek öltözete bakancs, szűk nadrág, kurta dolmány, melynek alsó vége csákóra vágott. Elöl kétsoros gömbölyű gombbal és bojtos végű zsinórzattal, illetőleg gombszárral. Ujjai hajtókával bírnak és alul körül van paszománttal szegve. Vállukról hosszú köpenyeg lóg, mely elől szintén gazdagon zsinórzott. Az egyik jobbában kurta gerezdes buzogányt s oldalán nyitott kézvédős, széles csontfogantyús szabályát és tarsolyt visel. Derekat szövet öv szorítja. Kurucz nemezkucsmájának oldalt messze lelógó keskeny, hegyes lefentyűje arany zsinórral szegett, oldalt tűzött tollforgóval. A kucsma alól haja fonatban lóg le. Aláírása: Josephus princeps hæreditarius regni Hungariæ et Bohemiæ. Archidux Austriae. etc. I. E. RIDINGER inv. fec. et. excud. Rézmetszet. Magassága 32·6 cm., szélessége 23·7 cm.²

II. József gyermekkori arcképe, magyar ruhában. A tojásdadalakú kép keretét három geniusz tartja. Felette harsonát fúvó angyal. A mellkép a főherczeget kurta s alól csákóra vágott dolmányban ábrázolja, melynek széle köröskörül ki van varrva arany barokkstílyű díszítményekkel. Eleje skofiumos zsinórzattal és apró gombokkal van ellátva. Dereán skofiumos négyszeres zsinóröv. A dolmány ujjain a kézzel csipkefodra kibujtatva. Nyakában az aranygyapjas rend lóg. Vállra vetett, prémmel szegélyezett és hermelinnel bélelt mentéje gazdagon ki van varrva barokkos arany díszítményekkel. Övéből zárt kézvédős barokkos stílyű markolatú szablya lóg. Hermelinprémcs kucsmája, brokát szövetű lefentyűje vállára lóg, féloldalt drágaköves barokk tollforgótartója s tollbokrétaja van. Aláírása: Senior JOHANN DANIEL HERZ sculpsit Aug. Vind. Rézmetszet. Magassága 26·3 cm., szélessége 17·3 cm.³

Határőrvidéki katonák. Elöl megy a dobos a nyakra vetett nagy, úgynevezett seregdobbal. Öltözete bocskor, szűk nadrág, nyitott bő, kurta ujjú kurtánka, hosszúcacsós, prémcs kucsma, oldalán pedig nyitott kézvédős és sasfejen végződő markolatú szablya lóg. Utánna megy a tárogató, a ki a vékony szárú, trombitaszájú tárogatót fújja, miközben két kezével oldallyukain játszik. Öltözete az előbbenihez hasonló, kurtánkájának alsó része csákóra vágott, csavart szövet övébe négy pisztoly van dugva és ugyanonnan kürtalakú lőportartó lóg. Fején alacsony prémsapka van és haja befonott czopfban lóg hátra. A zenészeket követi a zászlótartó. Ez törökös bugyogós nadrágot s vállra vetett négyszögletű nagy galléros köpenyegét s oldalt tollforgós prémcs kucsmát visel. Oldalán szablya, övében pisztolyok és kerek lőportartó. Jobbában pálczát visz és baljával a lándzsás végű, csikózott szövetű hosszú zászlót tartja vállán. Ezek után három horvát pandur következik egy sorban vállra vetett puskával, lefentyűs kucsmában hosszú köpenyegben és bugyogós nadrágban, szóval épúgy öltözve, mint a zászlótartó. A dobos körszakállt hord, míg a többiek csak hegyes vékony hajuszt viselnek. Aláírása: Pandour ou illiriens. Színezett rézmetszet. Szélessége 25·2 cm., magassága 14·1 cm.⁴

¹ Történeli képcsarnok. T. 2292.² U. o. 2275.³ U. o. 2286.⁴ U. o. 6740.

Hóra arczképe, magyar ruhában. Mezítelen lábára sarkantyús, s arany zsinórral szegett bojtos csizma van húzva. Nadrágja nincsen, hanem hosszú, elől össze nem gombolt dolmányt visel, melyet szövet öv tart össze, melybe egy pár pisztoly van dugva. E fölé van öltve a kurta ujjú, széles kihajtott gallérú hosszú prémmel. Kucsmája prémes hosszú hátralógó zacskóval. Hosszú haja válláig ér és csak bajuszt hord. Jobbjában hosszú pálcát s oldalán zárt kézvédős és sasfejben végződő markolatú szablyát hord. Aláírása: Wahre Abbildung des Horia Haupt anführer der Rebellen etc. L. W. Rézmetszet. Magassága 19 cm., szélessége 12·1 cm.¹

Mulató huszár. Sziklán ül. Szűk nadrág, csizmán és dolmányon kívül vállra vetett prémes mentét, hosszú lefentyűs kucsmát, oldalán szablyát és vállán puskát visel. A mellette álló női alak kurta szoknyát, kötényt, kivágott cipőt, kivágott s nyitott ujjakkal bíró vállfűzöt és francziás főkötőt visel. Nyakán gyöngyfűzér. A huszárt talpas pohárból kínálja. Aláírása: Ein Ungar. Husar mit seinen Frauen. Rézmetszet. Magassága 9·09 cm., szélessége 8·05 cm.²

Sándor Lipót főherceg arczképe. Térdkép. Dolmánya három apró gombsorral és egyenes zsinórzattal diszített, derekán ötszörös zsinóröv. Dolmányának alja csákóra vágott. Mellén az aranygyapjas rend láncza lóg, oldalán barokkstylű, zárt kézvédős markolatú szablya. Panyókára vetett s elül csattal összekapcsolt mentéje prémmel szegett. Fején magas prémkucsma van, melynek oldalt selyemlefevője, tollforgója s elől aranyzsinór vitézkötése van. Arcza bajusz- és szakálltalan. Aláírása: Alex. Leopoldus Hungariae Palatinus. Adam J. rézmetszete. Magassága 10·6 cm., szélessége 7·8 cm.³

Csatajelenet. Három könnyű fegyverzetű magyar lovas harcol egy német félvértes, illetőleg páncélos lovassal. A magyar lovasok öltözete szűk nadrág, csizma, kurta dolmány, egyiknek magas prémű, a másiknak keskeny prémű kucsma s a harmadiknak kuruczos nemezkalpag. Fegyverük részben lándzsa és egyenes keresztvasú szablya, melyet a vállon keresztül vetett szíjon hordanak. Rézmetszet, valamely sorozatból, a mennyeiben ez a lap a 12-ik számot viseli. Aláírva P. P. f. F. A. SIMONINI In. Presso LUIGI GUIDOTTI BOLOGNA. Hossza 17·7, magassága 12·1 cm.⁴

SIMONINI FRANCESCO A páрмаi csataképfestő, kinek számos műve egykorú metszetekben maradt fenn. Florenzben tanult s onnan Rómába ment s utóbb Bolognában iskolát nyitott. Művei az 1744—1753-ig terjedő időszakból ismeretesebbek. Bourguignont előszeretettel utánozta, miért nem egy művét összetévesztik ezével.

Mint csataképfestő természetszerűleg érdeklődött a magyarországi harczok iránt és számos magyar lárgyú képe maradt hátra.⁵

Csatakép, mint gúnykép. A francia előőrsöknek az osztrák csapatok elől való megfutamodását ábrázolja. A baloldali előtérben egy hat főnyi huszárcsapat vágat előre. Öltözetük gondosan meg van rajzolva, melyen jellemző a prémes mente és a rendkívül magas szőrforgós prémkucsma. Rézmetszet. Felirata: Flucht der französischen Patrouille bey dem Anblick der k. k. österreichischen Truppen etc. Szélessége 33 cm., magassága 21·3 cm.⁶

Hóra és Klóska kivégeztetése. Egy magas deszka emelvényen folyik a kivégeztetés, míg lent köröskörül katonaság és nép áll. Az emelvényen fegyveres őrkötől és pópaktól körülvéve áll az egyik kivégzendő, míg a másik már a kínzó padon fekszik. Az őrző katonák kuruczos oldal lefentyűs nemezsüveget és prémes kucsmát, zsinóros dolmányt, prémes mentét és fegyverül puskát és szablyát viselnek. Az emelvény lépcsőiről három ilyen katona puskatusával veri vissza a népet. Ezek oldalán még a vállon keresztül vetett tarisznya is lóg. A nép

¹ Történeti képcsarnok. T. 1691.

² ERNST LAJOS gyűjteménye.

³ Történeti képcsarnok. Arczképek. 2130.

⁴ Szerző gyűjteményében.

⁵ NAGLER G. K.: Künstler-Lexikon. München 1846. 16. k. 440. l.

⁶ Történeti képcsarnok. T. 3569.

között és egy közeli fára fölmászva számos prémes kucsmás és prémes dolmányos magyar alak látható. A baloldali előtérben három lovasat látunk, kettő magas prémes kucsmában hosszú vállra lógó lefentyűvel, a harmadik süvegének, prémje elől sokkal magasabb és csúcsos. Ezek előtt egy oláh paraszt pár áll. A férfi csizmát, vászon alsóruhát s hosszú ujjatlan báránnyőr subát visel, fején karima nélküli csúcsos süveg, vagy sapka van. Az asszony kurtla szoknyát, elől széles köténnyel visel, mely utóbbi, mint ma is, széles csikú szövetből készült. Ezenkívül csizmát, ingvállat és fejkendőt hord. Művészi kivitelű rézmetszet. Aláírása : Hora und Klotschka die Anfuhr Wallachischer Rebellen etc. Zufinden in Augsburg bey Johann ANDREAS BRINHAUSER Szélessége 30, magassága 19 cm.¹

Mária Therésia. (163. kép.) A királynő lovon ül s arannyal himzett aljú szoknyát, kapcsos vállfűzöt s e fölébe felöltött s hermelin prémmel szegett, zsinóros s gombos és ujjhajtókás hosszú mentét, oldalán pedig szablyahüvelyt hord s jobbájában kivont szablyát tart.

163. MÁRIA TERÉZIA KIRÁLYNŐ MAGYAR KISÉRETTTEL.

Fején háromszögletű strucztoll és kócsagdíszes francia nemezkalapot visel. Háta mögött magyar főúri lovas, mentében, szintén kivont szablyával vágat s fején szintén háromszögletű francia kalpag. A háttérben kuruczos öltözetű magyar vitéz vágat, mentében, kivont szablyával és prémes zacskós kucsmával. Aláírva : Maria Therésia. D. G. Regina Hungariae et Bohemiae etc. Joh. Christ. SCHMIDHAMMER exc. Szélessége 20·8 cm., magassága 15·4 cm.²

Myrsa chan. Aláírása : Myrsa Aligeri Fill. mag : Chan Tartar : Crimens : eoruqu : in Hungar : Ductor. Lovon vágat és épen kezijjal lő. Hegyes sisakkal, melynek csúcsán kettős sasszárny van. Felső testén sodronypánczéling és mellvért. Alatta csaknem bokáig érő köpenyeg. Vállán puzdra és tegez, oldalán szablya. Hátán egyenes rúd, melyben végig tollak vannak megerősítve. Lehet tehát, hogy a szárnyas lovasok a tatároknál is szokásban voltak ; de az is lehet, hogy a festő egy korábbi szárnyas lovas képeről csak komponálta ezt az öltözetet. Metszette SANDRART Jakab rézmetsző. Magassága 36 cm., szélessége 26·2 cm.³

¹ Történeli képcsarnok. 1705.

² U. o. 3239.

³ U. o. 3605.

Scarlati Constantin moldvai vajda arczképe. Felirata: Constantinus Scarlati Moldaviae princeps. Mellkép. Csonkaujjú mentében, melyből a dolmány aranybrokát ujjá van kiöltve. A mentének nagy prémgallérja van. Eleje és a csonka ujjak széle prémekkel szegett. A mente elején hármass csoportokban széles selyem galandgombolók, melyek keskeny aranypaszomántsall szegélyezvél, végükön selyemből kötött gomb, melynek mindegyikéből hosszú selyembojt lóg. A galand elejére van varrva a rózsaaalakú drágaköves gomb. Fején széles prémkucsma forgó nélkül. Körszakállt és bajuszt visel. Aláírva: G. F. Schmidt Sculp. Parisiis. Művészi rézmetszet. Magassága 30.4 cm., szélessége 22 cm. Bizonyosága e kép is, hogy az erdélyi magyar viselet milyen általánosán elterjedt volt a szomszédos tartományok és így Moldva úri köreibén is.¹

Határőrvidéki tiszt lovon. Zöld szűk nadrágot, vörös bocskort és vörös dolmányt visel, mely elől egyenes zsinórzattal és gömbölyű gombokkal van ellátva. A dolmány ujjain zöld hajtóka van. Jobb karján a dolmány ujjá föl van gyűrve és épen szablyáját húzza ki. Fekete szövet övébe pisztoly van dugva. Válláról fehér abaposztó köpenyeg lóg. A kardszű váláról lóg, míg a tarsoly szűja az övre van erősítve. A nyeregkápába rezesagyű pisztoly van dugva. Hosszű lelógó bajuszt visel szakáll nélkül. Szörmekucsma hosszú vörös lefentyűvel bír, melynek végén arany bojt lóg. Elöl zöld csergaly és tollak vannak belé dugva. A ló kantárját a tiszt fogai között tartja. A fecskéfarkú hímzett lótakaróba nyitott korona van hímezve. Aláírása: Ein Wallachischer Officier zu Pferd és négy soros vers. MART. ENGELBRECHT metszette Augsburgban. Egykorűlag színezett rézmetszet. Magassága 29.6 cm., szélessége 18.8 cm.²

Ujságlap, mely égi csudát ábrázol három holddal, melyek közül kettő fogyó, illetőleg növekvő, a középső pedig teli hold, közepén egy mezítelen emberi alakkal. A képen a város főutcájá látszik, melyen a lakosság összegyűlekezve rémulten nézi a csudát. Az alakok között több nő, gyermek, néhány barát és öt magyar ruhás férfialak látható. Ezek közül az egyik parasztember csizmában, hosszú galléros szűrben, hegyes sapkában, két katona dolmányban, szövetövvél, nyitott kézvédős szablyával, prémes kucsmaiban van ábrázolva. Aláírása: Wahre Abiltung der schreckhaften Erscheinung an den Himmel so sich in ober-Hungaren zu Szeczin (talán Szécsény) den 16. Januarii dieses laufenden Jahres etc. BAECK ELIÁS metszete Augsburgban. Rézmetszet. Magassága 26.3 cm., szélessége 13.1 cm.³

Pandurok játéka. (Főirata: Pandour Jouant au coupe Teste.) Úgynevezett bakugrást játszanak, kettő előre hajlott testtel áll, míg a másik kettő keresztűl ugrik rajtuk, hogy azután megint ők hajoljanak meg. Ez a játék a katonaságnál mindig szokásban volt testedzésre, s ma is gyakorolják úgy a katonáknál, mint az iskolai testgyakorlatokon. A pandurok, vagy jobban mondva hajdúk, testhez álló szűk nadrágot, szűjazott bocskort, bőujjú dolmányt, szövetövet, kettőjük prémes kucsma és kettőjük kicsiny prémnélküli sapkát visel. Nadrágjukon nagy nyitott zseb van. Az első, hosszú kaftánszerű felső ruhát visel. Öveikben kések és pisztolyok, az elsőnél kis kürt, oldalukon kis tarisznya és kerek lőportartó lóg. Kettőnek haja hosszú tincsbe fonva lóg hátra. Míg játszanak, madárfejbe végződő markolatű meztelen szablyájuk a földön hever. A háttérben sok tornyű nagyváros látszik. Színezett rézmetszet; Hossza 29, szélessége 12 cm.⁴

Pandurok táncza. (164. kép.) (Főirata: La danse et rejoyissance des Pandour et troupe hongroise au Village Lerch hausen proche la Ville de hausbourg.) Nyolcz alak összefogódzkodva tánczol. Középen két alak jobb kezét fölemelve összefogva tartja, míg az egyik a többi kezén fogva átvezeti a kapun. Öltözetük szűk nadrág, fűzött bocskor, nyitott ujjű kurla nyitott

¹ Történeli képcsarnok. Arczképek. 481. NAGLER szerint 1737—1739 között készűll. XV. k. 316. l.

² U. o. LANFRANGONI gyűjtemény.

³ U. o. T. 7103.

⁴ U. o. T. 6744.

dolmány, egyiknél pedig hosszú kaftánszerű felöltő. Szövet övükben pisztolyok és kések vannak dugva, oldalukon kerek lőportartó. Szablyájuk markolata sasfejen végződik és nyitott kézvédővel bír. Fővegükben négy változat van. Az egyik oldalt csúcsosan elálló hegyes nemez-ből való kurucz süveg, magas prémkucsma, szövetbetéttel, felgyűrt peremű hegyes kicsiny kurucz nemezsapka s végül prémszegélyű kucsma tőrös zacskó módjára lelógó posztóbetéttel. Az alakok egy része körszakállt és bajuszt, másik része pedig csak bajuszt visel. Ez alakok minden valószínűség szerint II. Rákóczi Ferencz korabeli hajdúk. Színezett rézmetszet. Hossza 29, szélessége 12 cm.¹

Erdélyi úr. Zacskós, prémes kucsmat, vállaira omló hosszú hajat és kipödört bajuszt visel. Öltözete magas, felálló gallérú, elöl zsinóros gombolókkal ellátott s három sor apró gömbölyű gombbal diszitett dolmány, melyet csattos bőröv szorít össze, melyről zsinór-kardkötőn lóg az egyenes keresztvasú, hajlott markolatú, sasfejes és vágott végű szablya. Szűk nadrágja csizmába van húzva, melynek szára csúcsba szabott. A panyókára felöltött mentét elöl bogláros mentekötő láncz tartja össze. Köröskörül prémmel szegett s elöl galandos gombolókkal és hét nagy szövött borítású gombbal diszitett. Jobbjában egyenes markolatú sétatálcát tart. Mellette stilizált paizs áll. Rajta: Ein Siebenbürger fölirat. III. Károly idejéből. Fametszet. Magassága 17·2 cm., szélessége 17·8 cm.²

164. PANDUROK TÁNCZA A XVIII. SZÁZAD ELEJÉRŐL.

A bécsi polgári magyar kompánia. Ez a bécsi magyar polgár őrscapat, mely még I. Ferdinánd alatt 1529-ben állíttatott fel, kezdettől fogva magyar egyenruhát viselt, a melyből azonban a régiebbeket fájdalom nem ösmerjük. XVIII. századbeli egyenruhájuk is magyar, de a kor divatjával vegyest parókás czopfos és francia kalapos viselet. Az egész öltözet halvány meggyezésű posztóból készült. A nadrág ellenzőjének hosszú két nyílása ezüstpaszománttal szegélyezett, a dolmány csak derékig ér, tehát már tulajdonképen mellény, melyet a négyszeres zsinóröv szorít le. Elöl sűrűn diszítve van apró gömbölyű gombokkal s mindkét oldalon ezüstzsinór gombolókkal. Fent kivágott, melyből az ing fodrai és a nyak körül csavart fekete selyem nyakkendő kilátszanak. E fölébe van öltve a hosszú, mintegy czombközépig érő, derékba szabott kabát, mely keskeny, világos, szürke prémmel van szegve. Ujján a hajtóka szintén prémezett. Elöl pedig tizenegy pár zsinóros gombolóval ellátott, melyek végein kicsiny bojtoeska lóg. Középmagas szárú sarkantyús csizmájuk világoskék szattyánbőről készült s szára fent szívformán lekanyarított és rozettával diszitett. Fején keresztbe tett háromszögletű, ezüstpaszománttal szegélyezett s elöl fekete tollbokrétával diszitett, fekete nemez kalap. Borotvált

¹ Történeli képcsarnok. T. 6741.

² Szerző gyűjteményében.

arcot és parókát visel. Zárt, keskeny kézvédős kivont szablyáját tisztelgő állásban vállhoz szorítva tartja. Egykorúlag színezett rézmetszet. Magassága 15·8 cm., szélessége 10 cm.¹

Kártyák. Vörös felső. Hajdút ábrázol. Öltözete prémeskucsma, melynek zacskója kurta, úgy hogy oldalt nem lóg le s a prém közepén csúcsba van szabva. Oldalt darútoll van mellé tűzve. Hosszú haját és csak kicsiny, pödrött bajuszt visel. Az ujjhajtókás dolmány gombolózsinórzatának végéről mindkét oldalt apró bojtok lógnak. Derekat szövetöv szorítja, melynek rojtos vége elől hosszan lecsüng, szűk nadrágja hegyes orrú, kurta és csúcsba vágott szárú csizmába van húzva. Jobb kezében hosszú nyelű csákányfokost tart. Egész öltözete fölő, panyókára vetett csizmaszárig érő, nagy négyszögletes gallérú posztószőr van öltve, melyet elől nagy gomb tart össze. Fent a bal sarokban szív. Fametszet. XVIII. század (165. kép). A lap magassága 9·5 cm., szélessége 5·7 cm.²

165. KÁRTYA A XVIII. SZÁZADBÓL.

166. KÁRTYA A XIX. SZÁZADBÓL.

Ugyane lap kezdetlegesebb másolata azzal a különbséggel, hogy a szőr bal ujjá ki van öltve. XIX. század eleje.³

Ugyane lap gondosabb kivitelű másolata, azzal a különbséggel, hogy a kucsma magasabb prémezetű, a szőr ujjá hajtókás s a csizma fent rojttal szegelt és sarkantyús. XIX. század első fele (166. kép).⁴

Zöld felső. Az előző játszából, ugyanazon metsző műve, hasonló is azon alakhoz, csak hogy a kucsma zacskója oldalt lelógó, bojtos végű és toll nincs mellette, a dolmány jóval hosszabb, elől egyenes rácsos zsinórzatú s kezében a fokos kezdetlegesebb formájú. A nyél egy bunkós bot, mely keresztül megy a csákányfokoson és fent fogja a bunkójánál. Fent a bal sarokban száras hársfalevél. Fametszet. XVIII. század, méretei, mint az előzőé (167. kép).⁵

¹ Szerző gyűjteményében.

² Az Országos magyar iparművészeti múzeum tulajdonában levő eredeti kliséről nyomva.

³ Fametszetű kliséje a Magyar nemzeti múzeum régiségtárában.

⁴ U. o.

⁵ Az Országos magyar iparművészeti múzeum tulajdonában levő eredeti kliséről nyomva.

Ugyane lap három kezdetlegesebb variánsu másolata. Az elsőn a különbség, hogy a dolmány eleje nem, rácsos zsinórzatú, hanem pántos galandokkal gombolódik s a csákányfokos már alig fölismerhető, a másodikon a dolmányon elől nincsen zsinórzat s az övnek elől nincsen kötése, a köpeny gallértalan és háromszögletű csattal kapcsolódik, a harmadik az előző két típus egyesítése. XIX. század eleje.¹

Ugyane lap gondosabb kivitelű másolata, azzal a különbséggel, hogy a kucsma prémie magasabb, a dolmány eleje alul kihajtott, a köpeny palástszerű alakot vesz föl, kettős gallérú és hermelinprémekkel szegett, kezében pedig a csákányfokos fokosbaltává alakult át. XIX. század első fele.²

Mézes kalács bábsütő minta. *Magyar úr* II. József korából. Öltözete mellényszerű kurtá dolmány, szűk magyar nadrág, mely magas és elől szívalakulag lekanyarított s aranybojttal díszített szárú csizmába van húzva. Felső ruhája virágos aranybrokát szövetből készült, prémszegélyű, derékba szabott, keskeny prémes, ujjhajlókás hosszú felöltő, elől ugyan magyarosan aranyzsinóros és pitykegombos, de hátul frakkszerű szabása van. Haja fürtökben omlik vállaira, arcza leborotvált s fején aranypaszománttal szegett háromszögletű kalap van. Körtefából homoruan vésve. Magassága 17·5 cm., szélessége 7·5 cm.³

¹ Fametszetű kliséi a *Magyar nemzeti múzeum* régiségtárában.

² U. o.

³ U. o.

167. KÁRTYA A XVIII. SZÁZADBÓL.

XIX. SZÁZAD.

168. KÁRTYA A XIX. SZÁZAD ELEJÉRŐL.

Kártyák. Vörös alsó. Huszárt ábrázol, a ki tilinkót fúj. Öltözete magas prémes kucsma, elől arany vitézkötéssel s oldalt lelógó zacskóval. Kipödrött kicsiny bajuszt visel. Dolmányformára szabott, mellényszerű kurta kamizolja fölé kurta, zsinórozott és prémmel szegett, két oldalt alul behasított mente van öltve, szűk nadrágja, mely az ellenzónél zsinóros, kurta és csúcsba vágott szárú, hegyes orrú csizmába van húzva. Oldalán zárt kézvédős, sasfejű markolatú szablya lóg. Mellette baloldalt a földön szív áll. Magassága 8-9 cm., szélessége 5 cm. (168. kép).

Ugyane játszamához a vörös felső egy gyalogos magyar nemes testőrt ábrázol pontosan, bár kissé kezdetleges technikával megrajzolt, párduezkaczagányos ruhájában. Fametszet a XIX. század elejéről.

Ugyane játszámának két újabb kiadása a XIX. század első feléből az egyes lapokon a következő fölíratokkal: Fabricirt von MATH. UNGER in Raab. és Ifiuabb Unger Mátyás készítette Győrben.¹

Huszártiszt (169. kép). Igen magas, hengerded szörmekucsmaival, melynek zacskója ugyanolyan hosszan lelóg. Elöl kócsagtoll bokrétaival. A szörme elején a forgó közepétől jobb oldalra nyúlva, két bojtban végződő fonott vitézkötés lóg. Az öltözet elől gömbölyű gombos mellény, négyszeres zsinóröv, négy mozgatható hüvelylyel, szűk nadrág, melynek két ellenző zsebe aranypaszománttal szegett. Középmagasszárú fekete, sarkantyús csizmájának szívalakú kivágása van és közepéből aranybojt lóg le. Kurta mentéjét, mely keskeny prémmel van körül szegve, ugyancsak prémes ujjhajtókaival bir s elől sűrűn felvarrt aranyzsinóros gombolókkal diszitett, felöltve viseli. Baloldali kis zsebéből zsebkendője kilátszik. Szablyája rézveretű, zárt kézvédős, sasfejű, hajlott markolatgombja van s róla skofiumos bojt lóg. Jobb kezét ellenző zsebében tartja, bal kezében pedig hosszúszárú kis pipáját viszi, melynek szipókája szájában van. Csak hegyesre fent bajuszt visel. Felirata: Officier Tobac. Aláírása: in STAMBFEN Ig. Cs. Rézmetszet. Magassága 10-7 cm., szélessége 6-8 cm. A katonaság részére a XIX. század elején a pozsonymegyei stómfai dohánygyárban készítettett pipadohány finomabb minőségű csomagjainak jelzésére alkalmaztatott.²

Gúnykép. Egy gyalogos huszár jobb kezével fület mutat s bal kezével a földgömböt rejtí mentéje alá. Szívformán lekanyarított szárú aranyzsinórral szegett, fekete sarkantyús csizmával, aranyzsinóros, paszomántos és vitézkötéses piros nadrágban, aranyzsinóros, apró pitykés és paszomántos, sárga prémmel szegett zöld kurta dolmányban, melynek alja csákóra

¹ Fametszetű ducza a Magyar nemzeti múzeum régiségtárában.

² SPITZER Mór pozsony-széleskúti régiséggyűjteményében levő eredeti rézlapról vett levonat után.

vágott. Derekán csavart zsinóröv, melyről a zárt kézvédős rezes szablya s a F. II. monogrammal hímzett tarsoly lóg. Panyókára vetett sötétzöld mentéje prémmel szegett. Magas prémkucsmáján aranyzsinór vitézkötés s hosszú vörös posztózacskó lóg. Fehér tollforgóval. Haja két oldalt befonva lóg le és kifent hegyes bajuszt hord. Aláírva :

Eher wirst Franzos erstiken,
Als die grose Welt verschliken,
Harte Nüsse, Saure Feigen
Werden dir die Teutsche (?) zeigen.

Egykorúlag színezett rézmetszet. Magassága 23 cm., szélessége 16 cm.¹

169. HUSZÁR TISZT A XIX. SZÁZAD ELEJÉRŐL.

Mulató huszár. A huszár, a ki a zsinóros dolmány felett kurta prémes felöltött mentét visel, széles zsinórövet és magas lefentyűs és aranyvitézkötéses, szőrforgos szőrmekucsmát hord, szobában az asztalnál ül s jobbájában ezüstkupakos nagy tajtékipipát, baljában pedig tölt talpas poharat tart. Az asztal előtt egy leány áll egyik kezében félig telt üveget s a másikban fehér kendőt tartva. Öltözete hosszú szoknya köténnyel, ingvállas vállfűzővel. Kurta ingváll széles csipkés fodorral ellátott s szallaggal összekötött. Haja kettős hosszú fonatban végén csokorral derekáig lóg. Nyakán kihajtott csipkegallér és gyöngyfüzér. Aláírása : I. BOROWESKY ex G. Adamscheck fec.

Der Rosoly ist sehr gut
Erdek! (Ördög) er macht den Unger frisches Blut.

Színezett rézmetszet. Magassága 17.1 cm., szélessége 13 cm. Különösen érdekes az ábrázolt hajadon öltözetének pontos rajza miatt.²

¹ Történeli képcsarnok. 7079.

² U. o. T. 7077.

Angyal Bandi lovasképe. Almásszürke, hosszan lelógó szíjsallangokkal diszített paripán, fehér ingben és gatyában ül az aranysegélyes vörös posztóval s báránybőrrel takart nyeregben a híres zsvány. Gatyája szára aranyrojtal és kék-vörös-fehér csíkkal van szegve. Fekete csizmáján sarkantyú van. Ingének nyitott lobogós ujj van. Csokorra kötött lelógó végű fekete nyakkendőt hord. Fején magas, fekete báránybőrsüveg van, mely mellé makrapipája van dugva. Hosszú haja vállára omlik. Baljával lova kantárját tartja, jobbában pedig vékony nyelvű fokosát szorítja vállához. Aláírása: Híres-nevezetes Angyal Bangyi 1805. Színezet rézmetszett. Főleg az egykori magyar parasztviseletről jellemző. Magassága 34.1 cm., szélessége 21.6 cm.¹

Székely granátos. Öltözete szűk kék posztóból készült magyar nadrág, fekete bakancs, kék hajtókás kurta fehér dolmány, fején fekete nemezsüveg, mely elől félkörülleg magasabb kiemelkedéssel bír, rajta rézlap az uralkodó monogrammjával, mellette oldalt zöld ág. Háta közepéig érő parókás czopfot és kis bajuszt hord s kurtaszárú pipájából füstöl. Vállán keresztülvetve széles fekete szíj, melyen nagy fekete táska lóg, a kézi gránátok számára. Rajta rézlap F. II. (II. Ferencz, mint magyar király I. Ferencz) betűkkel. Derékán fekete bőrszíjon kurta, egyenes markolatú és kézvédős szablya lóg. Jobbjában kovás szerkezetű szuronyos puskát tart. Fekete modorú színes rézkarcz. Aláírva: Hungarian Foot Soldier és Pub: by Cadell et Davies, Strand. Magassága 16.9 cm., szélessége 9 cm.²

Huszár törzstiszt lóháton. Öltözete ellenzős, felül kissé kiszélesedő, aranyzsinórzatu, aranyrojtos vitézkötésű kék csákó, közepén magas, sárgafekete tollforgóval. Kifent hegyes bajuszt visel. Nyaka körül fehér nyakkendő van többszörösen csavarva. Zöld dolmánya elől sűrűn felvarrott aranyzsinórral és háromsoros gömbölyű pitykegombbal diszített. Derékát négyszeres zsinóröv szorítja. Vállán keresztülvetett széles fehér szíjon viseli a hátán lógó kis tölténytáskát. E szíjon sárgaréz-ből készült orosz lánfő szájából lógó hármass láncon csüng a pisztolypiramist tisztító tű, mely egy háromszögletű kis rézpajzsocska mögé van dugva. E paizsba F. II. van bevésve. Vállán panyókára vetve viseli aranyzsinóros és világosszürke prémmel szegett mentéjét. Nadrágja vörös, elől arany vitézkötéssel és oldalán aranypaszománttal. Fekete sarkantyús csizmájának szára fent csúcsba szabott és aranyzsinórral szegett. Derékáról piros szíjon lóg a zöld borítású tarsoly, aranyhímzésű szegélylyel, fegyvertrofeákkal és császári korona alatt F. II. aranyhímzésű monogrammal. Szablya aczélből készült hüvelylyel, hajlott markolatú és keskeny zárt kézvédős, melyről aranybojt lóg le. A fecskefarkú lótakaró piros posztóból készült, feketén szegett és keskeny aranyrojtal van körülvarrva. Ennek sarkába is az uralkodó monogrammjára van arannyal kihímezve. A nyeregkapában pisztolyok. A fekete lószerszám aranyozott rézboglárokkal montirozott. Egykorúlag színezett rézmetszet.³

170. MÉZESKALÁCS-BÁBSÜTŐ MINTA A XIX. SZÁZADBÓL.

Mézes kalács bábsütő minta. Huszár (170. kép). Öltözete: zacskós prémkucma, oldalt lelógó bojtos arany vitézkötéssel, mely elől kereszttezett aranyzsinóron lóg és közepén boglárrel diszített. Zsinóros dolmányát zsinóröv szorítja és ujjain vitézkötéssel diszített. Prémmel szegett zsinóros kurta mentéje panyókára vetett. Nadrágja oldalt paszomántos, kurtaszárú csizmája szívformán lekanyarított s közepén bojtal diszített. Tarsolyán F. I. monogram. Alul I. Sz. betűk, a véső nevének kezdőbetűi. Körtefából homorúan vésve. Magassága 14 cm., szélessége 8 cm.⁴

¹ Történeli képsarnok. 10,659.

² ERNST LAJOS gyűjteménye.

³ Szerző gyűjteményében.

⁴ Az Országos magyar iparművészeti múzeumban.

Mézes kalács bábsütőminta. MILFAI híres rabló képe. Öltözete felül kiszélesedő, lapos tetejű, széles és színes haraszttal kivarrott karimájú szőrmés fekete nemezkalap, a minőt Somogy, Veszprém és Zala vármegyékben a XIX. század 30 és 40-es éveiben a parasztság szélteben viselt. Haja két oldalt befonva és végén szalaggal csokorra kötve vállaira lóg. Elöl nyitott mellényt, keskeny övet és sok ránczba szedett bő gatyát hord. A gatyá alól csizmaszármagasságban diszítványokkal áttörten kivarrott. Csizmája hegyes orrú, magas sarkú. Bekötött ujjú, tulipános, kurta galléros szűrt visel, melyre jobb oldalt baltafokos van felfüggesztve. A szűrt fent hármás rézboglárból alkotott csatt és azon alui láncz tartja össze. Nyakában csokorra kötött nyakkendő. Övébe egy pár pisztoly van dugva s bal kezében dupla puskát tart. Kipödrött kis hegyes bajuszt visel. Alatta: MIL · FEIEN. Körtefából homorúan vésve. Magassága 18·8 cm., szélessége 8·5 cm.¹

¹ A Magyar nemzeti múzeum régiségtárában.

A KÉPEK LAJSTROMA.

I. Táblák.

I. tábla. Ifjú magyar gróf és magyar gróf kisasszony,
XVII. századi vízfestmények.	IV. tábla. A Radák család címere 1514-ből.
II. « I. Mátyás király követsége III. Vasziljevics
Iván moszkvai orosz nagyfejedelem előtt
1482-ban.	V. « Zmcskál Jóbné szül. Geléthffy Petronella
síremléke 1600-ból.
III. « Muroi Weér András címere 1509-ből.	VI. « I. Lipót menyegzői ünnepélye, Bécsben
1666 december 5-én.

II. Szöveghözli képek.

	Oldal		Oldal
1. kép. Csatajelenet egy XIII. századi perzsa codexből	8	33. kép. Huszár a XVI. század végéről	63
2. « Perzsa lovasok egy XIII. századi perzsa codexből	9	34. « Báthory Kristóf erdélyi fejedelem a XVI. századból	64
3. « Perzsa harcosok egy XIII. századi codexből	10	35. « Magyar zarándokok Piligrin lorch érseknél	65
4. « Nyilazó perzsa, XVI. századi lakkfestmény	11	36. « Török önkínzók körmenete	66
5. « László somogyi ispán 1236-ból. Lovas- pecsétjéről	31	37. « Ferenczy György címerképe 1662-ből	73
6. « Opoj bán 1239-ből. Lovaspecsétjéről	31	38. « Huszárok hadrendi felvonulása 1605-ből	74
7. « István erdélyi herceg 1351-ből. Lovas- pecsétjéről	35	39. « Repülő huszárok 1605-ből	75
8. « Lovag 1392-ből. Falfestmény a mártonhelyi (vasvármegyei) templomban	36	40. « Repülő huszárok 1605-ből	75
9. « A sztrigy - szentgyörgyi fogadalmi kép 1409-ből	39	41. « Huszár 1605-ből	76
10. « Bocskay Péter címere 1414-ből	40	42. « Hajdúk 1605-ből	76
11. « Saul megtérése	40	43. « Huszárok és hajdúk 1605-ből	76
12. « Egyházatya, XV. századbeli falfestmény a lőcsei plébániatemplomban	41	44. « Bocskay István a harctéren 1605-ben	77
13. « A jagelló incunabulum első lapja	44	45. « Címerkép 1606-ból	78
14. « Magyar királyi herceg és udvarmestere a XVI. század elejéről	45	46. « Bányász Márton címerképe 1611-ből	78
15. « Címerkép 1511-ből	49	47. « Hajdu a XVII. század elejéről	79
16. « Kályhafiók I. Ferdinánd mellképével	50	48. « Hajdu a XVII. század elejéről	79
17. « Kályhafiók Anna királyné mellképével	51	49. « Hajdu a XVII. század elejéről	80
18. « Gyalogos vitéz 1557-ből	52	50. « Hajdu a XVII. század elejéről	80
19. « Lovas dobos 1557-ből	53	51. « Hajdu a XVII. század elejéről	81
20. « Zrinyi Miklós arcképe 1567-ből	54	52. « Érsekujvár látképe 1665-ből	81
21. « Magyar vitéz 1570-ből	55	53a) « Repülő lovas a római lengyel-magyar követ- ség menetéből 1633-ból	82
22. « Báthory István 1576-ből	55	53b) « Török deli 1684-ből	82
23. « Czimertartó huszár 1571-ből	56	54. « A lengyel-magyar követség bevonulása Rómába 1633-ban	83
24. « Óchay Mihály címere 1572-ből	57	55. « Részlet a római lengyel-magyar követség menetéből 1633-ból	84
25. « Ruthén zenész 1589-ből	58	56. « Magyar urak a XVII. századból	84
26. « Magyar huszárok a casseli tornán 1596-ban	59	57. « Erdélyi fejedelem a XVII. századból	85
27. « Magyar zenészek a casseli tornán 1596-ban	59	58. « Hajdu a XVII. századból	86
28. « Magyar lovas a casseli tornán 1596-ban	59	59. « Lengyel főurak	86
29. « Magyar vitézek a casseli tornán 1596-ban	59	60. « Tanulmányok	86
30. « Magyar vitéz két nővel a XVI. századból	60	61. « Magyar főúr a XVII. századból	86
31. « Magyar nő a XVI. századból	61	62. « Magyar urak a XVII. századból	86
32. « Magyar vitéz a XVI. századból	62	63. « Lovas vitéz	87
		64. « Lovas vitéz a XVII. századból	88
		65. « Lovas vitéz a XVII. századból	89
		66. « Szárnyas lovas a XVII. századból	90
		67. « Főúr a XVII. századból	91

	Oldal		Oldal
68. kép. Hajdu	92	120. kép. Előkelő urak utazása a XVII. században	151
69. « Magyar vitézek	93	121. « Székely harczos a XVII. századból	152
70. « Magyar vitézek	94	122. « Csíki székely harczos a XVII. századból	152
71. « Előkelő magyar nemes a XVII. századból	95	123. « Kurucz vitéz a XVII. századból	153
72. « Magyar nemes kisasszony a XVII. századból	96	124. « Lengyel és magyar vitéz a XVII. századból	154
73. « Magyar uri szolga a XVII. századból	97	125. « Mézeskalács bábsütő minta a XVII. századból	154
74. « Magyar sóvágó a XVII. századból	98	126. « Báró Orczy István dolmánya a XVII. századból	154
75. « Nagyszzebeni szász tanács úr a XVII. századból	99	127. « Czímeres zászló a 126. számú dolmány szövetébe szöve	155
76. « Előkelő nagyszzebeni nő téli öltözetben a XVII. századból	100	128. « Kurucz lovasezred a támadás előtt	160
77. « Szász leány báli öltözetben a XVII. századból	101	129. « Kuruczok megtámadják a labancz élelmet szállító kocsikat	161
78. « Brassói szász nő a XVII. századból	102	130. « Porosz huszár 1771-ből	163
79. « Oláh falusi bíró a XVII. századból	103	131. « Frigyes Henrik Lajos porosz királyi herczeg 1736-ból, magyar ruhában	164
80. « Hegyi pásztor Erdélyben a XVII. században	104	132. « Nagy Frigyes magyar huszárezredének tisztikara 1770-ből	165
81. « Oláh asszony a XVII. századból	105	133. « Nagy Frigyes testőrhuszárjai	167
82. « Részeg cigány vajda a XVII. századból	107	134. « Irópapir vízjegye 1739-ből	168
83. « Czigány vajdáné a XVII. századból	109	135. « Mária Terézia a pozsonyi országgyűlésen 1741-ben	169
84. « Szőlőpásztor a XVII. század elejéről	111	136. « Huszárok 1742-ből	170
85. « Erdélyi zsidó kereskedő a XVII. századból	113	137. « Huszár 1742-ből	171
86. « Magyar-török torna 1612-ből	115	138. « Dobos András, II. Rákóczi Ferencz lovas dobosának arczképe 1745-ből	172
87. « Magyar huszárok rohama 1632-ből	117	139. « Pásztor 1749-ből	173
88. « Csatakép 1634-ből	118	140. « Mézeskalács bábsütő-minta 1769-ből	175
89. « Csatakép a XVII. századból	119	141. « Mária Terézia királyné arczképe 1793-ból	178
90. « Dragomér János czímerképe 1636-ból	120	142—153. kép. Játék kepecskék a XVIII. század elejéről	181
91. « Demjén István czímerképe 1651-ből	121	154. kép. Előkelő ifjú és pásztor a XVIII. század elejéről	183
92. « Erdélyi főúri pár a XVII. századból	123	155. « Meisseni porcellán alakok magyar viseletben a XVIII. századból	184
93. « Huszár 1670-ből	125	156. « Porcellán tányér magyar huszárok képével a XVIII. századból	185
94. « II. Rákóczi Ferencz arczképe 1684-ből	127	157. « Mulató huszár a XVIII. századból	187
95. « Magyar csónak 1685-ből	128	158. « Mulató huszárok a XVIII. századból	188
96. « Hajdu a XVII. századból	129	159. « Magyar gavallér a XVIII. századból	189
97. « Kocsin utazó hajduk a XVII. századból	129	160. « Huszár kapitány a XVIII. századból	190
98. « Magyar vitézek török hadi foglyokat kísérnek a XVII. században	129	161. « Magyar vitézek a XVIII. század elejéről	191
99. « Dudás a XVII. századból	129	162. « II. József gyermekkori ruhája a magyar Nemzeti Muzeumban	192
100. « Harcz jelenet a XVII. századból. Beczkó várának látképéről	130	163. « Mária Terézia királynő magyar kísérettel	195
101. « Tiszt és hajdu a XVII. századból	131	164. « Pandurok tánca a XVIII. század elejéről	197
102. « Kártyázó katonák a XVII. században	131	165. « Kártya a XVIII. századból	198
103. « Magyar vitézek a XVII. századból	131	166. « Kártya a XIX. századból	198
104. « Magyar vitézek a XVII. századból	132	167. « Kártya a XVIII. századból	199
105. « Magyar tüzérek a XVII. századból	132	168. « Kártya a XIX. század elejéről	203
106. « Czigány család a XVII. századból	133	169. « Huszár tiszt a XIX. század elejéről	204
107. « Fegyvertáncz a XVII. századból	133	170. « Mézeskalács bábsütő-minta a XIX. századból	205
108. « Főúri pár a XVII. századból	134	171. Zárókép. A magyar királyi főkonyhamester a XV. században	46
109. « Magyar tüzer a XVII. században	135	172. Zárókép. Magyar szakácsot ábrázoló ezüst pohár a frankfurti Jeidels-féle gyűjteményből	67
110. « Horváth Mihály czímeralakja 1690-ből	137	173. Zárókép. Mulató huszárok. A 158. sz. a. kép kicsinyített mása	206
111. « Kurucz lovas a XVII. századból	139		
112. « Kuruczok zsákmányolása	140		
113. « Brandenburgi Katalin fejedelemasszony a XVII. századból	141		
114. « IV. Ferdinánd mellképe a XVII. századból	143		
115. « Lovas vitéz a XVII. századból	147		
116. « Főúri pár a XVII. századból	148		
117. « Isolani tábornok arczképe a XVII. századból	149		
118. « Magyar lovas torna I. Leopold koronázási ünnepélyén, Pozsonyban 1655-ben	151		
119. « Gombkötő munka egy XVII. századbeli mentén, a fraknoi kincstárban	150		

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

- Abaffy Gáspárné 71.
 Abaposztóköpenyeg 192, 196.
 Achen 40.
 Adam J. rézmetsző 194.
 Adamschek G. rézmetsző 204.
 Adjutáns 167.
 Aginelli Miklós festő 4.
 Agricola Jean 52, 53, 54.
 Ajándékvivők 43.
 Alabárd 111.
 Albert főherceg 27.
 Albert király 66.
 Albertina 57.
 Albrecht V. bajor herceg 21.
 Alföld 99.
 Ali basa vezér 93.
 Allard Carolus kiadó 146.
 Aman Jost metsző 3, 55, 56, 65.
 Amann Jost 56.
 Amman Jost 56.
 Amigoni festő 137.
 Andrassy grófi család 4, 172.
 Andreánszky Gáspárné 71.
 Angolország 138.
 Angol viselet 26, 150, 179.
 Angol utazók 24.
 Angol nők magyar viselete 28.
 Angyal Bandi 205.
 Anjou lilomok 13.
 Anna királyné 51.
 Annegarn történetíró 13.
 Anonymus 11.
 Apafi Mihály fedelem 12, 16, 19, 125.
 Apafi Mihály II. 140.
 Apácza 107.
 Apáczák habitusa 21.
 Apor Péter báró 17, 19, 20, 21, 98.
 Apródok 83, 122.
 Aquatinta 138.
 Aquila János festő, 35.
 Aranybojt 166, 168.
 Aranybrokát mente 63.
 Aranybrokát szövet 11, 12, 15.
 Aranycipke 175.
 Aranygyapjas rendjel 51, 120, 135, 193, 194.
 Aranylánc 18.
 Aranyos lobogók 124.
 Aranyos kopják 124.
 Aranyöv gyémántos 18.
 Arany-paszománt 8, 166, 168.
 Arany prém 17.
 Arany rojt 166.
 Aranyrojtos gatyá 205.
 Arany-sarkantyusvitézek 177.
 Aranyvirágos selyem brokát 95, 102, 103.
 Arany zsinór 137, 166, 168.
 Arany zsinor vitézkötés 166, 168.
 Araszi Pál 124.
 Artaria műkiadó társulat 178.
 Atlacz 17.
 Attila 13, 127.
 Attila dolmány 28.
 Audouin P. rézmetsző 176.
 Augsburg 4, 43, 74, 75, 137, 159, 162, 163, 164, 180, 182, 186, 191, 193, 195, 196.
 Austerlicz 28.
 Ausztria 173.
 Ágyu 132.
 Ágyugolyó mentekötő 171, 188.
 Ágyumesterek 41.
 Álmos 11.
 Álhaj 20.
 Álladzó-láncz 185.
 Állandó hadsereg 24.
 Általvető zsinór 182, 185.
 Ányos György 124.
 Árpádkor 5.
 Árpád vezér 11, 13.
 Árvalányhaj-bokréta 107.
 Árva vára 132.
 Árva vármegye 71.
 Ázsiai viselet 6.
 Ázsiai tatárbefolyás 12.
 Babocsa 130.
 Babel rőpirat 25.
 Bacinet sisak 35.
 Bæck Eliás metsző 196.
 Bajorország 136, 137.
 Bajor hadsereg 163.
 Bajuszviselet 51, 52, 55, 57, 60–64, 78, 80, 85, 86, 89, 92–100, 102, 114, 116, 118, 120, 125, 136, 137, 138, 145, 153, 159, 162, 168, 169, 170, 172, 173, 174, 193, 194, 196, 197, 198, 203.
 Bajusz, kipödrött, hegyes 180.
 Bakancs 27, 58, 74, 78, 133, 134, 150, 170, 179, 193, 205.
 Bakugrás 196.
 Balta 85, 149.
 Baltafokos 206.
 Balkán félsziget 6.
 Balusti György kapitány 124.
 Banderium koronaórzó 26.
 Banderialisták 177.
 Banza György 124.
 Barátcsuha 145.
 Barclai Joannes 23.
 Barett 140.
 Baróti közhuszár 178.
 Bartsch Ádám 56.
 Basta György 73, 74.
 Batthyány grófi család 4, 126.
 Batthyány Ádám gróf 146.
 Batthyány hercegprimás 26.
 Baur Johann Wilhelm festő 4, 119, 120.
 Bauer Hanns 52, 54.
 Bánffy grófi család 4.
 Bánffi Anna 20.
 Bánffy N.-né 72.
 Bányász Márton 78, 79.
 Báranybőr-gallér 99.
 Báranybőr-sapka 9.
 Báranybőr-süveg 60, 205.
 Bársony, bolyhos metélt 96.
 Bársony, királyszerű 17.
 Bársonykucsma 85, 87, 93, 94.
 Bársony, virágos 17.
 Báthory István 12, 15, 55, 56, 63.
 Báthory Gábor erdélyi fejedelem 79.
 Báthory Kristóf 63.
 Báthory Zsigmond 73.
 Beatrix királyné 12.
 Beczkó vára 130, 131.
 Bedinaberg festő 177.
 Beer Friedrich Joh. metsző 176.
 Befont férfihajviselet 179, 182.
 Beich festő 136, 137.
 Belatincz 132.
 Belgium 35.
 Belgrád 173, 177.
 Belheim 178.
 Bella Stefanó della, metsző 4, 23, 81–95.

- Benedictinusok ruhája 21.
 Beniczky Gáborné 71.
 Benoist A. metsző 173.
 Beöthy Imre 27.
 Beöthy N. 23.
 Berbir 176, 177.
 Bercsényi 172.
 Berchény huszárezrede 54.
 Berencz 134.
 Berlin 28.
 Berlini hadi levéltár 165, 167, 168.
 Bertelius Péter 57.
 Berzeviczei templom 73.
 Berzeviczy Albert dr. 73.
 Berzeviczy János 73.
 Berzsennyyel festett ló 21.
 Beszlercze 105.
 Betlehem 9.
 Betlehemi főtemplom 9.
 Bethlen Gábor 16, 18, 20, 22, 116.
 Bethlen-féle huszárok 116.
 Bécs 9, 16, 21, 23, 24, 57, 61, 76, 116, 118, 121, 122, 123, 125, 128, 137, 139, 140, 143, 169, 173, 174, 175, 179, 197.
 Bécsi egyetem könyvtára 166.
 Bécsi képes krónika 8, 9, 10.
 Bécsi udvari könyvtár 117, 119, 120.
 Bécsi udvari műtörténeti múzeum 54, 120.
 Bécsi udvari fegyvermúzeum 21.
 Bécsi polgármester 116.
 Béla király névtelen jegyzője 11.
 Bél Mátyás 183.
 Biblia 152.
 Bibliothèque Nationale 10.
 Bickham metsző 91, 170.
 Biharmegye 27.
 Binder János Fülöp metsző 174.
 Birodalmi alma 13, 42.
 Birisch 99.
 Birckenstein Ernst Burchard von 128, 130, 142.
 Bizancz 7.
 Bizantinikus befolyás 12.
 Bizanczi öltözet 43.
 Blanka hercegnő 15.
 Blödnér festő 4.
 Bóbita 25.
 Bocskay István 16, 40, 77, 78, 144.
 Bocskay Péter 40.
 Boeskor 80, 97, 99, 106, 107, 127, 129, 130—134, 138, 169—173, 192, 193, 196.
 Bocsy József 174.
 Bocsy Mátyás 174.
 Bodenehr Gabriel metsző 4, 143, 168, 191.
 Bodrogvécsi lelet 8.
 Boér-mente 11, 12, 23, 55, 63, 83, 86, 139.
 Bogár Ilona Indali 22.
 Boglár 16, 63, 89, 92, 93, 95, 96, 102, 103, 113, 118, 137, 143.
 Boglár, arany 17.
 Boglár, gyöngyös 52, 55.
 Boglár, kócsagos 86.
 Boglár, rózsasalakú 145.
 Boglár, sasforma 17.
 Boglár, virágalakú 85.
 Boglár, zománczos 17, 18.
 Bogrács 109.
 Bojár 106.
 Bojárné 106.
 Bojt 95, 98, 100.
 Bojt a csizmaszáron 203, 205.
 Bojtok, aranyból 136, 166, 168, 173, 182, 190.
 Bojt selyemből 196.
 Bokréta 139.
 Bokréta, gyöngyös 19.
 Bokréta strucz tollból 89, 90, 92.
 Bologna 194.
 Bolognai múzeum 149.
 Bologna Guidotti Luigi metsző 4, 135, 194.
 Boméza 17.
 Boncz Ödön dr. 3, 125.
 Bonfinius Antal 22, 49, 57.
 Boroszlói könyvtár 110.
 Borotvált arc 178.
 Borowsky J. festő 204.
 Bossány Gábor 124.
 Bosznia 144, 177.
 Bot 93, 98, 99, 100, 164.
 Bourguignon festő 138, 194.
 Boutats Gáspár metsző 4, 127.
 Boutats Fülöp metsző 148.
 Boutats P. B. 140.
 Bő palást 12.
 Bőrfolt, szívformájú 166.
 Bőrkapcza 146.
 Bőrkeztű 98, 100, 101.
 Bőrmellény 111.
 Bőröv 54, 55.
 Bőröv, csattos 197.
 Bőrszif 166.
 Bőrtáska 111.
 Brand Chr. J. festő 176.
 Brandenburgi Katalin fejedelemnő 16, 17, 20, 22, 63, 141.
 Brassó 112.
 Brassói főbíró 101.
 Brassói polgár 101.
 Braun György kiadó 3, 58, 67.
 Brebiette Péter metsző 4, 94.
 Brentel Frigyes 119.
 Brinhauser Johann Andreas kiadó 195.
 Brokát szoknya 145.
 Brokát terítő 46.
 Buda 4, 26, 27, 50, 66, 67, 113, 148, 174, 191.
 Budakabát 28.
 Budapest 3, 174.
 Budavár bevétele 128.
 Bugyogó, törökös 106, 107, 170, 193.
 Bugyos ujj 96, 102, 103, 104.
 Buják vára 129.
 Bunda 20, 150.
 Bunda, női 109.
 Bunkós bot 106, 107, 111, 173, 198.
 Buquoÿ Bonaventura gróf 114, 116.
 Buzogány 13, 19, 27, 59, 77, 83, 89, 92, 123, 126, 133, 134, 139, 140, 171.
 Buzogány, csillagos 51, 90.
 Buzogány, gombos 114.
 Buzogány, gerezdes 55, 78, 118, 131, 132, 142, 147, 148, 193.
 Buzogány, gömbfejű 31, 58, 77, 78, 139, 153, 162, 170, 173, 174.
 Buzogány, körtefejű 171, 172.
 Buzogány, kurtanyelű 162.
 Buzogány, szárnyas 89, 93, 114, 144, 146.
 Buzogány, tollas 52, 66, 67, 75.
 Buzogány, tuskéfejű 62, 83.
 Callot metsző 81, 141.
 Camotio János metsző 3.
 Candalei Anna hercegnő 46.
 Caprara tábornok 140.
 Caprioli Tamás 74.
 Cassel 58. 59.
 Casseli torna 21, 59.
 Casula 21.
 Chalcó 15.
 Chavalliserok 176.
 Chiarelló 135.
 Choppin H. 54.
 Chronik-Hungarisch-Türkische 136.
 Ciartres metsző és kiadó 4, 88, 94.
 Clerc Sebestyén metsző 141.
 Coburg herceg 177.
 Codex-képek 9.
 Collignon F. kiadó 86.
 Comania 9.
 Corvin János 15.
 Corvinák 12.
 Corvinák miniatűrjei 49.
 Costüm-codex 94—110.
 Cretien de Mechel metsző 4.
 Cronica Polonorum 11.
 Cruys Vev. T. metsző 66.
 Custodis Dominicus 74.
 Custos Domokos metsző 3.
 Családi arcképek 4.
 Családfa, királyoké 113.
 Csanád vármegye 179.
 Csatabárd 8, 11, 57, 75, 77, 84, 114, 137, 144.
 Csatlósok 126.
 Csattok 43, 110, 136, 143, 144, 199.
 Csatt lánczos, aranyozott félholddal 168.
 Csattos öv 166.
 Csavart öv 57, 62, 63, 64, 107, 140, 145, 146, 193.
 Csákó 177, 205.
 Csákócska 27.

- Csákó nemezből 178.
Csákóra vágott dolmány 23, 95, 97, 100, 150, 153—155, 159, 164, 166, 169—175, 180, 182, 185, 186, 188, 190, 192.
Csákóra vágott zeke 97.
Csákánybalta 57, 133.
Csákányfokos 66, 67, 76—79, 80, 85, 90—92, 99, 109, 116, 120, 126, 136, 142—144, 180, 198, 199.
Csáktornya 145.
Csánki Dezső dr. 15, 31, 35.
Csecsemők arczképe 72.
Csehek 28.
Csehország 124, 144.
Csergaly kucsmán 196.
Cserei Mihály 22.
Csesznik 134.
Csiga 16.
Csigákkal díszített lószerszám 182.
Csiholó aczél 19, 111, 183.
Csiholó készség 149.
Csikmegye 22.
Csiki harcos 149, 152.
Csikós 179.
Csillagcímér 24.
Csillagokkal díszített párduez-kaczagány 168.
Csináltvirág-koszorú 112.
Csipke 16, 141.
Csipke, arany 94, 95, 96, 104, 113.
Csipke, ezüst 109.
Csipkefejkötő 178.
Csipkefejkötő, fodros 96, 178.
Csipkegallér 110.
Csipkés gallér 51.
Csipkegallér, spanyolos 61.
Csipkefodros ingujj 166.
Csipkekendő 175.
Csipkekötény 23, 72, 148.
Csipővért 49.
Csizma 18, 60, 78, 79, 85, 94, 97, 101, 102, 103, 142, 162, 167.
Csizma, aranybojttal 199.
Csizma, aranykoszfiumos galanddal szegett 168.
Csizma, bagaria, ránczos 97.
Csizma, bojtos 194.
Csizma, csücsbavágott-szárú 136, 137, 138, 140, 145, 146, 147, 153, 159, 164, 169, 171, 197, 198.
Csizma, ezüstös sarku 108.
Csizma, hosszuszárú 80.
Csizma, kivarrott 11.
Csizma, kurtaszárú 176.
Csizma, legyűrt szárú 64.
Csizma, magasszárú 94, 95, 142.
Csizma, ránczos 63, 84, 92, 100, 101, 104, 105, 113.
Csizma, ránczos, szattyán 8, 96, 101, 102, 104, 113.
Csizma, sarkantyús 170, 173, 174, 184, 193, 197, 203.
Csizma, sarkantyús, szögletesre vágott 166.
Csizma, szattyán 49, 137.
Csizma, szattyánbőr, szögletesre vágott 166.
Csizma, szívalakulag vágotszárú 168, 173, 175, 199, 205.
Csizma, szívalakulag vágott, rozettával 197, 203.
Csizma, tükörkövekkel 27.
Csizma, zöld 27.
Csobáncz 134.
Csokor 95, 96, 97, 102, 104, 113, 143, 162.
Csóka Zaharie 39.
Csoma József 3, 44, 49.
Csótár 27.
Csótár, fecskefarkú 75.
Csörgődísz 7.
Csörgetyűk a ruhán 13.
Csőrsisak 40, 51.
Csúcsos sisak 10.
Csutár 20.
Csuklya 35, 42, 107, 191.
Csuklyás gallér 93.
Csupasz arc 183.
Czafrangok 124.
Czauczik József festő 172.
Czerny J. C. metsző 174.
Czéhek 21.
Cziczva 134.
Czigányok 133, 134, 142.
Czigánynő 110.
Czigányvajda 107, 108, 109.
Czigányvajdáné 109.
Czímerképek 40, 49—51, 57, 58, 73, 120, 121, 137, 145, 173, 174.
Czímeres levelek viseletképei 5.
Czímerpántlika 24.
Czímertartók 43, 56, 57.
Czímeres zászló 144, 155.
Czipő 120.
Czipellő, gyöngyös 17.
Czipő magassarkú 168.
Czipő, női, szattyánból 141.
Czipő, ránczos, karmazsin-szattyán 96, 97, 102, 103.
Czipő, vörös 14.
Czobolyprém 41.
Czombvért 49.
Czopf 24, 103, 104, 168, 178, 179, 185, 205.
Czövek István 24.
Dalmata 170.
Dalmatica 20.
Damaszt selyem 18.
Damaszt szoknya 72.
Danczig 11.
Darócnadrág 111.
Darutoll 19, 20, 72, 80, 118, 121, 198.
Darutollas süveg 21.
Dayka Gábor 25.
Dákvisélet 125.
Debreczen 28, 57.
Decsy Sámuel 26, 27.
Deli csizma 57, 62, 99.
Deli lovas, török 82.
Delisarú 42, 52, 55, 57, 58, 60, 61, 63, 64, 74, 76—79, 92, 106, 114, 119, 134, 136, 142, 143, 153, 177.
Delhaes gyűjtemény 192.
Demjén István 121.
Derék 51, 52, 55, 95, 96, 102, 103, 113.
Derék aranyhímzéssel 141.
Derékszíj, aranypaszomántos 168.
Derékfűző 112, 178.
Derék, gyöngyös 16.
Derék, halcsontos 148.
Derékba szabott zeke 46.
Derékszorítószinór 109.
Derék, vállfűzős 168.
Derzi falkép 40, 41.
Despot Simon 124.
Dessewffy család 73.
Dessewffy Anna 73.
Devecser 131.
Dilbaum kiadó 4.
Dilbaum Sámuel 74.
Dilich Wilhelm 17, 18, 22, 59.
Dinnyés Mihály 173.
Díszbojt 62.
Díszbuzogány 122.
Dízhintók 122, 126.
Divatképek 28.
Dobner J. F. 21.
Dobos 193.
Dobos András 54, 172.
Doboslovakos 114, 122.
Dobraniva 131.
Dobzászló 54.
Dohánytartó 170.
Dolmány 8, 12, 13, 15, 19, 20, 22, 23, 42, 43, 46, 49, 51, 52, 55, 57, 58, 60—64, 72, 74, 77—79, 90, 92, 93, 97, 101, 111, 112, 114, 116, 121, 122, 125, 126, 134, 137, 175, 193, 194, 196.
Dolmány, aranybrokát 8, 153.
Dolmány, aranykoszfiumos galanddal díszített 168.
Dolmány, bőuju 196.
Dolmány, csákóra vágott 23, 150, 153—155, 159, 164, 166, 169, 171—175, 178, 180, 193, 194, 203.
Dolmány, csunkauju 171.
Dolmány, derékbaszabott 85, 99, 137, 153.
Dolmány, ferdén vágott 162.
Dolmány, hasított uju 82, 83, 176.
Dolmány, hegyes gombokkal 171.
Dolmány, kaftánszerű 12.
Dolmány, kihajtott elejű 199.
Dolmány, kifordított 20.
Dolmány, könyökbe vágott uju 8, 9, 11, 129—133, 145, 169.

- Dolmány, kurta 199, 205.
Dolmány, kurta, zsinóros 162, 163, 169.
Dolmány, öves 164, 166, 167, 168.
Dolmány, prémes 172.
Dolmány, ujjhajtókás 72.
Dolmány, virágos brokát 140.
Dolmány, zsinóros 94.
Dolmány, zsinóros, pitykés 169.
Domokos Lajos 27.
Dózsa György 136.
Dragomér János 120.
Dragon kard 159, 162, 180, 186, 191.
Draskóczy N. 122, 123.
Draskovics gróf 126.
Draskovics János gróf 23.
Draskovich Johanna 18.
Draskovits Miklós, Draskovits János 124.
Drezda 59, 74.
Dubicza 143, 144, 176.
Dudás 129, 131, 132.
Duna 4, 66, 77, 177.
Duplapuska 206.
- Eger 148.
Eggestein-féle biblia 43.
Egyenes kard 40.
Egyenruházat 24.
Endre király, II-ik 9, 12, 13.
Engelbrecht Martinus metsző és kiadó 4, 169, 182, 184, 196.
Engern 44.
Ellenző 98.
Ellenzős nadrág 168, 186, 197, 203.
Elnémetesedés 25.
Előkötény 61, 95, 96, 105, 109, 110, 113, 131, 133–135, 168.
Eperjes 129, 173.
Epitaphium 71.
Erdély 3, 4, 12, 17, 19, 20, 27, 35, 39, 55, 62, 63, 93, 94, 98, 102, 104, 107, 112, 120, 122, 123, 125, 140, 141, 191.
Erdélyi costüm-codex 110, 141, 187.
Erdélyi fejedelmek 63, 85.
Erdélyi főuri pár 123.
Erdélynek köntösiről 19.
Erdélyi úr 197.
Erdélyi viselet 15, 196.
Erdődy grófi család 40.
Ernst Lajos gyűjteménye 5, 57, 62, 66, 128, 145–148, 152, 162, 164, 174, 178, 183–185, 194, 205.
Erzsébet hesseni hercegnő 58.
Erzsébet királyné 12.
Erzsébet württembergi hercegnő 24.
Esterházy hercegi család 4, 16, 27, 149, 191.
Esterházy Ferencz gróf 126.
Esterházy Orsolya 16.
Esterházy Pál nádor 4, 94, 126, 143.
- Esterházy Pál gróf, Esterházy Farkas, Esterházy Amade Ádám, Esterházy Imre, Esterházy Miklós 122, 124.
Esterházy metszetgyűjtemény 5, 55, 84, 89, 126, 159, 162, 163, 164.
Eszék 135, 148.
Eszki-Serail 9.
Esztergom 3, 135.
Esztergomi csata 1595-ben 3.
Esztergomi érsek 21.
Esztergomi zsinat 14.
Európa 6.
Evezős 60.
Evőeszköz 20, 98, 100.
Ezüstkapcsok 135.
Ezüst öv 166, 167, 168.
Ezüst pikkelyek 5.
Ezüst prém 17.
Ezüst zsinór 166, 167, 168.
Ezüst zsinór gombolók 197.
Éble Gábor 73.
Ékszerek 18.
Élőképek 58.
Éleskő 133.
Érdy János 43.
Érsekujvár 4, 23, 78, 81, 114, 116, 142, 144.
- Falusi bíró 106.
Falusi tanító 97.
Falusy Zsigmond győrfi rézmetsző 177.
Farkaskaczagány 21, 58, 60, 75, 82, 85, 116, 123, 125, 130, 131, 162, 163, 171, 176, 180.
Farkaskaczagány, panyókára vetett 137.
Farmatring 36, 55, 62.
Fazéksisak 31, 35.
Fátyol 18, 19, 103, 107, 108, 113, 141, 177, 183.
Fátyolkendő 102.
Fecskefarkú zászló 122.
Fedeles serleg 43.
Fegyverkabát 19, 31, 35, 40, 41, 73.
Fegyverkabát, vattás 57.
Fegyvertáncz 133, 134.
Fegyvertroféák 141.
Fejkötő 72.
Fejkötő, bodros 175.
Fejkendő 195.
Fejkantár 92.
Fejsze 86.
Fejviselet, női 17.
Fejérpataky László 11.
Feketepatak 134.
Feketeváros 134.
Feldmarsal uniform 24.
Feldmayer Pál festő 125.
Felöltő, derékba szabott 199.
Felöltő, ujjhajtókás 199.
Ferdinánd főherceg 27.
- Ferdinánd tiroli főherceg 21.
Ferdinánd, I. 21, 50, 51, 52, 197.
Ferdinánd, I. koronázása 21.
Ferdinánd, II. 21, 84, 114, 120, 121.
Ferdinánd, III. 21, 119, 121, 144.
Ferdinánd, IV. 21.
Ferdinánd, IV. mellképe 143, 144.
Ferencz, I. 178, 205.
Ferencz, II. 179.
Ferencz főherceg 27.
Ferencz toskánai herceg 24.
Ferenczy György 73.
Ferenczy Tamás 73.
Ferrara 15.
Festett paripa 22.
Feyerabend Zsigmond kiadó 3, 57.
Féz 49, 114.
Fék 60.
Félvért 194.
Félholdakkal diszített párducz-kaczagány 168.
Filigrános gombok 6.
Fillek 58.
Firduszi költő 9.
Fischer Isaiás festő 137.
Flagellánsok 67.
Flórencz 66, 81, 194.
Fodorított fűrtők 121.
Fodorított hajporozott paróka 168.
Fodros csipkefőkötő 96.
Fogadalmi kép 39.
Fogarásvidéki oláh nő 108.
Fokos 85, 92, 99, 138, 146, 148, 205.
Fokosbalta 84, 85, 93, 162, 185, 199.
Fonott hajviselet 196, 197.
Fonott hajviselet férfifnál 173, 193, 206.
Fontana D. János műépítész 4.
Forgách püspök 14.
Forgó 16, 52, 55, 57–60, 63, 64, 76–78, 89, 92, 93, 95, 114, 116, 120, 188.
Forgó, drágaköves 169.
Forgó, szárnyas 168.
Forgó, szörből 176.
Forgó, zászlóforma 122, 181.
Forgótartó 83, 146.
Forgótartó, drágaköves 193.
Forlani Paolo 4.
Főétekfogómeister 49.
Főistállómeister 83.
Főkonyhamester 46.
Főkötő 18, 51, 106–108, 139, 141, 148, 177–179, 183, 194.
Főkötő, arany 26.
Főkötő, csipkés 138.
Főkötő, csipkés, fodros 168.
Főszállásmeister 126.
Főúr, erdélyi 140.
Főveg koronászerű 170.
Főveg nemezből 106.
Főveg, női 103.
Fraknói kincstár 4, 149, 150.

- Frakk 27, 176, 179, 199.
 Francziák 26, 178, 204.
 Francia divat 46.
 Francia háborúk 179, 194.
 Francia huszárok 54.
 Francia kalap 185, 195, 197.
 Francia lovas 147.
 Francia nemzeti könyvtár 9.
 Franciaország 23, 35, 137.
 Francia öltözet 183.
 Francia tiszt 159, 163.
 Francia vértések 179.
 Francia viselet 15, 21, 94, 150, 159, 163, 168, 179.
 Franck József metsző 143.
 Frank király 12.
 Frankfurt 80.
 Frankfurt a/M. 67, 176.
 Fridrich Jac. Andr. metsző 170.
 Fridrich Leopold József rézmetsző 137.
 Frigyes Henrik Lajos porosz királyi herceg 164, 166.
 Fringia 168, 177, 180, 185.
 Fringia, vésett díszítésű markolatú 168.
 Fringia, zárt kézvédős 168, 173.
 Fucker András metsző 173.
 Fuessly metsző 153.
 Fugger család 43.
 Fugger György Jakab báró 74.
 Fulajtár 149.
 Furir 122.
 Füstély 54.
 Függők 18, 190.
 Függő köves 96.
 Függőpecsétek 12, 13.
 Fülönfüggők 106, 108, 110.
 Fülönfüggő, drágaköves 141.
 Fülönfüggő, gyöngyös 141.
 Fülbevaló 18.
 Füle 76.
 Füle ostroma 58.
 Fülöp IV. 122.
 Fürst Pál kiadó 93.
 Fürsten Pál kiadó 80.
 Fürtös hajviselet 96, 97.
 Füzér ezüstpénzekből 108.
 Fűző 26, 96.
 Galandgomboló 82, 83, 84, 87, 121, 126, 146, 147, 196.
 Galandos gomboló 51, 61, 63, 64, 85, 86, 89, 90, 92, 95, 100, 101, 125, 142, 144, 145, 197.
 Galantha 129, 191.
 Galgóczi lelet 8.
 Galiczia 11.
 Galicziai testőrség 176.
 Gallér 14, 61, 93.
 Gallér báránybőről 99.
 Gallér bolyhos: bársonyból 95, 97.
 Gallér csipkéből 141.
 Gallér, himzett 144.
 Gallérköntös 72.
 Gallér, prémes 139.
 Gallér, panyókára vetett 103.
 Galya 18, 60, 109, 136, 179, 205, 206.
 Gályaalakú díszedény 43.
 Geléthy család 73.
 Geléthy György, stupnoki 71.
 Geléthy Petronella, stupnoki 71, 72, 73.
 Gerely 57, 114.
 Gerezna 14.
 Gerezdes buzogány 11.
 Gesztes 134.
 Géresi Kálmán 42.
 Géza király, II-ik 12, 13.
 Géza vezér 64.
 Ghelen Johann van 128.
 Gilethy család 73.
 Gilethy Anna 73.
 Giléthy Miklós nádor 73.
 Gobelin 140, 141.
 Golyós láncz 163.
 Gombok 6, 14, 16, 52, 55, 95, 97, 100–102.
 Gomb, aranyozott 166.
 Gomb, áttört műű 168.
 Gombok, drágakövesek 20.
 Gomb, ezüstös 164.
 Gombkötők 127.
 Gombkötőmunkák 149, 150.
 Gombok, nagy, gömbölyűek 146.
 Gomb, ötvösműű aranyozott 95.
 Gombszárok 82, 186, 193.
 Gombszáras zsinorzat 148.
 Gombok, virágokra, gyöngyből csináltak 20.
 Goroszló 73.
 Gömböstűk 18.
 Göndörhaj 145.
 Görög nő 108.
 Görög pap 108.
 Görlitz 174.
 Gradelehnus János 93.
 Gráci egyetemi könyvtár 187, 188, 189, 190.
 Gránátosok 24, 175, 177.
 Gránátos ezred 176.
 Greischer M. festő 4.
 Gróf kisasszony 95.
 Gróh István 73.
 Grondszki Lajos 12.
 Guba 106, 173.
 Guba panyókára vetve 92.
 Gubaszövet 54.
 Gubás bársony 17.
 Guerard N. festő 137.
 Gull János 173.
 Gulyás 174.
 Gúnykép 194, 203.
 Guzsj 108.
 Gyaloghintó 122.
 Gyalogtorna 58.
 Gyalogos zenész 60.
 Gyapjukelmék 19.
 Gyarmat 132.
 Gyászoló oláh 111.
 Gyolcskendő 18.
 Gyöngyfűző 17, 96, 97, 104, 108, 110, 113, 145, 169, 178.
 Gyöngyfűzők 127.
 Gyöngyláncz 18, 96.
 Gyöngyös prém 17.
 Gyöngyös 175, 194, 201.
 Gyöngyössüveg 23.
 Győr 77, 144.
 Győri helyőrség 122, 124.
 Győr vára 4.
 György Vilmos brandenburgi herceg 137.
 Gyula 76.
 Gyulafehérvár 120, 141.
 Gyűrűk 18.
 Gyűrűszúrás 58.
 Habsburg-ház 21.
 Hacukák 27.
 Hadisátor 175.
 Hadifelszerelések 12.
 Haditanács, bécsi 24.
 Hadizsákmányok 11.
 Haidt I. P. 180.
 Haid Johann Lorencz metsző 192.
 Hajesár 99.
 Hajtőka 14.
 Hajtőka hermelinből 136.
 Hajdúk 19, 23, 58, 74, 76, 77, 79, 80, 81, 85, 86, 92, 121, 129–134, 142, 143, 185, 193, 196, 198.
 Hajdu vármegye 57, 73, 74.
 Hajbavaló tű 18.
 Hajtű, bogláros 105, 112.
 Hajfonat kettős 204.
 Haj, koszorúba fonva 113.
 Hajnyomlat 23, 105.
 Hajnyomlat bársonyból 96.
 Hajporozás 24.
 Hajporozott czopf 179, 185.
 Halász Péter 23.
 Halász Péter, dabasi 87, 91.
 Hallas Péter 91.
 Hallart bajor festő 4.
 Halberstadt 44.
 Halholyagos kupák 43.
 Haller-codex 125.
 Haller család nemzetségkönyve 125.
 Haller grófi család 125.
 Haller Jánosné 125.
 Handzsár 170.
 Happelio Everhardó Gverneró 82, 83.
 Harczjátékok 42.
 Harisnya 39, 46, 106, 108.
 Harsona 59, 82, 88, 114, 193.
 Harsonás 148.
 Harsonalobogó 82.
 Harsona lovasok 122.

- Harsonás német 164.
 Hasított menté 12.
 Hasított ujjú zeke 100.
 Hatvan 3, 63.
 Határörvidéki katonák 191, 193, 196.
 Határörvidéki tiszt lovon 196.
 Haugen Hansen 22.
 Hausláb tábornok 9.
 Hausláb tábornok gyűjteménye 166.
 Hálósapka 46.
 Hálós farmatring 41.
 Háromszögletű kalap 23, 159, 163, 173, 179.
 Háromszögletű kalap aranypaszománttal 199.
 Hátszegvidéki oláh 106.
 Házi korona 13, 46.
 Hegedűs 132.
 Hegyesd 131.
 Hegyes sisak 195.
 Hegyes tőr kard 19, 83.
 Hegyi pásztor 104.
 Heidelberg József festő 168.
 Henszmann Imre 41.
 Herberstein Zsigmond 11.
 Hermelinhajtóka 136.
 Hermelines mente 193, 195.
 Hermelinkarmantyú 112.
 Hermelinprémes kucsma 193.
 Hermelines palást 13.
 Hermelinprémes mente, panyókára vetett 169.
 Hertel Jakab 43.
 Herz Johann Dániel metsző 4, 193.
 Herrliberger Dávid 145.
 Hines sarú 12.
 Hintó 56, 144.
 Hintó, hatlovas 149.
 Híuz-mállbélés 20.
 Hyppolit érsek 14.
 Hochenleitter Lucas kiadó 176.
 Hoffmann János kiadó 93.
 Hoffkirchen Károly gróf tábornok 4.
 Holst ezredes 4.
 Homlokdisz, tollforgós 75, 78.
 Homlokdisz, kócsagos 78.
 Homlokpánt 93.
 Homlokszorító 92.
 Homlokvért, kócsagos 60.
 Honfoglalás képe 6.
 Honfoglalás kora 41.
 Honfoglaláskori viselet 5, 7.
 Hooghe Romyn de, festő 148.
 Hooge Romeyn de, metsző 126.
 Horvátok 176.
 Horvát határőr 170, 181, 193.
 Horvát István 116.
 Horváth Mihály 137.
 Horváth Kata 16.
 Horvát karabélyosok 120, 149.
 Horvát pandur 193.
 Horvát viselet 128, 147.
 Hosszúhaj-viselet 88, 89, 95, 97, 98—108, 110—121, 153, 168, 171, 174, 194.
 Houfnagel György festő 3, 58, 61, 67, 144.
 Hóra 194, 195.
 Hölgyemenyéltprém 11.
 Hricsó vára 134.
 Hun-avar-viselet 5.
 Húnok beköltözése 10.
 Hunyad vármegye 39, 40.
 Huszka József 41.
 Huszár Péter kapitány 75.
 Huszárok 19, 21, 56—60, 62, 63, 66, 74—78, 114, 116, 118, 119, 137, 162—168, 203—205.
 Huszárság 15, 23, 24, 28, 116, 122, 125, 128, 139, 140, 142, 146, 148, 170, 171—179, 182—188, 190, 191, 193, 194.
 Huszárkiallítás 137, 166, 168, 170, 186.
 Huszárnycereg 28.
 Huszáröltözet 21, 58, 63, 75, 76, 78.
 Huszártiszt 183.
 Ijj 74, 143.
 Illir pandur 181, 182.
 Ing 20, 51, 52, 53, 60, 106, 107, 108, 111, 113, 169, 170, 171, 205.
 Inggallér 102.
 Ing, fodros 197.
 Ing, lobogós ujjú 162.
 Ingujj, csipkefodros 166.
 Ingváll 16, 72, 105, 138, 175, 195, 204.
 Ingvállujj 96, 103, 104, 112, 113.
 Ingvállujj, ránczba szedett 169.
 Ingváll, puffos ujjú 107.
 Ingvállas vállfűző 23, 138.
 Islóg 20.
 Ismail Ahmed érme 8.
 Isolani tábornok 148, 149.
 István erdélyi herceg 35.
 István király, szent 13.
 Istvántornya 179.
 Izmaeliták 13.
 Jagelló-czímer 44, 45, 46.
 Jagellók kora 43.
 Jagelló királyi ház 45.
 Jakab erdélyi vajda 39.
 Jakosics Péter 124.
 Janker 17.
 Jankovich Miklós 43.
 Jassi 182.
 János erdélyi vajda 39.
 János követ 41.
 János Lőrincz festő 138.
 Játékkártyák 5, 198, 199, 203.
 Játékképecskék 180, 181.
 Jegumen 108.
 Jesselburg Péter metsző 3.
 Juhász 107.
 Juhászbunda 99.
 Juvigny festő 4.
 Jeidels-féle gyűjtemény 67.
 Jókai Mór 6.
 József, I. 20, 128, 135, 148.
 József, II. 21, 23, 24, 26, 27, 168, 169, 176, 192, 193, 199.
 Kabát, derékbe szabott 197.
 Kabát, női, brokátszővetből 120.
 Kabát, panyókára vetett 99.
 Kaczagány 11, 19, 23, 128.
 Kaczagány, panyókára vetett 77.
 Kaczagány, tigrisbőrből 124.
 Kadicha vezér 23.
 Kaftán 7, 10, 13, 15, 23, 42, 55, 57, 58, 61, 86, 106, 112, 150.
 Kaftán, aranybrokát 139.
 Kalap 72.
 Kalap nemczből 51, 74, 76, 97, 174, 197.
 Kalaprojt 27.
 Kalap, spanyol forma 107.
 Kalastrom várkastély 133.
 Kalpag 7, 13, 146.
 Kalpag nemezből 49, 51, 52, 53, 57—62, 64, 74, 76—79, 90, 147.
 Kalpag, prémes 78, 80, 114.
 Kamizol 26, 203.
 Kamásli 177.
 Kamukaszoknya 72.
 Kanizsa 93.
 Kanizsa ostroma 74, 77.
 Kanóczos puska 122.
 Kantár 55, 92, 93, 120, 196.
 Kantár, pitykés 193.
 Kapa 132.
 Kapocs 102.
 Kapos 131.
 Kaproncza 134.
 Kaput 24.
 Karabella 67, 88, 139, 142.
 Karabély 19, 118, 120, 162, 178.
 Karabélytok 118, 119.
 Karabin 179.
 Karamsin 42.
 Karazsia 18.
 Karaiczay gróf 177.
 Karácson Péter kapitány 124.
 Karmantyú 101, 110, 121, 146.
 Karmazsinsizma 105.
 Kardkötő 137.
 Kardkötő zsinórból 197.
 Kardkötő 96.
 Karöltő 111.
 Karperecz 18.
 Karvért 7.
 Kardbojt, ezüstpaszományos 168.
 Kardtartó szíj 166, 169.
 Kardszíj 136, 137.
 Kardvágási szereltartás 177.
 Kassa 3, 22, 27, 78, 173.
 Katholikus tanuló 97.
 Katrinca 108.

- Kaukázus 11.
 Kaukázusi emlékek 6.
 Kaunitz herceg 25.
 Kazinczy Ferencz 23, 24, 27.
 Kálmán király 7, 9, 12.
 Káló 125.
 Kálvinista pap 97.
 Kálvinista tanuló 97.
 Kállay Ferencz 27.
 Kályhafiók 50, 51, 52.
 Kámszás barát 134.
 Kánaán 152.
 Kántor 98.
 Károly, II. 23, 197.
 Károly Lajos főherceg 175, 176.
 Károly, II., spanyol király 148.
 Károlyi huszárczred 182.
 Károlyi Éva 18.
 Károlyi József gróf 27.
 Károlyi Kata 18.
 Károlyi Zsuzsanna 16.
 Kártyázó katonák 131.
 Kázmér lengyel király 41.
 Keese aranyos csillagokkal 124.
 Keese vörös skarlátból 124.
 Kecskeduda 185.
 Kecskeszakáll 112.
 Keleti boglárók 8.
 Keleti kéziratok 7.
 Keleti miniatűrök 9, 13.
 Keleti művészet 7.
 Keleti viselet 18.
 Keller György festő 3.
 Kemény János fejedelem 20, 22.
 Kendres Vljakó 39.
 Kendres zsupán 39.
 Kengyel 31, 57, 78, 89, 92, 170.
 Kengyel, kerek talpú 88.
 Kengyel kötélből 172.
 Kengyel, talpallós 62, 89, 118.
 Kendő 105, 108, 110, 133, 145.
 Kendő, selyemből 103, 113, 166.
 Kerecsen-toll 19, 50, 61.
 Kerecsen-tollforgó 171.
 Kerecseny szárnyas forgó 135.
 Kerek gallér 57.
 Keresztesi csata 77.
 Keresztmárkolatú szablya 131, 136, 139.
 Keresztvas, aranyozott 49.
 Kerling Antal 174.
 Kerülő 133.
 Keztyű 8, 49, 50, 141, 175, 183, 185, 187.
 Keztyű, gyöngyös 17.
 Keztyű, posztóból 108, 111, 113.
 Keztyű, sodronyból 57.
 Kés 169, 170.
 Kézeltő, csipkés 96.
 Kézeltő, prémes, aranyzsinóros 166.
 Kézvédő 63.
 Kézijj 11, 13; 50, 59, 60, 83, 89—93, 114, 116, 119, 120, 195.
 Kézhajtóka 106.
 Khien Jacob festő 73.
 Kilián augsburgi kiadó 4.
 Kiöltött mente 59, 92.
 Királybíró 100.
 Királyi pecsétek 12, 13.
 Kis-Ázsia 6, 8.
 Kismartoni kastély 130.
 Kiss Ferencz 174.
 Kláris 16, 17.
 Klóska 194, 195.
 Koburger-féle biblia 43.
 Kócsagtoll 19, 27, 43, 60, 63, 77, 83, 85, 86, 89, 92, 93, 120, 121, 125, 133, 139, 142, 144, 145, 147, 148, 171.
 Kócsagtollbokréta 139.
 Kócsagtoll, fekete 190.
 Kócsagtollforgó 137, 159, 168, 174, 185, 190, 203.
 Kócsagtollforgó, seprőforma 85, 92, 93.
 Kocsis 149.
 Koháry Ferencz gróf 27.
 Kólcas toll 16.
 Kolozsmonostori konvent 22.
 Kolozsvár 144.
 Kollonich érsek 14.
 Komárom 4, 116, 131.
 Komárom melletti ütközet 78.
 Komáromi nemesek 24.
 Konstantinápoly 6, 9, 127, 139, 140.
 Konty 17, 27, 104, 168, 178.
 Kontyfőkötő 61.
 Konty zacskó 131.
 Kopácsi püspök 14.
 Kopja 19, 57, 74, 76, 78, 114, 118, 124, 142.
 Korall 141.
 Korallnyakék 112.
 Kora középkor 11.
 Korsolyás 111, 112.
 Kordován szizma 8, 112.
 Kornéta 122, 124, 126.
 Korniss Kata 125.
 Koronka 17.
 Korona, nyitott 51, 52, 57, 196.
 Koronázási jelvények 190.
 Koronázási királyi dísz 177.
 Koronázási menet 148.
 Koronázási ünnepélyek 114.
 Koronaőrző bandériumok 27.
 Kormány pálca 141.
 Kostyál Ádám, magyarszabó 28.
 Koszorú, folyóirat 28.
 Kótsagtoll 26.
 Ködmön 109, 136.
 Ködmön bőrből 99.
 Ködmön, derékbe szabott 99.
 Köhler Carl 11.
 Köntös 11, 24.
 Köntös ércslapokkal díszítve 22.
 Köntös, hermelin 22.
 Köntös, spanyol 16.
 Könyökbe vágott ujjú mente 59.
 Könyökvért 49.
 Könyvelőzék-lapok 147.
 Könyvornamentika 191.
 Könnýülovasság 6, 12, 15.
 Köpeny 54, 55, 58, 64, 66, 79, 80, 102, 114, 116, 118, 144, 193, 199.
 Köpeny, csuklyás 170.
 Köpeny, galléros 74, 79, 142, 181.
 Köpeny, galléros, vállravezetett 193.
 Köpeny, könyökbe vágott ujjú 67.
 Köpeny, nagygalléru 170.
 Köpeny, panyókára vetett 137, 138, 144, 159, 162, 163.
 Köpeny, palástszerű 61, 80.
 Köpeny, prémmel bélelt 140.
 Köpeny, ujjatlan 110.
 Köpeny, vörös 169.
 Köpenyeg 18, 178.
 Köpcsény 136.
 Kőszegi vár 133.
 Kötény 96, 102, 103, 104, 106, 112, 113, 175, 183, 194, 195, 204.
 Kőváry László 3, 20.
 Közép-Ázsia 11.
 Középkor 12, 13.
 Középkori viselet 41.
 Középválasztéku hajviselet 108.
 Krasznahorka 172.
 Kraszhorkai vár 54.
 Kray tábornok 177.
 Kristály pavillon 122.
 Kubinyi N.-né 72.
 Kucsma 5, 8, 74, 78, 85, 88, 89, 92—95, 97, 100, 114, 122, 125, 126, 128—136, 138—142, 143, 145, 147, 148, 153.
 Kucsma, báránnyal 106.
 Kucsma, báránnyal 171.
 Kucsma, hasított karimájú 82.
 Kucsma, hasított karimájú, nemzéből 142.
 Kucsma, hermelinprémes 193.
 Kucsma, kurucz, lefentyűs 179, 182, 186.
 Kucsma, párdúczbőrből 82.
 Kucsma, prémes 21, 42, 43, 46, 140, 191, 195, 196.
 Kucsma, magas prémes 166, 172, 183, 186, 190, 193, 196, 198, 203, 204.
 Kucsma, prémes, zacskós 137, 142, 146, 149, 150, 159, 162, 164, 166, 168, 169, 171.
 Kucsma, szőrméből, zacskós 162, 168.
 Kucsma, zacskós 87, 92, 159, 162, 164, 166, 168, 169—172, 175, 176, 187, 192, 194.
 Kucsma, zacskós, lefentyűs 172—176, 180, 185, 194, 196, 197.
 Kulett metsző 170.

- Kún Dániel 43.
 Kún-süveg 9, 10, 13.
 Kurassir ezred 176.
 Kurizyn Fedor államtitkár 41.
 Kurta mente 12, 23.
 Kurlánka 186, 192.
 Kurtánka, csákóra vágott 193.
 Kuruczok 138—140, 150, 159, 161—163, 180, 188, 195.
 Kurucz kucsma 193, 194.
 Kurucz lovasság 137.
 Kurucz lovasezred 160.
 Kurucz-süveg 10, 111, 129—134, 173, 174, 176, 192—197.
 Kuruczvitéz 153, 159, 161.
 Kutyafüles hajtóka 86.
 Kürtösy Ferencz 124.
 Küsel Menyhért metsző 123.
 Kvártélymester 122, 124.
- Labanczok 161, 163, 180.
 Lacy gróf tábornagy 24, 176.
 Laczkó zsupán 39.
 Ladik 128.
 Lajbli 24.
 Lajos király, II-ik 12, 45, 46, 49—52.
 Lakodalom, erdélyi 20.
 Lakompaki kastély 135.
 Landsberg 44.
 Lanfranconi Enea gyűjteménye 5, 138, 164, 196.
 Landau 178.
 Lasci gróf 174.
 Laschge kiadó 136.
 Lauuer C. metsző 125.
 Laudon tábornok 176, 177.
 Lautensack Adolf festő 3.
 Lábvért 41.
 Lágyékvért 40.
 Lánicz aranyból 141.
 Lánzos buzogány 11.
 Lándza 5, 31, 36, 78, 107, 111, 114, 141, 145, 194.
 Lándzsér vára 128.
 László király, V-ik 12.
 László, Szent 10.
 László somogyi ispán 31.
 Lázár gróf 179.
 Legyező 104, 113, 135, 145, 175.
 Legyező strucz tollból 121.
 Lemezpáncél 7, 35, 40.
 Lenti 132.
 Lengyel főurak 86.
 Lengyel követség 21, 82, 84.
 Lengyelország 6, 11.
 Lengyel nemes gárda 24.
 Lengyel viselet 11, 12, 94, 120, 128, 143, 150, 154.
 Leó császár taktikája 7.
 Leopold főherceg 178.
 Leopold Jós. Fried. kiadó 152.
 Lercher Kristóf 140.
 Leslé gróf tábornok 135.
- Légyszakáll 139.
 Lé Pautre metsző 3.
 Léva 130.
 Libernyákok 27.
 Liber Regius 173, 174.
 Licaner 170, 192.
 Lichtenstein Alajos herceg 27.
 Lika vára 130.
 Liliomos kormánypálcza 12.
 Liliomos nyitott korona 12.
 Lindva vára 132.
 Lippay püspök 14.
 Lippe 44.
 Lipántok 27.
 Lipót király, I. 20, 21, 54, 121, 123, 124, 126, 137, 143, 144, 148, 151.
 Lipót király, II. 26, 27, 177.
 Lobogó 57, 59, 74, 76, 116.
 Lobogó, tűzlángformára festett 124.
 Lobogós kopja 11, 23, 57, 58, 60, 62, 66, 73, 75, 76, 83, 114, 116, 120, 122, 123, 125, 126, 128, 130, 133, 142—146, 148.
 Lobogós ujjú ing 94, 129, 130, 131, 132, 134, 135, 162, 171, 179, 205.
 Lóding 21.
 Lodoméri vezér 11.
 Lóhomlokdisz 146.
 London 28.
 Lorchi érsek 64, 65, 66.
 Lorántffy Zsuzsanna 61.
 Lószerszám 167.
 Lószerszám ezüst pitykével 166.
 Lószerszámok, kövesek 124.
 Lótakaró 8, 31.
 Lótakaró, fecskéfarkú 114, 130, 131, 137, 159, 162, 164, 166, 169—171, 174, 178—182, 193, 196, 205.
 Lótakaró, farkasbőről 137.
 Lótakaró háló 176.
 Lótakaró, párduczbőről 122.
 Lovagok a XIV. századból 10.
 Lovaggá ütés 144, 169.
 Lovagöltözet 35.
 Lovagtornák 13.
 Lovas dobos 52, 53, 54, 140, 172.
 Lovaspecsét 12, 31, 35.
 Lovas sírletelek 8.
 Lovas testőrök 82.
 Lovas-torna 58, 59, 114, 115, 151.
 Lovas zenész 8.
 Lovászciszma 112.
 Lóvértzet 7, 35.
 Lőcse 15, 172.
 Lőcsei falfestmények 41.
 Lőcsei zsinat 14.
 Lőportartó 74, 119, 170, 171.
 Lőportartó, kerek 193, 196, 197.
 Lőportartó, kürtalakú 193.
 Lugduni 125.
 Lukátsi közhuszár 178.
 Luzátia 20.
- Mack udvari ötvös 24.
 Magyar királyi herceg 45.
 Magyar követség 42.
 Magyar műkincsek 46, 57, 114, 120, 141.
 Magyar nadrag 172.
 Magyar nemes gárda 24.
 Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára 62, 94, 96, 99, 120, 141, 145.
 Magyar Nemzeti Múzeum levéltára 79, 120, 121, 137.
 Magyar Nemzeti Múzeum régiség-tára 57, 120, 155, 192, 198, 199, 203, 206.
 Magyar Nemzeti színház ruhatára 28.
 Magyar nyereg 8, 31, 40, 54.
 Magyar-Óvár 134.
 Magyar pénzverők 43.
 Magyar posztó 27.
 Magyar szakács 67.
 Magyar trombitás 124.
 Magyar Tud. Akadémia 5, 110, 127.
 Magyar Tudományos Akadémia codex 113.
 Magyar tűzerek 132, 135.
 Magyar viselet festőisége 3.
 Magyar zarándokok 64, 65.
 Magyar zenészek 59.
 Makrapipa 205.
 Mantilla 51.
 Mansfeld I. metszete 178.
 Marczibányi Imre puchói, festő 179.
 Marczibányi kastély 179.
 Marczali Henrik 91.
 Margit I. Lipót neje 122, 123, 124, 126.
 Markin I. rézmetszete 176, 177.
 Markolat gomb 49.
 Markotányosok 176.
 Markotányosné 133, 134.
 Marlbourg herceg 164.
 Marsigli Alajos Ferdinánd gróf 4, 149, 152.
 Martalócz 67.
 Martinuzzi 136.
 Marokpuska 19.
 Marosvásárhelyi levéltár 124.
 Mártonhelyi falfestmény 35, 36.
 Máthé János káplár 188, 189.
 Matejko festőművész 11.
 Matyasovszky Kristófné 71.
 Mazalin Pál 124.
 Mária királyné 21, 39, 61.
 Mária Terézia királynő 21, 23, 27, 91, 168, 169, 173, 174, 176, 178, 179, 186, 191, 195.
 Mária Terézia-rendjel 24, 159.
 Márk képes krónika 13.
 Márk mester 10.
 Mátyás király, I. 12, 15, 41, 42, 43, 49.
 Mátyás király, I. követsége 11, 12, 15.

- Mátyás orosz követsége 15.
Mátyás király menyegzője 15.
Mátyás király II. 21.
Mechel Chrétien de 176.
Medici czímer 82.
Medici Hypolit 66.
Medici Lorenz 81, 82.
Medaillon, drágaköves 141.
Medály, gyémántos 20.
Medály, köves 16, 19.
Medvey Beer Ádám 174.
Medvebőr-kaczagány 145.
Megholt ember köntöse 21.
Mehemet pasa 122.
Meissen 44.
Meisseniporczellán 169, 184, 185, 186.
Meliboei 183.
Mellény 170, 197.
Meilpánczél 75.
Mellvért 49, 146, 195.
Mellvért, rákfarkas 54, 191.
Mente 18, 20, 22, 23, 24, 42, 46, 106, 121, 131, 132, 142, 145, 173, 174, 178—180, 190, 194.
Mente, arany 15.
Mente, csonka ujjú 16, 113, 114, 196.
Mente, derékbe szabott 120.
Mente, hasított 95, 97, 203.
Mente, hermelinprémes, panyókára vetett 169.
Mente, kimetszett ujjá 20.
Mente, könyökbe vágott ujjú 16, 72.
Mente, kurta 173, 175, 182, 183, 185, 186, 195.
Mente, panyókára vetett 116, 174, 175, 176, 204, 205.
Mente, panyókára vetett prémes 159, 164, 166, 169, 171, 173.
Mente, prémes 144, 194.
Mente, prémgalléros 87, 93.
Mente, szűrgallérú 55, 143.
Mente, ujjatlan 57.
Mente, vágott ujjú 82, 83, 120.
Mente, vállba vágott ujjú 146.
Mente, zsebbel 164, 166.
Mente, zsinóros 92.
Mentekötők 27, 63.
Mentekötő, bogláros 197.
Mentekötő, gyémántos 190.
Menteláncz, drágaköves 146.
Menzel huszárok 171.
Menzel A. festő 165, 167, 168.
Menzel János Dániel ezredes 190.
Menyasszonykendő 112.
Menyecske 112.
Merian metsző 4.
Metamorphosis Transylvaniæ 19.
Metéltbárony 17.
Metélt bolyhos bársony 96, 97.
Metz 141.
Metropolita 42, 43.
Meyer W. kiadó 91, 170.
Meyern Márton 80.
Meyerpeck Wolfgang metsző 58.
Mezilláb 112, 130, 133, 134, 136, 194.
Mezzótintó 137.
Mézeskalácssütő-minták 5, 120.
Mézeskalács-bábsütőminta 144, 145, 152, 154, 175, 199, 205, 206.
Mihalik József 173.
Mihály vajda 73.
Mihlich Hans miniator 21.
Mikes Kelemen 22.
Mikó Ferencz kincstárnok 20.
Miksa császár 55, 57.
Milano 15.
Milfai rabló 206.
Miniátorok 7.
Miniatűr festészet 7, 49, 50.
Mindenes gyűjtemény 25.
Miskolcz 112.
Mitté Charles metsző 141.
Mohácsi csata 14.
Moldva 196.
Moldvai viselet 112.
Montecucculi tábornok 4.
Monyorókeréki levéltár 40.
Mórok 7.
Morlák 181, 192.
Móricz hesseni herceg 21, 58.
Moszkva 41, 42.
Moszkvai főlevéltár 42.
Moszkovita hajviselet 18.
Moszkovita viselet 23.
Mozaik képek 9.
Mózes 152.
Mumia koporsók 7.
Munkácsy Mihály 5, 6.
Munkács vára 129.
Muszkaország 20.
Műemlékek Orsz. bizottsága 36, 40, 41, 42, 73, 145.
Müller Herman Alex. 59.
Müncheni kir. képtár 55.
Müncheni kir. könyvtár 21.
Myrsa chan 195.
Nadrág 12—14, 49, 52, 55, 57, 58, 63, 74, 77, 78—80, 92, 97, 98, 100, 102, 114, 116, 119, 120, 137, 162—164, 166, 168—170, 173, 176, 182, 184, 186, 193, 194, 196, 199.
Nadrág, szűk, aranypaszomántos 150, 159, 168.
Nadrág, salaváris 168.
Nadrág, vitézkötéses 168.
Nagler G. K. 56, 74, 82, 119, 138, 141, 194, 196.
Nagy Frigyes magyar huszárezredének tisztikara 1770-ből 165—168.
Nagy Frigyes testőrhuszárjai 167, 168.
Nagy Frigyes 23.
Nagy Géza 3, 5, 13.
Nagy Héfnán 133.
Nagy Iván 73.
Nagy Károly 4.
Nagy Lajos király 6, 12, 13.
Nagy Lajos kora 12, 116.
Nagyszeben 99, 100, 101, 102, 103, 113.
Nagyszebeni hajadon 113.
Nagyszombat 129, 142.
Nagyszombati zsinat 14.
Nancy 141.
Nanke Thomas festő 73.
Nasr ben Ahmed Emir 8.
Nádasdy 122, 123.
Nádasdy Ferencz gróf 58, 75, 124, 159.
Nádasdy István gróf 124.
Nádasdy Mausoleuma 23.
Nádpálca 95, 100, 101, 111, 182.
Nádpálca, csontfogantyús 193.
Nádpálca, csontgombos 180, 187.
Nád sétatálca, aranyozott fejű 166.
Nájmodi 25.
Nápoly 119.
Nápolyi király 27.
Násfa 18, 23, 104.
Nászajándék 22.
Nászkíséret 22.
Neczpál Kristófné 71.
Nehéz lovasság 15.
Nelli Nicolo metsző 54.
Nemli 81, 133.
Nembti 23.
Nemes apród 85.
Nemes asszony 96, 102, 103.
Nemes kisasszony 96.
Nemes Mihály 3, 6, 13.
Nemes testőr 203.
Nemezkalap 41, 102, 206.
Nemezkalap, felgyürt karimájú 85.
Nemez kalpag 104, 112, 113, 116.
Nemezkuksma pléhlemezzel 176.
Nemzeti köntös 25.
Nemzeti szín 54.
Nemzeti visszahatás 26.
Nemzeti viselet 26, 28.
Német befolyás 12.
Német főtiszt 193.
Német harsonás 164.
Német lovas 147.
Németország 35.
Német puskások 122.
Német tiszt 114.
Német vértsek 118.
Német viselet 18, 23, 150.
Népvándorlás kora 11.
Ninive röpirat 25.
Nisztora zsupánné 39.
Novigrád 142.
Női kabát brokátszövetből 120.
Női viselet 16.
Nörling 120.
Nunzer E. metsző 139.
Nürnberg 3, 23, 43, 55, 56, 65, 80, 136, 146.

- Nypoort rézmetsző 142.
 Nyakék, gyémántos 168.
 Nyakék, gyöngyös 169.
 Nyakkendő 46, 205, 206.
 Nyakkendő selyemből 197.
 Nyakléc 96.
 Nyakló bojt 8, 55, 78, 83, 92.
 Nyaklódísz 162, 183.
 Nyakszorító 20.
 Nyáry Albert báró 31, 73.
 Nyáry Krisztina 17.
 Nyereg 114, 119, 163, 170, 171, 173, 193.
 Nyeregkápa 131, 137, 159, 162, 164, 166, 167, 196.
 Nyereg, magas lámlájú 35.
 Nyeregtakaró 26.
 Nyeregtakaró báránybőrből 131.
 Nyeregtakaró farkaskacagány 176.
 Nyeregtakaró párducz bőrből 193.
 Nyeregtakaró, piros 12.
 Nyeregtakaró, medvehőr 182.
 Nyerges ló 129.
 Nyest prém 17, 101.
 Nyestles mente 24.
 Nyil 5, 11, 74.
 Nyilazó perzsa a XVI-ik század-ból 11.
 Nyilveszők 59, 120.
 Nyitra vára 127.
 Nyitrai zsinat 14.
 Nyúlános kengyel 88.
 Nyuszt béllés 18.
 Nyusztos mente 24.
 Nyuszt prém 11, 17, 42, 63, 95, 96, 101, 102, 106.
 Nyusztprémes kucsma 95, 100, 101, 102, 109.
 Ó-Buda 76, 128, 191.
 Óchay Mihály 57.
 Olaszország 16.
 Olasz befolyás 12.
 Olasz kard 35.
 Olasz lovagok 84.
 Olasz miniatűr 62.
 Olasz viselet 15.
 Oláh falusi bíró 103.
 Oláh fáta 108.
 Oláh foglyok 176.
 Oláh fuvaros 106.
 Oláh hajadon 108.
 Oláh Miklós 14.
 Oláh menyasszony 107.
 Oláh nő 108.
 Oláh püspök 106.
 Oláh pápa 106.
 Oláh paraszt 106, 125, 195.
 Oláh sertéskereskedő 107.
 Oláh személy 108.
 Oldalzsab 106.
 Olvasó 107, 145.
 Opoj bán 31.
 Orbán család 174.
 Orczy István báró 154, 155.
 Ortczy László báró 27.
 Ordonanz altiszt 167.
 Orlamunde 44.
 Orlle Imre karvalyi 57.
 Orlle Miklós karvalyi 57.
 Oroszlánbőr lótakaró 83.
 Oroszország 6, 41.
 Oroszok 28.
 Orosz viselet 11, 12, 43, 99, 150, 179.
 Orosz nagyfejedelem 11, 41.
 Orosz archæologiai publikációk 11.
 Orpánt 92.
 Orrvédő 73.
 Orsó 108.
 Országos levéltár 5, 173, 174.
 Országos magyar iparművészeti múzeum 52, 95, 114, 115, 121, 144, 145, 153, 175, 198, 205.
 Ortelius kiadó 3.
 Ortelius krónika 57.
 Ortelius Redivivus 22, 80.
 Ostrosich Mátyás gilletinczi 121.
 Ostroműteg 176.
 Ottó, I. császár 64.
 Ottó János kiadó 179.
 Ott obester 178.
 Ottingen Wolfgang gróf 139, 140.
 Ozora 132.
 Ökörsütés 144.
 Öreg, aranyos bot 124.
 Örmény pap 106.
 Ötvösök 41, 127.
 Ötvösművek 43.
 Öv 19, 51—55.
 Öv, aranyozott, bogláros 104, 106, 113, 137.
 Öv, csatlos 166.
 Öv, ezüst 166, 167, 168.
 Öv, ezüstsínórból 166.
 Öv, fémdíszes 61.
 Öv, gyöngyből 97.
 Öv, selyemből 12, 78, 94, 103, 139.
 Öv, selyemmel gombozott 22.
 Öv, selyemzsinór 95.
 Öv, szíjból 137.
 Öv, szövethől 98, 101, 137, 143, 162—164, 166.
 Öv, szövethől csavart 114, 153, 162, 164, 169, 180.
 Öv, zsinórból 97, 159.
 Paizs 31, 35, 51, 57, 58, 197.
 Pakurár 107.
 Palást 40, 55, 101, 107, 110, 112, 146.
 Palást, bíbor 8.
 Palást, hermelinprémes 192.
 Palást, ujjatlan 103.
 Palást, vesperára való 21.
 Palásthy N. 23, 122, 123.
 Palánka 164.
 Pallos 49, 66, 124.
 Palota 129, 148.
 Pandur 169, 172, 173, 181, 182, 193.
 Pandurok tánca 196, 197.
 Pannonhalma 129.
 Panyókára vetett gallér 103.
 Panyókára vetett mente 12, 15, 43, 57, 58, 62, 63, 64, 76, 84, 85, 93, 100, 134, 141, 142, 146.
 Panyókára vetett, prémes mente 159, 164, 166, 169, 171, 173.
 Paon C. festő 148.
 Papi viselet 14.
 Papucs 61, 106, 108.
 Papucsos kengyel 131.
 Parasztlók 142, 162, 196.
 Parasztviselet 130, 134, 181, 183, 205, 206.
 Parasztkocsi 132.
 Paróka 24, 25, 168, 176—179, 185, 197, 205.
 Passau 57, 64.
 Paszománt 16, 193, 196, 203.
 Paszománt, arany 136, 149, 166.
 Paszománt, ezüst 192, 197.
 Paszománt gomboló 185.
 Patkó 72.
 Paulinusok habitusa 21.
 Pauli András metsző 148.
 Pálca 193, 194.
 Pálca, ezüst gombos 180.
 Pálffy Antal gróf 126.
 Pálffy József gróf 27.
 Pálffy Károly gróf 178.
 Pálffy Miklós 58, 75.
 Pánczél 19.
 Pánczél, ezüstös 49.
 Pánczéling 57, 74.
 Pánczéling, testszínű 124.
 Pánczélelkeztető 36.
 Pánczélingkorong, tuskés 83.
 Pánczél, teljes 31.
 Pándy Ferencz krasznai 51.
 Pántlikák 17, 112.
 Pántos galandok 199.
 Pápa 77.
 Pápai helyőrség 122, 124.
 Párducz bőr szűgyellő 164.
 Párducz kacagány 21, 63, 66, 119, 136, 146, 168, 171, 173, 188, 193, 203.
 Páris 6, 81, 141, 173, 176, 196.
 Párisi arsenal 7.
 Párizsi világkiállítás, 1900-iki 137, 166, 168, 170, 186.
 Párkányi csata 126.
 Párma 194.
 Párna 140.
 Párna, csipkés 168.
 Párta 17, 23, 27, 96, 97, 112, 113, 135.
 Pásztor 173, 183.
 Pászthory N. 23, 24.
 Pávatoildísz 110.
 Peczer 129.
 Pecsétek 31.

- Pecsétek középkoriak 5.
 Peeters Jacobus metsző 4, 127, 143, 144.
 Pelikán násfa 18.
 Peregriny János dr. 43.
 Perényi Péter vajda 21.
 Perzsa codexek 7, 8.
 Perzsa harcosok a XIII-ik századból 10.
 Persiai formára festett ló 124.
 Perzsa lovasok a XIII-ik századból 9.
 Perzsa öltözet 83.
 Perzsa-tatár viselet 6, 9, 11.
 Perzsa viselet 43.
 Pest 26, 28, 66.
 Petrás János 174.
 Petymet 18.
 Petrucci Francisco festő 66.
 Pétervárad 164.
 Pénzverők 41.
 Pfalz-Thüringeni címér 44.
 Pfalci választó fejedelem 15.
 Pierres de strass 24.
 Piligrin érsek 64, 65, 66.
 Pillangók, aranyból 27.
 Pinczés Pál 73.
 Pipa 109, 134, 159, 170, 173, 176, 179, 180, 181, 182, 203, 204, 205, 206.
 Pisztol 162, 164, 167, 169, 170, 171, 193, 194, 196, 197.
 Pisztolypiramis tisztító tű 205.
 Pisztolylakáró 179.
 Pisztolylók 88, 131, 138, 147, 205.
 Pitti képtár 66.
 Pityke-gombok 205.
 Pitykegombos felöltő 199.
 Pitykék 28.
 Pitykés lószerszám 36.
 Pleissen 44.
 Pléhlemező kucsma 176.
 Podgyáskocsi 120.
 Polgármester 100.
 Pópa 110, 194.
 Porinte 110.
 Porkoláb 106.
 Porosz huszárok 28, 163.
 Porosz viselet 163, 174, 179.
 Portai czafrang 21.
 Pósta kocsis 112.
 Pozsega 143, 148.
 Pozsony 26, 114, 126, 148, 149, 151, 153, 168, 169, 177.
 Pozsonymegye 203.
 Pozsony melletti útközet 78.
 Pozsony Széleskút 203.
 Prága 21, 28, 49, 74, 174.
 Prémgallér 42, 55.
 Prémek kucsma 9, 10, 55, 59, 63, 78, 89, 83, 85, 88, 92, 94, 99, 100, 101, 114, 116, 118, 119, 120, 137.
 Prémek mente 120, 144.
 Prémek zacskós süveg 164.
 Prémsegélyű kalpag 10.
 Presnitz 134.
 Priorato Galeazzo Gualdó 126.
 Probst János Boldizsár metsző 162.
 Probst J. M. kiadó 180.
 Pruszkik 18.
 Pucher György 74.
 Puffer 54.
 Puffogató 19.
 Puffos ujjú ingváll 135.
 Puffos ujj 51, 52, 95, 102, 113, 168, 175.
 Pulader 26.
 Puska 58, 74, 77—79, 83, 116, 119, 120, 132—134, 142, 143, 144, 159, 164, 169, 170, 172—175, 193.
 Puska, hosszúcsövű 164.
 Puska, kerekalakos 78, 79, 80.
 Puska, kovásszerkezetű 137, 170, 205.
 Puskás lovasság 122.
 Puska, szuronyos 176, 205.
 Puskatartó szij 159.
 Puska, tölcsekes szájú 188.
 Puska, trombitás ágyú 171.
 Putnok 4.
 Puzdra 8, 59, 83, 85, 87, 89, 90, 92, 93, 119, 120, 122—124, 142, 144, 146, 195.
 Püspökök 178.
 Rabi István 124.
 Rabutin gubernátor 20.
 Radák család címere 6.
 Radák Balázs 50.
 Radák István 50.
 Radák Mihály 50.
 Radák Tamás 50.
 Radács Jenő 149.
 Radvánszky Béla báró 3, 15, 22.
 Rajna 178.
 Rajna pfalzi címér 44.
 Rác nő 108.
 Rákfarkas vért 49.
 Rákfarkas mellvért 76, 77.
 Rákfarkas félvért 73, 114.
 Rákfarkas mellpáncél 118.
 Rákfarkas nyakvért 114.
 Rákfarkas tarkóvért 73.
 Rákóczi család 16, 127.
 Rákóczi Ferencz, II. 16, 23, 54, 91, 126, 127, 159, 172, 197.
 Rákóczi György, II., fejedelem 12, 93, 120.
 Rákóczi Zsigmond 57.
 Rákóczi kiállítás 173.
 Ráró toll 19.
 Rechnitz 134.
 Reidel Zachariás festő 143.
 Rein M. metsző 186.
 Remete Péter 9.
 Rendjel 143.
 Rendjel kereszt 166.
 Renaissance 7, 12.
 Repülő köpönyeg 21.
 Repülő huszár 75.
 Repülő lovas 82.
 Reszkető tűk 20.
 Retucin Gregor festő 191.
 Reverenda 20, 21.
 Rezgő tű 96.
 Rédey Istvánné 71.
 Réthy László 39.
 Rév-Komárom 25.
 Rézgombdís 111.
 Rézgyűrűk 109.
 Rézzel kivert hüvelyű szablya 166.
 Ridinger J. E. metsző 4.
 Robocs András 124.
 Rogg G. metsző 4, 186.
 Rohamsisak 23, 73.
 Rojt, arany 57, 62, 92, 144, 166.
 Rókaprém 99.
 Rókatorkos mente 27.
 Róma 81, 82, 84, 119, 127, 137, 194.
 Római követség 21.
 Rómer Flóris 3, 9, 15, 36, 42.
 Rómer hagyaték 5, 11, 145.
 Romyne de Hooghe 4.
 Rossi Giacomo de 127.
 Rozgony várkastély 129.
 Rubens 21, 84, 120, 121.
 Rudolf király 73, 78.
 Ruda János festő 3.
 Rudas forgó 131, 132, 133.
 Rugendas művészcsalád 4, 23.
 Rugendas Fülöp Sebestyén 138.
 Rugendas György Fülöp festő 137, 139, 149, 159—162, 164, 193.
 Rugendas Jeremiás Gottlob 138.
 Rugendas Krisztian, I., festő és metsző 138, 162.
 Rugendas Lorenz J. 180.
 Russwurm tábornok 3.
 Rutakosorú 44.
 Ruthén zenész 57.
 Ruthénok 11.
 Sah-námeh 9.
 Salade sisak 49.
 Salavári 166, 168.
 Salavári nadrágocskó 26.
 Salavári nadrág 23, 186.
 Sallang 193.
 Sallangos farmatring 40.
 Sandrart Jakab rézmetsző 126, 146, 195.
 Sapka 12, 42, 99, 191.
 Sapka féldinnyecalakú 106.
 Sapka, hegyes 196.
 Sapka, kúpalakú 55.
 Sapka, prémes 193.
 Sarczok 11.
 Sarú karmazsin 52.
 Sarkantyú 31, 60, 62, 76, 98, 109, 166, 168.
 Sarkantyú, hosszuszárú 55.
 Sarkantyú, tarajos 94, 95.

- Sarkantyú, tuskéstarajú 98.
 Sasfejes markolatu szablya 118, 119.
 Sasszárny 83, 137.
 Sasszárny forgó 129, 130, 131, 132, 133, 150, 168, 187, 195.
 Sas toll 116, 120, 138.
 Sas toll forgó 21, 64, 74, 77, 92, 187.
 Saul megtérése 40.
 Savoyai Eugen herceg 4, 43, 164.
 Sál 8.
 Sálkendő 178.
 Sándor Georgie festő 40.
 Sándor Leopold nádorispán 27.
 Sándor Lipót főherceg 191, 194.
 Sárkányrend 46.
 Sáskák irtása 136.
 Sáska N. Szabó 28.
 Sáska Mihály 173.
 Sátor 131, 140, 159, 162, 192.
 Sátor, ablakos 122.
 Sátorláb 133.
 Scarlati Constantin moldvai vajda 196.
 Seibaninámeh 9.
 Selyemkendő 61, 166.
 Selyemöv 54, 139.
 Selyem szallag 168.
 Selyemsál 135.
 Selyemzsinóröv 95.
 Sempte 130.
 Serinvár 131.
 Seregdobos 126, 193.
 Serpilius János jogtudós 148, 149.
 Seutter M. festő 4.
 Sétapálcza 197.
 Sétapálcza, aranyozott fejű, nád-
 ból 166.
 Sicha Lukács metsző 4, 22, 81.
 Sihmacher János metsző 3.
 Siebmacher címerkönyve 73
 Silistria 177.
 Simonini Francesco metsző 4, 194.
 Sinpánczél 40, 41.
 Síp 58.
 Sípka 74.
 Sípós 124.
 Sípujjak 54, 60, 62, 64, 86, 92, 104.
 Sípujju ing 20.
 Sirkövek 5.
 Sisak 7, 58, 74, 75.
 Sisak, fülvédős 114.
 Sisak, harangalakú 41.
 Sisak, halántékvédős 146.
 Sisakoromdisz 35, 73, 173, 174.
 Skerlec Miklós 23.
 Skofium 95, 96, 100, 112, 166, 168, 193.
 Skofiumos gomboló 171.
 Skofium zsinór 126.
 Sodronygallér 40, 41.
 Sodrony ing 73.
 Sodronypánczélgallér 118.
 Sodronypánczéling 7, 23, 35, 54,
 146, 195.
 Sodrony vért 7.
 Sokféle, folyóirat 28.
 Solymászat 50.
 Súlyomszárny 134.
 Súlyom vadászat 8.
 Somogy megye 206.
 Somlyó 22.
 Somssich Lázár 23.
 Sopron 126.
 Sorbonne Párizsban 9.
 Sóvágó 98.
 Spahi 6, 177.
 Spanyol dragonyosok 122.
 Spanyol gallér 148.
 Spanyol köntös 23, 72.
 Spanyol lovasok 83, 116, 147.
 Spanyolország 7, 124.
 Spanyol öltözet 88.
 Spanyol ujj 51.
 Spanyol viselet 15, 21, 51, 61, 150.
 Spádé 23.
 Spitzer Mór régiséggyűjteménye
 203.
 Staader altábornagy 177.
 Stibli 23.
 Stomfa 203.
 Strassburg 43, 119.
 Strimfli 23, 27.
 Strupli 112.
 Strucztoll 20, 35, 49, 53, 54, 55, 58,
 62, 67, 82—87, 90, 92, 114, 116,
 121, 141, 192, 195.
 Strucztoll forgó 42.
 Suba 14, 17, 99, 106, 170.
 Suba, báránybőr 92.
 Suba, prémezett 16.
 Suba virágos bársonyból 96.
 Subarics János 124.
 Subicza 16, 23, 61, 103, 148.
 Subicza, panyókára vetett 61, 96.
 Sujtás 172.
 Suttinger Daniel festő 4.
 Süveg 11, 14, 16, 72.
 Süveg, báránybőr 60, 150.
 Süveg, lefentyűs 170, 171, 172.
 Süveg, kurucz, zacskós 173, 174,
 194, 196.
 Süveg nemezből 138.
 Süveg, női 18.
 Süveg, nyuszlos 19.
 Süveg, prémes, zacskós 164.
 Svájcz 26.
 Svéd csapatok 120.
 Svéd viselet 150.
 Schleissheim 136, 137.
 Schluga gróf ezredes 182.
 Schmid Rudolf János követ 145.
 Schmidhammer Joh. Christ. kiadó
 195.
 Schmidt Albrecht kiadó 186.
 Schmidt G. F. rézmetsző 196.
 Schönbrunn 141.
 Schultes János 74.
 Schütz C. festő 178.
 Schäfer Wilhelm 17.
 Szabács 75.
 Szablya 11, 13, 19, 39, 49, 52, 55,
 57—66, 67, 72, 74, 76—79, 83—86,
 88, 89, 92—94, 114, 116, 118—120,
 122, 129, 131—137, 140, 142, 143,
 145, 146, 150, 152, 162, 164, 168,
 170—172, 174, 175, 178, 180, 182,
 183, 186, 188, 189, 192—197.
 Szablya, egyenes keresztvasú 166.
 Szablya, hajlott keresztvasú 121.
 Szablya, hüvelye rézzel kivert 166.
 Szablya, karabella markolatú 142.
 Szablya, köves markolatú 143.
 Szablya, nyitott kézvédős 173, 174,
 191, 193, 196.
 Szablya, vágott végű 8, 55, 77—79,
 134, 136, 140, 147, 164, 197.
 Szablya, zárt, kézvédős 170, 175,
 193, 194, 198, 203—205.
 Szabók 127.
 Szabó Mihály 173.
 Szabolcs megye 27.
 Szakáll viselet 14, 51, 55, 57, 60,
 63, 64, 78, 85—88, 100—102, 109,
 125, 136, 138, 139, 145, 172, 190,
 193, 196, 197.
 Szalán 11.
 Szallag 187.
 Szallagsokor 162, 204.
 Szallag selyemből 95, 96, 97, 103,
 113.
 Szamos folyó 149, 151.
 Szapolyai Imre 49.
 Szarvas 76.
 Szaszanidák 7.
 Szatmár 131, 142, 149, 151.
 Szattyánöv 72.
 Szádi Iván Inocentie báró 39.
 Szádeczky Lajos dr. 17, 21, 125.
 Szádvár 131.
 Szálló Mihály huszárorrmester 179.
 Szárnyas huszárok 126.
 Szárnyas lovas 128, 195.
 Szárnyas lovas, lengyel 83.
 Szászok 105.
 Szászföld 16.
 Szász falusi bíró 102.
 Szász falusi pap 101.
 Szász hajadon 103, 104.
 Szász nő 125.
 Szász öv 112, 113.
 Szász paraszt 102.
 Szász paraszt asszony 105.
 Szász paraszt menyasszony 112.
 Szász polgár 101.
 Szász tanító 110.
 Szász tanács úr 99, 100, 102.
 Szász választó fejedelem 44.
 Szász viselet 110, 179.
 Szébeni úrnő 100, 102, 103.
 Szederjes bársony 17.

- Szegedi András kapitány 124.
 Szegedi lelet 8.
 Szekercze 149.
 Szekfű színű szoknya 17.
 Szepcesényi püspök 14.
 Szendrő 81.
 Szendrő vára 4.
 Szentiványi Anna 71.
 Szentiványi Tamásné 22.
 Szent-István kora 12.
 Szent korona 13, 168.
 Szent György 35.
 Szt-György monostora 39.
 Szentgrót várkastély 191.
 Szepesség 16.
 Szepes megye 148.
 Szerbia 177.
 Szécsény 196.
 Széchi gróf 126.
 Szécheny N. 23.
 Széchy Károly 93.
 Széchenyi püspök 14.
 Székely Ádám gróf 20.
 Székely László 22.
 Székely festőiskola 41.
 Székelyföld 97, 113.
 Székely gránátosok 176, 205.
 Székely gyalogság 24.
 Székely harczos 149, 152.
 Székely huszárok 179.
 Székesfehérvár 21.
 Székesfehérvári csata 58, 75, 78.
 Székesfehérvár ostroma 74.
 Székelyföldi paraszt 99.
 Szépművészeti múzeum 55, 89, 138, 159, 162, 164, 180.
 Sziget 77.
 Szigetvár 54, 142.
 Szij sallangok 205.
 Szijj öv 111, 137.
 Szikszó 143.
 Szily N. 23.
 Szilágyi Sándor gyűjteménye 150.
 Szilézia 71.
 Szirony 111.
 Sziszek 132.
 Szívalakú bőrfolt 80, 166.
 Szívalakú szattyánfolt 150.
 Szlavoniai paraszt 128.
 Szláv N. 23.
 Szlovén typus 5.
 Szobotist 134.
 Szobieski lengyel király 143.
 Szoknya 16, 51, 61, 95, 96, 100–109, 112, 113, 120, 144, 168, 175, 194, 204.
 Szoknya aranysokfülvirágokkal 169.
 Szoknya, brokát 105, 106, 108.
 Szoknya selyemből 141.
 Szolnok 76.
 Szorító lánc az övön 104.
 Szőlőpásztor 111.
 Szőrforgó 176.
 Szőrhárisnya 183.
 Szőrme gallér 55, 61, 96, 97, 101.
 Szőrme kalpag 116, 119.
 Szőrmekucsma, magas, zacskós 168.
 Szőrmés mente 62, 89.
 Szövetgombok 72.
 Szövet öv 57, 62–64, 77, 79, 84, 86, 88–90, 92, 107, 109, 110, 119, 121, 126, 130, 140, 141, 145, 146, 147, 162–166, 169, 174, 182–186, 188, 192–194, 196–198.
 Szügyellő 84, 89, 92, 93, 118, 120.
 Szügyellő párduezbőrből 164.
 Szűk nadrág 122, 135, 136, 140, 142–144, 148, 153.
 Szűr 114, 130, 140, 170, 171, 179, 198.
 Szűrgallér 54, 83, 84, 87, 88, 94, 102, 122, 131, 134, 138.
 Szűr, hosszú galléros 196.
 Szűrköpenyeg, nagygalléros 162.
 Szűr, tulipántos 206.
 Sztreczen vára 132.
 Sztrigy-Szent-György 39, 40.
 Szulkovszky herczeg 185.
 Tafota 17, 27, 97.
 Talpas 170, 171, 172, 181, 182, 192.
 Talpallós kengyel 62, 89, 90, 92, 93, 118.
 Tallérfüzér 109.
 Tamási 133.
 Tarczolán 16.
 Tarisznia 79, 98, 107, 111, 116, 138, 180, 186, 191, 194.
 Tarka keztyű 12.
 Tarkó vért 7.
 Tarsoly 11, 21, 145, 159, 162, 163, 166, 168, 170, 172, 173, 175, 176, 178, 180, 182, 191, 193, 196, 203, 205.
 Tarsoly, címeres aranyhímzésű 168.
 Tassy Klára 18.
 Tata 60, 130.
 Tatár chán 195.
 Tatárország 17.
 Tatárok öltözte 10.
 Tábor várkastély 133.
 Tárcsapaizs 11, 23, 36, 49, 74, 75, 77, 78, 114, 116, 119, 142, 146.
 Tárcsapaizs, szárnyas 58, 75, 76.
 Tárogató 59, 123, 131, 132, 134, 164, 193.
 Tárogató síp 58.
 Táská 79.
 Tegez 74, 83, 89, 114, 119, 122–124, 142, 195.
 Teherán 9.
 Teleki grófi család 4, 124.
 Teleki Mihály 22.
 Teljes vértzet 12, 49.
 Temetési menetek 22.
 Tempesta 137.
 Temesvár 143, 164.
 Tengerszín bársony 17, 19.
 Teplicz 130.
 Teplai templom 72.
 Testőrluszar 167, 168.
 Testőrök 42, 59, 122.
 Tevék 82.
 Tilinkó 203.
 Tirlemont 173.
 Tisza folyó 125.
 Tiszafüredi nyereg 28.
 Térdcsukló vért 49.
 Thalut Wolfgang metsző 143.
 Thököly Mária 17, 18.
 Thurzó család 16.
 Thurzó György 16, 18.
 Thurzó Imre 17.
 Thurzó Mária 16.
 Thurzó Zsuzsa 16.
 Thury István 145.
 Tizian 66.
 Tóga 14, 97.
 Tokaj 125, 143, 173.
 Tokaj vára 4.
 Tollak 16, 57–60, 73, 74, 76–78.
 Tollbokréta 55, 114, 146, 197.
 Tollas buzogány 21.
 Tollas forgó 77, 78, 80, 92, 93.
 Tollfészek 168.
 Tollforgó 11, 95, 114, 116, 120, 143, 144, 162–164, 168, 169, 175–177, 180, 182, 191, 193, 197.
 Tollus Jakab 17, 19.
 Tolna 77.
 Tonsura viselése 14.
 Toppeltinus Lőrincz medgyesi 123, 125.
 Tornák 21, 58.
 Tornajáték 148.
 Torna király 60.
 Torna sarkantyú 52.
 Tornasisak 60.
 Tornavértezet 35.
 Torna 179.
 Tótok 19, 125.
 Tót népviselet 183.
 Tököly-család 16.
 Tököly Imre 146.
 Tölcséralakú dolmányújj 146.
 Tölcséres kürt 8.
 Tölténytáska 176, 205.
 Törkard 93, 137, 146, 149.
 Törökök 7, 57, 58, 63, 76–78, 93, 114, 115, 118, 120, 143, 164, 174, 176, 177, 182, 189.
 Török bugyogó 112.
 Török főtiszt 164.
 Török-Gradiska 176.
 Török háborúk 3.
 Török hadifoglyok 82, 129, 130, 176.
 Török követ 116.
 Törökök költözködése 10.

- Török lovasság 23.
 Török-magyar viselet 7.
 Törökország 6.
 Török önkínzók 66, 67.
 Török papucsos kengyel 84, 92.
 Török sip 22.
 Török sípos 124.
 Török tábor 176.
 Török temető 64.
 Török viselet 23, 49, 150.
 Török zászló 174.
 Történeti képcsarnok 5, 52, 54, 58, 64, 66, 74, 78, 91, 93, 114, 116, 120, 121, 126—128, 135, 136, 138—140, 142, 144, 146, 148, 149, 159, 162, 164, 169, 170, 172, 177—180, 186, 189—197, 204, 205.
 Trenk ezredes 181, 182.
 Trombita 22, 58.
 Trombitás 58, 60, 88, 116, 122, 123, 126.
 Trombita, csavart szárú 116, 146.
 Trombita-ujj 121.
 Trombita-zászló 122.
 Trónsátor 168.
 Tunika 12, 14, 39.
 Turbán 6, 7, 8, 49, 57, 114, 150.
 Turk népek 11.
 Turnicsei templom 72.
 Turnul erőd 177.
 Turóczi krónikája 13, 22.
 Tükörcövek 24.
 Tüll 141.
 Tűzijátékok 58.
 Tűzikoszorú 43.
 Tzetter János hungarus metsző 179.
 Udvarhely megye 40.
 Udvarmester 44, 45, 46.
 Ugod vára 130.
 Uhlánusok 176.
 Ujlaki Miklós 15.
 Ujjatlan dolmány 9.
 Ujjhajtóka 50, 52, 57, 58, 60, 61, 62, 64, 74, 78, 79, 97, 98, 99, 106, 108, 109, 110, 112, 121, 132, 138, 139, 145, 153, 166, 168, 197, 203.
 Ujjhajtóka háromszögletes 172, 180, 182, 183, 187, 189.
 Ujjhajtóka, kutyafüles 171.
 Ujjhajtóka, prêmes 193, 195.
 Ujjvédő 49.
 Ulászló király, II-ik 12, 45, 46, 49, 50, 51.
 Ulm 136.
 Unger András 173.
 Unger Matyas kártyagyáros 203.
 Ungi István 41.
 Ungi Pál mester festő 41.
 Urbán Pál 126.
 Uszályos ruhák 13.
 Üveggyöngy 113.
 Üvegserleg 114.
 Üstdob 8, 54, 173.
 Üstök befonva 126.
 Üstök nyomtató 21.
 Üstök viselet 15, 43, 61, 64, 78, 85, 131, 145, 147.
 Vadász kés 53.
 Valentini Caesar 15.
 Vallonok 73, 173.
 Van Westerhout 4.
 Vanni O. festő 81.
 Varanno 132.
 Varasd 134, 191, 192.
 Varasdi határőr 170.
 Varott ing, selyemmel 12.
 Vasczipők 49.
 Vas vármegye 35, 36.
 Vasziljevics Iván III. 41.
 Vác 76.
 Váci szabó czéh 20.
 Vállfűző 16, 19, 72, 96, 97, 102—104, 107, 112, 113, 131, 133, 145, 168, 169, 175, 176, 178, 183, 186, 190, 191, 194, 195, 204.
 Vállfűző, gyöngyös, drágaköves 169.
 Vállfűző, halcsontos 113.
 Vállfűző, ingvállas 138.
 Vállkendő 175.
 Vállrojt 97.
 Vámbéry Ármin 9.
 Vándorló legény 112.
 Várda 131.
 Vászontarisznya 112.
 Velence 104, 135, 137.
 Velencei kék dolmány 136.
 Velencei poszló 177.
 Vendégujj 57, 101.
 Verancsics Antal 14.
 Verebély 134.
 Verónai ütközet 179.
 Verőcze 134.
 Veszprém 142.
 Veszprémi helyőrség 122, 124.
 Veszprém megye 206.
 Veszprémi zsinat 14.
 Vezénylő buzogány 188.
 Vezéri bot 143, 191.
 Vezéri buzogány 120.
 Vezéri jelvény 144.
 Vezérlő tiszti rangjelvény 138.
 Vezeték lovak 21, 116, 122, 124.
 Vezeték paripák 22, 60, 83, 126.
 Végles 133.
 Vértet, aranyozott 44.
 Vértet csucsíves 15, 49.
 Világi öltözet 12.
 Villa 20.
 Vimes ezredes 4.
 Virágkoszorú korallokból 141.
 Virágos brokát 55.
 Virágos czafrangok 125.
 Visegrád 58.
 Viselet reconstruálás 3, 6.
 Vitézkötés 26, 127, 145, 175, 176, 181, 182, 183, 184, 185, 205.
 Vitézkötés aranysujtásból 172, 176, 178, 188, 189, 191, 194, 203, 204, 205.
 Vitézkötés aranyzsinór 166, 168.
 Vízjegy okmánypapíron 168.
 Vizkeleti Béla 3.
 Vizir 35.
 Volga mente 6.
 Vont arany 17.
 Vont ezüst bársony 17.
 Wabern 59.
 Wagner Mátyás könyvnyomdász 136.
 Walch Hanns Phil. 116.
 Wanzenau 179.
 Wartha Vincze 149.
 Wathyon Mátyás 50.
 Warkonyi Ambrus 50.
 Warkonyi Bálint 50.
 Warkonyi István 50.
 Weber János eperjesi bíró 121.
 Weér András mureni 49.
 Werner Frigyes festő 4.
 Westerhout Arnold van, metsző 135.
 Weszerle József 52.
 Wiedemann E. metsző 121.
 Wihits 76.
 Wilhelm Christián metsző 169.
 Windisch Gottlieb Carl kiadó 153.
 Winnei Petronella Zwinnizi 71.
 Wolf Jeremiás metsző 159, 163.
 Wurmb ezredes 166.
 Zacsó bojtár 61.
 Zacsós kucsma 10, 95, 97, 99—102, 114, 118—120, 136, 142, 153.
 Zala megye 206.
 Zászló 40, 44, 58, 73—75, 114, 122, 174, 176.
 Zászló, címeres 144, 155.
 Zászló, fecskéfarkú 66.
 Zászló, lófarkas 174.
 Zászlótartó 77, 193.
 Zápolya István nádor 15.
 Zeke 15, 42, 46, 61, 100, 102, 105—107, 110, 111, 131—134, 147, 149, 182, 183.
 Zeke, csákóra vágott 97, 98.
 Zeke, panyókára vetett 162.
 Zemplén vármegye 26.
 Zenészek 193.
 Zichy grófi család 4.
 Zichy István gróf 27.
 Zichy Jenő gróf 6.
 Zieten család 168.
 Zieten kapitány 166.
 Zimmermann Vilmos Péter metsző 4, 74—78.
 Zimony 173.
 Zittau 174.
 Zmetskál család 73.

Zmesskál Ilona.
 — I. György.
 — Ferencz.
 — Klára.
 — Pál.
 — I. Zsuzsanna.
 — II. Jaroszló.
 — III. Jaroszló.
 — I. Mihály.
 — Janka.
 — I. Zsigmond.
 — I. Pál.
 — II. Zsuzsanna 71.

Zmesskál Jób, dománoweczi és
 lestinei 71, 72.

Zmesskál Venczel 71.

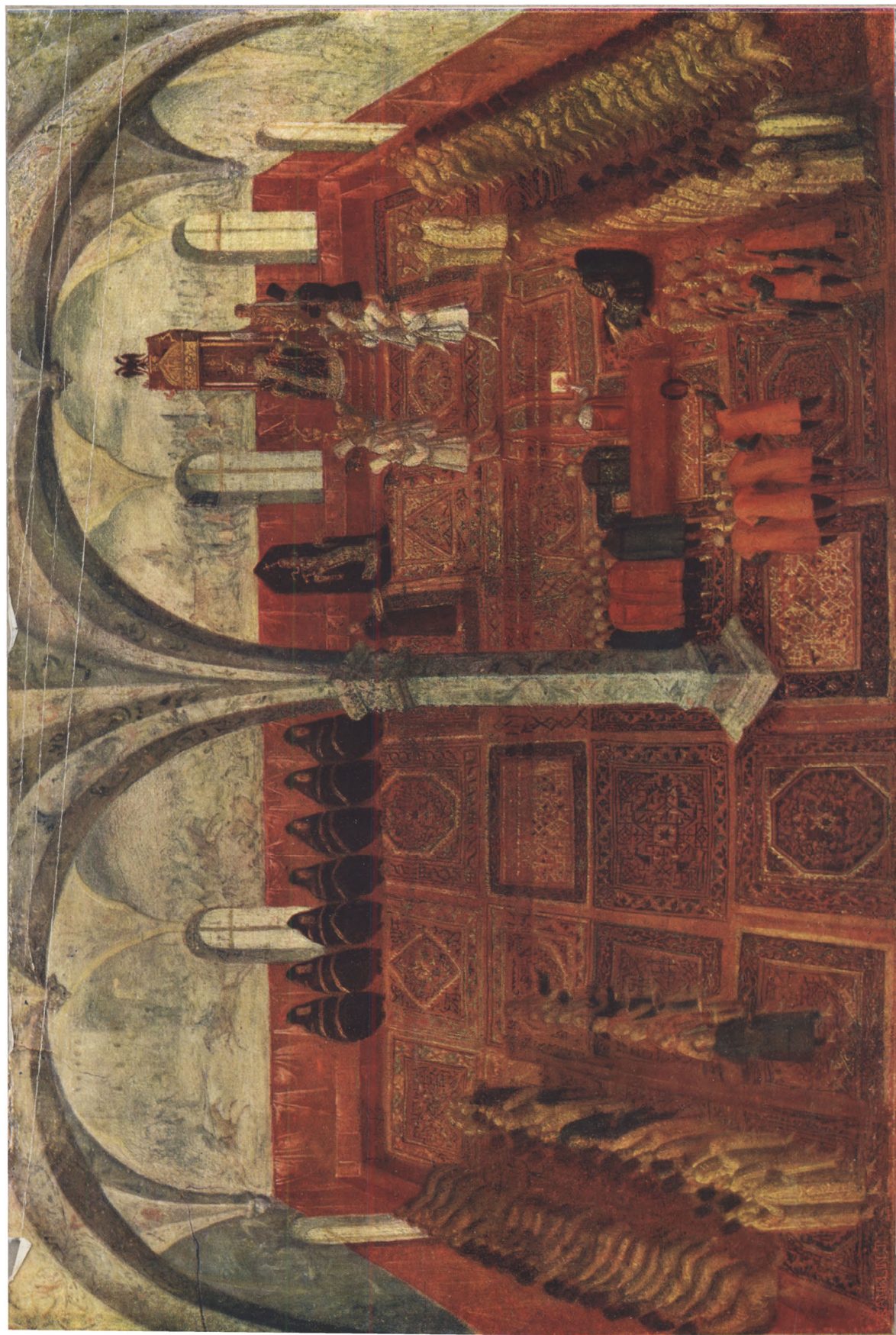
Zólyom vára 133.

Zománczos gombok 6.

Zománczkép 114.
 Zománczos virág 121.
 Zrinyi dolmány 28.
 Zrinyi gróf 58, 75.
 Zrinyi Ilona 16, 18.
 Zrinyi kucsma 27.
 Zrinyi Miklós gróf 54, 93, 145.
 Zrinyi sisak 57, 58, 75, 77, 78, 118, 142.
 Zürich 56.
 Zweibrücken 122.
 Zyndt Mátyás metsző 3.
 Zsámbok vára 78.
 Zseb 57, 58, 95, 99, 101, 104, 137,
 166, 196.
 Zsebkendő 148, 203.
 Zsidó 112.
 Zsidó kereskedő 113.
 Zsigmond Ágost lengyel király 11.

Zsigmond király 39, 40.
 Zsinórzat 12, 15, 16.
 Zsinór, arany 95, 104, 137, 144.
 Zsinór, ezüst 166, 167, 168.
 Zsinörgomboló 55, 57, 60, 63, 64, 93,
 97, 100, 106, 107, 109, 110, 112,
 121, 122, 136, 143, 147, 150, 166,
 172, 186, 197, 203.
 Zsinór gomboló, arany 166.
 Zsinórkapesok 126.
 Zsinórkötő 101.
 Zsinór öv 66, 168, 171, 173, 174, 175,
 177, 182, 184, 189, 190, 191, 194,
 197, 203, 204, 205.
 Zsinór öv, arannyal áttört 172,
 178.
 Zsinór öv, skofumos 193.
 Zsinórzat, rácsos 198.

I. MÁTVÁS KIRÁLY KÖVETSÉGE III. VASZILJEVIČ IVÁN MOSZKVAI OROSZ NAGYFEJEDLEM ELŐTT. 1488-BAN.

ULLMANN J. FIA BUDAPEST.

MURONI WEÉR ANDRÁS CZÍMERE 1509-BŐL.

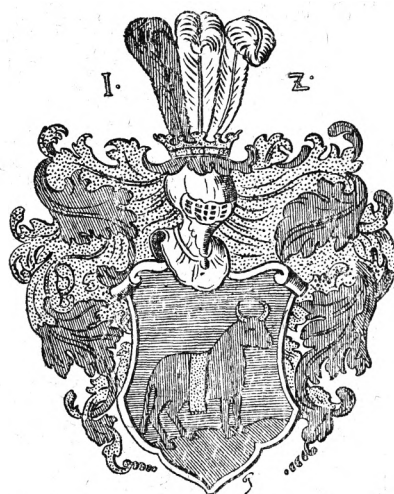
A RADÁK CSALÁD CZÍMERE 1514-BŐL.

ZMESSKÁL JÓBNÉ SZÜL. GELÉTHFFY PETRO

SÍREMLÉKE 1600-BÓL.

A berzeviczei róm. kath. templomban le-
olajfestmény után.

ZMESSKÁL JÓB CZÍMERE.

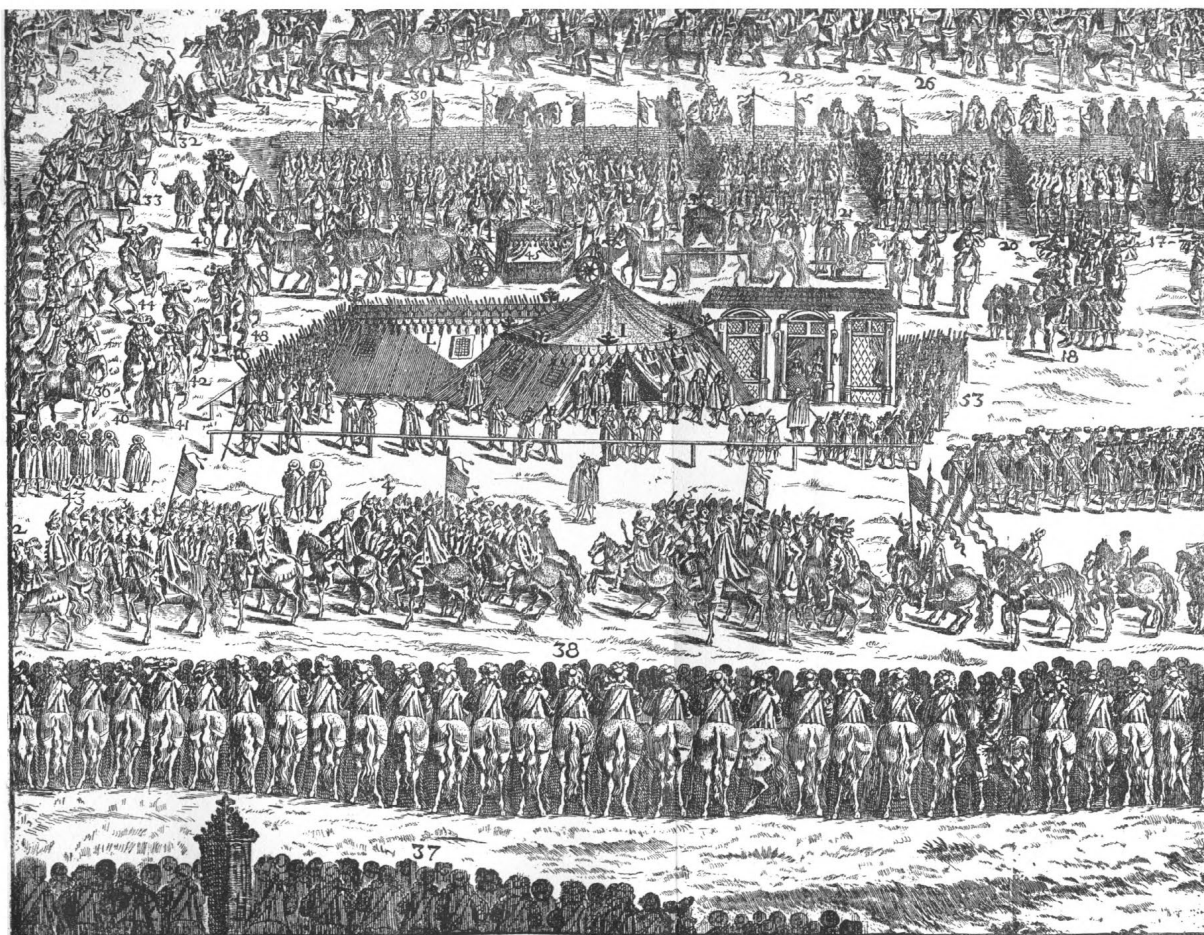

NÉ SZÜL. GELÉTHFFY PETRONELLA
 ÉREMLÉKE 1600-BÓL.

zei róm. kath. templomban levő
 olajfestmény után.

ZMESSKÁL JÓBNÉ,
 GELÉTHFFY PETRONELLA CZÍMERE.

I. LIPÓT MENYEGZŐI ÜNNEPÉL

Egykorú rézmetsze.

TE DÉCSBEN, 1666 DECEMBER 5-ÉN.

1. Szerző gyűjteményében.

